

2. K

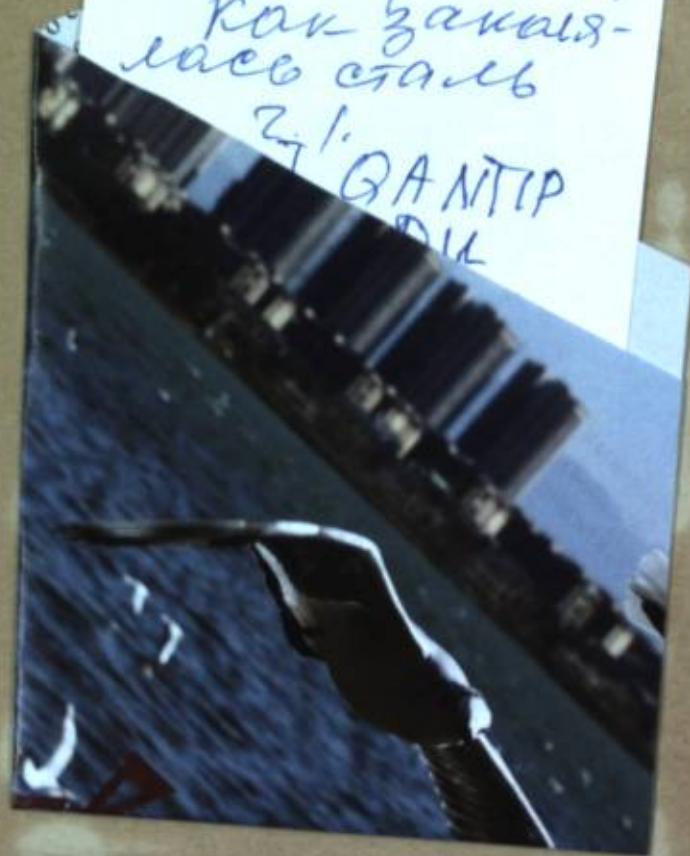

N. Ostrovskij

BOLOT QANTIP
QURCUDU

Qьроъзматбас
1938

Копре(лат) 6826
 0-78
 Ш. Островский
 как заказывалась сталь
 2/1 QANTIP
 DIL

TYZÖTYYLÖR

ааказ № 099

Bett	Çolu		Basyqanş	Durusu	Kımdın qatash
	yst.	Ast.			
24	—	15	qajqırsa	qajqırna	—
32	—	6	qatşpasqa	qatşpasqa	—
34	—	14	otrjadş	otrjadş	—
52	—	6	mymdyndygyn	mymkyndygyn	originaldan
70	15	—	Korcagıne	Korcagına	korrektordan
84	—	15	qalanaş	qalanaş	—
91	—	14	peıyracş	peıyracş	korrektordan
145	—	6	şıaker	şıaker	—
—	—	5	kızıyy	kızıyy	—
160	—	10	şaa	şaar	şama qananaş
175	13	—	aşp	aşp	şama qananaş
201	—	8	qılıaqa	qılıuqa	—
222	4	—	şululş	şuralup	—
245	10	—	Berlıcevacıqa	Berlıcevqa	korrektordan
—	—	9	poljaktardıñ	poljaktardıñ	—
246	—	12	mamaraların	mamaraların	—
256	12	—	„Ovo“	„Ovo I“	—

НИКОЛАЙ ОСТРОВСКИЙ

КАК ЗАКАЛЯЛАСЬ СТАЛЬ

РОМАН В ДВУХ ЧАСТЯХ
ЧАСТЬ I-ая

НА КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ

КИРГИЗСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ФРУНЗЕ 1938 КАЗАНЬ

0-777

NIKOLAJ OSTROVSKIJ

Кирг
0 78

BOLOT QANTIP QURCUDU

040428

БОРБОРДУК ИЛИМИЯ КИТЕПКАНА
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
ЦЕНТРАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА
АН РЕСПУБЛИКИ КЫРГЫЗСТАН

29/2

6826

QYRQYBZ MAMLEKET BASMASBY
FRUNZE 1938 QAZAN

BIRINCI BÖLYM

— Silerdin kimiler majramdın aldında menin yjymə savatın tıñatuuğa keldi ele — turqulal

Ystynə pop caranın kijingen, mojnuna oor kires taşınğan, şışigendej semiz kişi oquucularğa ytgöje qaradı.

Kicinekej oşol közdör, orundarınan turğan oquuculardın altoon teñ — tørt erkek vala menen eki qızdı — tikelip teşe qaradı. Alar aça qorqur qaradı.

Pop qızdar çaqqa qaraj qolun şilter:

— Siler oturqula, dedi.

Qızdar çenil dem alyşır, daroo olturuştı.

Vasilij atanın¹ vytyjgen közdery tørt tıspelge tikeldi.

— Mında kelgileci, kögyckönder!

Vasilij ata ordunan turdu, orunduğun bir cetke tyrtur qojdu, çana bir top volur yjylgen valdardın çanına çaqn keldi.

— Çyzy qaralar, silerdin kimiler tameki tartasınar?

¹ Al uvaqtıda dın tarajasındaqılar popu „ata“ dep ajtaşcu. Dın çolundaqılar popu eñ coñ atavız dep bilışcy.

★
Çоортуу редактор
А. ОСМОНОВ

★
Техредактор
Н. ГАЙФУЛЛИН

★
Çоортуу корректор
МАМАКЕЈЕВ Т.

★
Съдъфина çоортуу
Агелбајев А.

6826

Bul suruooqo oquucularдын төртөө тең ақыын чоор
berişti.

— Biz tartrajvьz, taqsьr.

Portun beti albьrdь.

— Tartrajsvьdaryь, şymşyktər, a qamyqja kim
maxorka septi? Tartrajsvьdaryь, any viz azьr kɵvɵvьz!
Sɵntɵktɵryndɵ qanqarь sьşarqьlasy! Qana, vol
daroo! Men silerge emne dep şatam? Qanqarьlasy!
Oquucularдын yсɵɵ sɵntɵktɵryndɵ volqon nerse-
lerdi sьşarьp stoldun ystynɵ qojo vaştaşь.

Pop tamekinin kykymyn tapmaq volup, sɵntɵktɵr-
dyn tigişterin etiberdik menen qaraj vaştadyь, viroq
ec nerse tava alqan çoq. Andan kijin voz kɵjnɵksɵn,
tizelerine çamaacsь salьnqan kɵk şьmduu, qara kɵz
valaşja çavyşь.

— Sen emne senek volup qatьp turasьd?

— Qara kɵz vala, vilinvegen çek kɵryucylyk menen
kydkyldɵp çoop verdi:

— Menin sɵntɵktɵrym çoq, — çana al sɵntɵgyunyn
tigilgen çerlerin qoldoru menen sьlap kɵrsɵttь.

— A-a-a, sɵntɵktɵryd çoqrul! Mьndaj çyzy qara-
lyqtь kim qьlşanьn — qamyrdь kim vizşanьn meni
vilbejt dep ojlɵjsundqo! Sen emi da mɵktepte qalar-
mьn dep ojlɵj turşan sьşarsьd? Çoq, kɵgyckɵnym,
vul beker etɵ qojvos. Ətkɵn çolu seni eneş qana
suranьp qaldьrdь ele, emi iş vytyy. Marş, klastian!
Al anyn qulaşьnna ajavaj cojur alьp, koridorqo
tyrtyp sьşarьp, anyn artьnna eşikti çaar qojdu.

Klasta un çoq, vaaryьnьn vytkɵn voju çьjьla tyşьy.
Pavka Korçagindi emne ycyn mɵktepten quup sьşar-
şanьn ec kim tyşьngɵn çoq. Pavkanьn qurdaşь çana
dosu Serjoça Bruzçak şana, savaqtarьn ancalyq

vilsegen altь oquucunyn aşqanada, portun sьşaryьn
kytyp turşan caqta, qьzyl çumurtqa majramьna da-
jardaşan qamyqja Pavkanьn bir uuc tameki serkenin
kɵrgɵn volucu. Alarqja savaqtarьn portun kvartirine
vayьp tьnşatuuşa tuura kelgen.

Quulup sьşarьlşan Pavka mɵkteptin aldьndaşь
eş tɵmɵnky vasqьçqa oturdu. Al yjgɵ qantip vayьp
kɵryngɵyn, çana aksiznoj inspektorda taş ertɵden
kecke dejre aşmansь volup iştɵcy, qamqorcu ene-
sine emne dep aştuuşa kerektigin ojlondu.

Anyн kɵzdɵryнɵ çaş toldu.

„Qoş, men emi emne qьlam? Munun vaaryь uşul
qarqьş tijgen pop arqaluu boldu. Qandaj şajtan
vasьp, men anyн qamyьna tameki septim? Serjoça
azqьrdь. „Kel, zьjanduu ajvanşja seep taştajь“
devedivi. Mьna, seep taştadyq. Serjoçaşja ecteme
emes, meni emi quup sьşuularь mymkyn“.

Pavkanьn Vasilij ata menen duşmandaşqandьşь
kɵptən veri ele vaştalşan volucu. Bir kyny Pavka
Mişka Levicukov menen uruşup qalşanda, any oşol
ycyn „tamaqsьz“ qaltьrьşqan. Boş klasta ojnovosun
dep oqutuucu any ikinci klastaşь uluuraaq valdar-
дын çanyна kirgizip qojdu. Pavka art skamejkege
oturdu.

Ystynɵ qara pidçak kijgen, anyq oqutuucu çer
çaryqtьqtar tuuralu syjledy. Pavka çerdin kɵp milli-
ondodşon çьldardan veri çaşar kele çatqanьn, oşonu
menen qatar çьldьzdar da çerge cqşoş ekenine taş
qalyьp, oozun acьp olturup tьnşady. Al vulardь uşur
avdan taş qaldь, al tygyl ordunan turup, oqutuucu-
dan: „din kitebinde mьndaj çazьlşan emes“ dep
suraşьsь keldi, viroq çazalanuudan qorqtu.

Din savaşın vojunca por Pavkaşa ar qasın veş qojur keldi. Al qudaşın qajsı kynu dıjnəgə emneni keltirgenin, çaş çana eski zavetti¹ suudaj vilıycu. Pavka çer tuuralu Vasilij atadan surap kəryugə oj qıldı. Din çənyndəy birinci savəqta, por orduna oturar zamət ele, Pavka qolun kətərdy, çana uruqsat alıp, ordunan turdu.

— Taqsır, emne ucın çəqorqu kləstəş oquucucu çer million çıldan vəri çəşajt, dejt, din savaşında-şədaj veş miş çıl der ajtrajt... — çana al, Vasilij atanın çayldar vaşır çıbergenin uşur, daroo orduna oturdu.

— Emne dedin, sen, vıçırtaşan? Sen qudaşın səzyn uşundajca oqujt ekensin da!

Pavka un qatuuşta da ılgırvəstən mürun, por anın eki qulaşınan qarınar alıp, vaşın duvaləş qoj-şulaj vaştaş. Bir minuttan kijin urulşan, çyrəy çarıl-şanca coocuşan Pavkanın koridorəş çəşarın taştaş.

Pavka enesinen da bir top tajaş çedi.

Ekinci kynu enesi mektepke ketti çana Vasilijden uşun qajta qavıl qılşın otyndy. Oşol kyndən vaş-şar Pavka portu çanının vardişınca duşman kəre vaştaş. Çek kərdu, çana qorqur qaldı. Al əzynyn kicinekej da volso şaşın şındıruunu eckimge kecirveş turşan, portun da orunsuz tajaştaşanın unuşan çəş, acuulandı, viroq icinen tınır keldi.

Al Vasilij portun daşın bir top majda — varət şzaləştaş kərdu: por anı eşikke quur çəşardı, volor volbos nərse ucın da çumalar vurca qojur keldi, çana andan bir çolu da savaşın surap kərgen

çəş. Oşonun arqasında aşta qızıl çumurtqa majrəmə aldında, savaşın çəşş bilvəgen oquucular menen birge portun yjynə vaşır, savaş tınışatuuşa tuura keldi. Pavka tınə oşondo, aşqanada, qızıl çumurt-qa qamırına taməki sepken volucu.

Munu ec kim kərgen çəş, oşondoş volso da por munun kimdin qolunan kelgenin daroo ele vildi.

Savaş vıtyt, valdar çavalaştar qoroşto çəşşəş, çana Pavkanın tegerekteş alış. Al qavaşın salıp, uncuşar oturdu. Serjoşa Bruşçak kləstan çəşşan çəş, al əzynyn da qılınıştuu ekenin sezdi, viroq qırdaşına ec nərse menen çardam qıla alşan çəş.

Oquucular vəlməsynyn aşq terezəsinen mektep-tin vaşşş Efremin Vasiljevictin vaş kəryndy, anın çoon uny Pavkanın selt ettirip çıberdi.

— Korşagindi daroo menin aldına çıbergilecil — der qıçırdı al.

Çana Pavka, dıpyidəgen çyrəy menen, oquucu-şar vəlməşynə ketti.

Stantsiya vufetinın qoşojunu, orto çəşar qalşan, quvarşan, tyssyz, oşon kəşdy kışi, bir cettə turşan Pavkaşa çalt qarar aldı.

— Munun çəş qancada?

— On ekide, — dedi enesi.

— Mejli, emi qalşın. Şartı tındaş: ajılşın segiz som çana çumuş ıvaşındaşın tamaşın vizden. Bir şutka işejt, bir şutka yjdə volor, viroq uşuluş qılucucu volbosun.

— Qantesiz, qantesiz! Bul uşuluş qılvaşın, men uşta keşilmin, — dedi enesi coocuş.

¹ Din kitepterinin atı.

— Mejlī, emese, bygynđen baştap ele iştej başta-
şyn, — dep bujurdu qoçojun, çana özy menen birge
priifka artında çanaşa turğan satuucu qızğa
qarar — Zina, vul valaň idiş-ajaq çuuj turğan
velmөгө alyp varьp, Frosenkağa ajt, Grişanьn işin
vuğa tarьşyn, dedi.

Satuucu qыз cocqonun vьşqan etin kesyyden toq-
tor pьcaşyn taştady da, Pavkağa qaraj vaşyn şiltep,
idiş-ajaq çuuj turğan velmөгө kire turğan çan
eşikke qarata zal arqyluu alyp ötty. Pavka anьn
artьnan eercidi. Enesi da, uulunun qulaşьna şьvьgar,
alar menen birge şaşьlyp vastь.

— Sen emi, Pavluška, tьňş, ujat qylva.

Çana qajşьlyu көz qaraş menen valaşyn uzatьp,
eşikti көzdөj vuruldu.

Idiş-ajaq çuuj turğan yjde çumuş qajnar çatat:
stoldun ystynde tarelkalar, vilka (tamaq sajşьc) çana
vьcaqtar todoj volup yjylup çatat. Bir top ajaldar
ijinderine salşan suuluqtar menen al idişterdi syrtyp
çatьşat.

Сась taralvaşan, vudalanşan cactu, Pavkadan
соңураақ sarь vala eki соң samoordun çanьnda
kujkelektep çyret.

Bölmөнyn ici qajnaq suu qujulşan idiş çuulucu
соң qazandan сьqqan vuu menen tolşon, oşonduq-
tan Pavka a degende iştep çatqan ajaldardьn өңde-
ryn da çaqşьlar көre alyşançoқ. Al emne qylarьn
çana qajda turarьn vilvej bölmөнyn ortosunda turdu.

Satuucu qыз Zina idiş çuup çatqan ajaldardьn
virinin çanьna varьp, anьn ijinine qolun qojdu:

— Mьna Frosenka, silerge Grişanьn orduna alyñşan
çanь vala. Emne qylarьn sen aşan tyşyndyrypьer, dedi.

Andan kijin Zina, Pavkağa qarar, aзыr ele Fro-
senka dep ajtqan ajaldь көrsetyp:

— Al mьndaşьlardьn uluusu. Al saşta emne
ajtsa, oşonu qyl, dedi da vurulup, aşqanağa сьşьp
ketti.

— Çaqşь, dedi Pavka aqьlyп şana çana özynyn
aldьnda turğan Frosijağa suroo көzdөry menen
qarady. Frosija mañdaj terin şьryьp, Pavka qandaj
işke çarar eken degendej qylьp, anь vaştan ajaq
qarar сьqtь. Çana сьqanaşьna şьryьlyp tyşкөн
çөңin tyryp, tañ qalarьq çatьmduu көkyrek yn
menen mьndaj dedi:

— Senin işin, sadaşasь, ancalyq соң emes: mьna
vul kuvtu erten menen сьlytasьn, anda ar qacan
qajnaq suu volşondoq qylasьn, alvette otun çarasьn,
andan vul samoorlor daşь senin işin. Andan kijin,
qacan kerek volşondo, vьcaqtardь, vilkalardь (tamaq
sajşьc) tazalaşasьn, çana çuundulardь сьşarьp төge-
syn. Iş çetişet, sadaşasь, terdep — vьşarsьn, — dedi
al „a“ dьvьşьna vasьm çasar, çana uşundajca syjle-
gөнynen, kicinekej qajqь murundun öny qьzaruudan
Pavkağa qandajdьr çatьmduu tujuldu.

Al өз icinen „vul çөңem çaman volboso kerek“
dep ojlodu, çana çyrektөnyр, Frosijağa qarar:

— Aзыr maşta emne qyluu kerek, çөңe? dej
saldь.

Ajtts da toqtoldu. Idişterdi çuuj turğan velmөгө
iştep çatqan ajaldardьn qatqьlyqь anьn sözdөryn
vasьp ketti.

— Ха, ха, ха!.. Frosenka emi çөңe da voldu...

Varьnan da көvyrөк Frosijanьn özy kyldy:

— Ха, ха!

Pavka, vuidan anьн ошун чагъылар көргөн чоқ эле, көрсө, anьн чаъь он сегизде эле екен.

Al emi тагъы ужалды да, балагъа қарар:

— Азыр магъа эмне қылуу керек? деп сурадь.

Бироқ бала anьн суроосuna қаръь қытқылықтар аяна кылды:

— Сен чененден сур, ал сагъа вагъын негиздеп айтър верет, мен мьнда уваргьлуу аяна иштейм — деп аана вурулур асқанагъа вара тургъан ешиктен сугугур сьагъь кетти.

Pavka, ошондо иштей чатқан улгайгъан бир ажалды:

— Мьнда кел, vilkalardь (tamaq sajasьctardь) сырттугъе қол қавьъ, деген унын уқты. Andan al ажал қолдошторуна қарар:

— Emne кизенеjsинер? Кылгөндөй ал эмне айтты?

Мьна муну қарма, — деп Pavkaгъа sylgy верди.

— Bir ucun тиште, екinci ucun қавььталар tart.

Bul сансқьctardьн тиштерин аръ-вери сыртър tazala, бироқ қьрьндай кир қалвасьн. Bul тууралу авдан etijet қы. Қоқојундар vilkalardь қарар көгьшөт, eger кир-мир тавьъсса — anda балаа volду, қоқојун ажал көз асър қумгъанса quur сьагъарат.

— Qantip қоқојун ажал? — деп Pavka тьшунөж сурадь, — silerdin қоқојунунар тиги, мени қавьь қылагъан erkek киши эмеспи?

Idiш қуucu ажал кылып чиверди.

— Қоқојунувуз биздин, uulum, mevel orduna аяна турат, чарамсыз neme al. Мьндагъьньн vardьгьна anьн ажал васьь. Byгyn al чоқ. Iштейсид — көрөрсунь.

Ешик асььп кетти, аана yc офitsиянт, вилгъангъан idiш-ажагъardь көтөгьп, вөлмөнун icine келип кирди.

Alardьн biri, кең дайылуу, салгь көздуу, iri tert бурстuu беттуусу:

— Bатьраақ қьйтмьдагъьла. Азыр saat он ekidegi pojezd kelet, siler volсо ileendilenip чатасынар, — dedi. Andan Pavkaгъа қарар, — bul kim? деп сурадь.

— Bul чагъь келген бала, — dedi Frosija.

— А, чагъь балавь, — деп қојду al. — Qana, anda; volсо, иш мьндай — anьн салмагътуу қолу Pavkanьн ijnine тьшты, аана anь samoorlor чагъьна тьртър чиверди, — senin samoorloruң ar қасан даяр volууагъа тижь, а алар, көрдуньу, biri өкөн, екincisinin арад эле чагъь var. Byгynсө bul sen ycun ecteке emes, egerde erтегь муну қайталасаң, тумшугъуң қанчалайт. Tьшyndуньу?

Pavka ec бир сөз айтпастан samoorlorго киришти.

Anьн emгектик турмушу ушундайса васьталды. Pavka өзуньн бирinci иштеген куньндөй қыльп ec қасан тьгьшқан эмес. Bul чег, enesinin сөзун тьгьшавай қојо тургъан өзуньн ују emestigин Pavka тьшунды. Eger til алваса тумшугъу қанчалай тургъаньн салгь көз ажал асььп айтты.

Pavka бутундагъь өтугьн cecip, қонсу менен кьулеј васьтагъандан кижин төрт celek вата тургъан соң қурсагътуу samoorlordон ottor сасьгьп сьагъь. Қуунду қујулагъан celekтерди көтөгьп, тасқагътар альп сунгьурагъа төкты, суулу куб астына otun чагъь, суу sylgьlerды қайнап тургъан samoorlordун ystьнө ilip қурагъатты, аана өзьнө вужулгъандардын vardьгьн иштей турду. Iштей carcaгъан Pavka кечинде төмөн чагътагъь асқанагъа тьшур кетти. Idiш қууј тургъан улгайгъан ажал Anisija, Pavka чаар сьагъьп ketken ешикке қарар:

— Bul vala salaqajьmьraaq volso kerek: çindi nemedej tasqaqajt. Ань мьнда веке çivergen көрүн-вөйт, — dedi.

— Оова, vala tyzyk, — dedi Frosija, — мьндаjlardь quur turuunun keregi çoq.

Luşa aqja qarşь syjledy:

— Bat ele qasar, vardьqь ele adegende tьbьşat... Tyndy uqusuz ötkergöndyктen çana tьnьmsьz çygy-ryp çyrgöndyктen sarcaşan, talьqqan Pavka erте menen almaşьra turşan çalpaq vetуу, uјatsьz kezduy valaqa çajnar turşan samoorlordu tarşьrdь.

Al vala vardьq nerse öz ordunda turşanьn, çana samoorlor da çajnar çatqanьn көrgөndөн kijin, qol-dorun çentөгynө salьp, tiş arasьnan сьjt tykyryp, өзynyn qьrduuluşun көrsөtyу усyn, азьгаақ ақ тыşкен көздөry menen Pavkaqa mazaqtaşan көz menen qaradь, çana qarşь ajtuuşja çol qojвоқton yn menen:

— Ej, sen, şjapa! Erтеn almaşьruuşja saat altьda kel, dedi.

— Emne усyn altьda? — деп suradь Pavka, — saat çetide almaşьvajьbь?

— Almaşja turşan kişiler almaşja versin, sen saat altьda kel. Eger көp syjlej versen, daroo murduңdu qançalatam. Kөrdyңbь, qandaj соң kişi, vosoқodon ötө eleк çatьp murduң көтөрөт.

Öz kezekterin çañь kelgen adamdarqa tarşьrşan idiş çuucu ajaldar bul eki valanьn syjleşkenyn qьzь-şьp qarap turuştu. Balanьn uјatsьz tavьşь çana өзynөн özy tişkendigi Pavkanьn acuusun keltirdi. Al valanь çaqşьlar qulaq tyркө qojuuşja dajardanьp, anь көzdөj bir qadam çьldь da, viroq birinci kynde

ele işten quuludan соосur, oјunan toqtoldu. Al avdan уtyrөjyp turup:

— Sen aqьmьraaq, көp соқсоңdovo, оозuңdu kyjdyrөrsuң. Men erтең çetide kelem, muştaşqandь men senden кем vilbejm. Eger sьnaşьp көrgyң kelse—kele qoj.

Bala kuvqa qaraj bir qadam ketenciktedi çana ьzьtьnşan Pavkaqa таң qalьp qaradь. Al mьndaj keskin qaqиunu kыtkөny çoq ele, oşonduqtan азь-гаақ соосuj тыştu.

— Bolot, көрөvьz, — деп кyңkылdeды.

Pavka vokzaldan ajaldar menen birge сьqть, çana yjynө aşьqть.

Birinci kyn çaqşь ötty, çana al өзyn, dem aluu uquşun maңdaj teri menen işter alşan kişi деп oјlor, yjynө çajьp ketti. Emi al daşь emgek qьlat, çana азь ec kim anь çatьp icer деп ajta alvajt.

Taqtaj tile turşan zavoddun соң ьmarattarь arqasьnan erте menenki kyn çalqoolonup şana көтөrylyp kele çatat. Bir azdan kijin Pavkanьn yjy da көrynөt. A bul şana çerde, Leşciniskijlerdin qoroosunun arь çaqьnda şana turat.

Pavka:

„Enem, alvette, uqtabaj oturşandьp, men volsom işten çajьp kele çatam, — деп oјlor, ьşqьra-ьşqьra vatьraaq vasьp ketti. — Meni mektepten сьşarşanь, ancalsьq çaman volşon çoq, vaarь bir tigi qarajşь tijgen pop maşja kyn көrsөtpөs ele, emi men aşja tykyryp da qojşum kelbejt, — деп oјlonup, yjynө çaqьndadь, çana kicinekej qaalşanь acьp kireri menen:

— Tigi tentek valanьn tumşuşun alvette qançalatam, alvette“ деп—eskerdi.

Enesi qorodo samoor qojur çatqan eken. Al uulun keryp kejjigensip surady:

— Ij, qandaj?

— Çaqş, — der çoor verdi Pavka.

Enesi bir deme tuuralu aldın ala ajtър qojunu qaalady. Biroq Pavka tyşundy — antkeni velmönyn asьq terezesinen aqasь Artjomdun dalьsь kerynyp turqan volucu.

Al тынсь ketkensip:

— Emne, Artjom keldivi? der surady.

— Kece keldi, тында qalat. Depodo qьzmat qьlmaqş.

Pavka şektengensip, yjdyn eşigin actь.

Stoldun çanynda, eşikke qaraj aqasьn salьp oturqan соң көөдөн vuruldu, çana aqasьnьn qalyң qara qaştuu syrduy көzdory Pavkaqа qarady.

— A, tamekici, qajttьnь? Qoş, qoş, amanь?

Pavkaqа, qajtър kelgen aqasь menen syjleşyuden çaqşьlyqtuu nerse сьqrastaj ele.

„Artjom munun vaarьn vilet eken, — der ojlor aldy al, — Artjomdun çemeleşi da, uruşu da mymkyn.“

Al Artjomdun qorquucu.

Biroq Artjom uruunu ojloqondoј kerynvajt; al сьqanaqtarьn stolqо qojur, otunduqta oturat, çana çе mazaqtaqansьp, çе qordoaqonsur, көzyn aьrьvajt Pavkaqа qarap turat.

— Universitetti vytyrdym, vardьq ilimderdi ottym, emi çuundunu qolqо aldyң, dejsinvi, sen? — dedi Artjom.

Pavka көzderyn yjdyn astьna salьnqan taqtajьn çarьqьna tiker, сьqьp turqan mьqtardьn vorykteryn

mьqtар sanooqо kirişti. Biroq Artjom stol çanyнан turdu, çana aşqanaqа сьqьp ketti.

Pavka es alqandaj dem alьp:

„Iş cataqşьz ele ajaqtajt, kerynet“ der qojdu.

Çaj icip oturqanda, Artjom, mektepte volqон oquja tuuralu çaj varaqat suraşьp oturdu.

Pavka vardьqьn ajtър verdi.

— Uşundaj zөkyr volup eskөden kijin, тындан arь sen emne volosun? — der enesi qajqьlana vaştady. — Biz emi anь qandaj qьlavьz? Al kimge oqşor tuulqan? Ee, qudaj aj, vul vala menen qandaj azartady tartpadьm, — der kejjdi.

Artjom, voşoaqон сьnьsьn bir cetke tyrtyp qojur, Pavkaqа qarap:

— Iş uşundaj inim, — der syjlej vaştady. — Emi bir çolu volqон iş voluptur, тындан arь saq vol, işinde fokustar көrsөtpөл iştөgө tijiştyy volqон iştin vaarьn atqar; eger emi seni andan da quur сьqarьşsa, men seni, ec qacan көkөjynden ketkis qьlьp, terkilejm: munu unutra. Eneңdi qьjnaqanь çeter. Qajda çana varьp şajtan, qaqьlavasьn — vardьq çerde tyşynvөgөndyk, vardьq çerde bir demeni işter taşajt. Biroq emi iş vytty. Bir çьlca iştegin, andan kijin men seni depoaqо yjрөncyk qьlьp aluunu suranarmьn, andaqь çuundular arasьnda sen adam volup сьqа alvasьn. Öner yjрөnyu kerek. Azьr kicinekejsin, viroq bir çьldan kijin suranarmьn — valkim, qavьl qьlьşar. Men vul çerge көсөm, çana uşunda iştejm. Мындан kijin enem qьzmat qьlvajt. Kөryңgen bir aqmaqтын aldyңda qulduq uruşu çeten emi viroq sen qara, Pavka, kişi vol.

Al ezyнyn vardьq zor көөdөny menen ordunan

turup, orunduq arqasına ilinip qojulqan pidçagin kijdi da, enesine qarap:

— Men bir saatca çumuştar varıp kelem, — dedi. Çana ekkeçir eşikten cışır ketti. Qoroqçıo cışır, terezenin çanına etur vara çatqanında:

— Men saqta etyk çana maki alıp keldim, enem berer — dedi.

Vokzaldın vufeti tınlımsız kuny-tuny menen sooda çıluucu.

Bul temir çol tuynuy altı çoldu biriktiret. Vokzal ar qacın el menen çıq tolu voloç, çalıçız çana tynde eki pojezd aralıçındaçı dem alıçta çana, bir-eki saat tıncır turat. Mında, vokzaldı çyzdögen eşelondor qoçulat çana tyrdyy tararqa tarqatat. Majdandan majdançı çeneçet. Al çaqtan majırtalçın, tutqalançın kiçiler menen tolaçın eşelondor kelet, bul çaqtan bir öndyy voz çinelder kijingen çanı kiçiler taçqınlı menen ketet.

Pavka bul işte çıl ötkerdy. Anın bul eki çıl icinde kergöny — aqçana menen idiş çuuy turçın völmö çana völdü. Podvaldaçı çol aqçanada — iş çajıñajt. Çıjırtmadan aşırtıñaaq adam işteöcy. On ofitsijant aqçanadan vufetqa anı-berı çıgır turat.

Pavka azır murunqudaj segiz som emes, ondu ala vaştadı. Eki çıl icinde al östy, cıñaldı. Bul ubaqtlın icinde dalaj çıjındıqtardı kerdy. Aqçanada aşımançı vala volup, çartı çıldı ıñtalır ötkerdy, andan kijin çajırtadan idiş çuuy turçın völmöge çıqtı — anı vaarına kycy çete turçın aqçana vaşçı çuup cıñardı, az sezduylygy aqça çaqçın çoq, çaralaçın saqta qoçustın vıcaq menen çojur çalvasın, dep çoçudu al. Bul ycın anı ecaq ele

işten cışırar ele, viroq anın ceksiz emgekcildigi çutqarıp çaldı. Pavka talıçrastın, vaarınan көр işteç aluucu.

Bufette iş çıjıçın saattarda, çoluna radnostordu alıp, tert-veç vaşçıctı bir sekirip' aqçanadan vufetke, vufetten aqçanaçı çaraj tasçaqtaçı turçın.

Bufettin ar eki zalında teñ çımıçıuuttuq vaşılçın tynderde ofitsijanttar tömen çaqqa, aqçananın kladovojuna çoçuluçat. Bqıçız çumar ojunu vaştalat; „ocko“ çana — „devjatka“ ojnoçot. Pavka stoldun ystynde yjylyp çatqın çaqçaz aqçalardı ecen çolu kerdy. Aqçalardın mıncalıq көrtügynö teñ çalıuucu emes, antkeni — bir sutka icinde alardın ar kimisi otuz — çırq somdor çajıç ala turçın vilyucy. Alar bir somdon, elyy tıjından çıjıñaçat. Andan kijin icimdik icışet da, çumar ojnoçıo kirışet. Alarçı Pavkanın çini kelet.

„Çarçıç tijgen vetı çoçtor, — dep ojlojt al alar tuuralu, — mına Artjom birinci slesar, oçondoç volso da ajıçılına çırq segiz som ele aqça alat, men volsom ondu alam; vular bir sutka icinde uşuncalıq çıjıñaçat, viroq emne ycın? Alıp kelışet da, çajta alıp ketışet. Andan kijin icip, utturup tyçetyçet“.

Pavka, qoçojundu çek kergönyndeç, alardı da, çat çana duşman dep eçeptejt:

„Bul çermendeler mında lakeç volup çıgıçet ajaldarın menen valdarın volso şaarda vajlardaj turuçat“.

Alar öz valdarın gimnazister mundirin kijindirip alıp kelışet, işsizdikten semirip şıçın ajaldarın da alıp kelışet. „Balkim vuların aqılardı, özdöryne çajıç vere turçın kiçilerdikinen da көrtır“ dep ojlojt Pavka. Al tynderde, aqçananın vurçarında,

...aletin ekladardanda isteie turgan isbergozde tan
...giden coq anikeni ni. Idis gucu çana seluciu
...seder ederyn ininlaq kyko çana sikkice ec
...solaondorojo bir qanda somojo anlessep, asifese
...izeq iste) alap) turgandyların çaggy) alic) turgan.

Pavka tulumustun en deren çelap. anan) yzypor.
...qaductna) kez) salyp kerdy, çana) aniden) aç) tapti-
...çat) çat) manim) boluogon) bersege) suçtanyp) çatoo-
...cip) Pavka) çirikiip) sazdaçtin) çaman) çit) çitindis.

Artjom ez inisin depogoyuztecy: çelap) çelise-
...tira) alad), anikeni) al) çerge) çon) aç) çetian) kem-
...derdi) nlespajt) eken) Pavka) münden) çatyp) ketyp) kyryn
...kyty) an) çelidjan) çon) itaş) amarat) çyzmet) çeluciu.

Al Artjomdun çanında keç uvaçtında soçot, anı
...menen birge vogondordu çatap, çolman) idelidice
...anan) çine) çol) çabas) çelças) kelet.

Frosija çazmattan) ketkenden) kijin, Pavka) çazmattan) çazmattan
...kerylyz) boldu.

Kylyndogen, çjuncaç çyz azat çot, çana Pavka
...çyzyn) an) menen) maçtı) dostogonun) çemi) çjç-
...nıraç) sezdı. Erten) menen) idis) çuucu) çolmeç) kelet,
...çecçin) çajaldan) çanildaçjan) ynderyn) uççanda,
...çandaçdar) bir) eendikti, çatı) çad) çat) çatı) çatı).

Pavka, tynly nekercilikte, künden astına otun
...çatyp) oturup, maçtin) çarçadın) çanında) çoklyçyp
...otundu. Kozdotyn) kytylyp) otqo) çarad) — maçten
...çatçan) çuluuluq, çaneni) çarçatı. Idis) çon) turgan
...çolmado) ec) kim) çot) çolucı).

Al, çatın) arada) ele) çolçon) içti, Frosjanın) çjçoj
...çatçan) çy) da) çezneç) çaldı, çana) kerynyçot

anın kez aldınan elestedi. İşemal kynı, tynky nekercilikte, Pavka basçycty bojlor aşqanaçta tyşyp varattı.

Buruluşta, kladovoçto çaroo ycyn, çyzyç keryp, otundun ystıne çyçtı, — keç uvaçta kladovoçdo karta ojnoocalar çotçulat.

Anda solso ojundun asdan çyzyçan kezi ele. Çyzyç ojnooçon keçergen Zalivanov banka çarçap çatat.

Basçycta suttun davıçy çyçtı. Burulup çarad): çotçot çatçan Proxoşka tyşyp kele çatat. Pavka anın aşqanaçta kirip ketişin kytyp, basçyctın astına çaşındı. Basçyctın astı çarçatı, oçonduçtan anı Proxoşka kereç albat.

Proxoşka tımen çaraj buruldu, Pavkaçta anın ken davıçy çana çot vaçy kerynet. Çotçot çatçan daçy aıreç aşçatı, çenil) atçap) kele) çatat, çana Pavka taanıç davıçtı uçtu.

— Proxoşka, toçtoj tur.

Proxoşka toçtodu çana burulup, çotçotu çaradı.

— Emne kerek saçta? — der) kyçkyldedy) al.

Basçyctaçtı) but) davıçy) tımen) tyştı) çana) Pavka) anın) Frosja) ekenin) taanıçı. Al) ofitsijantın) çeninen) alıç, yzylyp) yzylyp) çyççan) vaçıçı) yn) menen:

— Proxoşka, porucik) verçen) vaçatı) aççalar) çaj-
da? — dedi.

Proxor) çolun) çatuu) çulup) alıç, açuulanıç, çoor) çajçardı:

— Emne? Açca? Men) saçta) verbedimbi?

Frosjanın) sezderynen) açıç) yjloo) ynı) uçuldu.

— Al) saçta) yc) çyz) som) verdi) ço.

— Proxoşka) zaarduu) çoor) çajçardı.

— Yç) çyz) som, dejsıñı? Emne, sen) alardı) alçatı) kelevi? Idis) çuuçuc) ycyn) bul) eç) keç) bolbos) beken,

seketraj? Men vergen elyy som daşy çeter der ojlom. Qaracь, qandaj keşik tarqanьn! Barьjnalar-dan ejdərəək, bilimduylər da—mьndan kər alyşrajt. Bir tyn uqtar, elyy som alyanьnə da ьraqmat ajt. Aqmaqtar çoq. Daşy vir-eki on somduq verermin, oşonu menen vytət, esin volso daşy işteersin—men saşja şart tyzərmyn—çana kijinki səzderdy ajtьr, Proxoşka vuruldu da, aşqanaşja qaraj ketti.

— Çyzy qara, şermende!—der Frosja anьn artьnan qьjьqьtьr qaldь, çana otunşja vaşьn çələr, əksyr ьjlar çiberdi.

Pavkanьn vul səzderdy uqqandaşy çana vasqьc astьndaşy qaranşyda turşanda, Frosjanьn otunşja vaşьn qojulur əksygəny kərgəndəgy, alyan ta-sirin çazьr da, ajtьr da vytyryy mymkyn emes ele. Pavka vasqьctьn sojundalyan qartar cьqьcьna kycynun vardьşьncə çavyştь, uncuqradь, ynun cьşar-vadь çana vaşьnan:

„Munu da satьştь, qarşyş tijgirler. Ex, Frosja, Frosja!.. degen oј çygyr ətty, çana vul ajьm-acьq volur anьn esinde qaldь.

Proxoşkaşja volşon duşmandьq oşo veter tere-ndedi, çana oşo veter kycədy, çana anьn tegeregin-deginin vardьşy çadattь, duşman volur kəryne vaştadь. „Ex, eger qolumda quduretım volso, men vul çyzy qarany əlgəncə terkileer elem. Emne ycyn men Artjom sьjaqtuu coң çana kyctyy emes-min?“

Məştegi ottor çalyndaјt, çana ecət daşy, alardьn qьzyl tilderi qaltьrajt, uzun, kəgyş ərməkkə aylanat: kimdir, şyldьndar, qordor, Pavkaşja əzynyn tilin kərsətkəndəј kərynet.

Bəlmənyн içi cьmçьrt, çarşyş məştegi otundar şjana cəcьrajt, çana krəndan tamşan tamcьlardьn şьrьldar tyşkəny şjana uşulat.

Klimka çaltьratьr syrtkən sonqu kastruldu polkaşja qojur, qolun syrtty. Aşqanada ec kim çoq. Kezekci aşmancь çana aşqanada iştəocy əjaldar kijim ile turşan çerde uqtar çatьşat. Aşqana tyn icinde yc saatca tьncьr turat, çana vul saattardь Klimka ar qacan çəşoruda, Pavkanьn çanьnda ətkeret. Kicine-kej aşmancь, kusta iştəocy qara kəz vala menen avdan dostoştu. Klimka çəşoru cьqqanda acьq məştin oozu aldynda cəktyşyr olturşan Pavkanь kərdy. Pavka anьn salьbraşjan taanьş kevetesinin kəlekəsyn duvaldan kəryr, vurulur qaravastan ele, mьndaj dedi:

— Otur, Klimka.

Kicinekej aşmancь yjylgen otundardьn ystynə cьşьr, sozulur çatqandan kijin, tьnc oturşan Pavkaşja qarar, çьlmaјьr,

— Sen emne, ottu duvalar çatasьdvь? — der qojdu.

Pavka arad şjana ottun tilderinen kəzyn tarta aldy. Klimkaşja eki coң çьltьraq kəz tikeldi. Al kəzdərdə ajtьr vytyrəj turşan qajşy var ele. Klimka mьndaj qajşьn çoldoşunun kəzdərynen birinci çolu kərdy.

— Sen vygyn, Pavka, alda qandaj sonun kəry-nəsyn,—dedi çana vir az tim turşandan kijin:—çə saşja vir nerse voldubv?—der suradь.

Pavka ordunan turur, Klimkanьn çanьna oturdu, kьnkyldegen yn menen çəor qajtardь:

— Ecteme volşon çoq. Qьjьn maşja mьnda, Klimka.—Çana tizesinin ystynə qojşon qoldorunun muştumu tyjyldy.

Сьданащъ менен таянър кетериле тушкен Klimka suruosun ulanta verdi:

— Bolvoso, emne voldu saqta vugyn?

— Emne voldu, dejsinvi? Mьnda kelip ištej vaštaqandan veri qaraj volqon ele iş. Sen mьnda emne volup çatqanьна көз sall Tөө sьjaqtuu ištejaiz, ьraqmat uquunun orduna, көnyly kelgen бирөө terkilejt, qoqtoj turqan çan çoq. Seni menen meni qoçojundar qьzmat ištetyu ucyn çaldaqan, vizdi volso ar kimdin uquuqa aqьsь var, kycy çetse çana voldu. Çarьnьr ketseң da, vardьqьna bir çolu çaqta alvasьn, kimge çarqasan, oçondon keregindі ala ver. İšti çaqьsь qьlajьn, ec kim tijişe alvasьn dep tьgmьsasьn, tuş kelgen çarqqa curqajsьn, viroq kimge volso da uvaqьnda çetkirip vere alvasaң—daçь mojun talaşьra...

Klimka coocur, aьn sөzyn vөldy:

— Sen ancalyq qajqьrva, volvoso uqur—kirip qaluularь mymkyn.

Pavka ordunan ьqьr turdu:

— Mejlі, uqsa—uqta verişsin, vaarь bir mьndan ketem. Çoldun qarьn kyгөө da, mьndan çarqьraaq, mьnda volso... көr, mьtaamdьn ystyndө mьtaam oturat. Alardьn vaarьnda teң qancalyq aqca var! Bizdi volso ajvan sanaşat, qьzdar menen emneni qaalasa, oçonu qьlьşat; birer çarqьraaq qьz alarqta көvөsө, aьn daroo quur cьqarьşat. Alar qajda varьşat? Qacqьn ajaldardь, yju çoqtordu, acqalardь çьjnaşat. Alar nan ucyn turuşat, mьnda, qur degende, tojuna alyşat, çana acqalyqtan vardьq išti išteşet.

Al vul sөzderdy uşuncalyq qьcьr qajnar ajtqandьqtan, Klimka өzdөrynyn syjleškөndөryn бирөө uqur

qalvasьn dep coocur, ordunan ьqьr turup, aşqanqta vara turqan eşikti çaar aldь, Pavka volso icine çьjnaşqandardьn vardьqьn toqtolvoston tьşqa cьqara verdi.

— Mьna sen, Klimka, өzyңdy urqanda uncuqraj, tim turasьn. Emne ucyn uncuqrajьn?

Pavka stoldun çanьndaçь orunduqqa oturdu, çana carcaşanьnan vaşьn alaqaьna qojdu. Klimka meşke otun saldь çana aldaçь stoldun çanьna oturdu.

— Vugyn oquvajьzьvь?—dep suradь al Pavkadan.

— Kiter çoq, dyкөн çavьq,—dedi Pavka.

Klimka taң qalьr:

— Emne, al vugyn sooda qьlvajьvь?—dep suradь.

— Satuucunu çandarьmdar alyp ketişti. Andan qandajdyr бирeme tavьşьrtьr,—dedi Pavka.

— Emne ucyn?

— Sajasat ucyn,—dep ajtьşat.

Klimka Pavkaqta tuşynvөgendөj qaradь.

— Al sajasat degenderi emne volot?

Pavka dalьsьn kyjşөdy.

— Şajtan vilevi aьn! Egerde бирөө radьşaqta qarşь volso, oşol sajasat volot, deşet.

Klimka coocur qozqolup qojdu.

— Çe oşondojlор varьvь?

— Bilvejm,—dedi Pavka.

Eşik acьldь, çana emi ele ujqudan turqan Glaşa idiş çuuj turqan vөlmөгө kirip keldi.

— Siler emne uqtavajsьnar, valdar? Aзыr pojezd çoq caqta bir saatca tuq etip aluuqta volot. Bar, Pavka, kubuңdu men qaraj turamьn.

Pavkanьn qьzmatь, өzy kьtkөnden da murunuraaq çana ec bir ojlvovqon tyrdө ajaqtadь.

— Emne usyn Pavkanь, menin inimdi urduq? —
dep suradı.

Proxor dalьsьn voşotmoqsu boldu ele, viroq qatuu
soqqon muştum anь çerge kəmələntyp çiverdi: al
ordunan turuuda araket qıldı, viroq birincisinen da
qatuuraq tijgen ekinci soqsu anь çerge çapşьra
qojdu.

Idiş çuucu ajaldar qorquşur, tuş-tuşqa cьsja
berişti.

Artjom vurulup, eşikti qaraj çenədy.

Beti qan menen qьzьl çajan volqon Proxoşka
ordunan tura albaj tьvьrcьladь.

Kecqurun Artjom depodon qajtqan çoq.

Ene, artjomdun çandarьmdar vəlymunde oturqan-
dьsьn bilip qajttь.

Artjom altь sutkadan kijin, kec qurun, enesi ujquda
caşьnda, qajtьr keldi. Kerevette oturqan Pavkanьn
çanьna kelip, çaqьmduu tyrdə:

— Qandaj, oqolduşu, inim? — dep anьn çanьna
oturdu. — Mьndan da çamanьraaq volot. — Çana bir
az tim turqandan kijin:

— Ecteke emes, elektrostantsijaqa vararsьn, men
sen tuuralu syjleşur qojdum. Anda işke yjrenərsyn, —
dep qoşur qojdu.

Pavka eki qoldop Artjomdun soq qolun qatuu qьstь.

ЕКІНЦІ ВӨЛҮМ

„Радьşань альр таştaşьрть!“ — degen таң qaltьra
turqan qavar kicinekej şaarqja qujundanьr kirdi.

Şaarda işenyuny qaalaşqan çoq.

Boroon aralaş kelgen pojezdan, şinelдеринин sьr-
tьnan mьltьq asьnqan eki student çana çenđerине

qьzьl vajlaqan revolьtsijacьl soldattar otrjadь perroqo
kelip tuştu. Alar stantsijadaşь çandarьmdardь, qarь
polkovnikti çana garnizondun nacalnigin qamaştь.
Oşondon kijin şana şaardaşьlar işenişti.

Azattьq, tendik, tuuşandьq degen çaqь sөzdөrdy
çutunuşur uqsuştu.

Taasirlenny çana quvanьctьq menen tolqon şuul-
daşqan kynder өtyp ketti. Tьnctьq ornodu, çaldьz
menşevikter menen bundacьlar qoşojun volup vekişen
şaar vaşqarماسьnyn yjnyn ystyndəgy qьzьl çelek
şana, volup өtkөn көntөrylyştu bildiret. Andan vaş-
qanьn vardьsь vaştadь vojdon qaldь.

Qьştьn ajaşьnda şaarqja gvardejiskij kavalergradskij
polk kelip çajlaştь. Alar kyn sajn erted menen
eskadronдоғо vөлunyp, stantsijaqa varьp, tuştuk-
vatьş majdanьnan qacqan dezertirlerdi qarमाşat.

Kavalergradcьlardьn vetteri tolmoc, vojloru uzun,
taza kişiler. Ofitserlerdin көvy grafdar menen knjaz-
dar, rogondoru altьn, rejtuздаşь tigişteri kymuş.
vaşь teñ radьşa uvaşьndaşьdaj, revolьtsija taqьr
volvoşqondoj.

Pavka, Klimka çana Serjoça Pruzçaktar usyn ec
nerse өзgөргөн çoq. Muruñqu ele qoşojundar qalьştь.
Çaanduu nojavrde şana qandajdьr, bir nerse volo
vaştadь. Vokzalda, „volşevikter“ dep atalqan sonun
attuu, көpcylygy okoptordocьu soldattardan volqon
çaqь adamdar qьjьmdaj vaştadь.

Mьndaj mьqtь, salmaq naam, kytylvөгөн uvaqta
qajdan kelip cьqtь eken.

Majdandan qacqan dezertirlerdi qarmoo gvardija-
cьlar usyn qьjьndaşa tuştu. Mьltьq atьşuudan vokzal-
daşь ajnektar çьşьraaq sьna vaştadь. Majdandan

top-top volup qajtışat çana qarmoonu ojloocuları
najzalar menen qarış alışat. Dekavrdin vaçı ceninde
eşelon-eşelon volup qajta vaştaştı.

Gvardijacılar vokzaldı tosur alıştı, eşelondordu
toqtotup qalıunu ojloştu, biroq soldattar alardı
pulemjot oşu menen qajra cegindirıştı. Ölymge
kөnykkөn kişiler vagondorunan ыřtıp cыřıřtı.

Boz kijimduy majdancılar gvardijacılardı şaarı
quup kirişti. Quup kirişti da, vokzalıa qajtıştı çana
eşelon arqasınan eşelondor öz çoldoru menen çөner
çattı.

Bir miñ toşuz çyz on segizinci çıldın çazında
yc dos, Serjoça Bruzçaktıqınan, „altımyş altın“
sojdon çerden qajtıp kele çatıştı. Alar Korçagin-
derdin vaşına kirişti. Cөrtyn ыstyne sunalır çatıştı.
Kөnylsyz. Bardıq kөnykkөn işter çadattı. Alar kyndy
qandajca çaqış ötkөry çenynde ojloj vaştaştı.
Vaşın arqı çaqında attın tujaçının topuldaşan
ynı uçuldu çana bir atcan kişi çolıo cыřa keldi.
At, taş çol menen vaşın çarıs dıvalın açıratır
turđan andekti bir sekirip ötty. Atcan, cөrtө çatqan
Pavka menen Klimkaıa qarar, qatcыın vulıar:

— Ej, çigitterim, мында kelgilecil—dedi.

Pavka menen Klimka orundarınan ыřtıp turup,
dıvaldın çанына curqar kelişti. Atcandın ыsty-vaçı-
nın vaarı can; анын artqı qaraj kijgen şarkesi,
çařıltым gimnastjorkası çana çařıltым řым, çoldun
voz cанынын qalıң qatmarı menen qartalđan.
Мықты солдат ilgicinde bir nagan çana eki nemis
votvası taşığan.

— İckendej suu alır kelgileci, çigitteri — dedi
atcan, çana Pavka suu ыcyn ыyne curqar ketken
kezde, özyne көz salır turđan Serjoçaıa qarar:—
Айтсе, çigitce, şaarıa qandaj өкмөт var? — der
suradı.

Serjoça şaşılr, şaarıa çаныңqardın vaarıң
ağan ajtıp verdi:

— Eki çumadan veri vizde ec qandaj өкмөт çoq.
Bizdegi өкмөт—өzyn özy qoşıoocu өкмөт. şaarıa
elder kezek menen тынде şaarı qořıoоıo cыřıřat.
А siz özynыз kim volosuz? — der suradı al, өз
kezeginde.

Atcan kylymsyрөp.

— Ee, көрty vılseң — tez qarıjsın, — der çoр
qajtırdı.

Yđen, qoluna bir kruşka suu qarmağan Pavka
çygyр keldi.

Atcan cаңqar, kruşkadaşı suunu tyvynө cejin bir
çolu řырqaj ıctı da, kruşkanı Pavkaıa verdi çana
atının tizginin tartır, ordunan taq tyjylтыр, qara-
ağıllu toqoğıo qaraj caар ketti.

— Bul kim ele? — der Pavka Klimkadan suradı.

Klimka dalын kyjřөp qoğu.

— Men qajdan vılejin?

— Öкмөт daşı almařыlatqo, kevetesi. Oşonduq-
tan Leçinskijler da kece ketişse kerek. Al emi
vajlar qaca vařtađandан kijin — partızandar kelet
degen söz volot, — dedi Serjoça, çana al uşundaj
qılır vul saşas maseleni мықты çana vyt vojdon
cecip qoğu.

Анын dalilderi oşoncoluq işendirerlik ele, Pavka
menen Klimka da аның daroo maaqul alıştı.

Baldar bul tuuralu çaqşylar syjleşyp voluşa elekte ele, taş çoldon atın tujaqtarın davıtaşan uqudu. Ycөө тең duvaldy çaraj curqaşty.

Toqojdun icinen, valdarğa arañ көrynгөн, toqojcunun yjynun arqa çaqşynan kişiler, aravalar cыqşыр kele çatat, ancaldы ыгаақ emes, taş çoldu vojlor, мыльтытарын eerdin çaqşyna tuurasynan çojur, on veştej atcan kişi kele çatyşat. Atcandardын aldыnda ekөө: viөө-ystyne çaqşylym frenc kijgen, ofitser ilgicin vajlaşan, көkyrөгyne dyrby taqqan, orto çaqşatşы kişi; анын çанындаçысь — emi ele valdar көгөн atcan volucu. Orto çaqşatşынын frencinde çызы vant taşылуу turat.

Serjoça Pavkanын çavytaşына cыçанаçы менен tyrtyp,

— Kөrdyңby, men emne dedim ele? — dedi. Kөrvөjsyңby, çызы wantty. Partizandar. Kөzym көг volsun — partizandar... — çana çubançанынан çыçытыр, duval arqaluu quştaj көсөгө atылыр cыçы.

Qalçan eki dos da анын артынан çygyрdy. Azыr emi alardyң ycөө тең taş çoldun cetinde, kelyucylerdy kytup turuşat.

Atcandar avdan çaqşyn kelişti. Тааныş volçону valdarğa vaşын ijkedі çana çamcысь менен Leşcinskijlerdin yjyn көрсөтыр:

— Bul yjde kim turat? — dep surady.

Pavka, atcandyң атынан çатыşpasqa тығыşыр, ajтыр verdi:

— Мында адвокат Leşcinskij turat. Kecее çacыр ketti. Silerden çacsa kerek...

Orto çaqşatşы cытылыр:

— Bizdin kimdigimizdi sen çajdan vilesiң? — dedi.

Pavka, çызы wantty көрсөтыр, çоор çajtardy:

— A bul emne? Kimdiginer daroo көrynyp turat.

Ei көсөгө cыqşыр, şaarğa kirgen otrjaddy çызыçыныр çarap turat. Yc dos daçы taş çoldun vojunda turup, çandançan, çarçaşan çызы çvardijaçыlardын өtyşyn çarap turuştu.

Otrjadda volçon бирден бир çambirek çana pulemjottor salыңçan aravalar taş çoldu çaldыратыр өtkөnden kijin, valdar partizandardы eercip ketişti çana otrjad şaardyң ortosuna toqtop, kvartirlerge çajlaşqandan kijin çana, alar yjlorüne tarqaşty.

Kecinde Leşcinskijlerdin соң mejmançanasында, otrjaddyң ştabы toqtolçon çerде, çырма vuttuu соң stoldun çанында төрт kişi oturat: alardyң ycөө kom-sostavdardan çana төrtyncusy — көк ala çactuu, orto çaqşar çamasындаçы kişi, otrjad komandiri çoldoş Bulgakov volucu.

Bulgakov, gubernijаның kartасын stoldun ystyne çajыр çojur, анын ystynde тырмаçы менен çygyзыр, kerektyy сызықтарды izdejт çana maңдаjында oturçan urquçy çaaçtuu, мықты tiştyy kişiге çarap syjlejт.

— Sen, çoldoş Ermacenko, мында соçуşууçе tuura keler dejsiң, men volsom erten менен кetyy kerek dep ojlojm. Tynde ketsek daçы çaqşы volor ele, viөө kişiler çarçap çaldы. Bizdin mildet — Kazatingo ceginip çetişyy. Munu nemister anda varыр çetyyge cejin iştөө kerek. Bizdin kyc менен çarşы turuu — kylky emespi... Bir çambirek менен otuz oç, eki çyz najza менен алтымыş çылыс — çorçunuctuu kyc... Nemister temir taşqындаj volup kele çatyşat. Biz, cegine turçan vaşqa çызы aolyktoг менен virik-

kende şana soqışa alavız. Biz, çoldoş, çolubuzda nemisterden vaşqa tolup çatqan tyrdyy kontrrevolytsiyası vandalar vardıyında eske aluuşa tijişpiz. Menin ojum — stantsijanın arqasındaş köpüröny daş menen ucurup, erteñ menen ele ceginyy. Nemister köpüröny oñdoşonco eki-yc kyn ötör. Temir çol vojunca alardıñ cıñş toqtolot. Siler qandajca ojlojsuñar, çoldoştor! Kelgile, maseleni cecelik, — dep al stoldun çanında oturğandarğa qajıñdı.

Bulgakovğa qarş oturğan Struçkov eerdin sajnadı, kartaşa, anan Bulgakovğa qaradı çana ajaşında tamaşına tıñlır turğan sözdödy arañ der cıñar:

— Men... Bulgakovdun pikirine qoş... şulam, — dedi. Çumuşcu köjnögyn kijgen eñ çaş kişi da qoşuldu. — Bulgakov işti ajtat.

Çalşız, Ermacenko şana, tigi, kyndyz valdar menen syjleşken kişi şana, ırazь volvoj vaşın sajnadı:

— Andaj volso, viz otrjadı şajtan ucyn cıjnadıq-ı? Soqıspastan turup, nemisterden ceginyy ucyn-ı? Menin ojumca, vul çerde alar menen syzyşur aluu kerek. Sorıñdoj veryu çadattı emi... Eger iş maşa qaraştuu volso, men vul çerde şeksiz soqışar elem... — Al orunduşun qatuu tyrtyp çıverdi, ordunan turup, komnatada ar-ıverı vasa vaştadı.

Bulgakov aşa çaratraşansır qaradı.

— Çönyñ taar soqışuu kerek, Ermacenko. Bile turup kişilerdi olymğö taştooşo çana tımtıraqajın cıñaruuşa — vizdin aqıvız çoq. Andan kijin vul kylky da emespi. Bizdin artıvızdan oor artellerija, vronomaşinalar menen quraldanşan vıtyñ bir divizija kele çatat... Balalıq qıluu çaravajt, çoldoş Ermacenko... —

Çana vaşqalarğa qarar. — Oşontip, maseleni cecelik — erteñ erte menen ceginviz.

— Ekinci masele — vajlanıç çönynde — dedi, sözyn ulandıır Bulgakov. — Biz eñ kijinki volup cegine turğandıvızdan, nemisterdin arqa çaşındaş işti ujuşturuunun mildeti vizdin mojnubuzda tyşet. Bul çer — iri temir çol tyjyny, şaardıñ eki vokzalı var. Biz, stantsijada işenimdyu çoldoştun işteşin qamsız qıluuşa tijişpiz. Aız biz, vul çerdegi işti çolqo qojuu ucyn öz aravızdan kimdi qaltıruu masesin ceciviz. Kandidaturalar kersetkyle.

Ermacenko stoldun çanına kelip:

— Men, mında matros Çuxraj qaluuşa tijiş dep ojlojm — dedi. Birinciden Çuxraj uşul cerdik. Ekinciden, al slesar çana montior — oşonduqtan stantsijada işke ornoşo alat. Fjodordu vizdin otrjad menen birge ec kim kergen çoq — al tynde şana kelip cıñat. Mee-lyu çigit al, çana mındaş işti çolqo qojo alat. Menin ojumca, vul eñ çaramduu adam.

Bulgakov vaşın ijkeci.

— Tuura, Ermacenko, men seni menen maaqulmun. Siler, çoldoştor, qarşılıq qılvajşınarvı? — dep al vaşqalarğa qaradı. — Çoq. Emese, masele cecilidi. Çuxrajğa viz arqa çana mında işteş ucyn mandat qaltıvavız...

— Emi ucuncy — soñqu masele, çoldoştor, — dedi Bulgakov. Al şarda turğan qural çönyñdegy masele. Mında imperialism soqışu ıvadıñnan ele qalğan cıñıma miñ daana — vıtyñ bir sklad mıltıq var. Alardı bir dıjqandıñ qamrasına yjyr qojuşqın, çana alar taqır esten cıqqan vojdon çatat. Aiar tuuralu maşa bir dıjqan — qamranın eesi bildirdi. Al

alardan qutuluunu tilejt... Alvette vul skladd nemisterge qaltıruu çaravajt. Men alardı erttö kerek dep ojlöjm. Erteñ menen dajar volqonđoj qıbr azır ele erttö kerek. Biroq erttö qorqunuc: çampra şaarđın cetinde, kedejlerdin qoroologunun arasında turat. Alar menen birge dıjqandardın yjları de erttonışy mymkyn.

Съñ көөдөлуу, көртөн вери қығылақпан қатуи сақалдуу Стручков қымылдамь:

— Em... em... emne usyn... erttöge? Men quraldardı... elge ta... tarqatır ve...veryu ke... kerek dep o...ojlöjm.

Bulgakov anı qaraj çalt vuruldu.

— Tarqatuıqta, dejsinıvi?

Ermacenko tez-tez adımdar çyryşynen toqıor, qolun qısqa şana şilter qojdu. Andan kijin suqtaır qıjqıbr çıverdi:

— Tuura. Мына vul tuura! Alardı çımuşularqta çana vaşqa qaalaşan elge tarqatır veryu kerek. Nemister sajsökkö çetkidej qıbr qısqanda, eñ qur degende, alardın qavıqtalarnın qıbusun qandıruıqta qural tavılar. Qısağın özüñer vilesinçer, ajavaj ele qısat. Сыдоошо mymkyndyk qalvaşandan kijin, çigitter quralqta asıbşat. Tarqatuı kerek, dep Struçkov tuura ajttı. Qıştaqtarqta çetkırılse daşq çaqşaaq volor ele. Muşuqtar vekemireek qatşar ele, nemister tır tıjryl qıbr talar alqanda, vul myltıqtar, oj qandaj kerek volor ele.

Bulgakov kylyp çıverdi.

— Oova, biroq nemister quraldardı tarşyruıqta vıjruq qılar, anda vardıqş anı vıgır veret.

Ermacenko qarş keldi.

— Oova, vaarı ele tarşyra qojvojt. Kee vıroş tarşyrag, vaşqalarg özderynde ele qaltırat.

Bulgakov stol tegereginde oturqandardı suroo közy menen ajlandıra qarar çıqtı.

Çaş çımuşcu, Ermacenko menen Struçkovdu çaqtar.

— Tarqatabız, tarqatabız myltıqtardı — dedi.

— Andaj volso, tarqatabız, emese, — dep Bulgakov ыраы voldu, çana: мына маселелер вытты да, — dedi al stoldun çanındaşq ordunan turup. — Emı vız tañ atuuqta cejin es ala alavız. Çuxraj kelse, menin ystymö kelsin. Men anı menen majekteşejin. A-sen, Ermacenko, postordu tekşerip çıqqın.

Çalqıız qalşan soñ. Bulgakov mejmanqana menen qoñşu volqon qoçojundar völmöşyne vaşır vardı, anan matrasqa şinelin tüşer çata ketti.

Erteñ menen Pavka eletkrostantsıjadan qajtıp kele çattı. Al emı anda, kocegardın çardamçыş volup, vır çıldan veri ištejt.

Şaarda adattaşqdan tışqar çanduuluq ökym sylyp çatat. Vul çanduuluq anın közy aldında daroo ele elestedi. Çoldo, virden, ekiden çana yctan myltıq keteryp kele çatqan adamdar varşan sajn kövyrök ucıraj vaştadı. Pavka emne volqonun tyşynvesten ele, yjge qajtuıqta aşıqtı. Leçınskıjlerdin qoroosunun çanında anın keceki taanıştar attanışır çatşat.

Pavka yjge curqar kırıp, şaşyır çıundu çana Artjomdun emgice qajtraşandıqın enesinen surar vılgenden kijin, көсөge atıbr çıqtı çana şaardın

elinci cetinde tura turğan Serjoça Bruzçaktardı-
qına qaraj çuyurğan vojdon ketti.

Serjoça maşinistin çardamcısının valası. Anın
atnasının egünüo kicinekej yju çana kicinekej carba-
cılıqı var ele.

Serjoça yjuñde çoq eken. Anın enesi, aq çuzduy
toluq ejel, naarazılıq kersetip, Pavkaça qaradı.

— Ej, şajtan vilsinal, anın qajda ekenin! Tañ sy-
röty menen ele cıqı ele, vılvejm anı qandaj çinder
şyırıp çuyurğanın. Qajdadır, mıltyq verip çatat deşet,
al, vılkim oşondo volso kerek. Silerdi, cimkirgin
tarta vılvaçan sışıçuları, çatqırıp alıp cıvıq
menen savıq kerek. Sekten tışqar qoldon cıça
vaştadıqar. Tii alıu degen çoq. Vojloru vir qarız
turup, mıltyqqa cırqatandıran kər daşır. Sen açır,
çuzu qaracır ayt, eger vir patron volso da, yjge alıp
kele turğan volso, men anın mojnun çulup alam.
Bolor volkostun vaarın yjge taşırat da, anan kijin
sen al ucun çonp ver. Sen daşır oşondo vaçıuça
qamındıñız?

Viroq Pavka, Serjoçkanın enesinin ker çemesin
uçur turğan çoq, kəçegə cırqar cıçır ketti.

Bir erkek kişi eki iynine eki mıltyq ketörüp, taş
çol menen kele çatat.

Pavka anın çanına cırqar vağır,

— Acaj, aytıñız, vılardı qajdan aldınız? — der
suradı.

— Tiginde, çotıorqu cette verip çatırat.

Pavka kersetiğen adrestı qaraj alnın vardiçıl-
ca cıñın-qıjın volup çuyurdu. Eki kəçə cırqar
otkəndən kijin, al ştiktyu oor, çə asker mıltyqın
alıp kele çatqan valaça kez keldi.

Pavka anı toqtotup,

— Mıltyqı qajdan aldın? — der suradı.

— Mekteptin mañdaj çatıranda otıradılar verip
çatat, viroq azır ecteme çoq. Vaarın alıp çuyurdu.
Tyn voju verip cıçırat, emi quru jaşıkteri çana
qaldı. Men volsom emi ekincisin alıp vaçatam, —
der vala maqtanıp çojdu.

Bul çavar Pavkanın çanın avdan çajnatı.

„Ej, şajtan—aj, tur tuura vıjaçqa cırqar kerek ele,
yjge vaçıunun keregi emne ele! — der ojlıdu al umyt-
syzdonup, — Qantip men munu sezveç qaldım eken?“

Çana çoqustan, çiltetip tuşkən oj menen, cıqu
vuruldu da, ketip vıra çatqan valanı eki-uc sekirip
quur çetip, kyc menen anın çolunan mıltyqın
çulup aldı. Qarız turuça oğun çaltırıvaj turğan
dovuz menen:

— Senin vir mıltyqın var—oşol çetet. Munusu
volso meniki, — der taştadı.

Bala, kypə kyndyz talaçandıqtan, çini kelip, Pav-
kaça çarmaşuça umtuldu, viroq Pavka vir çadam
kijin sekirdi çana ştigin ilgeri sundu da,

— Qac, volboso saşır qalazın! — der vaçırdı.

Bala, ardançanına bılar çiverdi çana alsız acıu
menen tilder, artına çuyurdu. Pavka volso, çanatta-
nır, yjın kəzdəç cimirdi. Duvaldan ırçır tuştu,
saraj çaqqa cırqar kirdi. Mıltyqın cıçırın astın-
daşır ustundırın arazına çazırdı, çana, çıvançan-
nıñ ırçır-ırçır, yjuñe kirip ketti.

Çajdın kyny Ukraynda, ortosu — şaar, cet çaqaz —
çıştıq volçon Şepetovka şajıtuu kicine şaarçada
tındır eñ sonun volot.

Mındaj çımçırıt çajır tındırde çatırдын vaar

kecelerde volot. Qızlar, ulandar—vardıqı teñ özde-
gynyn kralısalarda, yj artındaqı, darbazanın ty-
vündöy vaqtarında, çen ele kécöde quruluş usyn
keltirilgen çaractardıñ ystınde top-top volup, çe
eki-ekiden volup oturuşat. brdaşat, kylyşet.

Ava, qojıuluq çana gylderdyn çıttar menen tolol.
braaqtıq kökte, çenil vultıtarđın arasında, çıl-
dırdar arañ-arañ çymıdaşat, çana yn ыraaqqa,
ыraaqqa uqulat...

Pavka özynyn garmonun syjet. Al özynyn eki
qatar tıdyu, muñduu, venskij garmonun syjkyndyk
menen tizesinin ystynö qojot. Barmaqtar tilderge
tije-tijves volup, tandar, çotıogudan temen qaraj
zımyldar tyşet. Bastar qalıñ kyrsynet çana garmon
uzun, muñduu kyylördy sajrata vaştajt...

Garmon çymıqtar, çıtylar çıberet, qantır
anan mında vıjlıe vaştalvasın? Çıdaj alvasın—vut-
tar özdey çımyldar ketet. Garmon çyzuu dem
alat. Dyjnöde çazoo qandaj könyldy!

Vygynky tyn avdan könyldy völdu. Pavkalar tur-
dan yjdyn aldındaqı ustundardıñ ystynö kylylyu
çaştar çotıuldu, Pavkalarđın qoñşusu — Galockanıñ
ynı varınyçnan çıtyıraaq. Bul taş kesyucynyn
qız, ulandar menen vıjlıeñy, ыdoonu çaqıtar.
Anıñ ynı—alt, varqıtaj çumşaq, qoñur yn.

Pavka andan azыraaq qorqot. Tili avdan qurc. Al
ustundun ystynö, Pavkanıñ çanıña oturup, anı qa-
tuu qucaqtar alat da, qatqıñr kylet:

— Ex, sen, gramoncu çigit! Ökynem, azыraaq ösur
çetregendigiñ aj, volboso sen maqja avdan çaqş
kyjöö volor eleñ. Men garmonculardı çaqıram,
alardıñ aldında menin çyregym erip ketet.

Pavka qulaqnyñ ucuna çejin qızarat, — daqı
çaqş, kecinde köryñvöjt. Şoqtuu qızdan çetkererek
çılat, al anı vekem qarmaqjan—çıbervöjt.

Qız:

— Ee, sadaqtas, sen qajda qacasın? Aj-aj, daqı
kyjöö emiş—der çıldıñdajt.

Pavka özynyn ijni menen anıñ çıñ kökyregyn
sezet, çana bul anı qandajdyr tolqundandırat, tı-
nyçsızdandırat, tegerektegilerdin kylyky, kövynçö
çıtyçıt volqon kécöny çanırtır çıberet.

Pavka Galockanıñ dalıñnan tyrtur:

— Sen maqja ojnooqo çolto qılasın, azыraaq tur-
cu, — dejt. Çana qajtadan qatqıñr, tyrtkyleşyy, çıl-
dıñdaşuu vaştalat.

Marusja da kelip qoşulat:

— Pavka, qandaj volso da vır qajtyıuu kyy ojnor
çıberci, tim ele çyrekty yzur alqandaj volsun.

Garmon salmaq menen çojulat, varmaqtar tilderdi
aqıñn çana tandar alışat. Vaarıña taanış, çaqıñm-
duu kyy. Galina vırinci volup kyuny ilip alat. Anıñ
arqasınan — Marusja çana vaşqalarg da qoşulat.

Çılydıq vız vırdıq vırlak vırge.

Özyayzdyñ tuuqan yjlerge,

Mında çırtaal, mında çaqş vızge,

br ыdooqo, muñduu kyyleege...

brçılyardıñ çanırtıjan çaş dovıştarg ыraaqqa, toqoj-
qo qaraj sozolonup ketet.

— Pavka! — degen Artjomdun ynı uqulat.

Pavka ojnoodon toqtolup, ilgicin ilet.

— Saqıñr çatışat, men kettim.

Marusja çalıñqan dovış menen:

— Mejli, otura tur, azыraaq ojno. Yjññ vararsın.

Biroq Pavka aşıqat:

— Çoq. Erteñ daşq ojnorbuz, azır ketyu kerek. Artjom saqırbır çatat—dejt da çana al kəcə arqılıu, yjyn kəzdəj surqajt.

Eşikti asır, yjgə kirgende, — stoldun çanında Artjomdun çoldoşu Roman, çana daşq kimdir aşq taanış volvoşon ucuncu kişi oturqanın kərət.

— Sen saqırdıñvı meni, — dedi Pavka.

Artjom Pavkağa vaşın ijkeği da, taanvaşan kişiğe qarar:

— Мына, менin inimdin özy uşul volot, — dedi.

Taanvaşan kişi Pavkağa özynyn tyjynduy qoldorun sozdu.

— Мына emne Pavka, — dedi Artjom inisine. Sen anda, elektorstantsijada montjor oğurp qaldı dedin vele. Erteñ vilgin, alar anın orduna montjorluq işin aile turqan kişi alyşar veken? Eger kerek volso, kelgenden kijin ajtarsın.

Taanvaşan kişi sözge aralaştı.

— Çoq, men an menen birge varamın. Qoçojun menen da özüm syjleşömyн.

— Montjor kerektiginde söz çoq. Stankovic oğurp çatqandıqtan, vugyn stantsija iştegen çoq. Qoçojun eki çolu surqar keldi—an almaştıra turqan kişi izdedi, biroq tava alqan çoq. Stantsijanın bir çana kosegar menen çyrgyzyudən qorqtu. Montjor volso kelte menen oğurp çatat.

— Мына, iş voldu da qaldı, — dedi taanvaşan kişi, — erteñ menen seni saqıruşğa kekermin, birge varalyq, — dedi al Pavkağa.

— Сақшы volot.

Pavka taanvaşan kişinin, özyn etiverdik menen

tekşerip qaradın тыңс, çoq көzy менен ucıraqты. Сырдуу, irmelbegen көз qarашы Pavkаны азыраақ ujalтыр да алды. Çoçoğудан төмен-qarata topçulançan voz pidçak, anın keñiri, cың arqasında avdan tartылыр turat — al aşq tarğraақ volso kerek. Ögyzdykündəj volqon мықты mojun vaş menen ijindi airiktirip turat, çana anın özy da, typtyy duв cыңа-cындаj volup, kyc menen cыңалыр turat.

Qoştoşqon saqta Artjom aşq:

— Азынса қош, Çuxraj. Erteñ inim menen birge varыр, varдыq işindi çolqo çoğorsun — деп çojdu.

Otrjad ketkenden yc kyn ötkөnden kijin şaarğa nemister kirişti. Alardın kelişin, sonqu kynderde çetim volup qalqan stantsijadaşq parovozdun gudogu bildirdi.

Şaarğa:

— Nemister kele çatat, — degen qavar tarqaldı.

Eldin vaarы nemisterdin kele turqanın muruntan ele vilse da, şaar, qumursqanın ađtarылqan ujasındaj volup, vşçыraj vaştady. Biroq vul qavarğa, qandajdyr, ancalыq işenişpej turqan. Мына vul qorqunuc-tuu nemister azır, alda qajda emes, мына мында şaarda çyryşet.

Eldin vaarы duvaldarğa, kicinekej darbazalarğa çavşыр qarашat. Kөcege cыңuudan qorquşat.

Өңсөj çашы tystryu mundir kijgen, мылыqtарын dajar qarmaşan nemister tizmege tizilip, taş çoldu asыq qaltыыр, çoldun eki ceti menen kele çatышат. Мылыqtарында — vşcaqtaj çазы ştik. Baştарында — oor, volot şijom. Arqalarында — соң ranes¹ çana

¹ Ranes — asker şumkashы.

alar, alarğa qarşı turuuda ec kim qatıynasa da, minut sajn soqqu bergyge dajar volup, tutaş tas-madaj sozulup, saq qadamdar menen şaarğa aqı-lyp kirip çatıştı.

Qoldoruna mauzer qarmaşan eki ofitser aldında kele çatat. Taş çoldun ortosunan — getman starşınas, tilmec, ystıne ukrájna veşmantın, vaşına paraq kijgen kişi kele çatat.

Nemister, şaardın ortosundaş majdanğa toptoluştı. Baravandarın qatıştı. Majdanğa varuuda vaatırcılyq qılşan şaar elinen kicinekej bir top çıjıldı. Ystıne ukrájna veşmantın kijgen getman-ç, arteka aldına çatıp, şaar komendantı major Korfdun prikazın oqudu.

Prikazda mındaj çazılşan volucu:

Вижрамън:

§ 1. Şaardaş vardıq graçdandarğa ezderynde volşon vardıq ayla turşan çana atılaş turşan quraldardı 24 saat icinde keltirip tarşınuuda vıjramın. Bul prikazdı orundavaşan-dardı — atıuqa.

§ 2. Şaarda soquş avale çarılşanat, çana kecki saat 8 den kijin çyryy tıjılet.

Şaar komendantı major: *Korf.*

Murun şaar vaşqarmas, revolıtsıjadan kijin çu-muşcu deputtar soveti turşan yjge azır nemis ko-mendatası kirip aldı. Yj aldında casovoj qaqaşır turat; azır anın vaşında volot şıjom emes, çod imperator vırkytu menen qoozdolşon parad kaskas turat. Keltirilgen quraldardı tarşınuu ycun oşol ele çerde, eşik aldında, sklad orunuda dajındaşır qo-julşan.

Atıu menen yreşy ucuruşan el, kyny voju qural

taşdı. Çodör körynyşken çoq. Ulandar menen val-dar çana keltirip turuştı. Nemister bir kişini da qarmaşqandarı çoq.

Özdery çetkirip bergyny qaalavaşandar, tyn icinde quraldarın alıp çatıp taş çoldun ystıne taştıştı, erten menen nemisterdin patrulu alardı çıjnar, soquş arabalarına salıp, komendaturağa alıp ketiştı.

Kyndyzgy saat birde, quraldardı tarşınuu srogu etkendön kijin, nemis soldatarı özderynun olçolorun sanap köryştı. Vardıaş on töt miç mıltyq tarş-ғылşan eken. Oşenetip, altı miç mıltyq nemisterge qajtarılşan çoq. Alar taravınan çasalşan tutaş tin-tyuler da, ancaldı natıjça bergen çoq.

Ekinci kyn taç aldında, şaardın tışında, evrejler-din eski çerystan çanında temir çolculardan eki çumuşcu atıldı, tinty ubaşında alardan çazılşan mıltyq tavılşan eken.

Artjom, prikazdı uşur, yjge qajtuuda aşıqtı. Qoroodo al Pavkanı keziktirip, anı ijninen qarmadı da, aqşın, viroq qatuuluq menen:

— Sen skladdan yjge bir deme alıp qajttıñ ve-le? — dep suradı.

Pavka mıltyq tuuralı ajtraj qojunu ojloso da, aşasına qalır ajtuunu qaalavadı, çana vardıaşın ajtır verdi.

Saraçasğa birge kiriştı. Artjom çazılşan mıltyqtı ordunan alıp, zatvorun çana ştigin çatırdı, çana anın qundaşınan qarmar turup, kycunın vardıaş menen duvaldın ustununa soqtı. Qundaqtın köcyk çası ırtır ketti. Mıltyqtın zınyqtarın ıraaqqa,

вақтың арқа қағымдағы воштуға тақтасты. Штик менен затворду Artjom ачатқанақта тақтап жіберді.

Мунун бардығын қылаңдан kijin, Artjom inisine қатар:

— Сен еми, Павка, кicine emessiң, қурал менен оjnoo қағавай турғаньн билесиң. Мен сақта сьндар айтат, — уjгө ес нерсе аьр келвей сьг. Бул усун азьг ващь өлымгө кетерин сен өзун билесиң. Қара, мені алдава, егер аьр келсең тавьшат да, биринци кезекте мені ел атьшат. Сақта, оозунан сьту қурдаваданда, тижьреjt. Ушұл увақ иттеj увақ волур турғаньн туьynesуңау? — dedi.

Павка мьндан kijin ес нерсе аьр келвеске увада верди.

Екөө тең қороо арғылуу уjгө кеде қатқанда, Leşinskijlerdin дағвазасын туьне koljaska келip тоқты. Koljaskanьн icinen адвокат ажал менен қана алардын алдағь — Nelli менен Viktor келip сьтөщь.

Artjom асуулаьр:

— Қуштар усур келишти — dedi.

Ех ұшудай тополоң ващталар, ань сьмьндар таласын! dedi да уjгө кip кетти.

Павка бул кунду мьлтқ сөнундө қайаьруу менен өткерди. Бул увақта аньн досу Serjoça eski, тащтандь сараждьн icinde, дивалдын туьун қазьр қатты. Аждаьнда сунқур қазььр бутты. Serjoçka ал сунқурда мьлтқ тарқатқанда алдан ус қаһь мьлтқть, сьгрөккө отор турур, салдь. Ал алардь немистерге беруьгө ьгаа керген қоқ — ал өзуньн бул олқолорунан ажьвоо усун тьн воjи азартаньр ищеп сьқты.

Сунқурду топурақ менен көмур, авдан қағьлар терсеп тартадь да, tegizdelgen орунда бир қуцақ

сөр-сар, eski usқularдь аьр келip тащтадь; өз ищиньн натйқасын қағьлар қатар сьқты, қана ань аьмьсарлық таар, шаркасын аьр, сөкесиндеgi терлерин сьртты.

„Мьна, еми издеp. көрүүсьн. Егер тава турған волюсса, kimdin саражь екениньн даjьнь қоқ“.

Павка емне волқонун өзү да сезвестен қаттуу мьнезды монтор менен қағьндащьр кетти, — ал еми электростансияда бир аждан вери ищеп кеде қатат.

Қухраj ақта динамо тызулуьсун көрсөттү, қана қандаj ищөө керектигин да уjретты.

Матросқо ал ақьлдуу бала, қақты. Қухраj, вощ кундөрунде, Artjomдун уjне улам-улам қаттар тураф. Ал ваарьнан да Павканьн енесине қақты. Ене өзуньн тирчилиги тууралу сьjлөгөндө, көвунсө Павканьн қьльқтарь тууралу арьзданданда, оjлор ищ қьла турған, қана савьрдуу матрос аньн бардық айтқандагьн сьдамдьқ менен ушур турат. Ал алер-сөлер волур кьjттөнгөн Marija Jakovlevнақта мооқимун васа турғандаj таасир қьлаңандьқтан, ал өзуньн бардық кьjкөлөктөнүүлөрун, кьjттөрун унутур, көнүлдуу волур қала турған.

Қандаjдыр бир куну, Қухраj электростансиясыньн қороосунда, қатар уjылур қоjулқан отундардын араьсында Павкань тоқтытур, кьлымсырөды да:

— Енең seni муштаньну қағьс көрөт, dejt. „Ал менин — қороздоj уруқаащьм“ dejt. Сьнь ушұл? — деп сурадь, қана ьгаазь волур кьлур жіберди. — Қалрь алқанда урушунун зьjань қоқ, бирөқ kimди уруда, қана емне усун уру керектигин қана билүү керек.

Pavka, Çuxrajдын өзүнөн кылгөнүн, же сьндар айтканьн тузунвөстөн, çоор қайтарды.

— Мен çөну çоқ урушрайм, ар қасап сьндьқ усун урушам. Çухрай кутрөгөн çерден сунуш қьлды:

— Qaalajsъhъ, мен seni сьндар соқушууда уй-рөтөйүн? Pavka таңьрқар аста қарады.

— Qandaj al — сьндар соқушуу?

— Мына, ань көрөсүң.

Çана Pavka англияльқ воксь çөнуңдө биринци қь-қаса лексиянь иқта.

Bul ilim, Pavkaда çеңил берилген çоқ, вироқ ал ань çақь өздөштырды. Ал Çухрай муштум менен итаңанда çьсьььр, есен çолу көмөлөнүр кетти, вироқ тьнь çана сьдамқай уйрөңык волур сьқты.

Pavka нььқ кундөрдүн биринде, Klimkanьн çаньнан қайтыр келир, қьлууда иш тава албай уйдө бекер отураңдан кийин, уйдүн арқасындасть вақтың вуфсүна салыңаң қароол уйунун төвөсүнө — өзүнүн çақтыраң ордунан сьқтақсь волду. Qoroо арқьлуу өтыр, ваққа кирди, çана тақтаждан çасалдаң қароол уйүнө çеткenden кийин, терккери менен соқусуна сьқты. Qароол уйунун устыне салыньр тушкөн алса бутақтағыньн арасынан суурулур өткөндөн кийин, сатырдын ортосунда, кунөстөр çатты.

Bul қароол уйунун бир çасть. Leşcinskijlerdin васть çаққа қарайт. Eger аньн четине çетип қарасаң, Leşcinskijlerdin вардық васть, çана уйдүн бир çасть көгүнөт. Pavka ващын çоқтыру кетөгүр қарады, çана қороонун koljaska турдаң вөлыгүн көрды. Leşcinskijlerge çайлашқан немис лейтенантьньн деңзиги өз на-сальнинин кийимдерин çотка менен тазалап çатат. Pavka ал лейтенанть қороонун дарвазасыньн тувунөн есен çолу көргөн волуцу.

Ал ващығаақ војлуу, қьзыл веттуу, қьрқыдаң кичинекей муруттуу, көз аjneкцен çана козьрогу çьлть-рақ çаркесен волуцу. Pavka, аньн тереzesи ваққа қарап турдаң қарталдасть вөлмөдө турдаңьн билет, çана бул вөлмө қароол уйдүн устынен қарадаңда да көгүнөт.

Мына азыр лейтенант stol çаньнда отурат, бирдеме çазыр çатат. Andan кийин ал çаздаң қастазьн алыр, сьстьр кетти. Qолундасть қатын деңшикке верди да, көсөгө сьста турдаң кичине ешикке қарап вақтың ичиндеги çол менен кетти. Ал өргөн вөседканьн çаньна тоқтыду — ал анда kim менен dir syjлөшүр çатат. Besedkadan Nelli Leşcinskaja сьқты. Лейтенант ань қолтуқтап алыр ешikti қарап çөнөды, çана екөө тең көсөгө сьстьр кетишти.

Mунун ваарьн Pavka вајқар отурду. Ал еми уқтыо-до қатыньр турду эле, деңшик лейтенантьньн вөлмөсүнө кирди да, мундирди илir қојур, вақты қарадаң тереzeni асьр қојду. Çана вөлмөнү çьжьстьньр, ешikti çаар сьстьр кетти. Pavka ошол эле минутта аньн ат-қанапньн çаньнда турдаңьн көрды.

Асьр тереzedен Pavkaда вөлмөнүн ици бут көгүнүр турат. Stol устыңдө қандаждьр қажьста çана дасть бир нерсе çьлтьгар çатат.

Pavka сьдамсьз қьзьқсьнууда берилip, қароол уйунун төвөсүнөн ақырньн қана алсада, андан Leşcinskijlerdin вастьна тушты. Вугулу, бир несе çолу атадаңдан кийин ал асьр тереzege çетти, çана вөлмөнүн ичин қарады. Stol устыңдө asker илгичи çана қавь менен он еки атар сонун „manlixer“ тараңса-сь çатат.

Pavkanьн демі қьстала тушты. Аньн ичинде бир не-

cen minut kyreşyу boldu, biroq seksiz vaatrylyqqa berilip, terezeden sozulup, taranca qavъn aldъ çana, anъn icinen çanъ qara tarancanъ suugur aldъ da, vaqqa sekirip tyşty. Tereveline qaranъp, tarancanъ aqъgn cөntөkkө urdu çana vaq arqyluu alcaşta qaraj curqadъ. Majmьldan veter tezinen çoşoru curqar cъşъp, Pavka art çaşъna qarandъ. Denşik at vaşuucu menen çajbaraqat syjleşyp çatat. Vaqta çыmçыrtтыq... Pavka qarool yjdyn ystynen çerge tyşyp, yjyne qaraj çygyrды.

Eneşi aşqanada tamaq menen arp uruşup çatat, çana Pavkaşta vurulup da qaraj çoq.

Pavka sandъqtъn arqasъnda çatqan cypyrөkty alyp, cөntөгynө saldъ, aildiræesten eşikke cъqtъ, vaq arqyluu curqar vaşъp, tamdъ aşъp tyşty, çana toqojşo vara turşan çolşo kez keldi. Butqa qatuu qojşulaşan tarancanъ, qolu menen qarmar alyp, kycynyn vardъşъ menen urap çatqan eski kirpic zavoduna qaraj curqadъ.

Buttarъ çerge arañ-arañ tijip, qulaqtarъnъn çanъnan şamal zuulday vaştadъ.

Eski kirpic zavodunun çanъnda tьncьtыq. Kee bir çerlerde qular tyşken cъşac төvөлөр, todoj volup yjlyp çatqan sьnъq kirpictеr, çana talqanlanъp vara çatqan kyjdyryуcy meşter alda qandaj qajşьruu tuudurat. Mьndaşъnъn vardъşъn oşoo cөpтер vasqan. Keede yc dos şana mьnda ojnooşo kelіşet. Pavka mьnda, uurdalaşan vujumdarđ çaşьruuşta çaramduu көp çerlerdi bilet.

Uraşan meşke cъşъp, al saqtъq menen eki çaşъna qarandъ, biroq çoldo eckim көгynөşjt. Qarajlar aqъgn şuuldajт, çeñil şamal çoldoşu cañdъ

vurşalanъp көтөрөт. Avadan avdan kyctyу qaramaş çъtъ kelet.

Pavka cypyrөkkө oşolşon tarancanъ meştin eñ tyvynө, bir vurqqa qojdu da, anъn ystynө eski kirpictеrди yjdy. Andan cъqqandan kijin, eski meşke kire turşan çoldu kirpictеr menen bekitti, qojulşan kirpictеrди belgiler aldъ çana çolşo cъşъp, qajta aqъgn qajşъp ketti. Tizeleri aзыraaq qaltъrajт.

„Bul iş emne menen vyter eken“ — dep oşlojt al, çana çyреzy qandajdyr sьzъlyp, өjkөлүp qьstalat.

Al yjynө varuudan murda, elektrostantsijaşta ketti. Saqşьdan acqъtъ aldъ, çana dvigatelderдин vөлmөsynө kire turşan eşikti actъ. Ava vergicti tazalaşanda da, qazanşta suu tolturşanda da, otun çaşъp çivergende da:

„Leşcinskijlerдин dacasъnda aзыr emne volup çatat eken“ — dep oşlondu.

Kijincereek, saat on birlerde, Pavkanъn çanъna Çuxraj kirip, anъ qoroşşo saqъpъp cъşardъ da:

— Silerde vygyn emne ycyn tintyy boldu? — dep aqъgn suradъ.

Pavka cocup, selt etip ketti.

— Qandaj tintyy?

Çuxraj bir az tim turşandan kijin:

— Qandaj volso da çaqşъ iş emes. Alar emne izdegenin sen bilbejsiñbi? — dep qoşup qojdu.

Alardъn emne izdegenderin Pavka çaqşъ bilet, biroq tarancanъ uurdoo çөnynde Çuxrajşta ajtuuşta al vaşъna alaşan çoq. Al cocuşanъnan titirep:

— Artjomdu qamaşъvъ? — dep suradъ.

— Ec kimdi qamaşqan çoq, biroq yjdyn tьmtъra-qajъn cъşarъp taştaşъ.

Bul sөzderden kijin Pavka bir az çandana tuşty, viroq anьn соосуqандыqь daqь ele vytken çоq. Bir qanca minut alar özdөryncө emnenidir ojlonuştu. Bireө tintуynyn sevebin bile turup, anьn natijçasь tuuralu kejjidi, ekincisi — anьn sevebin bilbej, andan doop sanady.

„Şajtan bilevi alardy, balkim alar men tuuralu bir demeni sezışkendir. Artjom men tuuralu ec nerse bilbejt, voloso emne ycyn anь tintiştі? Saqьraaq voluu kerek“ — dep ojloodu Çuxraj.

Alardyñ ekөө teñ uncuqpastan өз işterine ketiştі. Leşcinskijlerdin yjunde cьndap ele coq dygьөлөñ boldu.

Lejtenant tarancanьn çoqtuşun көryp, denşikti caqьrdь; tarancanьn çoqolqonun vilgenden kijin adatta adeptyu, toqtoo çyruycy lejtenant, vardьq kycy menen ajlandьr, denşiktin qulaq tyvynө qojur çiberdi; denşik bul soqьudан sendirektej tyşur askerlerce sozulup turdu, çana aьrtuuluqtan көzdөryn qьbьñdatьr, daqь emne volorun mojun sunup, kytyp turdu.

Tyşunyk ycyn caqььылаjan advokat ajran tañ qaldь, çana anьn yjunde uşundaj көnylsyz iş volqonduşu ycyn lejtenanttan kecirim surandy.

Alardyñ icinde volqon Viktor Leşcinskij, tarancanь qoñşular, көvynсө zөekyr Pavel Korçagindin uurdaşь mymдыndygyn atasьna bildirdi. Viktorдun atasь uulunun pikirin şaşььp-şaşььp lejtenantqa tyşyndyre vaştady, lejtenant volso tintуу çasatuu ycyn oşol zamatta ele kişilerdi caqььuşta qoştu.

Tintуу ec qandaj natijça vergen çоq. Tarancanьn çoqoluşu çөnyndөgy oquja, Pavkanь „uşundaj qor-

quñctuu işter daqь kee bir uvaqta tььc ele vytat eken ee“, degen oşo keltirdi.

УСУНУ ВӨЛҮМ

Tonja acьq terezenin çanьnda turat. Al özyne taanьş çana çaqьn vaqqa, sьdьgm menen çalььraqtarь çelviреp turqan, vaqь tegerektej öskөн, vijik, sьn duu terekterge көnylsyzdөnyр qarajt. Çana anьn bul tuuqan — öskөн çajьn bir çьl көvөj turqандь-şьna işengisi kelbejt. Bu vala caqьnan taanьş çerlerdin vaarьn al kecee ele taştap ketip, vygyn erte menenki rojezd menen qajta kelgenindej көrynet.

Mьnda ec nerse özgөrgөн emes; vajaqь ele tegiz qьqьылаjan malina çьqactarь, eki çaqtarьna enesi çaqьra turqan „anjutanьn көzcөлery“ degen gylder tigilgen ele qalььnda. Geometrilik tyz çoldor oşol. Baqtaşьlardьñ vardьqь taza çana көrkөm. Vardьq nersedө ailimdyу lesovoddun ceber iştej turqan qolu көrynet: Çana mьna bul tyrduу çaqь qaraj sozulqan, cijnmelengen çoldor Tonjaqta qandajdyr bir muñduuluqtu elestetet.

Tonja oqulup vyte elek romanьn aldь da, veran-daqja cьşja turqan eşikti actь, vasqьc vojlор vaqqa tyşty, volqolqon kicine eşikti vutu menen tyrtyp çiberdi, çana vodokacka çanьndaqь, stantsija көlcөsynө qaraj aqььn vasьr ketti.

Көpyрөсөny өтыр, çolqo cьqь. Çol alleja sьjaq-tuu ele. Oñ çaqta aq çana qara tal menen qurcalqan көlcө. Sol çaqta toqoj.

Al көlcөлөrgө, qacandyр bir uvaqta taş cьşara turqan çerge varmaqь voldu ele, viroq төmөн çaqtaşь көlcө-nyn çeeginen qajьrmaqьn savьn көryp, toqtop qaldь.

Al qıjzıyq öskön taldın ıstynön vıgıylıp, sıgırıq-tardı eki çaqqa völyp çıberdı, çana şıtnıñın vaçı-lekterin tizeden çotıoru tyrgön, çıñajıaq, eti kınge kıjğen valañ kördu. Anın çanında sөөlçan tolturılğan, dat vaşqan qalaj qutu turat. Bala özynyn işine verilgendikten, Tonjanın tikelip qarap turğanın sezgen da çoq.

— Bul çerde valıq qarınalav?

Pavka acuulu tyrdө vurulup qaradı.

Taldın vıtaçın qarınar, suuça çaqın ele vıgıylıp, taañvaçın bir qız turat. Anın ıstındө көk ala çaqaluu aq matroska çana acıq voz qısqa jırkası var. Kınge kıjğen vıtında, tömөн qaraj tyşkөн, ceti saımaluu vaıraçtı menen sarı tıflıjı var. Qoңur cactarı eki çoon öyımge öyılgen.

Qajırtmaq qarınatın qol aqının dirilder, qanattan çasalınan qalqıçtıc vaşın көterdu, çana anın tege-reginen meltırep çatınan suunın ıstyn çıvıratıp alqalar çıgyrdı.

Art çatınan volso:

— Tartıp çatat, көresızvı, tartıp çatat...— degen tolıqundanın ın uqıldı.

Pavel avdan şaşınır, qajırtmaqtı tartıp aldı. Çe-çıgачın suu menen vırge qajırtmaqqa saıılınan sөөlçan imerilip kelip çıqtı.

Pavkanın acuusu kelip:

„Emi qara valaket da tyşpөjtı Munu qajdaçtı çın quur keldi ele? der oıııodu çana, qıvıılınan çaqıruu ıstyn qajırtmaqın ыгачыгач — qajırtmaq saııvı turınan, al ilinip qala turınan çerge ыгачты.

Pavka munu sezıp qaldı, çana çotıoruda turınan qızda vurılvaстан ele, kınk-maңq etıp:

— Emnege taqııdajız? Andaj qılınanda valıqın vaar qacıp ketpejı, — dedi.

Çana al qızдын maıaqtar, qordop ajtınan:

— Alar ecaq ele, sizdin kebetenizdi көргөндө ele qacıp çotıoluşqan. Kındyz da valıq qarınalav? Ex, siz, valıqçı şorteke! — degen sözderyn uqtı.

Bul emi adep saıtoonu oııılınan Pavka ıstyn çekten tyşqarı völdu. Al ordunan turdu, ar vır acuusu kelgen ıvaçtaçtııdaj volup, şarkesin maңdajına va-sa kıldı, çana eң nazik sözderdu tandar-tandar:

— Siz, qarındaş, vара çatınan çolunızdan qalva-saңız, çaqıgaaq volor ele, — dedi.

Tonjanın көzdery azыгaaq qıvııla tyşty, çılmaııu-dan ucqundanıp ketti.

— Çe men sizge tosqoolduq qıvır çatımv?

Emi anın sözderynde şıılınan kılıy çoq, anın orduna qandajdır dostıuq, çaraşuunu qaalaçındıq var ele. Çana al, alda qajdan kelip çıqqan bul „qarındaşqa“ oııj söz ajtuuça qatınatın Pavkanın acuusun daroo tarçattı. Al:

— Mejli qaalasaңız, otıra verıız. Men orundu qızınanvaım, — dedi çana, orduna otıurup, qajıadan qalqıçtıcqa qaradı. Çır suunın astındaçtı çıçacqa çaqındaçın, emi qajırtmaq tamıgıç ilingeni acıq. Pavka anı tartıp qarooçıo vatınatın çoq.

„Eger ilingen volso, anı tartıp ala alvaızıç. Mın-dan qızдын kılıery belgılıy. Eң qur degende ketsecı“.

Bıroq Tonja, vıgıılınan, anıgaaq termelip turınan taldın vıtaçına otıurup, kitesın aldına qoııdu, çana özyn uşuncalıq çaqıgıvıaj qarşı alınan, azыr vıle turup ele qalıtan etıber çılmaqсан volınan, etı kınge kıjğen, qara kezduy oııj valañ vaıqar tıra vaştadı.

Kyzygdej çarqygar çatqan suunun ystynde eles-
tegen qyzdyn kerekösy Pavkağa en çarqş korynet.
Al kitezin oqujt, Pavka volso çertyn tamyğna ilin-
gen qajymağyñ aqyğndar tartat. Qalqyğş cumat,
qyl qyğqatanyr sozulat.

„Ilingen ekençö, qarqyğş tijgir“ — der ojlojt al,
qyğqas qarar suunun icinen kylyp turğan közdördy
koret.

Vodokaskañ çanyndağy köryğөө arqyluu eki
çaş çigit — gimnazijanyñ çetinci klasnda oquucular
ötty. Anyñ aigөө — qoluna çarqş qajymaq savyn
qarmaqan, oozuna kelıştırir papiros tiştegeni — dero
nacalnigi, inçener Suxarkonun valasş, aq cactu, aq
kirpiktyy, veti serkildyy, mektepke atalqanyñdaj
„caar Şurka“. Anyñ çanyndağyş — Viktor Leşcinskij,
tyz vojluu erke çigit.

Suxarko, Viktorçö qaraj vögylyp, közyn qyşыр:

— Bul çyzymdej qyz, myñdaj qyz bul çerde çoq, —
der syjlej vaştady. Işengin mağja, ro-man-ti-
ces — kij qyz. Kijevde albıncь klasta oqujt, çajynda
atasnyñ çanyña kelet. Anyñ atasş myñda vaşqy
toqojcu. Bul qyz menin qarındağym Liza menen
taanşş. Bir kuny men aqja qandajdyr, saqja ajtajyn,
uşundaj taasirdyy qat çazdyñ. Emiş, aqylymdan
aqyğandağ volup syjөm, çana savyğşydyq menen
çoor kytөm, dedim. Al tygyñ Nadsondon da çaram-
duu ыр таар, qoşo çiverdim.

Viktor qyşyqşynыр:

— Qoş, qandaj çoor qajtardy? — der surady.

Suxarko, bir top qyştalyр turup:

— Nazdanyğş volot, vilesinçi murdun көтөret, —
dedi. Bekerge qarazdy qorotroqun, dejt. Biroq myñ-

daj iş adegende arqacan uşundaj volot. Myñdaj iş
menin vaşymdan dalaj өtkөн. Bilesinçi, uşara vol-
çum kelçejt, — uzaq çyryyğөө, dalaj çerdi tartooçö
tuura kelet. Vaaryñnan çarqşşş, remonnta işteçyler-
dyn varagyna kecinde varasñ da, yc somçö orton
qoldoj suluunu tandar alasñ, çөн ele şilekejin
aqjat. Ec bir nazdanyр turuu çoq. Biz Valka Tixo-
nov menen vaşыр turavşş. Sen tigi çoldun ustaşyn
vilesinçi?

Viktor çijirkenip, qarştaryn çyşyğdy.

— Sen uşundaj bulçanc işterge qatşşasnydyşş, Şura?

Şura papirosun çajnar-çajnar, tykyrdy çana ma-
zaqtaçansыр ajтыр qojdu:

— Kөrcy, qandaj taza, kynөөsyzydygyn. Bileviz
emne qyşыр çyrgөnyñөrdy!

Viktor anyñ sezyn völyp:

— Sen munu menen meni taanyştыrasnydyşş? —
der surady.

— Albette, çyr tezireek, ketip qalçanca varaly.
Kecce anyñ özy valыq qarmar çyrgөн volucu.

Dostor Tonjanyn çanyña çarındağşş. Suxarko
oozunan papirosun alyр, şlançoroozduq menen
vygylyp, amandağşş.

— Amansызşş, mademuzel Tamанova! Valыq qar-
mar çatasызşş?

— Çoq, qandaj qarmaşqandaryñ çana qarar tu-
ram, — dedi Tonja.

Suxarko, Viktorдun qolunan qarmar, aşытыр:

— Siler taanyş emes volsonçor kerek? — dedi —
Menin dosum, Viktor Leşcinskij.

Viktor ujala tyşыр, Tonjağa qolun verdi. Suxarko
sөzdy ulantыр çiveryyğөө тығыşыр:

— Siz emne uşun wugun qajırmaq salıajıız? — dedi.

— Men qajırmaqımdı ala kelgenim çoq ele, — dedi Tonja.

— Men aзыр daqır birdi aлыр kelem, — dedi Suxarko, çana ketyuge aşıqtı. — Siz meniki menen qarmaj turuuz, men daroo aлыр kelem.

Al Viktorıo Tonja menen taanbıtıratın, degen uwadasın orundadı da, alardıñ ekөөñ çalqız qaltırıtıa nijet qıldı.

— Çoq, viz tosqoolduq qılarıız, mında aзыр qartar çatat, — dedi Tonja.

— Kimge tosqoolduq qılasız? — A, mına wırtıawız? — dedi Suxarko, al qaraqandıñ çanında oturtıan Pavkanь emi ele kardı. Oo, men aпыñ ayt-wıjt degence ele quır cıqaram.

Tonja aпыñ toqtotur qalqıanca woltıon çoq. Al walyq qartar oturtıan Pavkanьın çanına tuşur wardı.

— Daroo qajırmaqıñdı çıjna, — dedi al Pavkaıa. Pavka çaj waraqat qajırmaqın salır qojur otura bergenin keryp, — çana, watırıaaq, watırıaaq — dedi.

Pavka wazın ketırdı, ec qandaj çaqırılıqtı uwada qılawaj turıan qaraq menen Suxarkoıo qaradı.

— Sen aqırılırıaaq! Emne, eerdıñdi çalırdıtawız?

Suxarko qızartır-tatarır:

— Emne-e-e? Sen daqır söz qajıratıan wolosıñ, keşigi çoq salıratıaj! Çoqıo! — ket mındanı! — dedi da, wөлçan salınatıan qalaj qutunu wutu menen qatuu teep çıberdi. Qalaj qutu awada wır necen çolu alasaır watır, suıta tuştu. Suınun casırandılar Tonjanın wetine kelip tijdi.

— Suxarko, ujat emespi sizgel — dedi Tonja.

Pavka ordunan ırqır turdu. Al Suxarkonun — Artjom iştej turıan depo nacalıniginin uulu ekenin aılı turıan. Egerde Pavka aзыр aпыñ çalırdıq oozun qançalata qojso, al atasına arızdanat, çana wul iş şeksiz Artjomıo çetet. Daroo ele ec aluudan Pavkanь toqtotur qalqıan wırden wır sewep uşul wolucu.

Suxarko, Paweldin aзыр muştar çıwıre turıanın sezip, ilegri umtuldu, çana suınun çeedinde turıan Pavkanьın kəkıyregınen arı eki qolu menen tyrtur çıberdi. Pavka qoldorun silkip çıberip, çajraldı, wıroq çırtıwıwıstan turur qıldı.

Suxarko Pawkadan eki çaqı coq, çana al wırinci uşıscaaq, çataq wala wolur ataq alqan.

Pavka emi, mındaj kəkıyrekke çegenden kijin, sawırduılıqtın taqır çırtıttı.

— A, oşondoıwul Me, keregıñdi al! — al daroo şiltıner, Suxarkonu çaaq talaştıra qojur qıldı. Anan, aıa esine kelyuge da erik wırbesten, gimnazija formasındaq kurtkasınan qartar aлыр, özıne qaraj tarttı, çana suunu kızıdej syrdı.

Suxarko, şımtın çana çıltıratıan watinkesin cılar, tizesinen suuda turıan wırdon, Pavkanьın qoldorunan kucunun wardıq menen wıronıııta tırıtı. Pavka, gimnazisti suıta tyrtur çıberip, özy çeeke sekirip cıqtı.

Quturuntıan Suxarko, Pavkanь tırır taştıoıo dajar wolur, aпыñ arqasınan çulundu.

Pavka çeeke cırtır, arınan çırtatıan Suxarkoıo qaraj tez wıwulur aldı, çana:

„Salmaq sol wıtqa, oñ çaqır wır az wıgyıw çana wardıq kuctıy çırtatıan — dep ojlor aldı. — Qol

menen şana emes, ыдыртан өjde qaraj, eektin astın
vytyn көөдөн менен соқуу керек”.

Raaazl..

Tişter qьсыraj tuşty. Suxarko eeginin avdan ooru-
şanьnan сыдаj aьvaj сыдыр, qoldorun daжьнь соқ
vulşalady da, vytyn көөдөнү менен suuşja žalр
etip сыдыр tuşty.

Çeektegi Tonja өзүн өзу тьja aьvaj qatqьr
çiverdi.

— Azamat, azamat! — dedi al, qoldorun caap. —
Bul eд sonun!

Pavka qajьmaqьn savьn ketөdy çana tamьrşa
ilingen çipti yzur aьp, çolqo ьrşьp сыqь.

Ketip vara çatqanda al Viktorun Tonjaşa:

— Bul eд çaman mitaam zөekyr Pavka Korca-
gin — dep aйтqanьn uqtu.

Stantsijada тьньсыздық vařaldь. Temir çolcular-
дын iş taştaj vaştooloru tuuralu çoldordon qavar
aьndь. Qoңşu соң stantsijadaşь depo çumuşularь
topolon сыqьrşqan. Nemister yndөө qaqazdarьn
taşuuda şek qььp, eki maşinsti qamaqda aьşьrşь.
Qьřtaqtaşь rekvizitsijalar ¹ çana pomeşikterdin өз
çerlerine qajtuularь, qьřtaq menen vajlanьşqan çu-
muşular arasьnda eд zor naarazььq çana acuu
tuudurdu.

Getman ² saqьlarьnьn qamçьlarь muşuqtardьn
arqasьnan tuşken соқ. Gubernijada partizandar qь-
mьь vařaldь. Alardьn otrjadьnьn sanь azьr onşo

¹ Rekvizitsija — mamleket taravьnan belgilengen tomanьky
vəa menen zordop aluu.

² Getman — Ukrainanьn vasьp kirgen nemister çana
Ukraina gvardijacularь taravьnan qojulqen asker vaşçьь.

çaqьn esepetelet. Al otrjaddardь volşevikter ujuş-
turuşqan.

Bul kynderde Çuxraj тьнстықты тақыр eskergen
соқ. Al şaarda turşandan veri qaraj tolşon iş qь-
ды. Temir çol çumuşularьnьn көvy menen таa-
пьştь, çaştar соқула турşan kecelerde völdu, çana
depo slesarlarь menen taqtaj тьlyucylөrdөн mьqь vir
top ujuşturdu. Artjomdu da сыnar көrmөкcy völdu.
Aьnь, Artjom volşevikterdin işine çana partijaşa
qandaj qarajt, degen suroosuna, taza slesar aşja:

— Bilesiñai Fjodor, men vul partijalar çenyndө
ancalyq tuşynө aьvajm, — dep соор qajtardь. — Biroq
çardam qьluuşja, eger kerек volso, men ar qacan
dajarmьn. Menden çardam kyтө alasьn.

Fjodor uşunu menen da aьmьsьndь — antkeni al
Artjomdun өз kişilerinen ekenin çana aйтqanьn
orundaj turşanьn vilyucy. „Partijaşa kiryygө ali
uvaqь volo elek көrynөt. Zьjan соқ, azьr uvaqьt
uşundaj, daroo tuşynyp alar” — dep jojlodu matros.

Fjodor elektrostantsijadan depodoşu işke kirdi.
Andaşь iş çeniireek volso da, al temir çoldon ovoco
volucu.

Temir çoldoşu qьmьь өtө соң volucu. Nemister
Ukrainadan talap aлаşandardьn vardyşьn: qaravuu-
daş, vuudaj, maldardь çana vaşqalarьn... miñ-miñ
vəgondop Germanijaşa aьp ketip çatьştь.

Getman saqьlarь kьtrөгөн çerden stantsijadaşь
telegrafist Ponomarenkonu çolqo aьştь. Aьnь komen-
dantskijde ajavaj terkileşti, çana al Artjomdun depo-
doşu çoldoşu Roman Sidorenkonun agitatsijasь
tuuralu aйтьp vergen көrynөt.

Romandь çolqo aluu ycyn çumuş uvaşьnda eki

nemis çana getmanç — stantsija komendantın çar-damçası keldi. Getmanç, Roman iştej turğan vers-tatkanın çanına kelip ec bir söz aytpastan, anı çamç menen bet talaştıra tartıp qaldı.

— Çyr, svoloc, vizdin arqavızdan! Anı-mununu anda syjleşövyz, — dedi al. Çana çijrkenerlik tys menen, slesardıñ çeninen tarttı. — Sen anda var-şandan kijin ygyttej baştaarsın.

Qonşu tiskada iştej çatqan Artjom eğöesyn taş-tadı, vytyñ con kөөdöny menen getmançqa qaraj attadı, çana taşqındar сыққан acuusun toqtotuşqa тығыр:

— Урушқа қандай ваатығылық қыласың сен, — it! — деп kirkiredi. Getmanç, tarancасын қавын асыр, kijin ketenciktedi. Воју çарыс қысқа vuttuu nemis çазь ştiktyu oor мыльтеңijninen алыр, zat-vorun қылдыратты. Bir атақанда ele атуушқа dajar-dаныр;

— Халт! — деп уыр qojdu.

Uzun vojluu slesar, vul quurşuctaj kicinekej sol-dattın aldında emne қылағын vilbej alsızdanыр, arşasыз turup qaldı.

Eкөөny тең алыр ketiştı. Bir saattan kijin Artjomdu сығарыр çiveriştı, Romанды volso vағась podvalına çaar qojuştu.

On minuttan kijin depodo ec kim iştevej qaldı. Deşo çumuşularь stantsija vaşına соқулуştu. Alar-şқа vaşқа çumuşular, strelcnikter, material sklady-ның çumuşularь qoşuldu. Ваағының acuusu авьдан таşыşан volucu. Kimdir бирөө, Roman menen Pono-marenkonu voşotuunu talap қылыр yndөө da çazşan.

¹ Халт — немisce qarma! degen сөз.

Bir top saqçylar menen çygyrup kelgen getman-çы, tarancасын vulşar-vulşar:

— Eger işke varvaj turşan volşoşor, азыр vaағы-nardь qamaqqa алавыз. Kee бирөөördy divalıқа da таqajвыз, — деп vaқырşандан kijin, acuulanuu oşo veter kycej tyştı.

Biroq qысығы qajnaşan çumuşularдың qыjqығы-тары anı stantsijaşқа ketyuge arşasыз qылды. Şaardan, stantsija komendantь taravьnan saqығыşан soldattar, сық toлаşон çык avtomovilderi таş çol menen qujun-datыр kele çатыştı.

Çumuşular çygyruşyp, yjläryne tarqaj baştaştı. Çumuştan vaағы ketiştı, al tygył stantsijanьñ deçur-nyş da qalşan çoq Çuxrajдың emgegi өз таасirin қылды. Bul stantsijadaşь бирinci çolqu көрсулык сығьşь volucu.

Nemister vokzaldың peronuna oor pulemjot qo-juştı. Al uucunun itindej volup saq turat. Anьñ çanında сөк tyşyp, tutqasына қолun qojup, nemis kapralь oturat.

Vokzalda çan qalvadı.

Tyn icinde qamoolor başaldı. Artjomdu da qolqo алыştı. Çuxraj yjyne tynөвөгөndykten, anı tava алыşқандарь çoq.

Alardың vағдығын ең con tovar pakгаuzuna ¹ соқулуştu да, çumuşқа qajtuu, çе соқуş — talaa sotu, degen ultimatumdu ² аldылағына qojuştu.

Bul tarmaqtaşь temir çolculardың vағдығы deerlik iş taştaşты. Sutka icinde bir daşь pojezd өtkөн çoq, мындан çыз saqығын ыгаақтықта, çoldu yzgen çana

¹ Qаmра.

² Ақырғы talap.

köpyröony wuzdan iri partizan otrjadь menen soqıuş cytyr çattь.

Tyn icinde stantsijağa nemis askerlerinin eşelonu keldi, biroq maşinist, anьn çardamcьsь çana kocegar parovozdon qacьp ketişti. Askerler eşelonunan waşqa stantsijada ketyygө kezek kytyr, daşь eki sostav turat.

Pakgauzdun oor eşiğın acьp, stantsija komendantsь, nemis lejtenantь, anьn çardamcьsь çana bir top nemis soldattarь kirişti.

Komendant çardamcьsь saqьrdь:

— Korcagin, Politovskij, Bruzçak. Siler aзыr pojezd brigadasь menen ketesiñer. Barıudan waş tartsañar— uşul çerde atьlasьñar. Barasьñarь?

Yc çımuşcu waştarьn төmөн salqan wojdon ьrazь-lyq bildirişti. Alardь konvoj menen parovozdo aьp ketişti. Komendanttьn çardamcьsь bolso ekinci sostav ucyn maşinist, anьn çardamcьsьn çana kocegardьn familjalarьn qьjqьra waştadь.

Parovoz çarьq ucqındardьn casьrandьlarьn acıulanьp wьrkyr, tereñ dem aьp qarañqьlyqtь çarьp, relsalar wojlor tyndyn icin qaraj zuuldar wara çatat. Artjom parovoz meşine kömyrdь taştap, temir qar-qacьp wutu menen çaar, çaçıktın ystyndөгy cor-qoosu ketik çajnekten suu icti da, qarь maşinist Politovskijge:

— Uşunetip, aьp waratavьz degin, atake? — dedi.

Qarьja salañdañan qaştarьnьn astьnan acıulu çana көz qьsьp:

— Owa, eger көcyгүдө iştik taqasa, aьp wawaj turqan çaman qanca!

Bruzçak tenderde oturqan nemis soldatьna көz qьzuusu menen qarap aьp:

— Baarьn taştap, parovozdon qacuu kerek — dep sunuş qьldь.

— Men daşь uşundaj ojlojm, — dedi Artjom, — biroq mьna wul selekөt qana wizdin arqavьzda qo-qurajьp turat.

Bruzçak terezeden waşьn cьqarьp:

— Owa, — dep sozup, daşьnsьz ajtьp qojdu.

Politovskij, Artjomğa çarьp kelip, şьwьradь:

— Bizge bulardь aьp wariu çaravajt, tyşьne-syñay? Anda soqıuş wolup çatat, partizandar çoldu wuzuşqan. Biz wul itterdi çetkirsek, wular alardь daroo qьrьp taştajt. Bilesiñbi, uulum, men radьşa uwa-şьndaşь iş taştoodo da taşьqan emesmin. Çana aзыr da taşьwajm. Eger özywyzdykylөrdь qьrdьruu ucyn aьp warsaq, anda ölgөncө şermende wölobuz. Parovoz brigadasь taştap qacьp ketişpedibi. Çandagьnan kecişti da, qacьp ketişti, azamattar. Bizge pojezdь aьp wariu taqьr çaravajt. Sen qəndaj dejsin?

— Men maaqulmun, biroq awake, mьna munu emne qьluu kerek? — dedi Artjom, çana көzy menen soldattь көrsetty.

Maşinist qawaşьn wьrkөdь, mandaj terin kendir bulasь menen aarçьdь, çana qьjьn surooşo çoor tabıuıça ymyt qьlqandaj wolup, qьzarqan көzdөry menen monometrge qaradь.

Andan acıulanьp, toluq ymytsyzdyk menen sөгьnyр aldь.

Artjom çajnektin oozunan suu icti. Alardьn ekөө teñ bir çana nerse tuuralu ojloştu, biroq wıreө da waştap ajtuuıça watьna alqan çoq. Artjom, Çuxrajьn:

— Sen, tuuqanym, bolşevikter partijasyna çana kommunistik idejaja qandajca qarajsyn? — der suraqanym çana özynyn aqja:

— Çardam qylyuqja men arqasan dajarmyn. Menden çardam kyte alasyn, — degen çoovun esine tuşyrdy. „Çaqş çardam, çazalooculardy alyp baratqandan kijin“...

Politovskij, şajmandar çaşciginin ystynde vygylyp, Artjom menen çanaşa tutqan vojunsca, arad zoraq ajttı:

— Munun işin vytyruy kerek. Tuşynesuduy?

Artjom selt etip ketti. Politovskij tişterin qyşqatıp, qoşur qojdu:

— Başqa cara çoq. Dөmdөjvuz da, reguljator menen rıcağdy meşke taştajvuz, parovozdu varqan sajn aqyndaş tutqan çyruşke qojovuz çana özyvuz parovozdon tuşur qalavuz. Artjom oor çykyt ijninen alyp taştajandaş volup,

— Maaqul — der qojdu, çana al Bruzçakty qaraj ijlip, qavyl alyndıan cecimdi ajtıp verdı.

Bruzçak daroo çoor qajtarqan çoq. Alardyn ar kimisi eñ con qorqunuctuu işke vel vajlaqan. Ar kimisinin yjunde vylesy var. Ajrısca Politovskijdin vylesy көр volucu: alyp yjunde toquz çan qalqan. Biroq bul askerlerdi çetkiruyge çaravaş tutqandıqyn da ar kimisi tuşynet.

— Qantesiq, men ыrazьmьn, — dedi Bruzçak, — biroq aly kim... — Al Artjomqa velgilyy sezdy ajtıp vytyrgen çoq.

Artjom reguljatorдын çанында ıvaralanıp çatqan qarjajaş aruldu, çana vizdin pikirge Bruzçak daqş qoşulat, degendeş qylyp vaşyn ijkedı. Biroq cecillip

vytrögen masele menen arputuşur, Politovskijge çaqylyraaq keldı.

— Biroq viz munu qandajca atqaravuz?

Qarjja Artjomqa qarady:

— Sen vaşta. Sen eñ qarjlyuvuzsun. Lom menen air çolu domdor alsaq — iştin vytköny. Qarjja avdan tolyqundanıp turat.

Artjom qavaşyn vykөdy.

— Bul menin qolumdan kelbejt. Emnegedir qol көterylbejt. Ojlor qarasaş, soldat ajrtuu emes. Aly da uşundaj qylyp şiktin kycy menen quup kelişken emespi.

Politovskijdin көzdөry çaltıraj tuşty.

— Ajrtuu emes, dejsinai? Biroq vizdi mьnda quup kelgendigi ycyn, viz daqş ajrtuu emespişto. Çazalooculardy alyp vara çatraşvuzvь. Bul ajrısçadар partizandardь atışmaq, alar ajrtuularь... Ex sen, daqş vьşa elek turvajşnıvь... Aşuudaj alduusun, biroq senden çaşar maani az turvajvь...

Artjom lomdu qoluna alyp:

— Bolot emese, — der kirkiredi, biroq Politovskij şvьvьrdar alyp sezyn veldy.

— Men alam, meniki çasa ketpejt. Sen kyrekty al daqş, көmyr taştoo ycyn tenderge çырqьn. Eger ьqş kelсе, anda nemisti kyrek menen çajlaarsyn. Men völsom көmyrды majdalaj tutqan kişi volup varam.

Politovskijdin emne ajtqanyn tьşşar tutqan Bruzçak vaşyn ijkedı:

— Tuura, qarjja — dedi da reguljatorдын çанына vaşıp turdu.

Qyly çeektyy, kozьjoksuz sukna şarpe kijgen

nemis, miltəşyn eki butunun arasyna qojur, tenderdin cetinde oturat, parovozdoşu cumuşcularğa kez-keзде qarar qojur, sigara tartat.

Artjom çorçorçı, kəmyr kyroğə çəqqanda, caso-voj ancalyq etiver qylyşan çoq. Andan kijin, Politovskij, tender cetindegi con kesek kəmyrlərды bir çaqqa kyroğə kerek degendej qylyş ымдаşqandan kijin, al qarəşyr turbastan, təmən çaqqa, parovoz vudkasyna kire turşan eşik çанына көcty.

Lom menen ynsyz çana qatuu urup, nemistin vaşyn talqaloo, Artjom menen Bruzçaktə kyjdyrgendej tañ qaltırdı. Soldat eşiktin arasyna, myşəktəj tomlonur tuşty.

Kozьrjoksuz voz sukna şarke daroo çança vo-joldu. Temirge tijgen miltəq şıñqırgar ketti.

Politovskij lomdu taştar:

— Bytty, — dep şəvırdadı, çana, taramşy tartı-şqandaj volur qyşajyr, — emi viz ucyn qajta ketyu-ğə çol çoq, — dedi.

Yn yzylıdy, viroq vul vaarın vasyr turşan çm-çırttıqtə çanıdan vuzur, oşol zamat ele qyjqyruuşa ajlandı.

— Reguljatordu vıgar çəşar, voll — dep qyjqırdı al. On minuttan kijin vardıq iş atqarılыр bytty. Başqarşan adamь volvoşon parovoz az-azdar çy-ruşyn aqılndata vardı.

Çol vojudaşy çəşactardın qara kələkələry paro-vozdun çarşy icine salmaq menen şana kətərylyp kelip kirışet da, oşol ele zamatta kəzsyz qararışlyq icine cumuşat. Parovozdun kəzdəry, qararışlyqtə teşir etuyğə tırmşyr, anьn qalıñ toruna tyrtılyşet, çana tyndyn bir nece on metirinin şana icine kire

alat. Parovoz əzynyn eñ soñqu kycyn çynaşan şıjaqtanыр, demin varşan saşyn sejkretetip varatat.

Artjom, art çaqta turşan Politovskijdin:

— Sekir, uulum! — degen səzyn uqtu, çana tut-qadan qolun voşondurdu. Zor kəəden epkindin ilevi menen ilgeri ketti, çana vuttarə çerge avdan qatuu tijdi.

Artjom bir, eki qadam çıqar varыр, vaşmaldaq atыр çəşylyp tuşty.

Parovozdun eki tepkicinen daşy eki kələkə sekirdi.

Bruzçaktardın yjynde kənylsyzdyk əkym syret, Serjoçkanın enesi — Antonina Vasilijevna soñqu tørt kyn icinde tartaqыр endirep qaldı. Kyjəsynən qavar çoq. Al anьn Korçagin çana Politovskijler menen birge rojezd vıgadasyna aşınşanyn vilet. Kecəe getman saqçylarınan ucəo kelip, anьn kyjəsy tuuralu oroj çana odono səzder menen suraq qylyş-ty, yjdyn tımtıraqajyn çəşarыр tintiştı.

Al alardın səzdərynən qandajdyr bir çaravaşan iş iştelgenin əzıraaq sezdi, çana saqçylar çəşyr ketkenden kijin, oor belgisizdik menen qyjnalşan ajal, kyjəsy tuuralu bir nerse vilyuny qaalar, Marija Jakovlevnaşa varajıncь dep, şalıñ orundu.

Aşqanаны çylyştırgыр çatqan ulu qyzy Valja, ene-sinin çəşyr vara çatqanyn kəryp:

— Eneke, sen qajda varasın? — dep suradı.

Antonina Vasilijevna, qyzyна qarar alыр, çaştuu kəzdəry menen çoor qajtardı:

— Korçaginderdikine varыр kelem. Balkim alar-dan atañ tuuralu bir deme vilermin. Eger Serjoça

kelse ajt, al stantsijağa, Polittovskijlerdikine varıp kelsin.

Qız, enesinin mojnunan qucaqtap, anı sep aldırmağa tiledi:

— Seň qajıqıba, eneke, — dep eşikke dejre uzata keldi.

Marija Jakovlevna, Antonina Vasilijevna ar ubaqtaqıdaj ele acaq cıraj menen qarşı aldı. Alar ekö teñ bir-birinen qandaj volso da çañ qavar kytışken eken, viroq birinci sözdörden kijin ele alardıñ bul ımyttery çoqqo cıqtı.

Korcaginderdikinde da tyny menen tintyy boldı. Artjomdu izdeşti. Marija Jakovlevnağa, uulu keleri menen komendaturağa qavar qıluuğa vujrup ketiştı.

Korcagine tyn icinde patruldar kelgende avdan qorqtı. Al yjde özy ele volup, Pavel volso, ar ubaqtaqıdaj tyny menen elektrostantsijada iştej turğan.

Pavka erteñ menen qajttı. Al enesinin, tynky tintyy çana Artjomdu izdegenderi tuuralı ajtqandarnı uqqandan kijin, acaq tuuralı avdan qatuu, vytkıl çanı menen kejiğendigin sezdi. Mynözdörynün birdeñ volvoşonduqtarına çana Artjomdun suzdıuına qaravastan, eki tuuqan bir-birin avdan çaqı keryşe turğan. Bul öz ara çarija qılnıbaqan kytıy muhavvat volucu, çana Pavka, eger acaqına kerek volso, al ucyn ec bir şektelvesten vardıq nerseni iştege dajardıqın ajdan anıq tuşındı.

Al, es alıp oturbastan ele, derodı, Çıxrajdı tavıuğa cırqadı, viroq anı tapqan çoq; ketkender çonıñde taanış çımuşculardan suraşır, alımsınarlıq bir deme vile alqan çoq. Maşınist Polittovskijlerdin yj-vılesy da ec nerse bilbejt eken. Pavka

qorodo Boristi, Polittovskijlerdin en kici uulun ucıratı. Andan, tyñde alarda da tintyy volvoşonun uqtı. Atasın izdeşken eken.

Oşonetip, Pavka ec nersenin daregin vile albastan enesinin çanına qajtır keldi, carcar keretke cıqtı, çana oşol minutta ele tıncıız uqtı ketti.

Eşikti qaqqanda Valja vurulup qaradı.

— Kim bul? — dedi çana ilğicti acıq verdi. Acıqan eşikten Klimkanıñ ujalıqan saq cıq kögındı. Al avdan qatuu cırqıqan volso kerek, qızar, çana çıyuyıdın entigip keldi.

— Eneñ yjdey? — dep suradı al Valjadan.

— Çoq, cıqtı ketti.

— Qajda ketti?

— Korcaginderdikine ketse kerek, — dedi Valja, çana çıyuyır cıqtı ketuyge dajar turğan Klimkanıñ çeninen qaradı.

Klimka qızı eki ojuu volup qaradı.

— Çon ele, vilesıñı, menin anda çımuşum var ele Valja, Klimkanıñ qıcına tijdi:

— Qandaj iş? — Çana al vujruq vergen dovuş menen komandovajtı qıla vaştadı: — vol emi ajt vatıraq, kyron ajuu ajt emi, emne tıncı qıñıñıñ!

Klimka vardıq saqtanıulardı, Çıxrajdıñ qattı Antonina Vasilijevnanıñ özyne çana ver degen qatuu vujruqın da unuttı çana çentöğynen vudalanıp vytkın qacazdıñ bir vöyğyn cıqtı, qızı qaradı. Al, Serjoçanıñ bul acaqıñ cıqtı qarandıqına qattı vermejince cıdaj alqan çoq, antkeni saq cıqtı Klimka bul sonun qızı qarata volqon

mamilesin özy da çaqşylar, tyşynö alvaj turşan. Сьндьсььнда, çyrunu çaq aşmançь, Serjoçanьн ça-
гьндаşьн çaqşьrşanьн, özynö-özy ajtьp vere alvas
ele. Al çaqşazdь verdi, çьz anь daroo oqur çьqtь:

Qьmbattuu Tonja! Qam-çeve. Ваарь çaqşь.
Аман — esen. Çaqşь arada vaarьн da vilersin. Ва-
дьясь çaqşь ekenin vaşqalarşa da ajt, çajşьгьş-
расьн. Qattь çoşot. Захар.

Valja qattь oqur çьqtьp, Klimkaşa çarmaştь.

— Kyğöğ ajuu, sadaşa, çajdan aldьđ munu?
Ajt, çajdan aldьđ ijri buttuu ajuu valasь? — çana al
şaşьlşan Klimkaь альньн vardьşьнca çydetty,
Klimka ekinci çatalьđ işter taştaşanьн özy da sez-
vej qaldь.

— Munu maşa stantsijada Çuxraj verdi, — dedi.
Çana munu ec kimge ajtuuşa çaravaşanьн eskerip,
qoşumcalar qojdu:

— Biroq al bul qattь eckimge vervegin dedi ele.

— Ij, çaqşь, çaqşь! — dep Valja kylyp çiverdi.
Men ec kimge ajtvajm. Bar emi, Pavkalarşa çurqa,
sarь çac, andan enemdi da tavarsьň, — Al Klimkaьн
arqasьnan çumşaq şana tyrtkylöp çiverdi.

Bir sekunddan kijin Klimkaьн sarь çactuu vaşь
kicinekej eşiktin narь çaqşьnan şana көгүпур qaldь.

Yc maşinistin biröө da yjynö çajtşan çoq. Kec
qurun Çuxraj Korçaginderdikine kelip, parovozdo
volşon vardьđ oquja tuuralu syjler verdi. Qorqon
ajaldь, qolunan kelgenince, тынсьтть, ycөөнүн тең
ьгаақтаşь bir çьştaqta, Bruçakтьн aşalagьньqьна
çajlaşqanьн, alarşa al çerde qorqunuc çoqtuşun,
biroq azьгьнca belgilyu, çajгьльp kele çojuuşa çaravaş
turşandьşьн, nemisterdin al-çajь nacardanşanьн,

çaqşь arada özgöryştördь kytyyğö mymkundyğyn
bildirdi.

Bul oquja ketkenderdin yj-vylölöryn oşo veter
çaqşьndaştьrdь. Alar anda-sanda kele turşan çapış-
kalardь соң qubаньctьq менен oquşa turşan, biroq
alardьн yjlerь een çana çьmçьrтьгaaq volup qaldь.

Qandajdьr bir ubaqta Çuxraj, kytröğөн çerden
Politovskijlerdikine kelip, kempirge aqca verdi.

— Мьна, енеке, сақа кыжөөндөн çardam. Qaraңьz,
enekevaj, ec kimge ajta көрөөнүz.

Kempir çalqasьн ajtьp, anьн çolun qьstь.

— Мьна ьрақmat, volboso taqьr valaa voldu ele,
valdarđьн tamaşьна da ecteке çoq ele.

Bul aqcalar Bulgakov çaltьrşan aqcalardan veril-
gen volucu.

Matros, Politovskijlerden çьqtьp, depoşo vara çatьp
da: „Qana, көрөөнүz, kelecekte çandaj volup çьqtar
eken? Iş taştoo yzylöryn yzlydy, çumuşcular atuudan
qorqur, azьr işter da çatьşat. Oşondož volşonu менен
ot tutanьp ketti, emi anь ecyre alvajşьň, tigi ycөө
volso — azamat, alar — proletariar” dep, qubanьp
ojlondu.

Ыştalşan duvalь менен Vorovijeва Balka çьşta-
şьньн bir çetindegi çolşo çьqtьp turşan eskirgen
meştin ottuu tamaşь aldьnda Politovskij, acьq
çarьqtan көzdöryn azьгaaq qьsa tyşyp, çьpқызы volup
qьzarşan bir keseк — temirdi uzun çьcçactar менен
ajlandьгьp çatat.

Artjom bulşaarь көөрыкты көptyre turşan azьlşan
saptь vasьp turat.

Maşinist, özynyn murutunun astýnan konyldyy kulymsyröp, syjler çatat:

— Usta kişiler azyr qyştaqta çodolvojıt, iş tavýlat, işter şana çetişkin. Bir—eki çuma işteğenden kijin, balkim özyvyzdykylöge maj-saj çana un-run çivere alagvz. Muçuqtardyn aldında, uulum, temirci—ar qacan ardaqtuu kişi. Burçujlar syjaqtuu semirelici mında, xe-xe. Zahardyn çolu vaşqa, al dýjqancsýlyqtý çaqşygaaq көret, al özynyn akesi menen dýjqancsýlyqqa verilip ketti. Qantesid, anyş tuşynuktyu ele emespi. Seni menen menin, Artjom, tyvölyk proletarlar degendej, qaqqañ qazyşyşvz da, qoro—çajşvz da çoq, çonubuz menen qolubuz şana var, xe-xe. Zahar volso teñ völyndy, bir vutu parovozdo, ekincisi qyştaqta. — Al qyçqactar menen temirdin qyzarqan kesegin qozqodu çana cýndar, ojlonup qoşumcalar qojdu:

— Bizdin iştin mazasý çoq, uulum. Eger nemisterdi çaqñ arada quur cýşyşpasa, vizge Ekaterinoslavşa çe Rostovşo qaraj syzuuşa tuura kelet; volboso vizdi qarmpar alyşyr, çer menen көktyn ortosuna, asyr qojuularы ajdaj asyq.

— bras, — dedi kyñkyldep Artjom.

— Bizdikiler anda qandaj turuşat eken, gajdamak-cýlar tijişpejt beken?

— bras, atake, volor iş völdu, emi yjden qol çuus kerek.

Maşinist көgyş tartыр qyşyşan temir kesegin ocoq-ton suurup alyp daroo deşynyn ystyne qojdu.

— Qana, uulum, soşur çivercil

Artjom deşynyn ystynde turşan oor valqanyş alyp, kyc menen şiltenip, soşur çiverdi. Çarqyşarqan

şirendiler, temircilik ustaqanаныñ qararqyş vurctarын көz asyr çumşanca çarqyş qylyp, çeñil şana cýşyşar casyldy.

Politovskij, kyctyy soşuu astýndaşy qyşyşan temirdi ajlandyşyr turat, çana temir kesegi, çumşarqan momdoj volur vlyşya, çajşya tyşet.

Temircilik ustaqanасынын asyq eşiğinen tyştykтын çyлуу çeli soşur turat.

Tөmөн çaqta — qararqan zor көl; any tuş-tuş çaqşy-nan qurcar alyşan qararqajlar, varşyşan vaştarын aşqa qaraj ijkeşet.

„Çanyş var syjaqtuu“, — dep ojlojt, Tonja. Al granit taştuu çeeктеgi çөр vasqan cunqurca çerde çatat. Cunqurcadan avdan çodqoruda toqoj, төmөн çaqta çardyn ele tyvunde көl var. Qurcarşan çardan tyşkөн көлөкө көldyn cetin oşo veter kyugymdөndyret.

Bul Tonjanyn çaqşyşan vuru. Mında, stantsijadan bir çaqşyşm şyaaqtýqtaşy, taş cýşara turşan eski, taştalşan tereñ cunqurlardan vulaqtar atylyp cýqqañ, emi alardyn suusu çylyşyr oturup, yc aqma көl pajda volqon. Tөmөnde, көlge tyşө vergen çerde, suunun şarpyldaşy uşulat. Tonja vaşyn ketöryp, vutaqtardy eki çaqqa çajşyr төmөн çaqqa qarajt. Kyngө eti kyjğөн bir kişi, çeekten көldyn ortosun qaraj qulac urup, vulaqtar, syzyr varatat. Tonjaşya syzyucynyn kyngө kyjğөн arqasý çana qara casy көrynet. Al, qyşqa, qyşqa qulac urup, suunu çarşyr, morç syjaqtuu vşşyşyr, bir çaqşyşan ekinci çaqşyna ajlanыр alas alyp, cumur ketet, ajaşynda carcar,

Maşinist, özünün murutunun astınan kənyldyy kylumsyrəp, syjlər çatat:

— Usta kişilər azır qəştəqta çəşolvojıt, iş tavylat, işter şana çetışkin. Bir—eki çuma işteğenden kijin, valkim əzyvzdykylərgə maj-saj çana un-pun çivere alarvız. Muçıqtardın aldında, uulum, temirci—ar qacan ardaqtuu kişi. Burçujlar səjaqtuu semirelici mında, xe-xe. Zahardın çolu vaşqa, al dıjqancsıyqtə çaqşyğaaq kəreť, al özünün akəsi menen dıjqancsıyqqa verilip ketti. Qantesid, anıyş tyşynuktyu ele emespi. Seni menen menin, Artjom, tyvəlyk proletarlar degendej, qaqqan qazvəşvız da, qoro—çajvız da çoq, çonubuz menen qolubuz şana var, xe-xe. Zahar volso teñ vəlyndy, bir vutu parovozdo, ekincisi qəştəqta.—Al qəşqactar menen temirdin qəzarəjan kesegin qozəodu çana cındar, ojlonup qoşumcalar qojdu:

— Bizdin iştin mazasə çoq,uulum. Eger nemisterdi çaqın arada quur cəşyşpasa, vizge Ekaterinoslavşa çə Rostovşo qaraj sızuuşja tuura kelet; volboso vizdi qarınar alışır, çer menen kəktyn ortosuna, asır qojuułarə ajdaj asır.

— Bras, — dedi kydkyldəp Artjom.

— Bizdikilər anda qandaj turuşat eken, gajdamak-cylar tijişpejt veken?

— Bras, atake, volor iş voldu, emi yjden qol çuuş kerek.

Maşinist kəgyş tartır qəzəjan temir kesegin ocoq-ton suurup alır daroo dəşynun ystynə qojdu.

— Qana, uulum, soqur çivercil

Artjom dəşynun ystyndə turəjan oor valqanə alır, kyc menen şiltenip, soqur çiverdi. Çarqərajan

şirendiler, temircilik ustaqanənin qarəşy vırctarın kəz asır çuməncə çarəq qvıbr, çəñil şana cəşygar cəsıld.

Politovskij, kyctyy soqıuu astındaşy qəzəjan temirdi ajlandır turat, çana temir kesegi, çum-şarəjan momdoj volur vıcsıja, çajvıla tyşet.

Temircilik ustaqanasınənin asır eşiginen tyştyktyun çıluu çeli soqur turat.

Təmən çaqta — qarəjan zor kəl; anı tyş-tuş çaqənan qurcar aləjan qarəşajlar, varıjan vaştarın aşja qaraj ijkeşet.

„Çanə var səjaqtuu“, — dep ojlojt, Tonja. Al granit taştuu çektegi çər vasqan cıncırca çerde çatat. Cıncırcadan avdan çəşoruda toqoj, təmən çaqta çardın ele tyvınde kəl var. Qurcajan çardan tyşkən kələkə kəldyn cetin oqo veter kyugymdendyret.

Bul Tonjanın çaqtyəjan vırucu. Mında, stantsijadan bir çaqyım ıraaqtyqtaşy, taş cəşara turəjan eski, taştaləjan tereñ cıncırlardan vulaqtar atılyr cıqqan, emi alardın suusu çıylyr oturup, yc aqma kəl pajda voləjon. Təməndə, kəlgə tyşə vergen çerde, suunun şarpyldaşy uşulat. Tonja vaşın ketərup, vutaqtardı eki çaqqa çajır təmən çaqqa qarajt. Kyngə eti kyjgən bir kişi, çekten kəldyn ortosun qaraj qulac urup, vulaqtar, syzyp varatat. Tonjaşja syzyucynun kyngə kyjgən arqasə çana qara cəsə kərynet. Al, qəşqa, qəşqa qulac urup, suunu çarır, morç səjaqtuu vışqır, bir çaqənan ekinci çaqəna ajlanır alas alır, cumur ketet, ajaşında carcar,

kyngə saqylıqan kəzdəryn qəsbər calqasınan çatat, kicine vugylə tuşkənsur turur, qoldorun çajır çibəret.

Tonja çəqəstən vutaqtağın qojo verdi, kylymsyrəp; „vul ujaťszdər emespi“ dep ojlajt da, qajtadan kitevin oquuqa kirizet.

Leşcinskij vergen kitepti oquuqa qəzbəp ketken Tonja, toqoj menen ajanttə vəlyp turqan granit qalquunu kimdir birəonyn etkəonyn sezvəj qaldı, çana anən vutunun astənan kicinekej bir taş kiteptin ustynə kelip tuşkəndə şana, daroo seltetip ketip vaşın kətərdy çana ajantta turqan Pavka Korcagindi kərdy. Al, kyt-pəgəon çerden çoluqqañna taq qalır qarap turat, çana Tonja səjaqtuu ele ujalır, ketyugə qamənpər çatat.

Tonja, Pavkanın suulanqan cəctarəna qzrap, „suu-qa tuşur çatqan vul eken şo“ — dep ojlondu.

— Emne, sizdi cocuttumbu? Sizdin vul çerde ekindiginizdi bilbedim, qoqusunan ele kelip cəqtəm. — Pavka vul səzdərdy ajtər, qolu menen granit qal-quuqa çarmaştı. Al daşı Tonjanı taanıdı.

— Siz maqta tosqoolduq qılvaısz. Al tygyl, qaala-sağız, anı — munu çənyndə syjləşur da oturuuqa volot.

Pavka taq qalır Tonjaqa qaradı.

— Siz menen viz emne tuuralu syjləşər ekenviz? Tonja kylymsyrədy.

— Qoş, emne qarap turasz? Məna mında otur-sağız volot, — dep al taştı kərsəttı. — Ajtəñz, sizdin atəñz kim?

— Men Pavka Korcaginı.

— A menin atəm — Tonja. Məna viz taanışpər da qaldıq.

Pavka ujalır kerkasın uşaladı.

— Oşontur, sizdi Pavka dep ataşavı? — dep Tonja uncuqraçandəqtə vızdu. A emne ucun Pavka? Bul çaqşı uşulvajt, Pavel degen çaqşıraaq. Men sizdi uşundajca atajm. Siz mında... kəp kelesiz-vi? — Al „suuqa tuşuygə“ dep ajtmaqş volso da, anən suuqa tuşkenyn bildirgisi kelvəgendikten, „tamaşa qıluuqa kelesiz şo“ dep şana qojdu.

— Çoq kəp emes, qol voş volqon ucurlarda şana, — dedi Pavka.

Tonja suraştıranın toqtotposton:

— Siz birer çerde iştejsizvi? — dedi.

— Elektorstantsijada, kocegar volup.

Tonja ec bir kytıləgəon çerden;

— Ajtəñz, məncaıq usta muştəşqandə qajdan yjrendynuz? — dep suraj qaldı.

Pavka anın suraştıra vergenin çaqtıvəastan;

— Menin muştəşqanımda sizdin qandaj işiniz var? — dep taştadı.

Tonja, özynun suroosu Pavkaqa çaqraçanın seze qalır:

— Siz acuilanvağız, Korcagin, — dedi. — Bul meni avdan qəzbəqtərat. Al sonun soquu voldu! Ancalıq ırajımsız soquu çaravajt, — dedi, çana qatqınpər kilyp çibərđi.

— Emne, sizdin vooruuz oorujuvı?

— O, çoq, ec qancalıq voorum ooruvajt, qajta Suxarko, özynə keregin aldı. Maqta vul tamaşanı qarap turuu avdan kənyldy voldu. Sizdi kəp muştəşat dep ajtəşat.

Pavka saqtanvəraaq;

— Kim ajtat? — dedi.

— Мъна, Виктор Леџинский, sizdi өнөкөт алган урушсаа, dejt.

— Павканын чапы кыжур кетти:

— Виктор — svoloc, ақ сөөк. Андан көрө ал, ошондо таяқ севей қалсапына ырақмат айтсын. Мен тууралу анын эмне айтқанын мен уққан болуспун, бирок мен қолумду вулсақым келген чоқ.

Тонја анын сөзүн өлүр;

— Эмне үсүн мындайса сегунесыз, Павел? Бул қақсы эмес, — деди.

Павел қорсожо тышты.

„Қандай саятан васыр, мен бул келесо қыз менен сүйлөсө қалдым? Көрсү сен муну, қандай васқарат: се ақша“ „Павка“ қақрайт, се „сегунов“ dejt, — деп ойлону.

— Эмне үсүн sizdin Леџинскийге асууһуз келет? — деп сурады Тонја.

Павел қызр кетир чоор қайтарды:

— Шумдуу қыз, рандын уулу, чапы сырсын анын! Андайларға менін қолум қысығат: менін бутумдуң вармақтарын васууға тығғат ал, анткени — ал вай, қана ақша вардык нерсени істөөге қарайт, туқырдым мен анын вайлығна; егер қандайда болсо мақша тийісе турған болсо, анда дәроо вардығын толуқ қайтарыр алат. Андайларды муштум менен қана үрөтууге волот.

Тонја, сүйлөскөндө эмне үсүн Леџинскийди ескерткендигине өкүнды. Бул валанын ерке гимназист менен ески катағы болсо кerek, деп ойлону, қана Тонја сөзду қажарақатығаақ темаға көчурды. Павелдин үй-үйлөсу қана шумушу тууралу сұраға вастады.

Павел кетууге ойлонғанун унутур, өзы да сезбестен, қыздын суролорунга толуқ чоор бере вастады.

— Айттыңызсы, эмне үсүн siz тоқтовостон оқуј берведіңиз? — сурады Тонја.

— Мені мектептен қуур сырғарғыз.

— Эмне үсүн?

Павка қызарды.

— Мен, рортун қатығына тамеки сапыр қивердим, оқол үсүн мені қуур сырғарғыз. — Пор осол киши волуцу, тақыр кун көрсөтсү емес. — Қана Павка волған іштин ваағын ақша сүйлер верди.

Тонја қызығыр тыңсады. Павка өзунун уялығын унутту, ақасынын үйге қайта келбегендиги тууралу, ески тааныс сыяқтуу қылыр, ақша сүйлер верди; досторго, қандуу мајектешуу менен алар ајанта бир топ саат отуруп қалғандықтарын, алардын ес кимісі вайқатқан чоқ. Ајақанда Павканын есине келир, ордунан ығар турду.

— Мақша ішке васууға увақ қеткен турвайы. Тақылдар отуруп алда қансалық увақ өткөрумун, мен болсом қазандардын астына от қақууға тийісмин. Емі Даныло мазамды кетирет. — Қана ал тынсы кетир — емесе қоқуһуз, қағндағ, емі мен қапымдын вардығынса заарды қарай сурқооға тийісмин.

Тонја ордунан ылдам турур, қакетин кийир қатыр:

— Мақша да қайтууға увақыт, бирге қайтарғыз — деди.

— Ее, чоқ, мен сурқар кетем, siz мені менен қағыға албайсыз.

— Эмне үсүн? Біз бирге сурқайғыз, қағығавыз: көрөвүз, ким кылык екен.

Павка теңине албақанысыр ақша қарады.

— Қағығавыз? Қайда sizге мені менен қағығууға!

— Қана, көрөвүз, а degende мындаң сырғалысы.

Pavel taş arqılıu attar, Tonjağa qolun verdi, çana alar toqoş arqılıu keñiri tegiz qıylıñır salın-
qan — stantsijağa vara turqan çolqo çygyrup cıyırqı.

Tonja çoldun ortosuna toqtodu.

— Мәна, еми сурқажы: бир, еки, үс. Қарманьзі! —
dedi da al qujundaj volup ilgeri çenödy. Аньн батин-
каларьнн тамандарь тез-тез çытылдандь, көк çакети
çamalqа çelpiledi.

Pavel аньн артынан сурқадь. Qылақтаған çакеттин
артынан тьзылар vara çатыр, — „Айт-Буйт degence
ele çetem“ — деп ойлodu, бирöq ань çол тыгөнгөн
çерде, stantsijağa çақындақтаңда çана quup çetti,
Сьмылдаған војдон келир ал аньн ијнинен векем
qармадь.

— Болду, qолақо тыштыву qыз! — деп entigip,
qуваньр qыqырьр çiverdi.

— Tonja andan qorqonup:

— Qojo veriñiz, iјnim oorup ketti, — dedi.

Alardьn ekeөнyn тең demderi qысыльр, çyрөктөry
dykyldөp toqtop qalıсть, çana ајанвај сурқақтаң-
дықтаң алы ketken Tonja, vilwegensip, Pavkağa
азьгаақ ыqtala тысты. Bul бир секундa ele uñundaj
boldu, бирöq este saqtальр qа'дь.

Tonja, аньн qoldorunан воçонup:

— Мақа ес kim çete аlucu емес ele, — dedi.

Alar daroo ele аçьрасть. Pavel volso керкасьн
bulqalar qoçtoшту da, çаақта qарај çygyrup ketti.

Pavel ешikti асьр kоceгаркаға кирgende, меşтер
menen кyјрөлөнup çатқан kоceгар Danila асууланьр
qысаја qарадь,

— Sen daqь keçireek kelsen volor ele. Emne,
men sen үсүн ot çақтыр çyгууғо тийşminbi?

— Бирöq, Pavka kоceгардын даьсьннан көпyлдyy
qақтыр, татulaстьрагьлq qылыр ајты:

— Bir minutta ele meşter dyrkyrөp cыçat, vajьke. —
Çana qatar yуylғөн otundardьn tegereginde кyјрө-
лөңдөј vaşтадь.

Tyn ortosunda, Danila kerevetke çатыр, аттьн
qоçquуқтаңдај qоңуруq тarta vaşтақтаңда, Pavel var-
дыq dvigateldерdi мајлар cыçтыр, qoldorun vula менен
сыртты, çana çаşçиктен „Çuzeppe Garibaldi“ nin алтьмьş
ekinci vөлымyn алыр, neapol „qызы көјнекөндөry“ —
nyn legendar çолваçсьсь Garibaldinin vaşьнан өткөн
sansьз көр uqmұштуu оquјаларь çөnyндөgy qызыq
romандь оquуqа киришти.

„Qыз өзynyn sonun көgyлçым, — көздөry менен
gertsogqо qарадь...“

„Tigi, Tonjanьn da көздөry көgyлçым, — деп ојлон-
du Pavel. — Bul qандајдыр бир vөтөңө, теги vaj valda-
рьна оqçovoјt, çana şajтан sьjaqtuu тез da сурқajt“.

Pavel, kyndyzgy ucураşуunu eske тыşууғо verilip
ketip, dvigatelderdin кycөгөңдөн кycөp vara çатқан
ynyn uqqan çоq; dvigatel артыq кyc кelyyдөн diril-
dejt, ең соң maxovik quturқтаңдај ајланат, ал tygyл
alardьn астындақты veton platforma дақты titirejt.

Pavka manometrge көз salдь, аньн strelkasь qызы
signal sьзықтынан da бир qанса velgi çоçtoru көтө-
ryлғөн екен.

Pavel çаşçиктин ystynөн sekirip turup:

— Ax sen, şajtan! — деп, vuu cыçаруucu гьçакqа
umtuldu. Ань еки mertebe vурадь, çana kоceгарка-
ньн тьşqь çақтындақты, суuqа тутастьрылqан truvadан
vурulдар vuu cьqты. Pavel гьçақты төмөн тыşурур, дөң-
гөлөккө, аракетке келтирууcy nasosqо qајьсть qotordu.

Pavel qılsajır Danılaşa qaradı, al oozun araandaj asır, murdu menen şumduqtuu ynder cıyır, ec nersedan qararsız uqtar çatat.

Çarım minuttan kijin strelka qajtır murunqu orduna keldi.

Pavelden veyunur qalqandan kijin, Tonja yjüne çenödy. Al vul qara kez vala menen çoluqqandıy tuuralı ojlondu, çana ezy da tyşynvesten, vul usuraşuşa avdan qubandı.

„Anda qancalıq ot çana tırıştırıq var! Al, men ojloqonduj, ancalıq oroj da emes. Qandaj volqonu menen al vul asır ooz gimnazisterdin biröne da taqır oqşovojt...“

Al vaşqa tuqumdan, Tonja uşul künge cejin keziktirvegen çejredän cıqqan volucu.

„Аһ ујрөтууге волот, — деп ојлонду Tonja, — çana vul eñ qızıq dostuq volot“.

Yjge çaqındar kelgende Tonja, vaqtın icinde oturqan Liza Suxarkonu, Nelli menen Viktor Leşcinskijlerdi kerdı. Viktor oqur oturat. Alar, Tonjanı kytur oturuşa kerek.

Tonja vaar menen usuraşır, skamejkaşa oturdu. Qurqıaq, çeril vaaluu sızderdyn arasında, Viktor Leşcinskij Tonjanı çanına oturup, şıvıtar suradı:

— Romandı oquduñızbu?

— Ај, іј, roman! — деп Tonja qarbalastadı. — Men аһ... — Kiter keldyn çanıна qalırtır, деп al ajtır çivere çazdadı.

— Qandaj, al sizge çaqtıvı? — деп Viktor etiver qıvır Tonjaşa qaradı.

Tonja ojlonı qaldı, çana vatınkasının tumşuqu menen çoldun qumuna qandajdır bir syret çasadı da, vaşın keteryp, aqşa qaradı.

— Çoq, men vaşqa romandı vaştadıм, al alda qancalıq qızıştırıaaq.

Viktor ızalanır sozuñqıtar:

— Мәна қандај, — Аһн автору kim? — деп suradı.

Tonja aştan çıтındaştan, kykylyy kezderı menen qaradı.

— Ec kim...

Tonjanın Balkondo turqan enesi:

— Tonja mejmandardı yjge çaqır, silerge çaj dajar voldu — деп çiverdi.

Tonja eki qızdı qoltuqtar, yjge qaraj çenödy. Viktor, alardıñ art çaqınan kele çatır, Tonjanın ajtqan sızderynın maanisin cecmekci volso da, alardıñ tyrky maanisine tyşüne alvaj qojdu.

Birinci, alı tyşynılvögen, viroq çaş Kocegardıñ turmuşına vilindirveј kirgen sezim, oşoncoluq çadı, oşoncoluq tyşynyksız — tolıquandıruucu volucu.

Tonja vaşqı toqojcunın qızı volucu, vaşqı toqojcu volso Pavel usyn, advokat Leşcinskij qandaj volso oşonduj volucu.

Çaqırsılqta, acarсылqta öskөн Pavel, ezy vaj деп ojloqon vardıq kişilerge duşmandıq qaraş menen qarocı. Al ezyñın sezimine öт saqtıq menen, şektenip qana verildi. Al Tonjanı, taşынın qızı Galina şjaqtuu çaqın, çenökөј, tyşynyktyy деп sanaştan çoq, çana al аһн, vul suluu, vilimdyy qızдын, ezyñen, bir mazasız kocegardan ar qandaj

kylyşyňe, tenşinbej qojuşuna qatuu soqqu bergyge
özyn özy dajardady.

Paveldin toqojcunun qyzy menen keryşpögenyňe
tuura bir çuma boldu, çana wugyn kelge wariuşa
ojlondu. Fin çoluqturarmyn degen ymyt menen,
bile turup ele anyn yjynyn çanynan ötty. Qoroonun
dubalyň woiwor aqyryn ketip wara çatyr, waqryn qyly
ucunda özynyn taanyş matroskanyň kerdy. Qaraqaj-
dyň dubaldyň tywunde çatqan towarçalyqyn alyr, aq
wuzkany közdöj ырайтты.

Tonja çalt qarandy. Paveldi keryp, dubaldyň çanyna
çygyrup keldi. Syjynögenynen çylmajyr, aqta qolun
berdi.

— Keldiniz şo aqyry, — dedi al qubanyr. — Мынса
uwaqta beriqajda çoçolup çyrdyңыз? Men kel woiwunda
boldum, anda kitewimdi unutup qalyrmyn. Sizdi kelet-
qo dep ojlodum ele. Çyryңыз wizdikine, waqqa kiriniz.
Pavka kiryyny qalaawaj waşyn çajqady.

— Kirwejm.

Tonja tañ qalyr, qaştaryn çoçoru köterdy.

— Emne usyn?

— Ataňyzyň uruşup qojuşu mymkyn. Men usyn
sizge da söz tijer. Emne usyn mındaj ysty-waşy
tylyşqan nemeni alyr keldin, deer.

— Siz woiwotqon kepti syjlöjsyz Pavel, — dedi Tonja
acuulanyr. — Daroo wıjaqqa kiriniz. Menin atam bir
söz da ajtras, ajtmaqçy da emes, мына көрөсүз.
Çyryңыз, kiriniz.

Tonja çygyrup waryr waqryn eşigin açty, anda
Pavel ancalyq işene alwastan, anyn artynan eercip ketti.

Alar, çerge qaşylyşqan tegerek stoldun çanyna otur-
qanda, Tonja surady:

— Siz kitep oquunu çaqşy, көрөсүзбү?

Pavel çandana tyşyp:

— Awdan çaqşy көрөм, — dedi.

— Oqur çyqqan kitepteriňizdin qajşynşy sizge
köwüwök çaqat?

— Pavel bir az ojlonup:

— Çuzerra Garibaldy, — dep çoop verdi.

Tonja anyn ajtqanyn tyzötty.

— Çuzerre Garibaldi. Sizge al kitep awdan çaqşy?

— Owa, men anyn altymş segizinci çyqqan çygar-
masyň oqur çyqym, ar bir ajlyq alqan saşyn weşten
satyr alam. Мына киши degendej киши woiwotqon eken
da Garibaldi! — dedi Pavel, suqtanyr. — Мына erl
Munu men tyşynөm! Aqta duşmandar menen qan-
calyq soçuşuşa tuura kelgen, al woiwo wariynan da
ystөm çyqqan. Keme menen wardyq ölkölerdy qylyşyr
çyqqan! Ex, egerde al azyr woiwo, men anyn asker-
lerine qoşulup keter elem. Al özynen öñөkteş qylyr,
usta adamdardы toptotqon, çana ar qacan çardylyg-
dyň talamyn talaşyr soçuşqan.

Tonja anyn qolunan qarmary;

— Qaalajsızşy, Men sizge özywyzdyn kitepçanany
kөrsөтөјyn, — dedi.

Pavel keskin ajtyr qojdu:

— Çoq, çoq, men yjge kirwejm.

— Emne usyn tartynasız? Çe qorqosuzбу?

Pavel, özynyn tazalyqy anca emes, çыңajlaq wut-
tarына qarady, çana keçigesin qaşydy.

— A meni eneniz, çe atañың andan quur çyqşy?

Tonja qyzyr:

— Bul sözderinyzdy qojosuzбу, çoqru, woiwoso
men sizge wırala acuulanam, — dedi.

— Nege, Leşçinskijler bizge oqşoşondordı uşyne kirgizbej aşıqanasynda şana syjleşet. Men alardyqna bir çumuş menen bardım ele, Nelli yjge da kirgizgen çoq — şajtan vilsinvi, valkim al taqtajta çajyl-şan kilemderdi vulşar qojvosun degendir, — dep Pavka kilymsyğar qojdu.

Tonja anın qarışynan qarımar, valkonşo qaraj dostorco tyrtyp çiverdi:

— Kettik, kettik.

Al, anı aşıqana arqylıu ötköyup, duv çarşasynan çasalşan coş şkof turşan* komnatada alıp kirdi. Tonja şkaftın eşikterin açtı. Pavel, qatar tizilip turşan bir qanca çyz kitepterdi kerdı, çana vuşa sejin köyuvöğen vajlyqqa tañ qaldı.

— Biz siz usyn azyr qyzyq kitep tavavız, çana ar qan kelip ketip alıp turuşta uvada berişiz. Maaqulıbu? Pavka qıvanıp vaşyn ijkedi.

— Men kitepterdi çaqtıram.

Alar bir qanca saattı eñ çaqşy çana könyldıy ötköyüşty. Tonja anı enesi menen taanıştırdı. Bul taanışuu ancalıq qorqunıctıy köyungön çoq, çana Tonjanın enesi Pavelşa çaqtı.

Tonja Paveldi özynın komnatasyna alıp bardı, aşıa özynın körkem adavıjattarın çana oquu kitepterin kersetty.

Tualet stolunda ancalıq coş emes kyzgy turat. Tonja Paveldi anın çanına alıp keldi, çana kilyp:

— Sizdin cactarındy nege tyncalıq uşpalaq? Siz alardy ec qyrgıyvajısyzy, çana taravajısyzy?

Pavka uşalşansıp, özyn aqtoşo tınyştı:

— Uzara tyşkendö ele men alardy qırdıyıp taşajm, alardıñ emne keregi var?

Tonja kilyp, stol ıstynön taraş aldı da, anın uşpalañıp turşan tarmaldarın tez-tez tarap çiverdi. Çana anı tyrdıy çaqtan qarap:

— Мына, emi тақыр ваşqa boldıuız, — dedi. Cactardy suluular qyrgıtyıp çygyş kerek, siz volşonıız uşpalañıp çyğesyз.

Tonja anın oşır ketken sarışy köynöğynö. çana tınyşşan şımyna avajlar qaradı, bıroq uncuqqan çoq.

Pavel anın vul qarışın zezdi, çana özynın kijimi usyn uşalıp ketti.

Qoştoşqondo Tonja anı özdörynın uşyne kelip turuşta çaqırdı. Çana ar bir eki kynden kijin vajlyq qarmoşo bıрге varuu usyn uvada aldı.

Pavel vaqqa tereze arqylıu şana sekirip çaqtı: anın komnatalarda aralar ötkyşy, çana Tonjanın enesine çoluqqusu kelgen çoq.

Artjom volşoşqondoñ kijin Korcaginderdin yj - vyle turmuşu qyşındaj vaştıadı, antkeni Paveldin ajlyq aqşy çetışpej turşan boldı.

Marija Jakovlevna, qajtadan işke kiryyge tuura kelbes veken, dep uulu menen syjleşmökcy boldı, dal oşol uvaqtarda Leşçinskijlerge aşmansı da kerek volucu. Bıroq Pavel vuşa qarşy keldi.

— Çoq eneke, men özümö daşı çoşumca iş tavarmын. Taqtaj tilyycy zavoddo taqtaj yşyucyler kerek eken. Çaitı kyn anda işteermin, oşondoñ tyşkeny bizge çetip turar, sen volşon, eneke, işke kirve, volboso Artjomdın acıusu keler, eneni işke çiverbej qojuşta da camañ kelveptir, deer.

Ene özynın işteöge tıjštıgın dalıldep kerdı, bıroq Pavel qarışşanın qojvoşqondoñ kijin, işteveske ыразы boldı.

Ekinci kyny ele Pavel taqtaj tilyuzy zavoddo iştej baş-
tady, al çañ tilingen taqtajlardy qurqatuu ucyn çañ
ja turqan boldu. Al anda taanýz baldary mektepte
airge oquqan Miška Levucikov çana Kulešov Vanja
menen ucraşty. Alar Mişa ekөөlöp işti көtөрө алып і-
төөгө киришти. Emgek bir çançalyq çaqşy tyşө baştady.
Pavel kyndyzy taqtaj tilyuzy zavoddo iştese, kec qurun
elektrostantsijasyna curqaj turqan.

On kyn өtkөндөн kijin Pavel işter tarqan aqça-
laryn enesine алып kelip berdi. Aqçasyn берip çat-
qanda al ujalabyraaq turup, andan kijin:

— Bilesiñbi, eneke emne, maşa bir көк satin көjnөk
алып берси, — esindevi, vyltyr menin oşondoј көjnө-
gym var ele, — dedi. Al özynyn suraşçasyna kecirim
suraşçasyn: — vıdja aqçasyn teң çarımь ketmek,
viroq sen coocıva, men daşy işter tavarmyn, — der
ajta saldy.

— Alvette, alvette Pavluşa, vugyn ele satyr alam-
da, erten tigir berem. Bras ele senin çañ көjnө-
gyn çoq emespi, — der enesi uuluna erkeletken көz
menen qarady.

Pavel cactaraşyn aldyna kelip toqtodu çana çañ-
pındaşy bir somdu çarmar көгүр, eşikti асыр icke
kirdi.

Cactaraş eipek çigit, eşikten kiruucyny көгүр, ada-
tınca orunduçtu çaraj vaşyn şiltedi.

— Oturuñuz.

Pavel, cıñqur, ыñtajlıu orunduqqa oturqandan
kijin, özynyn ujalqan, tartıñçandaşy кейрин kyz-
gyden көрды.

— Maşına menenbi? — der surady cactaraş.

— Oova, ço-çoq, tegizder ele çығарыңыз. Tyğongyr-
dyku bul silerce çандај atalat? — der al, varmaşyn
cıqul şilter çıberdi.

Cactaraş kulymsyredy.

— Tyşynөm.

Çejrek saattan kijin Pavel terdegen, çыñalqan
vojdon eşikke сықты, viroq анын сасы taza çығылqan
çana taralqan volucu. Cactaraş, Paveldin çатыр
көнвөген cactary menen uzaq çana avdan алектен-
di, viroq suu menen taraq alardy çeңdi, çana cac-
tary sonun çana volup çатыр çaldy.

Kөсөгө сыққандан kijin Pavel erkin dem аldy, кер-
касын vasa kijdi.

„Enem көргөндө emne deer eken?“

Pavel, uvada çылаңындај, vалыq ulooço kelgen
çoq, al munusu menen Tonjany tarıntı.

Aнын көnyly çalyр: „Bul көсөгar vala аңсalyq
etiберdy emes eken“ — der ojлodu, viroq Pavel kijinki
kyndөrdө da kelbegenden kijin, aşa көnyisyz volo
baştady.

Al vasyр kelejın der çатыр turdu ele, enesi
анын komnatasynyn eşigin асыр;

— Tonecka, saşa mejman keldi. Kiruygө mym-
kynvy? — dedi.

Eşiktin tyvynde Pavel turat, Tonja аны адегенде
ele taanыј çoјçon çoq.

Al çañ көк satin көjnөk, çana çara şım kijin-
gen. Tazalandy аныктеры çатыр turat, сасы tegiz
çығарылqan, çатырылqan, murıñqu yğrөgөjlery çoq.

oşonetip, ыştuu kocegar taptaqyr ekinci kevetege kirgen—munu Tonja көрө zamat ele sezdi.

Tonja özynyn taңqalajanyñ da ajtuunu qaalady ele, viroq ansyz ele özynyn qystalajanyñ sezgen Paveldi ujatqarbas usyn, bul taңqalarlyq өзgeryuny көrmөksөн volqon tys aldy.

Al any:

— Ujat emespi sizgel Balyq ulooqto emne usyn kelbediniz? Bergen sezynyzde siz uşundaj turasыз-ы?— dep çemelөөgө kirişti ele, viroq Pavel:

— Men bul arada taqtaj tiyuusy zavoddo iştedim, oşonduqtan kele alajanyñ çoq,— dep çoop qaj-
tardy.

Kөjnөk—şym satыр aluu usyn, al bul kynderde esi oşanca iştegendigin ajta albastыq, turqan iş.

•Viroq Tonja munu özy da sezdi, çana anyñ Pavel-
den tarьqan tarьncыыныñ vardыqь өзynөн özy tarqar ketti.

— Çyrynyz, көicөнyn vojunda tamaşa qылыр kele-
li,— dep sunuş qыldь al. Alar vaqqa kirişti da, andan arь çolqo varьp cыqыştь.

Pavel, Tonjanyñ emi өзynyn çaqьn dosu dep sa-
nar, avdan coñ sьr qылыр lejtenanttan uurdaşan tarancasь tuuralu ajttь, çana çaqьn aradaşqь kynder-
dyn birinde, toqojdun için көzdeј kirip, atыр көrsөtyy-
ge da uvada qылыр qojdu.

Qoqustan al „sen“ dep syjlөөgө көсyp:

— Qaraqьn any, sen meni qarmatuucu volvo,—
dedi.

Tonja saltanattuu qылыр:

— Men seni ec qacan ec kimdin qoluna qarmata
bervejmin— dep çoop verdi.

Ukrainanyñ qurc, ajoosuz tap kyreşy qurcar aldy. Qoldoruna qural alqan adөmdardyñ sanь varqan sajn көвөјgөndөн көвөје verdi, çana ar bir qaqьыşuu çaqьdan çaqь qatьşuuculardy tuudurdu.

Meşcandardьn çajbaraqat turqan kyndөry emi
braaqta qaldь.

Boron voroşolodu, eskirgen yjler zamärek yndөry-
nөн dirildedi, meşcandar podvalcalarqь çana özdөry
qazыр çasaşan tranşejlerge çaqьыныşыр, vaştarьn
qalqalaştь.

Gubernijanyñ tyrdyy tystөgy çana tyrdyy kevetedegi
petlyra vandalarь kelip vastь: kicinekej çana-coñ
poptor, ar qandaj Golubtar, Arxangelder, Angelder,
Gordondor çana esep çetpegen vaşqalar.

Ataqqan vanditter, murunqu ofitserler, Ukraindyq
oñ çana soleserler,—ar bir ceckindyuy avantyrister,
bir tyrkym vaşkeserlerdi çьjnar alыр, өзyn ataman
dep çarijalajt, өзyn petyracь dep sanar, sarь—kөk
tuu көтөret, çana өзynyn volqon kycy menen mym-
kyndygynө çaraşa vijlik alat.

Qulaqtar çana ataman Konavaltstьn asadnyj kor-
pusundaşqь Galitsija polktoru taravьnan çardam al-
qan „vaşqь ataman Petlyra“ өзynyn polktorun çana
divizijalarьn ujuşturat. Uşul eser—qulaq vatqaqьnyñ
icinde bolşevikterdin qьzy partizan otrjaddarь çulqu-
nur cыqat. Çana çyzdөгөн mindegen tujaqtardyñ,
tacankalaryñ, zamärek arabalarьnyñ astьnda çer
titirejt.

Oşol qozajolonduu on toşuzuncu çyldьn aprel aь
icinde, öigydeј volup qorqqon, esi oşon meşcandar,
ujquluu көzderyn erted menen uşalar, özdөrynyñ

kicinekej yjlerynyn terezessin aca salır, soocunur, murunraaq turqan qonşusunan:

— Avtonom Petrovic, vygyn şaarda qandaj ökmöt— dep suraj turqan.

Avtonom Petrovici bolso, şymın aq-beri kyjşep kö- teryp, tereveline qaranat:

— Bilvejm, Afanas Kirillovic. Tynde kimderdir ke- lişti. Kөрөvüz: eger çөөtөrdy talaj vaštaşa, anda Petlyracylar, eger „çoldoştor“ bolso, sözdөрynөн ele vilinip turat. Мына мен даqы, qandaj syret ilyу ke- rek eken, qandajca munu çанылыşрай іştesem eken, dep qaraşтыр turam, bolboso ügi менin qonşum, Girasim Leontivic, avajlavaj ele, Lenindin syretyn ilip qojqon. Oşondon kijin анын уjnө uc kişi kelip kirgen, kelgender bolso petlyracylar otrjadьnan eken. Alar syretkө qaraşat da, ajda yjdyn qoçojununa va- raıy! Çыjыma qamcь verişet өзynө, тыşyndуqызvу? „Biz senden, — deşet, — ittin valaşь, kommunis tum- şuqı, çeti qavat terindi şyjыр alarvьz“ deşet. Al qancalyq aqtansa da, qancalyq vaqьrsa da—ec nerse çardam bolvojт.

Taş төşөлгөн çol menen vara çatqan bir top qu- raldıu adamdarь көрөvү menen ele, meşcandar te- rezelerin çavyşat, çaşығыныşat. Qorqunuctıu saat...

Çumuşçular petlyra talocularьнын sarь—kөk tuu- suna çaşығын duşmandьq menen qaraşat. Bul öz aldьnca araket qьluucu şovinstik to'qununa qarşь turuqıa kыctөry kelvesten, alar, özdөрyn тыrduy çaq- tan orop alqan sarь-kөk tuucandar menen qatıu soqıuşup ötyр vara çatqan qьzьl velykterdyn vul şaar- caşıa tijir ötkөп caqtarьnda şanа çandana тыşуу- cy. Şaar vaşqarınasьнын ystynde bir-eki kып qьzьl

tuu çelvirep turuucu, vıroq qьzьldar ketkenden kijin ele, qajtadan qaranqьlyq vasuucu.

Şaardьn azьrqь qoçojunu—Zandepг diviziasьнын „kөrkү çana şьjыmьşь“ volqon polkovnik Golub.

Kecee анын еki miң vaşkeserden tyzylgөн otrjadь saltanattьq menen şaarıa kirdi. Pan polkovnik ke- lişken qara toru aşqьrdь miniр, otrjadьn aldьnda ke- le çatat, al aprel aşьndaşь kyndyn çьluuluqına qa- ravastan, kavkaz vırkasьn, Zaporoçijada kijile tur- qan qojterisinin tigilgen, mala qьzьl төvөlyy vөryk, cerkes veşmant kijingen çana vaştan ajaq quraldan- qan; qançar, kымуştөлгөн qьlyc taşьnqan volucu.

Pan polkovnik Golub suluu kişi: qaştarь qara, toq- toosuz icimdik icyyden анын өvү sarqьc quva tyske ajlanqan. Oozunda uzun saptuu qança. Pan polkov- nik revolysijaşıa cejin qant zavodu eelegen çerlerdin agronomu volucu, vıroq анын vul көnylsyz turmuşu atamandьq daraşasь menen salьşтыrarьlyq emes vo- lucu, çana agronom Golub, ölkөny vuup turqan vat- daqьn icinen pan polkovnik Golub volup qalqьp cь- şıa keldi.

Şaardьn vırden bir teatrьnda kelgenderdin urma- тына арналыр соң kece çasaldь. Anda petlyracь in- tellegentterdin vardьq „gyly“ — ukraindьq oquтуucu- lar, portun еki qьzь—uluusu suluu Anja, kыcy- sy—Dina, majda pop çardamcьlarь, graf Pototskij- din murıncı qьzmatcьlarь, özdөрyn „eriktyy ka- zaktar“ dep çyryуcy bir top meşcandar, ukraindьq eserlerdьn qaldьqtьrь соqıldı.

Teatrдьn ici çьq toluq. Gyldyу sajmalar menen qoозdolqon ukrain ulut kijimderin kijgen, sanap vьtkys тыrduy tьstөгy moncoqtordu taşьnqan oqu-

tuucu ajaldardь, portun qьzdarьn җana meҗcankalardь, җporlorun җьltьratьp vasqan, Zaporoҗija adamdarьn kьrsətə turqan eski syretterden kəcyur җa-salqan sьjaqtuu kəryngən bir top starҗinalar tege-rekter alyҗqan.

Polktun орkestri dynkyldəjt. Saqnada, җaҗьььp-ruşuluşur, „Nazar Stodoli“ piesesiñ qojuuqta qam urunup җatьҗat.

Elektr kyjgen җoq. җtaata bul tuuralu ran polkovnikke qavar qьььstь. Əzynyn qatьşuu menen bul kecege urmat kьrsətyuge qamьndь ele. Al, əzynyn adiytantь, xorunҗi Paljanьtsjanьn, сьп atь menen aytqanda, murunqu podporucik Paljantsevdiñ bul җə-nyndəgy qavarьn tьdҗaqtandan kijin, etivərsizdik menen, viroq əzyn kьrsətyuny qaalar:

— җarьq voluuqta tijiş. — dedi. Əlsəñ, əl, viroq montjordu tar, җana elektrostantsijanь iştet, — dedi.

— Uqtum, ran polkovnik.

Xorunҗi Paljanьtsja əlgen җoq, montjorlordu tartь. Bir eki saattan kijin eki petlyracь Paveldi elektrostantsijaqta alyp varьstь. Montjor menen maşinisti da uşundaj qьььp alyp kelişti.

Paljanьtsija səzdy qьsqa ajtьtь:

— Eger saat җetige sejin җarьq volboso, yceəñdy teñ asamьnl—al qolu menen temir җtanganь kьrsəty.

Bul qьsqaca natijca сьqarьp kьrsətyy əz işin iştedi: əşəntьp kьrsətylgən məənette җarьq əerildi.

Kecege ran polkovnik əzynyn syjykyusy—əzy toqtoqon yjdyn qoҗojuñu—vufetcinin toluq kəkyrəkytyy, sarь cactuu qььь menen kelgende, kece avdan qьььp җatqan volucu.

Baj vufetci əzynyn qьььn guvernija җaarьndaqь gimnazijada oquta turqan.

Ran polkovnik duvaldьn җanьndaqь ardaqtuu orun-qa oturqandan kijin oјundu vaştoo mymkyndygyn bildirdi, җana oşol zamatta ele kəşəge ketəryldy. Tamaҗacьlardьn aldьnda saqnadan җygyur сьqьp vata җatqan reҗissordun arqasь qana kərynur qaldь.

Spektakl ubaqtьnda teatrdə volqon җtarҗinalar җana əzdərynyn җandarьndaqь ajaldar vufette, ar җerge җetise turqan Paljanьtsja taravьnan keltirilgen, birinci tartьlqan samogonkanь da, rekvizitsija (kyctəp aluu), җolu menen tavьlqan tamaqtardь da ajavaj soqьşqandьqtan, spektakl ajaqtaar cəndə alar avdan qьzuu voluşcu.

Saqnada sekirip сьqqan Paljanьtsja artister vaş-cьььnca qolun җiltep:

— Qadьrduu mejmandar, azьr vijdi vaştajavьz—der җarjaladь.

Zaldaqьlardьn vaarь qol carьtь. Vardьqь qoroqto сьqьstь—kecenі qoqtoo ysyn keltirilgen petlyra soldattarьna orunduqtardь tьşqa сьqarьuuqta җana zaldь voşotuuqta mymkyndyk vərişti.

җarьm saattan kijin teatrdьn ici alaj-dylej dyngy-gəp җattь.

Qьььp ketken petlyra starҗinalarь, ьььqььqtan qьzar-qan җerdik suluular menen җigitterce dorak vijleştet, alardьn oor vuttarьnьn topuldaqtanьnan eski teatrdьn duvaldarь dirildejt.

Bul arada җaarqta tegirmen җaqtьnan quralduu at-can otrjad kirip kele җattь.

җaardьn cetinde pulemjot menen turqan Petlura-cьlar zastavь atcandardьn kele җatqanьn sezip, tьn-

сь ketişi çana pulemjotqa umtuluştu. Zátvorlor şa-
raqtady. Qatuu yn tyndy çarap:

— Toqtol Kim kele çatat?—der vaqyrdy.

Çarandalyq icinen eki çara kevete kelip çyqtý, alardyñ birgi saqçylarqa çaqyndar, ickicil kişinin qaradyqqan qalyñ dovuşu menen ökyrdy:

— Men ataman Pavlyk, özumdyn otrjadym menen-
min, siler—golubtuqusunaryñ?

Ilgeri çyqqan ştarşına:

— Оова,—der çоор verdi.

— Men otrjadymdy çajda çajlaştырайыñ?—der sura-
dy Pavlyk.

— Men azыr ştabtan bilişejinci,—dedi ştarşına ça-
na çoldun vojundaqy kicinekej yjge kirip ketti.

Bir minuttan kijin al curqar çyqtý da, vujruq
verdi:

— Alqyла, çigitter pulemjottu çoldon, ran ata-
manqa ötyuge çol bergile.

Pavlyk ot menen çaray çalyñçan teatrdyñ çанын-
da атыñ toqtotup, tizginin tartty. Teatrdyñ tegere-
ginde el qamdanыр tamaşa çылыр çyrgen volucu.

Al, özy menen çanaşa toqtoçon jasaulqa çajylyр

— Охо, мында көпүлдуу екен,—dedi.— Туşely,
gukmac, viz daqy азыраақ көпүл асаль. Çaramduu-
raq qatyndardy tandar алармыз, алар мында қыса
tygengys көрүнөт. Ej, Staleçka! Çigitterdi kvartirler-
ge çajlaştы. Biz мында қаламыз. Konvoj meni
menen çyrsyn!

Al çyqyrdy da атынан salmaq menen sekirip tyştý,
aty sendirekter ketti.

Teatrdyñ eşiğinin aldында Pavlykty quralduu eki
petlyracy toqtottu.

— Belet?

Biroq Pavlyk alardy kemsinte qarady, bireony
omuroosu menen tyrtyp çiverdi. Any menen birge
kirgen on eki çigit daqy uşundaj ele çылыр menen
kirip ketişti. Alardyñ attary uşul ele çerde, tamdyñ
tyvynde vajloolu turat.

Çанындан kelgenderdi daroo ele sezişti. Özynyn
соң көөдөny menen Pavlyk ажықса velynyp turat.
Al, çaqşы sukнадan tigilgen ofitser frencin, gvardija-
lyq көк şым çana sañsañ paraх kijgen. Al mau-
zerin çajşы menen ijni arqaluu taqyñçan, çentögy-
nen çol granaty көrynyp turat.

Bijlөөçylорды айландырыр алқан tegerektegi kişiler:

— Bul kim?—deşip şыbyraştý.

Aзыр anda çызыqtuu айланкөсөк çасар Golubdun
çardamçысь vijler, anyñ çанында portun uluu çызы
tegerenip çatqan volucu. Anyñ çelpilder çоçогу
kötorylgen juvkaşы, тапырçаçан соçуçуларга, ke-
reginen artық semirgen pop çызыныñ çibeк rejtzun
асыр көрсетет.

Pavlyk, omuroosu menen kişilerdi tyrtkylep, tege-
rektin icine kirdi.

Al tunarçan көzdөry menen portun çызыныñ ajaq-
тарына çарар, qurçарçан eerdilerin çalap aldy da,
tegereк arqылуу etyp, tuptuura оркестрга vardы,
гамраныñ çанына toqtop, өрме çамçысьыñ şilter
çiverdi.

— Оjно çоракты!

Orкестрга diriçorлуq çылыр çatqan kişi vuçа eti-
ber çылаçан çоq.

Andan kijin Pavlyk, kyc menen şiltendi da, çam-
çы menen any çан talaştыra vasyр çaldы. Diriçorлуq

qыльр çatqan kişi, otqo kyjgöndöj volup, ordunan ытqыр ketti.

Muzika daroo toqtoldu çana zaldыn ici çытqырt volup qaldы.

Bufetcinin qызь acuusunan cыdaj alvaj,

— Bul ujatsыздыq!—dedi, çana qаны qызьр özy menen çanaşa oturqan Golubdu cыqanaqыnan qысть da:

— Sen vuqta çol qojuuqta tijiş emessin!—dedi.

Golub salmaq menen çana ketörylyp, aldыnda turqan oruңduqtu butu menen teep çiberdi, Pavlyk-ke qaraj yc qadam attap keldi çana anыn çанына ele kelip toqtodu. Al Pavlykty daroo ele taаныды. Yjөzdögy vijlik ycyn özyne eregişip çyrgөн vul kişi menen Golubdun aytөgen öcy var volucu.

Mыndan bir çuma ilgeri Pavlyk avdan ittik qыльр ran polkovniktin butun calqan volucu.

Golubcularды esen çolu dymbeşтөгөн qызыl polk menen qatuu soqуşur çatqan caqta, Pavlyk volşevikterdin arqa çaqыnan cavuul qojuunun orduna, qыštaqqa kirdi, qызыldardыn azыraaq kyсyn quup, çana tosmo otrjad qojur qыštaqta vuqta cejin көrynөgen taloon çasadы. Alvette, „vaатыr“ petiyacы, qыštaqтын jevrejlerin çana talady.

Bul ubaqta qызыldar golubcularдыn oñ qanатыn taştalqan qыльştы da, kete verişti.

Al emi vul ujatsыз rotmistr мында kelip kirgen çana anыn ran polkovniktin aldыnda, anыn ele kapelmesterin uruqta vaатыcыльq qыvasыnvы. Çoq, al vuqta çol qojo alvajt. Eger al azыr vul murdun ketөgen atamançаныn tizginin tartыр qojvoso, polkto anыn bir тьjынца qadyрь qalvaj turqаныn Golub çaqçы билет.

Alar bir-birine көzdөry menen tikelip, bir nece sekundda uncayuşraj qarap turuştu.

Golub, bir çolu menen qыльcыпыn tutqасыn qatuu qысьр, екincisi menen cөntөгyндөgy naganыn çar-mar, vaqытыр çiberdi:

— Sen qantip menin kişilerimdi uruqta vaтынаcыñ doñuz?

Pavlyktyн çolu aqытыn çana mauzerdin qavына qaraj çыды.

— Aqытыныraaq, ran Golub, aqытыныraaq volvoso taqan omurulup ketişi mymkyn, ooruluu çerime tije көrvөnyz, acuum kelet.

Bul cыdamдыqтын cetinen cыqыр ketti.

— Alqыла vulardy, teatrdan quup cыqarqыла, çana ar kimisine çыjыma veşten ыcықтыq vergile!—dep qыjқыды Golub.

Starşinalar, tajqandardaj çavalaqtap, tuş-tuştan Pavlykcularqa çavыльştы.

Kimdir mыльcы tars etti çana zaldы, eki it tovu şыjaqtаныр, uruşucular ajlana, tolaçono vaştady. Topoloñ uruşta birin biri qыльctady, cactарыnan syj-roşty, kekirtekterinen альştы, çyрөktөry çатыçandaj volup qoqqon ajaldar, toropojlordon veter cыдытыр, uruşuculardan cetke qacыştы.

Bir qanca minuttan kijin quralsызdандырылаqan pavlykcularды tepkileşip, qoqoçqo, andan kecege cыqарып taştaştы.

Uruşqanda Pavlyk paraxасыn çoçottu, anыn ooz-murdun qançalатыştы, çavдыqтарын альştы, oşonduqtan al qыcынь qajnap emne qыларын vilbejt. Al öz otrjadы menen attарына ытqыр minişip, keçöny vojlor caap ketişti.

Zooq kece toqtolup qaldı. Bul oqujadan kijin kɵnyl acuu ec kimdin ojuna kelgen ɵoq. Ajaldar vijleony qaalavaqandɵqtarɵn qɵrt kesir vildirişti, ɵana ɵzde-ryn yjleryne ɵetkirip qojuunu talap qɵlyştɵ. Biroq Golub vuqta qarşɵ keldi, al vujruc qɵlyp:

— Zaldan bir kişi da ɵɵqtarɵvasɵn, saqɵylar qojul- sun — dedi.

Paljanɵtsja bul vujruc tu şaşɵlyş orundadı.

Tuş-tuştan ɵaaqan naarazɵlyqtarqta qarşɵ Golub keçirilenip ɵoq qajtardɵ:

— Qadɵrduu mejmandar, vij taq atqanca sozulat. Men ɵzym valistin birinci turun vijlejın:

Muzɵka qajradan ojnoj vaştadı, viroq kɵnyl acuu volvoj qaldı.

Polkovnik roptun qɵzɵ menen tegerekti bir ajla- nɵr ɵɵta elekte ele, eşiikten ɵygyrup kirgen saqɵylar:

— Teatrdɵ pavlykular qurcar ɵatɵşat! — der vaqɵrdɵ.

Saqnanɵn ɵanɵndaqɵ, kɵɵny qaraqan terezenin vɵt-ɵɵtɵ ɵɵqɵr ketti: talqalanqan terezenin teşiginen pulemjottun tegerek tapoosu kɵryndy. Al, zalda an- veri curqatqan adamdardɵ mɵiçɵldɵp, aqmaq nemece qɵjmyldajt, adamdar, andan, şajtandan veter qoıqur, zaldɵn ortosuna coqmoloqtoşot.

Paljanɵtsja asɵluu turqan miş şamdɵq lampraqta oq atı, lampraqta veter ɵarɵlyp, eldin vaarɵna ajnektin majda ɵɵlyqtarɵn ɵatqɵrdaj ɵaadɵrdɵ.

Qar qaraqatɵ volup qaldı. Kɵcɵdɵn:
— Vaarɵdar qoroqto ɵɵqɵlyal! — der qɵjɵrɵqan ɵana ajavaj tildegen yn uquldu.

Ajaldardɵn esterı oq, ɵaran vaqɵruularɵ, şaşɵp qalqan starşinalardɵ toqtoqto ɵɵlyşɵp, zalda curqar

ɵyrgen Golubdun quturunqan komandasɵ, teştaqɵ atɵşuular ɵana vaqɵruular — mɵna uşulardɵn vaarɵ cekten teşqarɵ ɵzɵ- ɵuuqta ajlandı. Paljanɵtsjanɵn artqɵ eşiikten ɵanaşta teşc kɵcɵgɵ, ɵɵlanca atɵlyp ɵɵqqanɵn ɵana golubculardɵn ştavɵna qaraj ɵmɵn- qujun volqon vojdon ketkenin ec kim sezvej qaldı.

ɵanɵm saattan kijin şaarda ɵɵlyşɵ soqıuş volup ɵattı. Tyndyn teşteşɵn toqtoosuz atɵşuulardɵn tarsɵldaqanɵ vuzdu, pulemjottor majdalap vɵdɵrap turdu. Yrejlery taqır uqan meşcandar ɵɵluu teşɵk- tɵn ɵrɵşɵp turuşup, terezelerge ɵarmanşɵ.

Atɵşuu vasaqdadı ɵalqɵz şaardɵn cetinde qana bir pulemjot, yzyp- yzyp, it ɵɵjaqtuu yreş.

Soqıuş vasaqdadı. Taş şɵɵkymy vilindi...

Taloon ɵɵnyndɵgy qavarlar şaar vojunca ɵɵgɵledı. Bul qavarlar, jevrejlerdin qɵjşɵq kɵzdy terezelyy, kicinekej, ɵalraqaj yjleryne da ɵetti. Al yjler ɵzɵngɵ tyşɵ turqan vuloşanc ɵardɵn ystynɵ salɵnqan. Yj atɵn taqɵnqan vuşykoektɵrdɵ, cekten teşqarɵ teşɵz- dɵqta ɵardı jevrejler kyn kɵryşet.

Serjoça Bruzçak eki ɵɵdan veri iştɵp kelgen vasaqanadaqɵ tamqta teryucylɵrdyn vardışɵ jevrejler volucu. Serjoça alar menen, ɵz tuuqandarɵ ɵɵjaqtuu, ɵarqɵndaşɵp ketti. Alar ɵzdeyrynyn semiz, ɵz avaleşna avdan ɵrazı volup turuucu qoçojunu Blymştejnge qarşɵ bir vylədəj volup turuşat. Qoçojun menen vasmaqanada iştɵecylɵrdyn ortosunda toqtoosuz kyreş volup turat. Blymştejn ɵzynɵ kɵvyreş aluuşta, azɵraaq tɵlɵgɵ araket qɵluucu, oşonduqtan anɵn vasmaqanası kɵvynce bir-eki ɵuma iştɵvej qala tur-

çan: vasmaqana daqı iş taştocu. Alar on tert kişi volucu. Alardıñ eñ çaqı — Serjoça — on eki saat vojunca vasuu maşınasınñ döngölegyn qol menen ajlandırucı.

Serjoça vugyn çumuşculardıñ qoortıoıonıñ vajı qadı. Sonqu qoortuu ajlarda vasmaqana zakazdarqa çaraşa çana işter keldi. Azır alar „vaşqı“ ataman- dıñ yndööleryñ vasır çatışqan volucu.

Çetel ooruqcan tamça teruycı Mendel Serjoçanıñ bir burcqa saqırır aldı. Al özynyn qajıdıuu köz- dery menen aqı qaradı da:

— Şaarda taloon volo turçanıñ sen vilesinai? — dep suradı.

Serjoça tañ qalıp qaradı:

— Çoq, vilbejm.

Mendel özynyn vırışqan sarı qolun Serjoçanıñ dalısına qojdu, çana atalarca işenyy menen syjlöge kiristi.

— Taloon volot, vul anıq. Jevrejlerdi urup — soquşat. Men senden surajm: sen özındyn çoldo- torıca vul vılaadan qutuluuqa çardam qılıuıñı qaalajsınab, çe çoqrı?

— Eger qolumdan kelse alsette qaalajm. Syjlö, Mendel.

Tamça teruycıler alardıñ sözderyne qulaq salıştı.

— Sen çaqı vafasınd Serjoça, viz saqı işenesiz. Senin atan daqı çumuşcu emespi. Sen azır yjıñe çugıyıp vardaqtı, atan menen syjlö: al bir nece qarılars menen ajaldardı yjıñde çaqıra turuuqa vrazı volot aeken, viz volsoq silerdikinde kimder çaqınarın aldıñ ala maquldaşır qojor elek. Andan kijin atan menen syjlö: daqı kimderdikine

çaqıruuqa mymkyn volot eken? Azırınca vul van- dıtter orustarqa tijişpejt. Çurqa, Serjoça, ubaqıt eñ qısqı.

— Çaqı, Mendel, sen maqı işen, men azır Pavkaqa da, Klimkaqa da varam. Alardıqı sezsyz qavı alışat.

Mendel tıñıcsızdanır:

— Bir azırıñ toqtoj turcu — dep, ketyyge dajar turçan Serjoçanıñ toqtottu.

— Pavka, Klimka degeniñ kimder? Sen alardı çaqı vilesinai?

Serjoça özüne işendirip vaşın ijkedi.

— Qantır vilbejin, menin çoldoştorum: Pavka Korçagin, anıñ aqı — slesar.

Mendel tıñctandı.

— A, Korçagin. Men anı vilem. Alar menen men bir yjde turçanmın. Aqı mymkyn. Bar, Serjoça, vaşırıñ çoor alır qajt.

Serjoça kəcöge atırır cıqtı.

Taloon, pavlyk otrjad menen golıvculardıñ soqu- şunan yc kyn ötköndön kijin vaştaldı.

Terkilengen çana şaardan quulup cıqarılçan Pavlyk tynky soquştı çıjırmadañ kişisin çoqıotır, öz çoluna tuştı, çana qoñşu şarçarqa ornoştı. Anda golıvcular da uşuncalıq adamın çoqıotuştı.

Öltyrylgönderdy çaqıvıştıq menen gerystenge çetkiristi çana mında maqtanarlıq nerse çoqtuqtan, ec qandaj sөөlettyk çasavastan, oşol ele kynı kömuştı. Eki çolun ittej volup, eki ataman çajnaşuu menen çana cuu salır, anan ölykty saltanattar kömyu

blajqsız volucu. Paljanıtsja, Paviykty qızıl vandit dep çarjalap, elgönderdy sөөlet menen kömmökcy bolso da, biroq vısta vaşında Vasiliy pop olturqan eserler qarşy cыqıřty.

Tynky qasqılyşuu Golub polkunda naarazılyq tuudurdu, bul kövynсө konvoj otrjadında sezildi, antkeni elyucylerdyn көpсylygy oşolordон volucu. Bul naarazılyqty çojuu çana көпyldy көтөryy ycyn Paljanıtsja Golubqa askerlerdin „turmuşun çeңildetyy“ny sunuş qydy — Paljanıtsja ғыldыңdar, taloondu uşundaj ataj turqan. Al, otrjaddaғы naarazılyqty ғыltoo qylyp, munun zaғыldыqyn Golubqa dalilder verdi. Polkovnik adagende, özy vufetcinin qызыna yjlenyp toj çasoo aldynan ғаardaqtы tьnctыqty vuzuuuu qaalavasa da, Paljanıtsjanyn qыstaqtandyqtы arqasыnda, maaquı boldu.

bras, azыr eserler partıjasыna kiryu menen vajlanıştuu, ran polkovniktin cыrędyn bul operatsıja vir az öjkөj turqan. Andan kijin duşmandar da, munun naamьny tegereginde çaman sözdөр tarqatыř — tьna al, polkovnik Golub — talooncu, dep aıtuularь mymkyn, çana ec vir şeksiz alar munun ystynen „vařqь“, atamanqa aғыzdanьřmaq. Biroq azыnyca Golub „vařqь“ atamanqa ancalyq көz qarandy emes, al öz otrjadyn özynyn qaruuu menen çavдыp keldi. Andan kijin „vařqь“ ataman özy da qol astыndaqtыlardyn qandaj el ekenin çaqşy vilet, çana özy da direktorıja kerektoösy ycyn alardan, rekvizitsıja esevinen degen volup, aqça surajt, al golubdun taloonculuq daңqь — avdan con. Al emi aqa az qana nerse qoşo alat.

Taloon taң erten menen vařtaldы.

Şaar, taң aldyndaqtы voz tytyn icinde qalıqyt. Kelvetsiz tyzylgen jevrey kvartalдары tartıpsızdik menen qurcar alqan, cыlanqan kendirdej volup sozulqan voş көcөлөр çansыз turat. Soqur calыř terezelerge pardalar taqtыlqan, qarqaqtary mьqtыlar vekitilgen.

Tыřqь çaqtan qaracqanda, kvartalдар, taң aldyndaqtы qatuu ujquda çatqandaj көrynet, biroq yjlerdyn icinde uqtalqan kişiler çoq. Alar, kijimderin kijinip, vaştala turqan vaqtыsызdyqqa dajardanyр, kicinekej vir yjge соқultqan, çana ec nerse tyşynvөj turqan çaş valdar qana, enelerinin qucaqtыnda ec nersedен qararsыз uqtar çatyşat.

Al kyny erten menen Golubdun adjutantь Paljanıtsjanь konvoj nacalnigi, qara sьqtan cыrajıuu, çaaqtыnda qыlyctыn taqtы көгөryp turqan Salomьga araq zorqo oqtottu.

Adjutant ujqusunan oqtono alvaj çattы. Al aqmaq vir tyş көryyden taqыr ajыla alvaj çattы. Al tyn voju vykur şajtandan qutula alvadы, al daqtы ele özynyn uzun tьrmaqтары menen anyn alqыmьn tьrmalajt. Al çarыlqandaj volup oourutqan vaşyn көтөrgөnden kijin, anyn Salomьga ekenin tyşyndy.

Salomьga any dalыsыnan tyrtkylөр:

— Tur emi, ölet! Kecigir qalıdyq, vaştooqo uvaqыt. Sen daqtы ice tyşsen volor ele, — dedi.

Paljanıtsja virotala oqtandı, turup oturdu, tamaqtы kyjuyden oozun qыřajтыр, kermek tykyrygyn tykyryp taştady.

Al aqmaq көzdөryn Salomьgaqa alajтыр:

— Emneni vaştooqo? — dedi.

— Qantıp emneni? Jevreylerdi aarcuuqa. Çe vilbej-sinvi?

Paljanıtsja eskerdi: ырас, tuura, al taqыр unutup-tur, kecee xuturda — özynyn qoluqtusu çana bir top betökөлөşçylery menen ran polkovnik çajlaşqan xuturda — avdan көр icimdik icilgen eken.

Golub үсүн taloon ubaqtında şaardan ketip turuu rajdaluu volöcu. Kijin çaqьnan, özy şaarda çoq caqta tuşynuksyz cьqqan eken dep aytuu mymkyn volot, Paljanıtsja özy da vul işterdi cьn nijeti menen vaşqara alat. O, vul Paljanıtsja „turmuştu çenildetuy“ çaqьnan avdan coң adis!

Paljanıtsja vaşьna bir celek suu qujdu, çana oşon-don kijin şana al oјlonorluq avalqta keldi. Al tyrdyy vujruqtar verip ştavta cavuuldar cyrdy.

Konvojnyj otrjad attarьna attandı. Aldьn ala көryycy Paljanıtsja, cataq cьşuudan saqtanьp, çumuşcular poşjolkaşь menen stantsijanь şaardan völyp, saqcьlar qojuuqta vujruq qьldь.

Leşcinskijlerdin vaşьna, çoldu qaratyр, pulemjot qojuldu.

Eger çumuşcular vul işke qarşь cьqmaqсь voluşsa, alardь qoraşuñ menen qarşь alyşmaq ele.

Bardьq dajardьqtar vytкөndөн kijin, adjutant menen Samolьga attarьna minişti.

Çolqo cьqqanda, Paljanıtsjanьn esine tuştıy:

— Toqto, unuta çazьpьmьn. Eki arava dajardaşьla: viz Golubdun toјuna tartuu dajardaşьvьz... O-o-o... Birinci olqo ar qacan komandirge, birinci qatьn volso, xa-xa-xa, maqta, adjutantqa. Tuşynduьv, maqoo? — Vul sonqu söz Samolьgaqta tişezelyu volucu.

Al aqta özynyn sarqьc көzyn çьltьrattıy:

— Vaarьvьzqta ten çetet.

Taş çol menen çөneştıy. Aldьda adjutant menen

Samolьga, art çaqьnan volso, vaş alaman şajka volup, konvojcular vara çatyşat.

Taң aldьnьn yryl-vyryly acьla tuştıy. „Fukstьn galanterijalьq soodasь“ dep çazьlqan dat vaşqan vьveskaluu, eki qavat yj çanьnda Paljanıtsja tizginin tarttı.

Аньn icke buttuu voz veesi oјdoloqtop, tujaqь menen taştardь capьdь.

Paljanıtsja sekirip çerge tuştıy da:

— Emese, qudajdьn çardamь menen uşundan vaştajь, — dedi.

Al өзyn qurcap turqan konvojqo qajьpьp:

— Ej, çigitter, attarьnardan tuşkyle, — dedi çana alarqta tuşyndyre vaştadı:

— Tamaşa vaştalat. Ec kimdin vaşьna soqroqula — anьn da өз ubaqtь keler; ajaldar çөnynde da uşul ele sez, mejliñer ancальq tartpasa, kecke dejre savьr qьla turqula.

Konvojculardьn viги, mьqtь tişterin ыrajьtьp, naara-zьnьq bildirdi:

— Bul qandaj emi, ran ¹ xorunçij ², egerde çaqşьnьqca ыrazь volsocu?

Vaarьşь qatqьpьp çiberiştı. Paljanıtsja vul sozdy aytqan konvojcuqta quvanьctuu quvattoo menen qaradı:

— Alvette, eger çaqşьnьqca ыrazь volso, qarap qalvaşьla, munu tьjuuqta ec kimdin aqьşь çoq.

Paljanıtsja magazindin çavьq eşiginin çanьna kelip, vutu menen ajavaj qatuu tepti, duştan çasalqan mьqtь eşik tootup da qojqon çoq.

¹ Pan Gaspadin — tere degen sez, ² Xorunçij — eski kazak orus polijak armijasyndaqь mensap deraçesь.

Məndən vəstoonun keregi çox ele. Adjutant vur-
tan vuruldu, qol menen qılsın qarınar, Fukstardın
kvartirine vərə turqan eşikti qaraj çənədy. Anın
arqasınan Salomğa ketti.

Yjdəgylər kəcədəgy attardın tujaqtarının dyvur-
tyn dago uqıstu, çana dyvurt dykəndyn aldında
toqtolup, tıştan syjləşkən yndər uqulqanda, çyrek-
təry çulunup alınqandaj, kəədən senek volup qal-
qandaj kəryndy. Yjde uc kişi var ele.

Fuks vaj kecee kynu ele özynyn qızdarğ çana
ajal menen şaardan qasır ketti çana mal-mylky
saqtar turuu ucyn çooş, vasınq, ontoqıuz çaşar
qızmatç qızd — Rivan qaltırd. Een qalqan yjde
turuu aqa qorqınuctuu volbosun dep, Fuks Rivağa
özynyn qarjalatın — atas menen enesin — alır
kelyugə çana özy qajtır kelgencə ucə tən virge
turuuğa sunuş qıld.

Ajlaker soodager qarşılıq qıluuğa vatna alvaj
şektenip turqan Rivan, balkim, taloon volbos, alar
çaqırdan emnesin almaq ele? — dedi. Özy volso,
qajta kelgenden kijin, aqa, Rivağa kəjnəktyk kezdeme
vermek boldu.

Alardın ucə tən azartuu ymyt menen tıñşar
turuşat: balkim alar ötyr ketişer, balkim alar çatı-
lışqandır, balkim alar alardın yju çanında toqtolun
emestir, vul alarğa ele uşundaj sezile turqandır.
Biroq alardın vul ymytyn çoqqo cətarqandaj volup,
magazindin eşigin dyngyretə qasıştı.

Kımyştəj cactuu, valdarca qorqon kək kəzdy
avışqa, Pejsax, magazinge cəta turqan eşiktin
çanında turup, şvıgar duva oqur çatat. Al ıjman-
duu fanatıktık vytkyl rejili menen, vardır nersege

kycy çete turqan legovege çalsın çatat. Al andan
vul yjdy vəqtəşzdəqtan qutqaruuu suranat, an
menen çanaşa turqan kempir vul duva oqur çatqan
şvıgar arqasında, çaqındar kele çatqan but dovuş-
tarın tez açırata alqan çox.

Riva en icki komnatağa, duvtan çasalqan cə
şkaftın arqa çatına çaşınd.

Eşikti qatuu çana oroj soquu qarjalardın vytkən
vojun cəmratır çiverdi.

— Acl — eşikti soquu vəstaqıdan qatuuraq çana
kişilerdin tildegeni da acuuuraq uquldu.

Biroq qoldu kətəryp, eşiktin ilginin cətaruuğa
darman çox.

Tış çatqan miltəqtın qundaq menen eşikti ysty-
ystınə qojulaj vəstaşt. Eşik an-berı qıjşaja vəş-
tar, ajaqında catıgar çatın ketti.

Yjdyn, vurcuna cejin tintigen quralduu adamdar
tolup ketti. Magazindin eşigin miltəqtın qundaq
menen talqalaşt. Magazine kirışir, kəcəge cəta
turqan eşikti acır çiveriştı.

Taloon vəştald.

Eki arava menen çyq yjme kezdeme, vul kijim-
derı çana olçolordu alqandan kijin, Salomğa alard
Golubdun kvartirine çetkirdi, çana qajtır kelgenden
kijin cətarqan yndədy uqtu.

Paljanıtsja, öz kişilerin magazindi talooğa qoj
verdi da, özy komnatağa kirdi. Komnatadaqlardın
ucə tən özynyn cekir kəzəry menen qədrata
qarar cəqt, andan kijin qarttarğa qarar:

— Çoqlolqla məndan! — dedi.

Ata da, ene da orundarınan qozqoluşqan
çox.

Paljanıtsja ilgeri qaraj attadı, çana çajbaraqat çana qıylıyn qıynıan suurdu.

Qız: çyrek yzylgöndöj yn menen:

— Eneke! — der cıdırđ.

Salomıga uşul yndy uqpan volucu.

Paljanıtsja, komnatada kirgen kişilerge qılsajır, qarılardı kersötty:

— Cıtarır taştasıla vulardı! — dedi. Qarılardı komnatadan tyrtkylör cıtarıqandan kijin, al Salomıga ajttı:

Sen mında, eşiktin art çatında tura tur, menin bul qız menen syjlöşö turıan anca-mınca sözdöğüm var.

Qarđ Pejsax yndy uşur, eşikti qaraj cırqadı. Biroq kökyrökke tijgen qatuu soqqu, anı duvalıqa qaraj kömölötyr çiverdi. Al oortuudan es alalvaj turdu ele, biroq oşol uvaqta, ömyry vojunca uncuqraj çyge turıan Tojva kempir ene vöydej volup kelip asıldı.

— Oj, qojo vergile, silerdin bul emne qılqanır?

Al eşikti qaraj çulundu, çana Salomıga, anı öz cerkenine qarşır çavışqan, qaltıraqan qarđ qodorun açırata alvaj uvaralandı.

Pejsax esine kelip, kempirine çardam qıluuqa vojun taştar çiverdi.

— Qojo vergile, qojo vergile!.. O, menin qızım!

Alar eköölör Salomıganı eşikten çulup alıştı, Salomıga acıulanır, nağanın suurup aldı da, anı tutqası menen avışqanın aqcastuu vaşına qojur qaldı. Pejsax unşyz-tınsız ele çıqtıldı.

Komnatadan Rivanın qıjqırqı uşıldı.

Aqılın çototqon Tojvanı kösögö syjrör cıdırqandan kijin, kösöyn vaarđ kişinin unynön vaşqaca volıqon yndör menen çana çardam surar çalınqan yn menen toldu.

Yjdögy qıjqırq vasıldı.

Paljanıtsja, komnatadan cıqqandan kijin, emi icke kiruynu qaalar, eşiktin tutqasın qarmaqan Salomıganı toqtottu, aqa qaravastan çana:

— Kirve — tumcuqtu: men anı azıraaq çaztıq menen qartadıım ele, — dedi. Al Pejsaxın öygy arqılıu attadı çana qojuu qara qandı vaşır aldı.

Kösögö cıqqandan kijin al acıulanır:

— Ajda qandaj.. oşunsuz vaştaldı, — der qojdu.

Anın artınan vaşqalarđ da cıdırştı, çana alardıñ buttarınan yjdyn astına çajılqan taqtajda çana vaşqısta qanduu izder qaldı..

Şaarda volso taloon çyurp çattı. Olçonu völyşö alvaqan talooncular arasında qarşırararar çajnaşuu kycör kee bir çerde qıynıan suurulqan qıylıtar çarqıldaj vaştadı. Bardıq çerde deerlik muştaşuu volup çattı.

Pıvoqanadan kösögö on saqalıq celekterdi tomlotup cıdarıştı.

Andan kijin yjlerdy qıdırı vaştı.

Ec kim qarşılq kersötkön çoq. Komnatalarda antarışat, aşır-aşır vurıtarđ tintişet da, olçolordu çondoruna salışır, arqa çartarında antarılqan çyuröktördön, çıtlıqan çaztıq çyndöğynun yjılğön çumşaq yjmöktöryn qaltırır, cıdır ketişet. Birinci kyny eki ele qurman — Riva menen anın atası — boldu, biroq çarındaqan tyn özy menen birge ed coq vylınyu alır kele çattı.

Kecke çuuc bul tyrdy ыраңдааы çөөлөрдүн вардыаы авдан мас волушту. Icimdik menen көздөры tunar-çan petlyracylar tyndy kutyşty.

Qaraңaыыыq qoldordu cecip çiverdi. Kөzge tyrtse көryngys qaraңaыыыqta kişini kymçan qылуу çenili-reek, al tygyл çөө daаы tyndy çaqтыrat, al daаы өзynө qol qajтara албаçандарға çana qol салат.

Bul qorqunuctuu eki tyn menen yc kyndy dalajlar esinen сығара алbas. Qancalyq adamdardыn turмуş-tarы vuzuldu, тыыды, bul qanduu saattarda qancalyq çaştardыn cactarы aştardы, qancalyq çaştar төgyldy; çana kim билет, өlymdөн qutulqan viроq көnyldery воş qalqan, çуulsa ketpes qордуq çana masqaraloo arqasында сыдавастыq azap tartqan, aştыр vytyrgysyz qaralyq alqan, qajтыр kelbes volup qығылqan çaqындары ycyn kyjytкө çumçan adamdar kim vilsin, vaқтылуураq volушту beken? Tar көсөлөрдө тығыçqan qoldoron çajыр, татынаqaj çaş qызdardыn çаныçыqan, çыпалqan, vyryşкөн deneleri, ec nersedен ubajыm-сыз, тizilip çatat.

Çaңaыз, өзөndyn çанындааы, temirci Naumdun yjyндө çana, апын çaş ajaly Sarracqa çавыçqan çөө-лөр qatuu соqqu алыştы. Çыжырма төрт çaştааы kycy таşыр турqan, valqa соqур выşыqқан volot vulcun-duu valban temirci өз ajalyн bergен çоq.

Kicinekej yj icindegi qorqunuctuu алышуu ubaаында petlyracylardan eki kişinin vaştары, cirik darvызdaj volup высьт volup ketti. Ölymgө өkym қылыңqan kişinin acуusu menen qorqunuctuu tyrgө kirgen temirci, vardыq kycyn çыпap, eki çанды qorqodu, qorqunuctuqtu sezip, өзөн vojuna соqулqan goluв-çulardыn quru мытыq atuularы dalajqa dejre tarsы-

dar turdu. Naum, vardыq patronдорun атыр volqон-дон kijin, соңqu оqту Sarracqa çiverdi, өзy volсо-ştigin bet аldына qarmap, өlymgө qarşы çygyrdy. Al birinci terkicte ele qorqоşundar çaпынnan çықтыды, salmaqтуu көөdөny çerge qatuu qular tyşty.

Çaqың aradaаы qыştаqtardan, semiz attardы qоşup, vaj muçuqtar kelişti. Alar өzdөryнө çaqқан vujum-dardы aravalарына çyктөşet, qыştаqtарына bir nese çolu çetkirip, qajta kelyyge çaşылыşat, аларды Golub ötrjadында qызmat qылуucu valdarы çana tuuşqan-dары uzatыр turушат.

Atasы menen keңeşip, өzdөryнyn podvalына çana yjdyn cатырына vasmaqana çumuşçularынын çартысын qatqan Serjoça Bruzçak qoroonu aralar yjyнө qaj-тыр kele çatqanda, таş çол menen qасыр kele çatqan kişini көrdy.

Uzun etektyy, çamooculu syrtyксөн, сылаңваş, qorquudan өynө өlyk тysy kirgen qarы-jevrey qol-doron şilteп, entige-entige curqар kele çatat. Arqa-сынан, çetyyge çaqындар, çавuu ycyn өвөктөр, sur atcan petlyracy kele çatat. Arqa çaаынан attың dyvyrtyn uqur, авыşqa өзyn qorqоçондоj қылыр, qолun көтөrdy. Serjoça çoldun ortosuna атырыр сыаыр, atqa qaraj çавыştы, көөdөny menen авыş-çаны қалqалады:

— Tijbe, vandit, it!

Petlyracy şiltengen қылысын тоqtотup qaluunu qaa-lavastan, valаың аqыş cactuu vaşына qaraj қылыçы-şilteп çiverdi.

Qızıldar „vaşqı“ atamandın askerlerin qatuu qısa vaştadı. Golubdun polkun majdanıca saqıtır alıştı. Şaarda az sanduu tıl saqıyları çana komendatura çana qaldı.

Kişiler araketke keldi. Jevrej qalqı uvaqıtıuu tıncıtqan rajdalanır, olyktarın komyştı, çana Jevrej kvartaldarın kicinekej yjlerıne çan kire vaştadı.

Çımçırıt kecelerde ıraaqtan kuyırt atışuu yndery uşulıat. Qajdadır çaqında soquş volup çattı.

Temir çolcular, çumuş izder, stantsijadan qıştatqarqı qaraj aşıla vaştıştı.

Gimnazija çavıldı.

Şaarda soquş avalı çarijalandı.

Közge tyrtseñ koryngys, qavaştı saııdı qaraqtı tın.

Mındaj tynderde vaşqajta aşılan cecikej da, qaraqtıyıtı çene alvajt, kişiler koryngen bir cıltıqıta çıqtıır vaşın çarıudan qorqur, soqurlarca, avajlar vasıştı.

Meşcandar bilıset: mındaj uvaqta yjde çana otur çana çarqıtı cener çaq. Çarqı qandaj da volso, saqıyılvaşan vıreony keltırışı mymkyn. Vaarınan, mındaj qaraqtıyıtı çaqı, tıncıtqı. Ar qacan tıncılvaj çırgen adamdar var. Çıre verışın, çan vaqtılardıñ alarda emne işi var. Biroq al özy çıqtıır çırvıjt. İşenıñız, çıqtıır çırvıjt.

Мына uşundaj tynde bir kışı kele çatat.

Al, Korcagınderdikine çetkenden kışın, saqtıq menen terezennın çıqtıyın tıqıldıttı, çoor volso-

çondon kışın, ekinci çolu qatuuraaq çana kycıtyreok tıqıldıttı.

Pavka tyş koryp çatat: qandajdır, bir şumduqtuu nerse aqı qarata pulemjot menen şıqaalajt; al qacmaqıç volso da, qaca alvajt, pulemjot volso alda qandaj qorqunıctuu tıqıldıajt.

Qatuu şıqıldıatıudan terezennın ajnegı dirıldedı.

Pavel, tışegynen ıqtıır turup, terezennı kim tıqıldıqtıyın qaramaqıç volup, terezegge qaraj vaştı.

Biroq anıq vılınbegennı kuyırt kılökeden vaşqı, ec nersennı kere alqan çoq.

Al yjde çıqtıır volıcu. Enesı ulu qızılqına ketken, anın kuyışıy qant zavodunda maşınıst volup işteocy. Artjom volso qonşu qıştıqta temircılık qılat, balqa urup tamaqtıñ taar icet.

Artjom ele tıqıldıatıuda mymkyn.

Pavel terezennı acmaqıç voldu.

— Kim bul? — dedı al, qaraqtıyıtı qarar.

Terezennın aldındaqtı kılökö qıjımdadı çana vıuluqqan çoon un çoor verdı:

— Bul men. Çıxtıraj.

Terezennın tyvıne eki qol qojuldu, çana Paveldın vetennın aldında Fjodordun vaş koryndı.

Al şıvıgar:

— Men saqı tyneegge keldım. Qavıl qılasıyıtı, inım? — dedı.

Pavel tuşqıandarca çoor qajtardı:

— Alvette qavıl qılat. Mında qandaj söz volıuda mymkyn? Tuura terezeden ele kire ver.

Fjodordun con kılödeny terezegge tıqıldı.

Fjodor terezennı çaar çatır, andan daroo ele kete qojıon çoq.

Al azyraaq tıñǵar turdu, buluttun arqasynan aj cıǵar, çoldu çarǵ qyla vaštaǵanda şana, al çoldu etiver qylar qarady, anan Pavelge qaraj buruldu.

— Biz eneni oǵoıtroıvuzbu? Al uqtar çatsa kerek? Pavel, yjǵe andan vaşqa ec kimdin çoqtuıun Fjodorǵo bildirdi. Matros özyn erkinireek sezdi, çana keteryvureek syjlaj vaştady:

— Bul kişi terisin sıruucular, menin artıma cın-dar tuşyşty. Stantsijada volıon sonqu topolon usyn kek quur çatyşat. Eger çoldoştor ıntımaqtuıraq voluşsa, biz taloon ubaqında bul „voz cerkenderge“ eñ sonun ıqtuuluq kersetken volor elek. Biroq tuşynesynı, el azyr otqo qarşy varuıqqa vaatyrcılyǵ qyla alvaj turat. Kytken iş volvoj qaldy. Azyr emi meni quııuntıqtaj vaştasty. Meni eki çolu qaratar almaqcy voluştu. Byğyn az çerden qolqo tuşpaj qaldım. Bilesinvi, yjǵe çaqındar kele çatam, alvette, qoroonun arqa çaqınan, sarajdın çanında turam. Qarasam, vaqta biree çıraqqa seonyp turat, biroq ştigi korynyp turat. Men alvette, quıruqtu tyj-dym. Mına emi senin çanında keldim. Men mında, inim, bir top kyngö cejin jakir saluuqqa¹ tıjšmin. Qarşylyqın çoqrı? Andaj volso, avdan çaqşy.

Çuxraj, vşyldar çatyр, vatqarqqa cılanqan ety-gyn cecti.

Pavel, Çuxrajdın kelgenine syjyndy. Sonqu ubaqta elektrostantsija iştebejt, oşonduqtan een kvartirde çalqıly turuu konylysyz volucu.

Uqtooqo çatyşty. Pavel darco ele uqtady, Fjodor volso, bir topqo dejre tameki tartyp oturdu. Andan

¹ Jakir saluuqqa — mındaqy maanisi toqtooqo.

kijin ordunan turup, çırajlaq vuttary menen arqın vasar, terezege keldi. Al kerkö dejre kercöge qarar turdu: kerevetine qajta kelgenden kijin, çarçaqan-dıqtan çenlip, uıquqqa ketti. Anın çazyq astına sunqan qolu, oor kolt tarancasynın ystynde çatyр, özynyn cıluuluqı menen anı cılytyр turat.

Kytylvögen çerden Çuxrajdın tyn icinde kelişi, çana bul segiz kyn icinde anı menen birge turuu Pavelge kerp taasır qıldy. Birinci çolu al matroston uşuncalyq kerp maanilyy, çady, tolıqındandıra turqan nerselerdi uqtı. Bul kynder çaş kocegar usyn cecyusy kynder voldu.

Qarastaq şyjaqtıı, quııuncular taravınan qıly-qlan matros, arqasız işsiz turuudan rajdalanıp, özynyn acıusunun çana „sarı vıakıtylarqı“ qarata volqon kere alvastıqının vardıq ottorun, özynyn sezyn toıvoston uqqan Pavelge vere vaştady.

Çuxraj çeneköj til menen acıq, taq çana tuşynıky-tyy qylar syjlaj turqan. Anda cecilbej qalqan ec nerse çoq. Matros öz çolun eñ sonun vilet, Pavel, bul kerp tyrdyy suluu attardın-sotsial — revolytsija-cılyar, sotsial-demokrattar, polskaja sotsialister par-tıjasyın — vardıqy teñ çımuşculardın qıjanatcıl duşmandary ekenin, çana vardıq vajlarqı qarşy kyreşyusy tartınbas, revolytsıjasy bir şana partija— volşevikter partıjasy şana volqonun tuşyndy.

Murun Pavel bul maselelerde avdan vudalanıp qaluucu.

Bul con, qarılıu kişi, mıqtı volşevik, bir min toqıuz çyz on vşinci cıldan veri RSDRP(a) mycösy,

tenizdin şamaldar menen çeldengen Baltika matrosu Fjodor Çuxraj, özynə ajran tañ qalqan közdery menen qarap turuucu, bul çaş kocegarğa turmuş-tun qatuu cындарға айтър верди.

— Men daqь, inim, çaş caqьmda sen sьjaqtuu volucumun, dejt al. — Kucyundy qajda qojunu ail-bejsin, icindegi tujlaqan kyc tьşqa daqьp cьqat. Çaqьrcьььqta çaşadьm. Kee bir ubaqtarda, vajlardьn toq, çaqьь kijingen valdarьna qarajsьь da, seni alarğa qarşь çek көгүүcylyk qurcar alat. Men alardь көр ubaqta ajavaj urucumun, viroq andan, atamdьn meni tepkilegeninen ec nerse cьqcu emes. Çeke vaşьd menen soqьşuu — turmuştu ajlandььp çivere alvajt. Sende, Pavluşa, çumuşcular işinin pajdasь ucyn çaqьь kyreşcy voluunun vardьq mymkundygy var, viroq sen azьr çaşьd, tap kyreşcy çenyndegy tyşynugyn etə az. Men saqьa, inim, cьььь çol tuuralu syjler berejin. Antkeni senden bir deme cьqarьn men vilem. Çooş çana çalaqaj kişilerdi men çaman көrem. Azьr vardьq çerde ert vaştaldь. Quldar көteryldy çana alar eski turmuşun kylyn көkkө sapььp çiberyylery tijiş. Biroq bul ucyn enesinin qojununda nazardanqan valdar çaravajt, al ucyn er çyrek çigitter kerek. Soqьşuu aldьnan, çarьqtan qacqan taraqan sьjaqtuu teşikti көzdөj qacpastan, qajta ajcosuz soqьşa turqan mьqьь tuqumdun eli kerek.

Çuxraj muştumu menen stoldu bir qojdu da, ordunan turup, qoldorun cөntөгynө saldь. Qavaqьn salьp, komnata icinde arь-beri vasa vaştadь.

Fjodordu işsiz turuu qьjnaj vaştadь. Al, bul şaarğa qalqanьna avdan ökyndy, çana mьndan arь qaraj

mьnda turuunu pajdasьz dep ojlor, majdan arqaluu qьььdarğa etyp ketyge avdan vel vajladь.

Şaarda partija mycelөгynөн, toquz kişilik bir top qalqan volucu, mьndan kijinki işti mьna uşular çygyzylery tijiş.

Çuxrajdьn ici kyjyp:

„Mensiz da iştej alarsьnar, men qoldu quuşurup bekerge otura alvajm. Emi çeter, ansьz da on ajdь ojronodum“ dep ojlodu.

Bir kyny Pavel andan:

— Sen kim volosun, Fjodor? — dep suradь.

Çuxraj ordunan turdu, qoldorun cөntөгeryne saldь. Başta al bul surooqo tyşynge çoq.

— Menin kim ekenimdi, sen cьn ele bilbejsiñai?

— Men, sen bolşevik çе kommunis bolsoñ kerek dep ojlojm, — dep aqььn çoop verdi.

Çuxraj kylyp çiverdi, tamaşalap, özynyn çol-çol көjnөгy menen kerilip turqan keñ көkyrөгyne soqьp çojdu.

Al:

— Bul anьq, inim. Bolşevik menen kommunis ekөө teñ bir ekenidgi fakti volqonduqь sьjaqtuu, bul daqь faktь, — dedi, çana daroo cьndap syjlөөгө kirişti.

— Sen munu tyşynet ekensin, andaj bolso, eger menin qarđьmdь çaruularьn qalabasañ, sen bul tuuralu ec qajda, ec kimgе ajtraqьn. Tyşyndьvь?

Pavel:

— Tyşyndьm, — dep mьqtap çoop verdi.

Qorooqo syjlөşken ynder uquldu, çana tьqьldat-bastan ele eşikti acьştь. Çuxraj qolun cөntөгynө saldь, viroq anь daroo ele qajta suurup aldь. Başь

vajlanqan, ağıtaqan, qubaraqan Serjoça Bruzçak komnatağa kirdi. Анын артынан Valja menen Klimka kirişti.

Serjoça kylymsyöp:

— Qandajsın, şajtan? — der, Pavkağa qolun verdi. Biz ucəəvuz, sağa qonoqqo keldik. Valja meni çanqız qojo bervejt, qorqot. Klimka volso Valjanı çanqız çivervejt, al da qorqot. Al sağ volqonu menen, kimdi qajda çanqız çiveruy qorqunuc ekenin tuşynet.

Valja, tamaşalar, qolu menen анын оозун qartadı, anan kylyp:

— Мына, вавыр desen, — dedi, bul vugyn Klimkağa kyn көсетpej qojdu.

Klimka, көnyldyy cыmbьp:

— Ooru kişiden emne kytyuge volot? Qarqaş çarğıqan, qantet, syjlevögende.

— Bardıq kylyp çiverişti.

Başna qыlc tıjyuden daqь tьpьp kete elek. Serjoça Pavkanın kerevetine varьp oturdu, çana dostor daroo ele çanduu aңgemege kirişti. Ar qacan şat көnyldyy, qaralanvaj turqan, viroq azь çooşuqan, vashıqan Serjoça, petlyracь ань qandaj carqanь azь Çuxrajğa ajtьp çatat.

Çuxraj, Pavelge kelip çyууcylөrdyn vaarьn taanьcuu. Al, Bruzçaktardьqьnda esen çolu volqon. Kyreş tyn ajlanmasьnda öz çolun azььncь tava elek, viroq öz tavььn көzdөгөnyн ajqьn elestetken bul çaştar, Çuxrajğa çaqıucı. Al çaştardьn ar kimisinin, qandaj qыьp taloon ubaqьnda Jevrej vylөлөryн çaşьraqandьqь, alarğa qandaj çardam qыьqandьqь çөnyndөгy syjlevөгөnyн etiver qыьp tьңşar turdu. Bul tyny al,

çaştardьn ar kimisine volqon oqujalardь tuşnyyge çardam qыьp, bolşevikter tuuralu, Lenin tuuralu alarğa көp nerseni syjlep verdi.

Tyndyn bir dalajь volqondo Pavel qonoqtordu uzattь.

Çuxraj kecinde cыqьp ketip, tyn icinde şana çajtьp kelet. Al mьndan ketyyny ojlöqonduqtan, mьnda qaluucu çoldoştoru menen alardьn işteri tuuralu syjleşyucy.

Bir tyny Çuxraj çajtьp kelgen çoq. Pavel erten menen oqlöqonqondo voş turqan kereveti көrdy.

Pavel qandajdьr tuşnyksyz bir nerseni sezip, daroo kijindi da, yjynen cыqtь. Kvartirin vekitip, acqьcь belgilyu orunğa qojdu. Pavel, Fjodor tuuralu bir qavar uşamьv degen ymyt menen Klimkağa ketti. Klimkanь çarьs vojluu, caar çajьq vettyu enesi kir çuur çatqan volucu. Al, Korçagindin, Fjodor qajda ekenin vilvejsizvi, degen suroosuna, yzur-yzur qana çoor çajtardь:

— Menin vardьq işim senin Fjodorundu qarap çyуy dejsiñvi? Oşol, qьjşьq şajtandьn kesepetinen Zozulikalardьn vutyn yjyn astьn ystynө keltirişti. Sağa анын emne keregi var? Tavьqan eken dostor: Klimka da, sen da... — der, çana al kirlerin oqlöbeter qatuuraaq cыqıucıa kirişti.

Klimkanь enesinin tili zaar, sozy kermektyu kişi volucu.

Pavel Klimkanьqьnan cыqьp Serjoçalarğa qaraj vuruldu. Al özynyn coocuşandьqь tuuralu ajttь. Valja sөzge aralaşttь:

— Sen emnege coocuşun? Al, valkim, taanьştanьqьnda qonqondur. — Viroq анын unynde işenyу çoq ele.

Pavel Bruzçaktarda uzaq otura almayan çoq. Tamaq ickin der qıstooloruna qaravastan, cıyır ketti.

Çıxrajdı yjden tavamıno degen ymyt menen yjyne çaqındadı.

Eşikte qulpu salınuu turat. Al bir tyrdyy oor sezim menen toqtor qaldı: een yjde kirgisi kelgen çoq.

Al qoroodo bir nece minut ojlonup turdu da, qandajdıy dajınsız sezim menen sarajıya kirip ketti. Catırdın astına cıqtı çergemyştardın ujalardıñ qolu menen alıp taştap, qadırdıy burctan cıpyrökke otolajon oor „manlıxer“ tarancasın suurup aldı.

Sarajdan cıqtı, cöntөгyndөгү tarancasın көñyl ketergen cordıajın sezir, stantsıjağa qaraj ketti.

Çıxraj tuuralı ec nerse bile almayan çoq, al qajta kele çatır, toqojconun taanıç qoroodunın çanına çetkende qadamın aqıındadı. Özyne belgilyu volvojon ymyt menen yjdın terezesine qaradı, biroq vaqta da, yjde da kişi көryngөн çoq. Qoroodon öte bergenden kijin, vaqtın vıltırdıdan qalajın quruşqan çalıbraqtar vasqan çoluna qılcajır qaradı. Vaq een qalajandaj, taştalajandaj көryndy. Al vaqqa qamqor qoçojundun qoldoru tijbegен volso kerek, çana bul con eski yjdın eendigi, çımçırıtıq, oqo veter qajdıluuraq volup ketti.

Tonja menen soñqu taarıñıjuu vıdja dejre volqondordun vardişınan qatuuraq voldu. Bul iş, mьndan bir aj murun kytılvoğen çerden cıqtı.

Qoldorun tereñ cöntөktөryne salıp, aqırdın ajana çaarja qajtır kele çatqanda, Pavel bul taarıñıjuunı qandajca kelip cıqqanı esine tyşyrdu.

Bir kyny çoldo qoqıstan ucıraşqanda Tonja anı özderynukyne qonoqqo caqırdı.

— Atam menen enem Bolşanskijlerdin imenija-sına qonoqqo ketiştı. Yjde çanıçız özüm volom. Kel, Pavluşa, biz seni menen Leonid Andrejevдин „Saşka Çigula“ degen eñ qızıq kitevin oquubuz. Men anı oqur cıqtım, biroq seni menen daqı bir çolu oqur cıqamın. Biz kecti eñ көñyldyy ötkөрөvuz. Kelesinbi?

Qodur qojuu cactarıñ avdan qıyır turajın aq çarkasın astınan anın vaqıraqaj көzdөry Korcaginden emnenidir kytır, qarap turajansıjt.

— Kelemin.

Alar aqıraqı.

Pavel maşinalarına varıuıja aqıqtı, aqja, kec voju Tonja menen birge volıunu ojlonıudan, meşter çarışıraaq, otundar көñyldyгөк cacırap kujgendөj volup көryndy.

Al kyny kecinde, tışqı darvazanı qaqqanda, anı Tonja aqı. Tonja azıraaq qıstalıp:

— Mende mejmandar var. Men alardı kytkenım çoq ele, Pavluşa, biroq sen ketyuge tijiş emessiñ — dedi.

Korcagin ketyuge qamınpır, ešikti qaraj vurıldu, Tonja, anın qolunı qarmaj alıp:

— Çyr. Seni menen taarıñıjuu alar ycın pajdaluu volor, — dedi. Qucaqtar alıp, al Pavkanı aqıana arqıluu öz komnatasına alıp kirdi.

Öz komnatasına kirgenden kijin, oturajın çaqıraqı qarap, kylımsyгөр ajttı.

— Siler taarıñ emessinberi? Menin dosım Pavel Korcagin.

Komnatanın ortosundaqı kicinekej stoldın çanında bir nece kişiler oturuşat: nızduu kicinekej ooz.

duu, qorozdonto taraqan cactuu, qara toru, suluuca gimnazistka Liza Suzarko, Pavel taanbaqan, uzun vojluu, Veçatelden çaltarap turqan çılma cactuu, kəgyş kəzdüy qajaylıuu qaraştuu, ystüne kelişip turqan qara pıdçak kığın bir çigit alardın ortosunda, ystüne çaqç gimnazister kurtkasın kığın Viktor Leşcinskij oturat. Tonja eşikti acar menen ele Paveldin kəzyna, vaarınan murun, Viktor calındı.

Leşcinskij Kortagındı daroo taanbı, çana sozulqan ıcke çaqtar tapıraqar çoçoru kətoryldy.

Pavel, çaman qaraş menen Viktordu kyjdyrup, bir nece sekund eşiktin çanında turdu. Bul uncuqraj turuunu Tonja vuzuuqa tırşır, Pavelden ıkeri kiryyuny suradı, çana Lizaqa qarar:

— Тааньфьпъз, — dedi.

Suzarko, kirgen çigitke fızyrı, qarar ordunan turdu.

Pavel cuquı vuruldu da, uryı-vuryı qaraçrı volur turqan aşıqana arqılıu, tırşqa çıqı turqan eşikti kəzdəj çenədy. Tonja anı qoroodo qana quur çetti, çana ijininen qarar, acıulanır:

— Emne ысун кеттин? Мен çen ele alar menen seni taanştıruunu qaaladıм ele, — dedi.

Biroq Pavel anın qoldorun əzynyn ijininen aldı da, qırt çoor verdi:

— Meni kərgəzməgə qojuuuzda men tırşne alıajm. Al ənəktəşter menen birge oturuucu kiş men emes. Saqı, balkim alar syjkyndyydyr, aıroq men alardı kəgə alıajm. Men senin alar menen dostoşur çyrgənyndy vilgenim çoq, volvoso saqı ec qacan kelwegen volor elem.

Tonja, acıusun vaşuuqa tırşır, anın səzyn veldy:

— Meni menen mındajca syjləşyygə saqı kim uduq verdi? Senin kimder menen dostoşqonundu çana saqı kimder kelip çyrgənyyn, men senden suravajmınqo?

Pavel, terkic menen vaqqa tırşur vaqa çatır, keskin ajttı:

— Mejli, çyge vərişsin, viroq men mındaın kişin kelvejmin.

Çana al vaqtın eşigin qaraj curqar ketti.

Oşondon veri qaraj al Tonja menen kəgyşkən çoq. Taloon ubaqında Pavel menen montjor vaştarın qalqalaqan Jevrejlerdin yj vylələryn elektrostantsijaqa çaqırtıan saqı, Tonja menen taarınışuu unutulur qalqan volucu. Bygyn anı menen- daş ucıraşuunu qaaladı.

Çuxrajdın çoçoluşu, çana Kvartirde anı kytur turqan çalrızdıq, saqı vaşmduu taasir fıldı. Çazrı calıqtar fırtar byte elek, ojulqan çerleline qara kyreñ vatraq tırılıqan taş çol oq çaqqa vurulur ketet.

Telreşir çolqo çırtı turqan, duvaldarı uralır, çarınır ketken yjdyn arqa çaqında eki çol birge qoşulat.

Kəçənyyn ajaqında, taloon ubaqında eşigi talqalanqan, „Mineral suular soodası“ der çazılıqan vıveskası qararınır taştalqan kiosk çanına Viktor Leşcinskij Liza menen qoştı.

Al Lizanın qolun öz qolunda qarar turur:

— Siz kelesizmi? Aldavajşızvı?— dejt.

Liza fılyrtanır çoor verdi:

— Kelemin, kelemin, kutyunuz.

Liza, ketip vərə çatqanında özünun uvada qılıqan, əndyy qoj kəz kəzdəry menen. aqja kulymsyğər qarad.

On qadamdaj ətkəndən kijin, Liza kəcənyn vuru-luşunan taş çoləjo sərqaan eki kişini kərdy. Aldənda çarəzəgəq vojuu, kəp kəkürektyu, vir çumuscu vərə çatat, anyn pidçagı asəq, icinen çol-çol icki kəjnəgy kərynur turat, qara şarkasə mañdajəna tuşkən, kəz-yunyn tegeregi qara kək tartəp kəgərgen.

Al majtəşəgaaq çana sarə ətyk kijgen vuttarəp qatuu vasəp kele çatat.

Анын арқасында үс қадамса пәһраақ, анын арқасына штин тақар, вeline eki patrontaş taqqaп, voz çepkencen petlyracsə kele çatat.

Sənsəñ şarkapən astənan, vytyjğən eki saqtan-çan kəz qamalçandəp şilisin qarajt.

Махорка менен ығталачан sarə muruttarə eki çarqa serəejip ketken.

Liza qadaməp azəgaaq aqəşndatəp, taş çoldun ikinci çaqəna ətty. Анын арқасынан таş çoləjo Pavel sərçə.

Yjynə varuucu çol menen oñəjo vurulçanda, al daaq kele çatqandardə kərdy.

Buttarə çerge qadala tuşty. Aldənqəşəp Çuxraj ekenin, al daroo taanə.

„Мына емнелikten al qajtqan emes eken!“

Çuxraj çarəndaj vaştadə. Korçagindin çyrəgy qor-qunuctuu kyc menen dyryldədy. Ojlor virinin artənan viri ətyr çattə, alardə qarmar aluuçə çana vir çoləjo qojuuçə mutkyn emes. Ojlonur turuuçə uvaqət eç ele az. Bir çana nersə anəq: Çuxraj əldy.

Çarəndar kele çatqandardə kəryp, Pavel əzyn qurçar turçan ojlordun qəmtəutunda çəşolup qaldə. „Emne qəluu kerek?“

Çəntəktə taranca vardəşəp—soñqu minutta çana eskerdi. Çandar etə vereri menen ele, myna bul myltəqandəp arqasəna atat, anda Fjodor qutqarəlat.

Daroo eske kelgen bul cecimden ojlordun vijle-ğeni toqtoldu. Tışter, ooruçanca, qatuu qəşəldə, „Kece ele kyny Çuxraj: „Bul ycyn tajmanvas çigitter kerek“ devedi vele?“

Pavel daroo artəna qaradə. Şaarçə vərə turçan çol een. Anda vir da çan çəq. Aldə çaqta, çazə qəşə paltə kijgen vir əjal aşəşəp çoldun narə çaqəna sərçə. Al əjal tosqoolduq qəlvajt. Qoşuluş-tun qaptal çaqəndaq ekinci kəcəny Pavel kəgə alçan çəq. Braaqta, stantsijaçə varuucu çoldo çana kişilerdin çyrğəny kərynət.

Pavel taş çoldun çetine çarəndadə. Aralarə vir nescə qadam qalçanda çana, Çuxraj Korçagindi kərdy.

Aqja kəzynyn qəşə menen qarap aldə. Qojuu qaştarə dirilder ketti. Taanə, çana kytrəgən çer-den qadaməp toqtottu. Çuxrajəp arqasə ştikin ucuna taqaldə.

Конвојсу ике үн менен сьжыдады:

— Oj, sen, qəjmylda, volboso qundaq menen qojoml

Çuxraj çəñuraaq attaj vaştadə. Al, Pavelçə emne-dir ajtmaqə voldu, viroq təşəldə, çana amandaşuu belgisi qəşəp çolun çana vulçadə.

Sarə muruttuu petlyracsəpən etiverin əzynə vurvas ycyn, Pavel, çanənan Çuxraj ətkəndə, munun aqja ec vir tijeşesi çəq nemedəj volup çetke vuruldu.

Biroq anъn vaşъn tьncsьz oj kёsёj vaştadъ.

„Eger men anъ atqanъm menen da, tijdire albasam, oq Ҷuxrajqa tijişi mymkyn...“

Petlyracsъ Ҷanaşa ele kelip qalqanda ojlounur turuuda mymkynvу tegi?

Iş mьnamьndaj boldu: sarъ muruttuu konvojcu Pavelge tuşma-tuş keldi. Korcagin kytрёgёn Ҷerden petlyracsъqa ьgьpъr Ҷavьştь, mьltьqtь qarmar, keskin araket menen ştikti Ҷerge qaraj vykty.

Ştik Ҷьdьpъr taşqa tijdi.

Petlyracsъ ёzynё qol salьnarьn kytкёn emes ele, al bir sekundca qatъr qaldь, viroq oşol zamatta ele kycynyn vardьqь menen mьltьqtь ёzynё qaraj tartьt. Pavel kycynyn vardьqьncsa asььp, mьltьqtь qolunan cьqarqan Ҷoq. Mьltьq tars etti. Oq taşqa tijip, zuuldar, qajъr varъr angekke qadaldь.

Mьltьq atьlqanda Ҷuxraj cetke ьgьdь da, ajlanъr qaradъ. Konvojcu quturunur, Pavelden qolunan mьltьqtь Ҷulqur Ҷatat. Al, Paveldin qoldorun qajъr, mьltьqtь vurajt. Biroq Pavel mьltьqtь qolunan cьqarqan Ҷoq. Andan kijin qьcьtь qajnaqan petlyracsъ keskin araket menen Paveldi Ҷerge cьqtь. Oşondoј volso da mьltьqtь tartъr ala alqan Ҷoq. Pavel cьqьlqanda ёzy menen virge konvojcinu da qoşo cьqtь, Ҷana vul minutta ec qandaj kyc anъn qolunan mьltьqьn tartъr alarьq emes volucu.

Eki sekiryу menen Ҷuxraj alardьn Ҷanьna Ҷetti. Anъn temirdej muştumu, avada duşqa Ҷasar, konvojcinun vaşьna kelip tijdi, oşol zamatta petlyracsъ Ҷerde Ҷatqan Pavelden aсьradь, ёzynё qatarьnan eki Ҷolu muştum tijgenden kijin, al taş Ҷoldun Ҷanьndaşь angekke oor qartaj volur quladь.

Oşol ele kyctyy qoldor Paveldi da ordunan turquzur aldь.

Viktor, qoşuluştan Ҷyz qadam ёtkёnden kijin, „Suluunun Ҷyрёgy qьjanattьq qьluuda kёnyldёnёт“ ty kyугё salъr ьҶqьpъr vara Ҷattь. Al, daşь ele Liza menen ucuraşuunun Ҷana taştalqan zavoddun Ҷanьnda, anъ menen kezigyугё uvada qьььььn taasiri asьnda volucu.

Qьzdarkьn arqasьnan Ҷyruу menen ataqan gimnazister arasьnda Liza Suxarkonun syjyşyy maselelerinde tartьnas qьz ёkёndigi Ҷёnyndё sёz Ҷyruycy.

Ujatsьz Ҷana ёzynё işene turqan Semjon Zalivanov, bir Ҷolu Viktorqa, Lizanьn ёzynё verilgenin ajttь. bras, Leşciniskij ancalyq işenbese da, Liza suluу Ҷanё qьzьqьtarьlьq qьz volucu, oşonduqtan al erten Zalivanovdun cьn ajtqan-ajtraqanьn sьnar kёrmёкcy boldu.

„Egerde kele turqan volso, men cekkindyy volom. Al ёzyn ёvyугё Ҷol qojot turvajь. Eger Semjon tuura qalp ajtpasa...“ Anъn ojloru velyndy. Al etyp vara Ҷatqan eki petlyracsъqa Ҷol verdi. Alardьn biri qujruqy tyjylgen atqa minip, qolundaşь vrezent saqasьn vulqar varatat—at suqarqanь varatsa kerek. Coloq poddjevka, Ҷana eη ken kek şьmcan ekincisi, atcandьn tizesine qolun qojur, emnenidir kёnyldёnur ajtъr varatat.

Alardь ёtkeryp Ҷiьrgenden kijin, Viktor ёz Ҷolu menen kete vermekci boldu ele, taş Ҷoldon atьlqan mьltьqьn yny anъ toqtottu. Ajlanъr qaradqanьnda, atcandьn oq cьqqan Ҷaqqa qaraj caар ketkenin

kördu. Anın arqasınan, qılsın qolu menen qar-
mar, ekincisi surqadı.

Leşcinskij alardıñ artınan çugyrdu, çana taş çoldo
çetyuge çaqın qalqanda, ekinci çolu oq çyqqan
uqtu. Atcan kişi buruluştan, Viktordu közdöj, atın
alqıntır saar çyqtı. Al atın buttar çana brezent
saqas menen qojçular saar keldi, çana birinci
darvazada, çeteri menen ele, qoroodo turqan kişi-
lerge qarar vaqırdı:

— Çigitter, quraldançyla, tıjaqta bizdikin eltyru-
sytyr!

Bir minuttan kijin, zatvorlorun şaraqtatır, bir top
kişi qoroodon surqar çyqtı.

Viktordu çoldo alıştı.

Taş çoldo bir top kişi çojulqan. Alardıñ icinde
Viktor menen Lizada var. Lizanı kybe qatarında
qarmar qalıştı.

Liza, ez çanıñan Çuxraj menen Korcagin surqar
etkündö, qorqonunan toqtor qaldı. Al, petlyracsıja
qol saluucunun, Tonja anı özderi menen taanıştı-
ruuğa tilegen vala ekenin taanıdı.

Alar ekö teñ birinin artınan biri, kimdindir birö-
nyn duvalınan attar tuşur, kezden çojoluştı, çana
oşol zamatta ele taş çoldo atcan kişi köryndü. Al,
mıltıqcan surqar vara çatqan Çuxrajdı çana ejde
voluuğa tıgışır çatqan konvojçunu körgenden kijin,
atın duvaldı qaraj qojı verdi.

Çuxraj ajlanır qaradı, çana şyqaalar turur atır
çıverdi. Atcan kişi qajta artın qaraj çartı.

Konvojçu, çaralanqan eerdin-arañ qıjmydatır,
ıñın qandaj volqonduqtın ajtır verdi.

— Sen emne, maqoo, qamalqan kişini murduñ-

dun astınan qasırdıñ? Mına emi, köcyk çaqıña
çıjırma veş çompol çejisñ.

Konvojçunun çini kelip ajqırdı:

— Men köryp turam — senin avdan aqıldıu-
duñdu. Murdumun astınan qasırqanmıñ! Al eşektin
mağa kelip çavışa turqanın kim bilipdir?

Lizadan da suraq alıştı. Al daşy konvojçu ajt-
qandı ele ajtır verdi, biroq qol saluucunu taanıj
turqanın ajtqan çoq. Oşonduj volso da alardıñ
vardıqın komendaturağa alır varıştı.

Keç qurun şana komendantın vıjruqu vojunca
alardı qojı verişti.

Al tygyl komendant Lizanı özy uzatır qojmoqcu
da völdü. Biroq Liza andan vaş tarıtı. Komendant-
tın oozunan araqtın çybe vurqurap turat, oşon-
duqtan anın sunuşunan çaqşılq kytyu mymkyn
emes ele.

Lizanı Viktor uzata vardı.

Stantsijağa çejin bir top çer var ele, oşonduqtan
Viktor Liza menen qoltuqtaşır vara çatır, vul oqu-
janın volqonduqtına quvandı.

Yjge çaqındaqanda Liza:

— Tigi kişini qutqaruucu kim ekenin bilersiziz?—dep
suradı.

— Çoq, anı men qajdan bilejin.

— Siz Tonjanın bizdi bir çaş çigit menen taanış-
tarmaqçy volqonun eskerezisiz?

— Viktor tañ qalıp:

— Pavel Korcagin menenbi? — dep suradı.

— Oova, familiası Korcagin volso kerek. Esiñiz-
devi, al tañqaltır çyşır ketti ele. Mına vul oşol
vala volucu.

Viktor ajran taq qalır, vaşqan çerinde turup qaldı. Al:

— Siz çarıьвадыңыз векеп? — dedi.

— Çoq, men анын өнүн авдан еске алыр қалыпмын.

— Siz nege münü komendantqa ajtradyңыз?

Lizаны көңулу суна тышур:

— Siz meni uşundaj bulqanc işti iştej alat dep ojlojsuzbu?

— Çe siz emneni, bulqanc dep ojlojsuzbu? Konvojcuğa kim qol salqанын ajtuu sizdin ojnuuzca bulqancыq volovu?

— Sizce bul çaqşы işpi? Alardyң emne қылаңдыqtарың siz unuttuңuzbu? Siz gimnazijada азыр қансалық jеврей çetimderi turqанын vilbejsiz, çana siz daqды менin аларға Корсагинди ajтыр veryymdy қалайсызбы? Брақмат sizge. Men sizdi mintip ajtat dep ojloqон çoq elem.

Leşcinskij mындаj çooptu kytken çoq ele. Liza menen arazdaşuu анын ojunda çoq volucu, oşonduqtan al vaşqa sözge ötyyge тырыştы.

— Siz асууланваңыз, Liza men tamaşa қылам. Men sizdin mындаj prinsiptyy kişi ekeniñizdi bilgenim çoq.

Liza қирлақ аяна çoop берди:

— Sizdin tamaşаныз mazasыз volup сықты.

Suxarkolordun yjynyn çанына çetkende, Viktor:

— Siz kelesizbi, Liza? — dep surady.

Çana анын:

— Bilbejm — degen belgisiz çoovun uqtu.

Şaarğa kele çатыр, Viktor ojlondu:

„Maaqul, siz, mademazel, çaqşы emes dep ojlo-

sonuz, bul çönyndegy menin pikirim taqыр vaşqa. Allette, kimdin kimdi qutqaryşы мен usyn vaary bir“.

Ataqtuu poljak¹ şjaxtasынын uulu Leşcinskij alardy da, bulardy da duşman көре turqan. Vaary bir çaqын arada poljak legiondordu² kelet, мына oşondo сынықты өкмөт, сынықты şjaxты өкмөту volot. Biroq азырғы usurda мытаам Корсагинди çoqotuuşta mymkyndyk var. Alar анын vaşын daroo ele vurap taşтаşat.

Viktor şaarда çaqдыз qaldы. Al özynyn çeşesini-kinde, qant zavodunun direktorunun orunvasaryнын аялынықында turat. Atasы menen enesi çana Nelli көртөн бері Varşavada turuşat, Sigizmund Leşcinskij anda соң қызматта turat.

Komendatuurağa çetkende, Viktor асық еşikтен ички yjge kirdi.

Bir қанца ubaqtan kijin al төрт petlyрасы менен Корсагиндерdikine қарай ketip vara çатты.

Çатыр volup turqan terezени көрсөтыр, ақығын şыбырдады:

— Мына uşunda, — çana çанында turqan xoruçige қарар:

— Emi maşa ketyyge uruqsatpy? — dep surady.

— Mymkyn. Bizdin өз qolubuzdan keler. Qызматыңыз usyn брақмат.

Viktor tez-tez altap, көсөнын voju menen ketti.

Pavel arqasына sonqu соқуunu алқандан kijin, ilgeri sunulqan qoldoru menen, özyn kirgizgen

¹ Polşa әқсөктерынн. ² қошандары.

qaradaş komnatanın duvalına kelip tijdi. Qoldu menen səjpalap çajılmaq taqtaj səjaqtuu bir nersenə tapqandan kijin, oturdu — al carcaşan, terkilengen, anın kənyu tyşynky volucu.

Al özün qolqo alyşar dep kytrəgən ubaqta qamaştı. „Merr tuuralu petlyrasyar qajdan bilişti eken? Anı ec kim kərgen çoq ele qo? Emi emne volor eken? Çuxraj qajda eken?“

Al matros menen Klimkanın yjynde açaşqan. Pavel Serjoçalarındıqna ketken, Çuxraj volso şaardan səjəp ketyu ysyn kec kiruyny kytyr qalqan volucu.

„Tarancan qarqanın ujasına çaşqanım çaqş voldu. Eger alar anı tavışsa, menin vaşım ketken volor ele. Bular qantip vile qojuştu? —“ dep ojlojt al. Bul masele özünün velgisizdigi menen anı qajnadı.

Petlyrasyar Korçaginderdin mylkynən çarəşdəj nerse ala alqandar çoq. Özünün kostjumu menen garmonun aqas qəştəqqa alyp ketken. Kicinekej sandıqtə enesi özy menen ala ketti. Burctardı tington petlyrasyarqda çarəşmduu nerse tijgen çoq.

Biroq, yjden komendantıqna sejkinki çoldu al unutupas. Kəzge sajsa kəryngys qarqaranı tyn. Kəky bulut qartar alqan. Anı qartalınan da, arqa çarəşnan da ajoosuz terkileşet. Al, qandajdyr bir senek volup qalqan nersedej volup, sezimsiz ketip vərə çatat.

Eşiktin artınan ynder uquldu. Çanaşa komnatada komendant saqçylar turat. Eşiktin astınan çarəşın səzylər tyşken şoolass kərynet. Korçagin ordunan turdu, duvald səjpalap çytyr, komnatan əjlanp çyqtə. Çajılqan taqtajlardın mandajındaq temir tiştyy terezəni səjpalad. Tartyp qarad — mıqtı iştolgen. Mında, murun kiadovoj volso kerek.

Eşiktin çarəşna çetkenden kijin, bir minutca, qulaq salyp turdu. Andan kijin aqşın şana eşiktin tutqasın tartyp kərdy. Eşik, itirkejdı keltirip, qəşradı.

— Majlanvaşan eken, svoloc, — dep Papei səgunur qojdu.

Azərbayc aşıqan eşiktin çarəşınan qarap, taqtajdın ystynde çatqan birəonun mujtıqan vamaqtuu, çarəş tamandu vutun kərdy. Eşikti daqş azərbayc taritə ele, al aşıp ketti. Ujqusurəşan, ujralanşan kəvete taqtajdın ystyne turdu, bittegen vaşın vəş vamaqtı menen teq ajanvaj tərmandə da, çavəratyp syjləne vaştad. Bir tegiz, çalqoo yn menen səgiz qavat səgunur volqondon kijin, al kişi, vaş çarəşnda turqan miltəşın qarmar kəryp, etiver qılvaşan yn menen ajtəp qojdu:

— Çar eşikti, daqş bir çolu qarap kərcy, menden vəştikti ...ne alarsın.

Pavel eşikti çartı. Qonşu komnatada kylyştı.

Al bul tyny eñ kəp ojlor ojlondu. Anın birinci çolu kyreşke qatışuuşa araket qılşı. Korçagin ysyn uşunda, çəşşuz volup ajaqtad. Birinci qadam qojuda ele qarmar alyştı, çana qarmar alyp solotşon səqandan veter, çaşikke solop qojuştı.

Qajılşuu ujqusuroodo özün özy unutup orturqan çaqta, anın kəz aldına enesinin syrety, anın vylşqan arəş çarəş, taanş kəzdəry kəryndy. Al: „Enəmdin mında çoqtıuşu da—çaqş, qajş azərbayc — dep ojlodı.

Terezeden yjdyn astına salınqan taqtajdın ystyne noz tert burclar tyştı.

Qarəşılşq aqşındar çegindi. Taq syre vaştad.

Eski соң уjde, көşөгөсү тартылаңан бир аяна тере-
zedен җагьд көрүнөт. Қородо, җыңҗылаңыр қојулаңан
Trezor арылдап уруп җатат.

Tonja ујқусуроо ағасынан енесинің ағығын сыјле-
гөнүн уқту:

— Ғоқ, ал дақь эле уқтаж элек. Kiriңиз, Liza.

Lizaғын җеңил қадамь җана еркелетип, қьса қусақ-
таşь ағын ујқусун тарқатыр җиберди.

Tonja җарсаңан җымыжу менен җылмајды.

— Kelgeniң җақьь волду, Liza, вугун бизде җат-
тық — кекеке атамдын оорусунун кризиси тарқар, ал
вугун кун воју тыңс уқтар җатат. Ene менен мен
дақь ујқусуз өткөргөн тындөрдөн қутулуп қалдық.
Воләон җаңылықтардын вардығын ајта бер, Liza.
Tonja қурбусун өзүнө қарай, divanға тартты.

— О, җаңылықтар авдан көр! Alардын җағымын
мен өзүдө аяна ајтыр бере alam — деп Liza, Eka-
terina Mixajlovнаға осол қарар кылып қојду.

Tonjaғын енесі, kelbettyu, өзүнүн отуз алты җақьа
сырқанына қаравастан, җақь қыздај җандуу қымыл-
дуу, ақылдуу сур көздуу, сuluу енес, вироқ җақьым-
дуу, сыјрақ өңдуу, көрыктуу ајал—кылымсыреду.

— Men silderdi, бир аз минуттан кижин, җағым менен
җалыбыз таştajm. Азыр җалрыға тijeşelyу җаңылық-
тарды ајтыңыз—деп татаşалар, орандуқту divanға
қарай җылдырды.

Liza җандағыр сыјлөөге киришти:

— Birinci җаңылық—биз мындан кижин оқувај тур-
лаңан волдуқ. Mектеп совети оқууну вутыруу тууралу
җетинци класқа attestat бермек волду. Men авдан
қуваньстамын. Bul алгебра менен геометрија менін

kөкөјымө авдан тижди! Munun ваарын емне усын
оқутушат екен? Balдар, valkim, мындан агь да оқу-
шаар, вироқ қайда оқушағын алар өздөры да билішејт.
Bардық җерде мајдан, соқуш. Qудай көрсетпөсын...
Bizdi кыжөөге берішет, ајалдан волсо ес қандај алге-
бра талар қылыңвајт. — Bul сөздөрды ајтыр Liza кылып
җиберди.

Қыздар менен бир өз отураңандан кижин Ekaterina
Mixajlovна өз komnatasьна сығыр кетти.

Liza Tonjaға җағынылаақ отурду, җана көкөлөрдүн
қоşулуşунда воләон җағылышуу тууралу, қурбусун
қусақтар, сыјлеј ваştady:

— Ғурурур вара җатқандь мен таанылаңымда,
менин таң қаллаңымды көз алдыңа келтирци, Tonecka...
Sen, агь kim деп ојлојсуң?

Ағын ајтқандарын қызықсығыр тыңсар отураңан
Tonja, тыşынвөстен дагығын кыжөды.

— Korcagin!—деп бир җолу ајтыр салды Liza.

Tonja selt etip кетти, җана бир җери оорулаңандај
вугушө тышты.

— Korcagin?

Taasir қылаңанына алымылаңан Liza, Viktor менен
bul тууралу таарынығыр қаллаңанын сыреттеј ваştady.

Aңгемеге кирип кеткен Liza, Tumanovanын өлүн
қандај қуваылық қарталаңанын, агь иске вармақтарь
көк влзаны қандај қаны влзулуу менен ушлар
җатқанын вайқалаңан җоқ. Tonjaғын җырегь қандај
қорқуу менен қысылаңанын, сонун көздөрынүн қалың
kirpikтерин емне усын мындајса тыңс кетип ирме-
gendigin Liza билген җоқ.

Mas korunҗij җөнындөгы аңгемени Tonja уққан
да җоқ. Ағын көдулындө: „Kimdin қол салаңанын

Viktor Leşcinskij emi vilet. Liza aşa emne ycyn ajttı eken? — degen bir şana oj var, şana al bul sözdy eriksizden aşıq ajttı.

Liza tyşynbøstøn:

— Emne dedin? — dep suradı.

— Pavluşa tuuralu, Korcagin tuuralu Leşcinskijge emne ycyn ajttıñ? Al emi anı qarğar verbejbi...

Liza qarşı tyşty:

— Çooq! Men andaj ojlovojm. Ajaq çaqında al munu emne ycyn iştesin?

Tonja, qoldoru menen tizesin ooruta qıssır, daroo oturdu.

— Sen, Liza, ec nerse tyşynbøjsyñ! Alar Korcagin menen duşman, şana vıuşa daşy bir al-çaj qoşulat... şana Pavluşa tuuralu Viktoro ajtır, sen coñ qatabıq qıbırsıñ.

Tonjanın tıncı ketkenin Liza emi şana vajadı, „Pavluşa tuuralu“ dep qoqustan ajtılaşan söz, anı bul kezge cejin ojlor çyrgøn tumanduu ojun çaqıq-qa cıaşardı. Eriksizden özün ajrtuu sezir, ujalır uncuqraj qaldı. Al „uşunetip, bu cın eken“ — dep ojlodu.

Qoqustan, uşundaj kişige — çenøkøj çumuşcuşa konyl qojatonduşu — qızbıq... Al bul çenynde syjleşyynı qaaladı, bıroq adeptyulyk saqto sezimi anı bul ojunan toqtottu. Özynun ajvın emne volso da aqtoşo tıbıssır, Tonjanın qolun qarğaj qaldı.

— Senin avdan tıncı ketip turavı, Tonecka?

Tonja alaşdılanır çoor qajtardı:

— Çoq, balkim, Viktor men ojloşondoi emes, avıjirdyyrøektır.

Bir azdan kijin, alar menen bir klasta oquucu, çurunu denesi salınq Demjanov keldi.

Bul kelyyge dejre qızdardıñ sözdery epkelişken çoq.

Çoldoştorun uzatqandan kijin, Tonja køkø dejre çalşy turdu. Al eşikke çølenyp, şaarğa vara turşan çoldun qarantı tilkesine qarap turdu. Muzdaq nımduuluq şana çazşy vuu menen tolşon tybelyk dejdi şamal, aşa soşur turat. Şaardaşy yjlørdyn terezeleri, çaqımsız, kør tystyy ceccejeleri menen ıraaqtan ırmer turuşat. Bul aşa çat şaar tına oşol çerde. Anda, yjlørdyn tøbøløryynun biri astında, qorqunuctu qarantı albastan, al, anı tentek çoldoşu çatat. Balkim, al munu unutup da çalşandı. Alardıñ soñqu kezigişyylørynen veri qaraj qancalıq kynder tizilir øtty? Al uvaqta al natuura iştedi, bıroq anı vaaş ecaq ele unutuldu. Al anı erter kørøt, şana tolqundatqan, çaqşy dosculuq qajtadan orduna kelet. Dosculuq orduna kelet, Tonja munu vilet. Tyn şana qıjanattıq qılbasa — volşonu. Tyn alda qandajdyr çaqşınır, kytyr turşandaj, çaqımsız... Suuq.

Çolşo soñşu çolu kez taştap, Tonja yjge kirdi. Teşekte, çuurqanşaj oronup çatır, „tyn şana qıjanattıq qılbasa volşonu!“ degen oj menen al uqtaj vaştadı.

Tañ erter menen, yjdøgyler uqtap çatqan çaqta, Tonja oşonup, daroo kijindi. Ec kimdi oşotroşondoj qıbır, aqın qoroşo cıqtı, coñ saqsajaj it Trezordu cecir aldı da, anı menen birge şaarğa ketti. Korcaginderdin yjynun mañdajına kelgende, vatına alvaj bir minut toqtoldu. Andan kijin kalitka-

нь туртур асыр, қоргодо киди. Трезор қижруаун вул-
аар, алды қақта кетти.

Ушул е'е таң ертең менен Артjom қыстақтан қайтты.
Ал өзү іштеген теміrci менен бірге арабаға тушыр
келди. Емгек қылыр тарқан undu салған меşокту
арқасына салыр, қоргодо киди. Теміrci анын арқасы-
нан қалған вујумдарды ала келди. Артjom асыр тур-
ған ешiктiн алдына меşокту қойду да:

— Павка! — деп сақырды.

Біроқ çоор алған çоқ.

Çақындар келген теміrci:

— Емнені қарайсың, үйге алыр кiре бер! — dedi.

Артjom вујумдарын ақпанаға қойду да, коmnат-
қа киди, ал селдејір қалды. Үйдүн icиндегилердiн бар-
дығы аңтарылған, оодарылған, ески-усқу сурүрөктәрі
çерге сасылыр тасталған.

Артjom теміrciге қарай аялапыр, емне волақонна
тушырвој.

— Бул емне деген уқмуш! — деп кудкылдөр
қойду.

— Тымтырақайы сыдыртыр аю — dedi теміrci.

— Бала қайда çоқолоған? — деп Артjom асулана
ваштады.

Біроқ уйдүн ici еен волақондуқтан, ес kimден су-
роодо мүмкүн емес елe.

Теміrci қоштошур, өз çолуна тушты.

Артjom қоргодо сықты, çана тере-вeline көз сала
ваштады.

„Қандај уқмуш волақонна тушырне албайм! Үй асыр.
Павка воlсо çоқ“.

Анын арқа çақынан буттун добушу уқылду. Ар-
тjom аялапыр қарады. Анын алдында, қулақтарын ту-

гүр, килејген ит турат. Ешiк қақтан уйдү көздөј таа-
пыбақпан бир қыз келе қатат.

Қыз Артjomду қарар, ақырын үн менен:

— Маға Павел Корçағинди көрүү керек елe — dedi.

— Маға да аны көрүү керек. Şайтан билеви, анын
қайда çоқолоғанун! Мына мен келсем, үй асыр турат,
ал воlсо çоқ. Siz аға çумуштар келдиніз веле? —
dedi ал қызға қарар.

Çоор алуу ордунa:

— Siz Корçағиндин ағасы — Артjom воlосузбу? —
деген суроону уқту.

— Оова, емне екен?

— Біроқ қыз аға çоор қайтарастан, сооcунған-
сыр асыр турған ешiкти қарар турду. „Емнеге мен
кеçе келбедим? Сын елe, сын елe?..“ Çана көкүрө-
гүндөгу оордуқ оғо вeтер қатуурақ васа тушты.

Ал өзүнө қарар турған Артjomдун:

— Siz келгенде үй асыр, çана Павел çоқру екен? —
деп сурды.

— Sizдин Павелда қандај çумушунуз бар елe?

Тонја аға қарай çақыныраақ çылды, çана тере-ве-
line қараныр, тез, тез сылөј ваштады:

— Мен анығын билејем, егер Павел уйдө çоқ воl-
со, анда аны қатар қойушса керек.

Артjom селтетip:

— Емне үсүн? — dedi.

— Үйге кiрелiкci, — dedi Тонја.

Артjom uncuқпастан анын сезүн тыңсады. Қыз өзү
билгендiн бардығын аға билдiргендiн кiјiн, ал авдан
қара воlду.

— Ex, саға қатарынан қарайы тіјсecil. Өлгөндүн
устыне көмген қылапанын қарасы... — деп алы кеткен

kişidej kynkyldödy. — Yjdyn ici emnege mьndaj vudud - sad volqonu emi tyşynuktyu. Bul oqujaqda valanь şajtan tyrtkөн eken da... Ань emi qajdan izdeş kerek? Siz, qarьndaş, kimdin qьзь volosuz?

— Men toqojcu Tumanovdun qьзьmьn. Paveldi men vilemin.

— А—а,—der Artjom unyn velgisiz sozur qojdu.— Мьна, valaqa taməq volsun der un аьр keldim ele, qaracь, emi mьnda emne volqonun...

Tonja menen Artjom uncuqrastan bir birine qarap turuştu.

Tonja Artjom menen qoştosur:

— Men ketejin. Balkim siz ань tavarsьz,—der aqььn ajttь. — Sizge kecinde kirermin, emne volqonun siz maqa ajtarsьz. Artjom uncuqraj qana vaşьn ijkeci.

— Terezenin bir vircunda qьşqь ujqusunun ojqonqon aььь cьmьn ьzьldajt. Tygy tyşkөн eski divandьn cetinde, qoldoru menen tizesine çөлөнур, çaq dьjran ajal oturat, al özynyn ymytsyz көz qaraşьn yjdyn astьna salьnqan taqtajqa tiker turat.

Komendant, oozunun bir ceti menen papirosun tişter, aldьndaqь qaqazьn şaşьlьş çazьr vьtyrды da, „Şepetovka şaarьnьn komendantь xorunçij“ degen sөzdөн kijin qoozdop qolun qojdu, çana ajaq çaqьn ojquştantьr ijmekter çiverdi. Eşik çaqtan şpor dovuşu uquldu. Komendant vaşьn көterdi.

Аньн aldьnda qolu cypyrök menen taqьlqan Salomьga turqan volucu.

Komendant ань menen amandaşьr,

— Qandaj şamal seni vьjaqqa аьр keldi? — dedi.

— Sonun şamal, qoldu sөegьne cejin kesip taştadь.

Salomьga, yjde ajal vardьqьna qaravastan, qatuu sөгьndь.

— Sen emne, аьььuu ucyn mьnda keldinvi?

— Tigi dyjnədə аьььuuqa tuura keler. Majdanda saj sөгьndь sьzdatьr qьşьr çatьşat.

Komendant, vaşь menen ajaldь көrsөtyр, аньн sөzyn vөidy:

— Kijin syjleşөvьz.

Salomьga salmaqьn salьr otunduqqa oturdu, şarkesin аьр qojdu. Аньн¹ kokardasьnda UNR nin mamlakat velgisi volqon uc vьrctuu taməqa çasalqan volucu.

Al aqььn yn menen:

— Meni Golub çiverdi,— dedi. Çaqьnda mьnda Sic askerlerinin diviziasь көcур kelet. Çalьr ajtqanda mьnda it aşь qara vulamьq volmoq, oşonduqtan men mьnda азьгаақ tartip ornotuuqa tijişmin. Balkim „vaşqь“ ataman özy keler, ань menen daqь bir cet eldik qaz da kelişi mymkyn, oşonduqtan mьnda „al-avalды çenildetyy“ tuuralu ec kim bir ooz sөz syjlөөгө tijiş emes. Sen özьд emne çazьr çatasьndь?

Komendant papirosun oozunun ikinci çaqьna cьqardь.

— Мьnda bir oşvöqur—vala oturat. Bilesinvi, stantsijada aligi Çuxraj qarmalqan volucu, tigi temir çolcularды vizge qarşь quturtuucu.

¹ Şarkesinin maңdajьnda

— Оова, оова? — деп Salomьга қызығын, қағынғаақ қылыр отурду.

— Bilesinai, stantsija komendantь, асық ооз Omeļcenko, bir kazak orus қошур аны визге қыберет, а, бул вала кыре кундуз аны қутқарып алат. Kazak orustu қыгалыздандығыр, анын тістерин сы қојушат да, өздері қасыр қошолушат. Қығхаж көзден қажыр болду, мунусу болсо қолшо тысты. Мына материалды оқып қарағы, — деп ал қазықтан бир топ қаразды Salomьгада сунду.

Salomьга, соо қолу менен қараздарды аңтары, ыстырған оқып сығыты. Оқып сыққандан кийин ал комедантқа тикеде қарар:

— Sen andan bir нерсе да виле албай қојдуңбу? — деп сурады.

Komendant, қаны қызыр, фырақасынны козыроғун тартып қојду.

— Beş kynden veri аны менен ивара волон. (Инцирајт:

„Ec нерсе, — dejt, — vilbejmin, men қутқарғаным қоқ“. Qandajdyr bir vandit сарқындысы. Bilesinai, konvojcu аны тааныр, муунтур таштоошо аз қалды, иттин валасын. Men зоршо асыратып алдым, Omeļcenko stantsijada бул іш ысын казак орусқа қыжырма веş şompol соқтыруптур, ошондуқтан ал мында мунун сазайын верди да. Emi азыр аны мында қармар турудан рајда қоқ, мен қарақатқа сығарууша илуқсат сурар ştavqa қывермексимин.

Salomьга қыжиркеніп тыкурынды.

— Al menin қолумда болсо, сыжлөвеј қојвос эле. Suraq қылууну vilbejsin sen, portun uulu. Seminaristen қандај komendant сығысын? Sen аны şompol-dun астына алдыңбы?

Komendantтың ызағы келди.

— Sen emi азыра сыжлөвә бағтады. Şыдындағынды өз қаныға қалтырсаң қақысы волон эле. Мында — мен komendantтың қана менін ішме аралашрооңду етүнөм.

Salomьга ытырғандоған комедантқа қарады, қана қатқылыр қыберди.

— Ха, ха... Ex sen, portun uulu, көр кысөпө, қанылыр кетесин. Şajtan алын сенін өзунды да, іштеринди да, sen andan көре бир-еки вөтелке самогонканы қайдан табууша мүмкундугун ајтсаң, авдан қақысы волон эле.

Komendant кылыр қыберди.

— Бул volo турған іш.

Salomьга вармағы менен қараздарды тыртып көрсетип, ајтты:

— Eger sen аны тырмақ менен сыдыр таштооло-рун қаалај турған болсоң, anda sen ақша он алты қағытын ордана он сегіз қаş деп қој. Мына бул қерин ијмегіреек қылыр ыгуыр қој, болвосо алар муну бекитреј қојуулары мүмкун.

Алар кладовојдо ысөе волуцу. ыстыне eski cepken кийген узун сақалдуу авысқа, кендирден тигілген кең ştan арқылуу vilinip турған арғы буттарын ыгуыр-тақтайдын ыстыне вөк тысыр қатат. Анын қоросунда қатууцу казак орустардын аты қошолшоң екен, ошол ысын авысқань самосшо алысқан. Қерде, vylaker uuru көрдуу, узун eektyu, орто қаşар самогонцу ајал отурат, „ны саат қана баşқа қымбаттуу вујумдарды urdoодо ајыртар қамашқан. Terezen'in алдында, буркта, uјpalanған şаркесин ваşынны астына қојур, қарым estyy волуп аны кеткен Корсагин қатат.

Başına gylduy dýjran çooluşun salınan, soñ kəzdəry soosırqatıansır qaratan vojaro çetken bir qızdı kladovojdo kirgizdi.

Al, bir minuttaj baş turatandan kijin, samogoncu ajaldın çapına oturdu.

Al ajal çapından kelgen qızdı çarqşılar qarar çarqandan kijin, tez-tez syjler:

— Oturasıñız, qızım? — dedi.

Çoor aldan çoq, biroq al sezyn yzbedy:

— Seni mında emnege qamaştı? Çee samogon usynı?

Dýjran qız ordunan turdu, dajın çoq asıldan ajaldıa qarar, aqırın çoor qajtarı:

— Çoq, meni aqam usyn qamaştı.

— Al emne qıldı ele? — dedi samogoncu ajal.

Авызға сөзгө арлашты:

— Sen emne анын тінсін аласың? Kişinin, balkim, dyjnəge da qarashsı kelbej turatandır, a sen volsoñ dajın çoq çavıraj veresin.

Ajal taqtajıa qaraj daroo vuruldu:

— Sen qajdan çarqan uluqsın daqtı? Men, emne, seni menen syjləşyp çatamыз?

Авызға тыкурынды;

— Асылвастын dejm, kişige, — dedi.

Kladovojdo tınctıq ornodu. Dýjran qız soñ çooluşun çajdı da, başın qoldoruna qojur çattı.

Samogoncu ajal tamaqtanuuğa kirişti. Авызға буттарын төмен тысыгыр, maxorka orop tarta vaštadı. Kladovojdu acuu tytyn qaptar aldı.

Samogoncu ajal tolqon oozun çarıldatır,—күлкманқ етті:

— Sasıtmajınca, tінсyраақ tamaq çedirseci, toqtoosuz tartqanyn ajtasıñız.

Авызға, анын için kyjdyre kyldy:

— Ағзтоодон qorqosunбы? çarında eşikke da batraj qalarsın. Eñ qur degende mına vul valaşa berişseñ volo, əzyndyn ele içiñe təşir çatqanyn çatqan.

Samogoncu ajal ызаланır qolun şiltedi:

— Men aqıa çegin dedim, al qaalavajt. Men tuuralu oozuñdu çojvoj ele qoj — senikin çer çatqanyn çoq.

Dýjran qız samogoncu ajaldı qaraj vuruldu, anan Korçagındı qaraj başın ijker, suradı:

— Siz bilbejsizbi, munun emne usyn çamalatanyn?

Samogoncu ajal, əzy menen syjləşyuge qubandı, aqıa көңyldənyр çoor verdi:

— Al mındaqtı vala, kuxarka Korçagin анын kici valası.

Qızдын qulaşına çarındar şıvıradı:

— Bir volşevikti qutqarqan. Mında bir matros var ele, menin qonşum Zozulixinderdikinde, kvartirde turuucu.

Komendantın: „Qaraçatqa çarajuuğa uruqsat surar ştavqa çıvermekmin“ — degen sözdəry qızдын esine tyştı.

Stantsijağa birinin artınan biri kelip eşelondor tolo vaštadı. Alardan tartipsiz, top-top volup, sic oqçularınyn bataliondu aqtıır çatat. Temir çol vojlor, qurc menen oronqon, tert vagonduu vonepojezd — „Zaporoçets“ çыır kele çatat. Platformalardan zamvirekterdi тысыгысты. Tovar vagondorunan attardı çararışты. Oşol ele çerde attarğa eer toqur

minişip, çöelerdyn tartipsiz taralqan toptorun aralap, kavaleriya otrjadı qatarqıa tizilip çatqan stantsiya qo-roosuna ketiştı.

Öz völyktörynyn nomurların qıjqır, starşınalar küjkölektör çyruşet.

Аларнын уjasындаj volup, vozgal guyldejt. Ар-вері çygyrgeñ kişilerdin tartipsiz toptorunan vzvoddordun tert burctarın aqrımdar tyze vaştaştı, çana bir azdan kijin quralduu adamdardın taşqrıñ şaarqıa qu-juldu. Kecke cejin taş çol menen podvoddor dyayr-dödy, мына sic oqular diviziasынын şaarqıa kirgen artqı qujruqtar sozulup etyp çattı.

Ең аjaqında, çyz çырма yn menen ыдар, ştab rotasы etty.

Qandaj ызы, qandaj suu,
Duuldar çer vasqan?
Al volot Ukrainaqıa
Petlyra keletqan...

Korcagin terezegе ketöryldy. Kес qurıncı kyy-gum arqılıu al көсөde döngölektör qaldırqan, avdan көр vuttardın dovuştar torıraqanın çana көр oozdo сыqqan ыrdı uqtı.

Анын арqасында турqандар aqrın qana:
— Şaarqıa asker kirip çatsa kerek, — deşti.

Korcagin burulup qaradı.

Kece keltirgeñ qız syjler çatat.

Al qızdın syjögөndöryne qulaq saldı. Samogon-cu ajal öz tilegine çetiptyr. Qızdı syjletyp çatat. Al qız şaardan çeti saqrımdaş qıştaqta turat eken. Анын aqasы, qızıl partizan Gritsko, sovetter uva-şында çardılar komitetinde çetekcilik qыр turqan.

Qızıldар ketkande, beline pulemjot sızmasын vaj-janıp алып, Gritsko da ketken. Emi yj-vyloge тың-тық çoq. Bir at volso аны da tartıp алыştı. Аtасын şaarqıa saqrıп uvara qылыştı: al emi qamoодо olturup, azar tartıp vyty. Qыştaqтын starostasы — Gritskodon qысыmdық көryucylөrdyn biri-өс almaq volup алардын yjne tyрdy çolocularды keltirip çana turat. Oşonetip bul yj-vyle аjaq çaqında avdan çaqırdыqqa duuşar volqon. Kece tintyy qılıu ycyn qыştaqqa komendant kelgen. Starosta аны vularдын yjne eercitip kelet. Komendantтын qызıa көzy tyşet, çana ertesi erteñ menen „suraq qılıu ycyn“ dep qızdı şaarqıa алып kelet.

Korcagindın uqsusu kelbejt, тыңтық izsiz çoqlö-şon, çana bir çana çadatqыс oј, qutuluuşta mym-kyn volvoşon oј: „Мындаñ arы emne volor eken?“— degen oј çana çyrekty öjkejt.

Tajaqtalqan dene avdan saјşыlaşat. Konvojcu аны çанынын vardыşыncа terkiledi.

Çadatma oјlordon qutuluu ycyn al çанындаşы ajaldardы şыvıraqanын тыңşaj vaştadı.

Qız şыvırap, komendantтын өзyne qandaj ашы-şанын, qorqutqанын, алдар — soolaşанын, анына-да көnvөгөндөн kijin qысығ qajnar: „Podvalqıa qa-majın, andan qajta сыqrassыñ“ degenin аjтыр çatat.

Burctardы qaraşылық qucadы. Aldı çaqta—qara, тыңсыз тын. Daşы belgisiz erteñki kyn tuuralu oјşo kelet. Qamalqanqıa çeti тын volso da, bir aj etken-döj sezilet, çatsaq qatuu, denenin oorutqаны vasya elek. Kladovojdo азыр yc ele kişi. Авыşqa taqtajдын ystynde, өз meşinin ystynde çatqandaj volup, qoңu-ruq tartıp çatat. Авыşqa filosoftorco çajbaraqat, тын-

Анна қатuu иқтайт: Самогонца аялда, хорунжий
қала саар келүү үсүн елқатары қарды. Христина ме-
нен Павел сарда, қанаға олтурғат. Павел кезе тере-
зеден бетке қарай көрді. Ал үйдің тережелерине му-
қабат қатар, көрке дейре көзде турды.

„Менің мұнда екенімді алет оқығай” — деп оя-
ды Павел.

Үс күн өйүнса тастан қара нәндән анықтаран
көргіш. Кімдин бергенін айтағандары жоқ. Көмен-
дәні екі күн сұрақ қылып сұрады.

— Муну қандай түсінүүге?

Сұрақ убақында Павел ес нерсе айта алмай, зар-
дығын танды. Емне үсүн ұнсырағандарын, езу да
биледі. Анын, өзү оқиған кітептердегідей ер сүрек
солқусу, мықты солқусу келе турған, азын қатар
алқан тыну алып бара қатқанда сон паровой тегір-
мен қабында конвоюлардың айна. — „Емне үсүн аны-
қетелер сүрөбуз, господин хорунжий? Аққасынан аярақ
қарсек—іштин айткену” — дегенде қорқунуқты а-
лып кетті. Брас, он алы қақта айыу қорқунуқ! Айыу
деген — ес қаран азырақ қарасаң деген сөз.

Христина дақты ояды. Ал алы аярақ қарғанда
көрурек алет. Бала, бақим: айса: аярақ... Ал Хри-
стина уқты.

Павел уқтай алабай, тын аярақ оярақтар аярақ.
Христина аны аярақ, оя, қандай аярақ: алы аны, аярақ
алярақ аз қарғаны бар: алы көмендәні: қорқунуқты
өздерің уақта алабай: „Бірақ: менен: сенін: аярақ-
ды беремін. Мені менен: қарғандар: — көрурек
алярақ. Казак оярақ: аярақтар: Түнді!”

„Ой қандай қыялы! Ес қарған: аярақ: аярақ-
ды аярақ! Аярақ: қарғандар: көрурек: үсүн: Хри-
стина: аярақ!”

тина емне аярақты? Ой, дүңдө туруу қандай қыялы!”

Тамықты қатuu оору қылат, аны алы қарғандар
қана қорқуу қарса алды — Христина ұнсыз аярақ
вақтанды:

Сексіз қарғандары қана қарғандардан қарғ дәне
қарғандар.

Бурца, дубал қабындағы көлеке қарғандары:

— Сен емне аярақсың?

Қарғандары менен Христина аярақ — алы өз
қарғандарын ұнсырағандары қарғандары аярақ вақтанды. Бала
алярақ, ұнсырақ, аны қарғандары аярақ Христина
қарғандарын ұнсырағандары қарғандары.

Христина қарғандары аярақ, алы аярақ аярақ
қарғандары менен Павелдин қарғандары аярақ:

— Қарғандары мені ала, қарғандары тігірлер. Мен аярақ
алярақ, кыс аларда.

Ал, Павел, алы қарғандары емне аярақ аярақ? Сөз қарғ.
Аярақ турған ес нерсе қарғ. Турмуш аярақ қатuu
алярақ.

Егер ертең алы қарғандары қарғандары турған қар-
да? Өлгенде қарғандары, қарғандары аярақ менен
алярақ — аярақ аярақ аярақ. Павел, алы қарғандары
менен аярақ аярақ аз да аярақ аярақ, ерке-
летіп қарғандары аярақ вақтанды. Қарғандары аярақ аярақ
алярақ. Езік қабында турған аярақ, аярақ-алярақ аярақ
алярақ кішілерді қарғандары „кім аярақ?” деп аярақ
алярақ да, аярақ аярақ аярақ. Аярақ аярақ аярақ аярақ
алярақ. Сезілген минуттар аярақ аярақ аярақ аярақ. Қар-
ғандары қатuu аярақ аярақ аярақ аярақ аярақ аярақ аярақ
алярақ Павел аярақ аярақ аярақ.

Қарғандары ерділер аярақ:

— Уқ, аярақ аярақ, аярақ аярақ аярақ аярақ аярақ.

ser bolbosu, tigiler qyjnaşat. Al meni, syjyktyy çigim, menin awjirim uşul itterge qor bolbosun.

— Sen emne syjlejsyn, Xristina?

Biroq mьqtь qoldor anь woşotqonu çoq. Erinder ьььq, toluq erinder, alardan waş tartuu qьjьn. Qьzdьn sөzdөry çөнөкөj, çaqьmduu, bul sөzdөrdyn emne usyn ajьlaşanьn al bilet.

Мьна wуgynкунуn wardьaşь qajdadьr setke usur ketti. Eşiktegi qulru, sağь kazak orus Komendant, çьrtqьstarca qьjпoolor, qara, ujqusuz çeti tьndөrdyn waağь unutuldu, çana көz acьp çumqanca ьььq erinder çana çaşь menen cьlanqan wet qana qaldь.

Qoqustan Tonja eske tьşty.

„Ань qantip unutuу mymkyn?... Eñ sonun, çaqьn көzdөr“.

Qьzdan woşonuuqьa aь keldi. Mas kişidej wolup turdu, çana qoldoru menen terezenin reşotkasьn qarмадь, Xristinanьn qoldoru anь tartь.

— Saqьa emne boldu?

Bul suroodo qancalьq sezim wari Pavel anь qaraşь wуgьldь da, qoldorun wөkem qьşьr:

— Menin qolumdan kelwejt al, Xristina Sen—çaqşь qьzşьn,—dedi, çana daqь alda nemelerdь ajttь, emne ajtqandarьn özy da bilwej qaldь.

Сьdamşьz çьmçьrtttьqtь wuzuuqьa tilegendej wolup, öjde көterуlур, taqьa qaraşь wastь.

Taqьajdьn qьrьna olturup, awьşqanь tyrtkьledь:

— Awake, tamekiñizden werinizci, çalqьaşьr.

Wurcta, çooluqьuna oronup, Xristina ьjlar çattь.

Kyndьz komendant keldi, çana kazak orustar Xristinanь aьp ketişti. Al, көz qaraşь arqьluu Pavel

menen qoştoştu. Аньn qaraşьnda taarьnuu wari ele. Eşik çawьlaşqandan kijin anьn көduьyn oşo weter oorduq, kejuu wastь.

Аwьşqьa kereeli kecke dejre waladan bir oozda sөz uqьa aьşqan çoq. Saqььn çana komendantttьq komandanь almaştьrьştь. Kesinde çanьdan daqь bir kişini aьp kelişti. Pavel anьn qant zavodundaşь çьşac uşastь Dolinnik ekendigin taanьdь. Eski pidçaginин astьnan oşoşon көjnөk kijgen mьqtь көөdөlyy, çarьzьraaq wöjluu bul kişi, kladowojdo etiwerdik menen qarar cьqtь.

Pavel anь 1917-çьь, fevral aьnda, wolyuysija bul şaarqьda kelip çetkende көrgөн wöluсu. Duuldaşqan demonstratsijalarda al bir qьna wöşewiktin qьna ajtqanьn ььşaj turqьan. Al Dolinnik wöluсu. Al, çol wöjundaşь tamdьn ystьnө cьşьp, soldattarqьa sөz syjlej turqьan. Аньn sonqu:

— Bolşewikterden ajьwaaşьla soldattar, alar satьşь wajti—degen sөzy qьna Paweldin esinde qalqьan.

Oşondon wari qaraşь al uşastь көrgөndө emes.

Аwьşqьa çanь kişinin kelişine qьwandь. Kyn wöju uncuqьraj oturuu aşqan qatuu таasir qьlsa kerek. Dolinnik anьn çanьna, taqьajqьa oturdu, awьşqьa menen birge papiros tutandьrdь da, waağь-çoşqun suraştьruuqьa kirişti.

Андан kijin Korcagindin çanьna kelip oturdu.

Al, Korcaginden:

— Sende qandaj çaqşь sөzdөр wari?—dep suradь.— Qandajca mьnda kelip qaldьn?

Qьşqьca çooptor aьşqandan kijin, Dolinnik çanьndaşь walaanьn işenip çetpegenin, oşonduqtan sөzge sarandьqьn sezdi. Biroq bul walaqьa qandaj aьp

тақиялапън сезгенден кийин, өзүнүн ақыдуу көздөрүн Коркаginge тикеди; қақыпъгаақ сьльр отурду.

— Qandaj, Çuxrajdy qutqardym dejsin? Mьna qandaj iş. Men, seni qamaqandaryn vilgenim çoq. Pavel vul kutylybegen sözdärdu usur, сьфанацы менен таяпыр көтөрыды.

— Qandaj Çuxrajdy? Men ec nerse vilvejm. Alar maqja emnelerdi çarmaşьrwajt dejsin.

Biroq Dolinnik kulymsyrer, aqja daşь çaqьpъгаақ сьльştь.

— Sen, dosum, menin aldьmda çaşьrьpvaj ele qoj. Men senden көvyröök vilem.

Çana авьşqa uqraqandaj qьльр, ақыгьп сьвьрдадь:

— Men özüm Çuxrajdy uzattьm, al aзыг өзүнүн ordunda.

Fjodor vul tuuralu maqja vardьşьp ajьr vergen.

Aзыгаақ toqtolup, emnenidir ojlouup, qoşup qojdu:

— Sen orton qoldoj azamat көrynesyn. Biroq mьna vul senin qamaqandaryn, vaarьşьp alardьp vilуylery, vul iş emi ec nersege çarawajt, taqьr volvoşon iş dep ajtuuqja volot.

Al pidçagin cecti, çerge çajdy da, arqasьn duvalqja çelөр oturdu çaьndan papiros oroşojo kirişti.

Dolinniktin soңqu sözdery Pavelqja vardьşьp ajьr verdi.

Dolinnik өз kişisi ekeni—aсыq. Çuxrajdy uzatqandan kийin volqjonu...

Kecqurun al Dolinniktin petlyracy kazak orustar arasьnda ygyt çyrgyzgendygy usyn qamalqandьşьp bildi. Al gubernalyq revkomdun soldattardь verilyuge çana qьzьldar çaşьpna сьşьuqja çaqьrşьp yndөөleryn taratьr çyrgende qolqjo aьlnaşan.

Өзүн сақ қармақан Dolinnik Pavelqja аз қана сыләр берди.

„Kim vilsin—valaь şompol menen qьjnaşar... a aзыг çaşь”—dep ojlondu al.

Kecqurun kecireek, uştoşojo çatqanda, ai Korcaginge bir qanca, çalьr sözdөр menen qana өзүнүн şektenуyleryn ajьr verdi:

— Seni menen menin işim, Korcagin, gubernatorduqunan da çamanьraaq dep ajtuuqja volot. Kөrөvuz, mьndan emne kelip сьşьar eken?

Ekinci kyny kladovoşojo çaьp kişini vutyn şaarqja taapьlşьp parikmaxerdi, соd qulaqtuu, icke mojuduu Şelma Zeltserdi aьp kelip qamaşьt. Al qьzьr, qolдорun vulqar, Dolinnikke syjлөр verdi:

— Oşonetip, mьna vul Fuks, Blyvştejin, Traxtenbergder nan—tuz menen tosup almaqсь voluşat. Men ajtam: qalasaңar tosup aqьla; viroq vutyn jevrej qalqьlnьp aьnan kim qol qojьsun? dejm. Keci-riniz ec kim qol qojьos. Alardьn toso tutqan çolu var. Fukstin-magazini, Traxtenbergdin—tegirmeni var, al emi menin emnem var? A qalqjan ac-çьlaqactardьn emnesi var? Vul çaqьrlarda—tyk da çoq. Biroq tygengyr, menin tilim uzun. Bygyn men çaьp kelgenderden bir starşinapьn saqalьn qьrdьm. Men „Ajьpьzсь, ajlanajьn, ataman Petlyra, vul taloon-dordu vilevi, çe çoqru? Al delegatsiayь qavьl qьlar veken?—dejm. Ex, ecen çolu men tilimdin ajьnan көnylsyzdykke usuradьm! Men aьp qьrьr, pudralar, vaarьn birinci sort qьlşьpandan kийin, al starşina emne qьldь dep ojlojsuz? Al ordunan turat da, maqja aqca vetуynun orduna, өkmetke qarşь ygyt usyn meni qamoşojo alat.

Zeltser muştumu menen kökyrögyn qojatylady:

— Qandaj ygyt? Men qandaj çaman söz ajttym?
Men andan söz çana suradym... Uşul ysyn da çamoşo...

Zeltser qazyр, Dolinniktin köjnögyndegy topçularыn burар, анын çе vul qolun, çе екinci qolun tartqylady.

Dolinnik, асиusu kelgen Zeltserdi тыңсақандан kijin, eriksizden çylmajdy. Parikmaxer syjler bytkenden kijin, al çындар syjledy:

— Ex, Şlema, sen özyn ақыlduu çigitsin, al мына emi çindilik qylыrsyn. Tiliң menen tegirmen tartuuça uvaçyt таартыrsyn. Мында қавылууça мен сақа кезеç berbes elem.

Zeltser ақа тыңгөндөј volup qarady da, kejjigen-sip qolun şiltedi. Eşik асылды, eşikten Pavelça тааныş volqon samogoncu ажал kirdi. Al, асиulanьр, өзyn алыр kelgen казак orustu segyр çatat.

— Silerdi komendantьnar menen birge otqо kyj-dyrse volor ele. Al menin samogonuma cacар алын, qanqor!

Сақсы анын арқасынан eşikti tars ettire çарты, çана анын қируну ilgen dovузу uçuldu.

Ajal taqtajçta vағыр oturdu; авьсақа аны менен çылдындаşыр amandaşты:

— Emne, daçы vizdin çанывьзçавь, çавьгаçыç? Mejli, otur, qonoq volorsun.

Samogoncu авьсақача асиulanьр qarady da, tyjyn-çөгyn алыр qojup, çerge, Dolinniktin çанына oturdu.

Samogoncu ажалдан bir nece betelke samogon алығандан kijin, аны қайта алыр kelip қамасқан volucu.

Eşiktin narь çақьнда, qaroolculardьn yjynde qьj-qьbьq, orup-topur vaşaldы. Kimdindir асиu yny вуj-ruç берip çatat. Kladovojdo қамалçандардыn vaарь vaştarьn eşikti qaraj vuruştu.

Eski munaraluu çарьs cirkeөнyn çанындаçы ажантта, şaar ysyn адаттан тығарь iş volup çatat. Ажантты yç çақтан qurçар, tuura tyz burç volup, toluç soçuş çарақтарь менен қуралданçан sic аскерler divizija-сьнын velyktөry çajлаşқан.

Алдыда, cirkeөнyn eşiginin алынан tartьр, mektep duvalьна çejin, şaxmat kvadrattarьндаj volup, çөө-lөrdyn yç polku tizilgen.

Bulçanc voz qalyң top volup, мыльқтарьn буттарь-нын çандарьна qojup, vaştarьна тең çарçан аşqa-vaçqa oçşoçion kelissiz orus temir şljomdorun kijgen, tolçion patron сызмаларьn таққан, „direktorija“ divizijaş dep atalçан çана soçuşça en çaramduu dep sanalçан, petlyra soldattarь turuşat.

Murunqu radьşa armijasьнын zapastarь менен çақşьлар kijindirilgen, тең çарьмынан көvyreөгy қулақтардан volçion, sovetterge qarşь sezimdyu kyreşken vul divizija, soçuş çақьнан maanilyy volçion temir çol ucastkasьn qoçioo ysyn, vul şaarçа qotorulçан volucu.

Şepetovkadan veş çақты qaraj temir çoldun çal-тыраçан tilkeleri sozulup ketet. Petlyra ysyn vul punktты çoçioтуu—vardьşьn çoçioтуu менен тең volucu. Ansьz da ele „Direktorija“нын eeleген аймаçы azaja vaştaçан. Petlyрасьлардыn вcтвогу volup kicinekej çана Vinnitsa şaarь sanalat.

„Başqı” ataman belykterdy özy tekşerip cıqmaqca soldu. Anı tosup aluu usyn bardıqca dajardalğan bolucu.

Artqı qatarlarda, kişi közynen ыраақтааы bir burında çаныдан аана mobilizatsiya menen алынандардын polku çajlastырылған. Bul polkto tyrdyy kijim kijindirilgen, çылаңajaq çaştar bar bolucu. Tyn icinde meş ustynen syjretyp tyzyrylgen, çе kесedе çarmalyр алынаңан bul әjәi çaşтарынын бирөө da соқушуну qaalaşpajt.

— Çindiler çoq! — deşet alar.

Petlyra ofitserlerinin çetişkendikterinin ең соңу аi çigitterdi konvoj menen çaarqа аjdar kelyy, аларды rotalarqа, батalionдорqо бөлюу, çана qural берүү болqон.

Biroq екinci кyny keltirilgenderdin уctөн аiri qасыр çoqoldu, азыр алар кyндөн кyнгө кемip ара çатат.

Аларqа отык берүү аздан çеңil аqылдуулук, амын устyне отыктер да азыр-тазыр çатqаны çoq. Ошондуqтан: сарқырққа келуусылер буттарына kijinip келүүлөy тийiş, деген prikaz сықарылды. Bul таң qаларық натиçалар берди. Zыm çе çip menen çarmalsa da бутта араң ele иlinip турqан аi eski usqularды qajdan аана таар алышат екен?

Parada alardy çыajлаq алыр келишти.

Çөөлөрдyn арqа çасына Golubdin атқан polku тизildi.

Aitandar paraddy көрүү usyn келgen qайы еidi бөлып турду. Bardıqынyn paraddy көргyсы kelet.

„Başqı” atamandyñ özy kelet! Çaarда мындай оқујалар сейрек боло турqан, çана ақысыз tamaşаны ec kimdin көрөј qалqысы келбейт.

Cirkөө басқысынын теркиcterinde polkovnikter, esauldar, portun еki qызы, ukrajyndıq bir top оқу-tuucular, bir tyркym „eriktyy” kаzak оустар, çaar başqарmasıнын азыраақ vykyr төрақасы, çалпы айтqанда „qоомculuqtun” tandamaluu өкyldөy соқулqан çана алардын арасында, устyне cerkes беш-mant kijgen, çөөлөрдyn başqı inspektoru da бар. Paradda оşол komandirlik qылат.

Cirkөөde Vasilij pop өзynyn pasxalyq kijimderin kijinip çатат.

Petlyrany „Sөөlettyy” tosup алууqа qатыныр çатышат. Qajdandyр sarı-kök tuu алыр келир тигişti. Mobilizatsiya menen алынаңандар оşол tuuqа ant қылууqа тийiş.

Divizija komandiri eskirgen, çөtөлgen „Ford” qа отуруп, stantsijaqа, Petlyrany tosup алууqа кetti.

Çөөлөрдyn inspektoru, өз çанына, сысайта бураңqан muruttuu, сындuu polkovnik Cemjakti сарқыр алды да:

— Özynyz menen eercitip алыр, komendaturany çана арqа çақты текşерip сықырдыз, варь çer taza çыноолу болsun. Qamalqандар болсо көрүnyz, сөрсарлары болсо quup сықырдыз.

Cemjak соқонсоқторun bir-birine qојqular vastы, birinci çолуqқан esauldu алды да, atqа минip саар кetti.

Inspektor syjkymdyulyk menen portun uluu qызына qarap:

— Sizdikinde tamaqtyn çаjы qандаj, bardıqca dajarby? — деп surady.

Portun qызы, suluu inspektorqа көздөy tikelip:

— Baary dajar, anda komendant çajbaşqalar çатат emi, — dedi.

Qoqustan vardişy araketke keldi: atınyň mojnuna övöktör, taş çol menen air kişi caar kele çatat.

Al çolun şiltejt, çana:

— Kelatyşat! — der vaqyrat.

Orundanyňarçajal — der qyşqyrdy inspektor.

Starşinalar strojçy qaraj çygyruşty.

Cirkö eşigi aldında „ford“ vaxqylyp toqtolqondo, orkestr „Ukraina ali ölgen çoq“ degen kyyny caldy.

Avtomobiliden, divizija komandirinin arqasynan, „vaşqy“ atamandyň ozy Petlyra“ salmaq menen çana kelip çyqdy. Al orto vojluu, qyzy mojnuna bekem qylynyr, vurchanyr turçan vaşy oturçuzulçan, çaqdy gvardejskij suknadan tigilgen kök ukrain vaxmantlyn kijgen, beline taqylyçan sarı çajyçqa aoz vuloçaan çartuu kicinekej çana vaxunig taqçan kişi ele. Vaşında sarçyç-çaqşyl tystegy „kedenka“ açy emaldan çasaloçan yc vurchuu kokarda taqylyçan.

Semjon Petlyranyň kevetesinde ec air soçyçtuq velgisi çoq. Al tap-taqyr asker kişige oççovoçjt.

Al emnedendir narazy volçon kişi kevetelenip, inspektorçun raportun tıñçady. Andan kijin any çaa vaşqarmasynyň tıraçyş quttuqtady.

Petlyra, anyň vaşy arçyluu, tizligen polktordu çarap, anyň sözderyn etiversizdik menen tıñçady.

Al inspektorçy çarap:

— Smotrdu vaştajy — ded:

Petlyra, tuu çanyndaçy kicinekej tekcege çyçypr, soldattarçy on minuttuq soz syjledy.

Anyň sozy ancalyç könyldy vurarılyç emes ele, çol çygyr çarçatandyçtan bolso kerek, al sözderyn özgeçö

¹ Ataman — çon vaşyç degen maanini berel.

ketorynçylyk menen syjlej alçan çoq. Al öz sözyn soldattardny adattaçyçaj ele „Urmat! Urmat!“ der qylynylyr menen ajaqtady. Tekceden tyşyp, terdegen mañdajny çooluq menen syrty. Andan kijin inspektor çana divizija komandiri menen virge velykterdy çarap çyqdy.

Çany alynyçan soldattar çatarynan ötköndö, al çijirkenip közyn qyşy, çana nervlanyr eerdin tiştegiledi.

Smotrçin ajaq çaqynda kytylvöçen nerse kelip çyqdy. Tuu çanynda evangali¹ ketoryp Vasiliy por vaşy turat, çany alynyçan soldattar ығысыз çatarylarçy tizilip, vzvod-vzvod volup kelişip, a degende evangalidi, anan tuunu öör çatyşat.

Oçol ubaqta çandaj çol menendir? ajantça kirip, Petlyranyň çanynda delegatsija kele çatçany körynet. Çyças menen sooda qylyucu vaj Bluvştejn, anyň artynan galanterijasy (kijim kerekliklerin satuucu) Fuks çana daçy yc iri soodagerler nan-tuz menen kele çatyşat.

Bluvştejn çulday çulduq urup, podnostu Petlyraçy sundu. Podnostu anyň çanyndaçy starşina aldy.

— Mamleketibizdin vaşyçy, jevrej eli sizge çyndar verilgendigin çana urmattaçanyň vildiret. Мына, çавы алыңыз, çuttuqçoo çaqazny!

Petlyra çaqazdy vat çarap çyçypr:

— Çaqşy! — der çojdu.

Biroq, bul çerde Fuks syjlej vaştady.

— Biz sizden tömönçylyk menen bizge iş çajaryçylyçdy açuçy uruqsat qylynyçdu, çana taloondon

¹ Evangel — inçil.

қорғооңузду суранаңыз, — деп айтқанда даярданған ең қызың сөзін айтты.

Петлыранның қарақшы салына туысты.

— Менің армиям талоон менен із қылаят. Сілер мұны туыңууыңар тийіз.

Фуқс емне қылағың билеј қолдорун қайды.

Петлыранның қаны қызыр дәлісін күйсөду. Ал мыңдај керексіз учурда келіп сьққан делегацияға асуусу келді. Ал арқасына бурулду. Аның арқа қағанда, қара мурутун сајнар, Голуб турған болууу.

Петлыраға:

— Мында сиздин қазақорустардың устүнөн арыз бар, пан полковник. Емне болғонун текшеріңіз, қана сарасын көргүзүз, — деді, андан кийін инспекторға қарап бујруқ берді:

— Парадды ваштајық.

Қолу оңбоғон делегация Голубқа қолуаууу ес кйткөн қоқ эле, ошондуқтан тезирек кетууге ашықты.

Қыналған елдин етберінін ваағы салтанаттуу маршқа даярданууға қөнөлген болууу. Кескін команда үндөру уақылду.

Голуб, тьз қағанның тьнс көргүнгөн тыр менен Блауштейнге қарај келіп, асық қылыр шығарды:

— Соқонсоқуңарды көтергүлө, соқунабаған қаңдар, болвосо мен сілерден котлет қасатармын.

Оркестр дыңгырөду, биринци бөліктер мајдандан өте ваштады, Петлыра турған қерге қеткенде, солдаттар „Урма“ деп қыққығызат, қана тағ қол војлор қарталдағы көчөлөрге бурулушат. Роталардың алдында хаки тьстөгу қағы костюмдар кийіп, тамағанда қыргөндеј қолдорундағы таяқтарын шилтер, өздөрун

авдан еркін сезіп, старшиналар аттар вара қағышат. Бул таяқ шилтер вазуу модасын қана soldattarға қомпол берүүнү, а дегенде сиктер дивизиясы ојлор сығарды.

Қыды ажақ қақта қағы алыңандар, қадатмынан қағылыр, бір-біріне қағылыр, тартысыз көрсүлік болуп кеке қағышат.

Қынајлақ буттардың уну сығрајт. Старшиналар алымын вадьшыңса тартып орнотууға тығысса да, ал мымыкун емес. Екінци рота қағындар кеке қағанда, он қақтағы кендір көјнек кийген қағ қигит, тағ қалыр оозун асыр, вақыр атаманды қарап варағанда, аның вуту сунқуға туып кетіп вутын көөденү менен тағ қолға томолонуп туысты.

Мытығы шыдырар, тағын устүнөн тағылыр кетті, қигит турмағы болсо да, аны арқа қағтан келүүсүлөр қайта тыртыр сығысты.

Елдин арасында қатқыр кылған үндөр уақылду. Vzvodдun тартымы бурулду. Ајанты емі қандај туура кельсе, ошондој өте ваштасты. Вақысыздырға учураған қигит, мытығын алыр, өздөрун кунун артынан сурқай кетті.

Петлыра вул көңілыз көргүнүстөн четке бурулду; колоннамын ажағы өтур вутысын кытрөстөн, автотомбильді көздөј қөнөду.

Инспектор, аның арқасынан еерсіп, ақығын сурды:

— Пан атаман тамағда күйөр векен?

— Қоқ, — деп Петлыра узыр қооп берді.

Сіркөөнун вијик дивальмын артынан, топтоқон елдин арасында, парадды Серјоға Брузцак, Валја қана Klimka да қағасты.

Серјоға, рејотка зьмдарын қолу менен векем

qusaqtar, duşmandıq menen tolıqon köz qaraşın tömen tuşuyur, ыldыj қақтақыларды қарар турду.

Андан kijin al reşjotkadan qoldorun алып, ваşқалар да uqqандаj қылып:

— Kettik, Valja, dykөн çавылат, — деп қыјырды.

Ақа таң қалыр бурулур қараştы.

Al ec kimge etiver қыbastan, еşikti қарaj çөнөdy.
Апын арқа қақтынан Valja Klimka da çолақо туştу.

Komendant турқан оғунда саар келиşip, polkovnik Cernjak менен esaul attarынан ытаыр туşуştу. Attarын atqоşцаларына берip, daroo qarool yjynө kirişti.

Cernjak atqоşцudan:

— Qajda komendant? — деп қырт кесе surady.

At qоşцu ezilip:

— Bilvedim, bir çaqqa ketti oqşojt. — dedi.

Cernjak çыналабақан bulqanc qarool yjyn qarady, anda çатақ оғундар vudalanqan, komendant kazak oғustarы sozulur çатыşқан, al tygyl starşinalar kelgende da оғундарынан turuunu qaalaşpajt.

Cernjak ајқырды:

— Bul qандаj ujqana? Siler emne vooz cocqolordoj çajылып çатасыңар? — Al çatqandardың çанына атылып keldi.

Kazak oғustardың biri ordunan turup oturdu da, çaqşылар kekirip, асуулапыр куңкылдөdy:

— Sen emne vaқырасың? Bizdin өз vaқыruucu-vuz var.

Cernjaktin қысығы қajnadы,

— Emne dejsiң? Sen kim menen syjleşөsyң, ujdun tumşuqul Men — polkovnik Cernjak! Uqtun

vele, ittin valasy? Tur daroo, volboso men vaarыqardy şompol menen syjlaarmyn! — деп qarool yjyndө al ағы-berі çurqady. Bir minuttun icinde vardыq bulqanc tazalansын, kerebetter çынаlsын, өз tumşuqunар adam kejpine keltirilsin. Siler kimge oqşoj-sunар? Siler kazak orus emes, соң çoldoqу qaraq-сызыңар!

Апын асуusunun сегі çоқ ele. Al quturunur, çol ystyндө турқан çуundu syn қулulqan celekti butu менен ытақта tepti.

Esaul andan қалыşpajt, uјat sözderdy mol çaadыпыр, yc tilkelyu qamсыын işenimdyu şilter, çatqandardы оғундарынан quur çyret.

— Ваşқы ataman parad қавы қылат, мында da келиşi mymkyn. Qozqолақула vатыраақ!

Cernjaktin naamy kazak oғustarда çaqşы тааныş volucu, çana алар, іştin қылып tyr алыşын көгуşур, сындар ele şompol aluu mymkyndygyn туşуныşур qajnaq suuqta kyjgendөj çygyre vaştaştы.

Çumuş qajnadы.

Esaul:

— Qamaqtaqыларды көгуу kerek, — деп sunuş қылды. — Kim vilsin аларды, алар мында kimderdi qartар çatqаның. Ваşқы ataman kirip qalsa, iş pacar voluşu mymkyn.

Cernjak saqсыдан:

— Acқыс kimde? — деп surady. — Daroo acқыла.

Ваşқы saqсы ашытыр çygyrur keldi da, қулrunu асты.

— A Komendant qajda? — dedi Cernjak — men emne, ағы uзақ kytyr turajынығы? Daroo ағы таар, мында keltirgile! Saqсылар qоғооqо сытағылып, tar-

tip menen tizilsin... Emne ucyn malyqtardyn ştk-
tagь çoq?

Başqь saqsь özyn aqtar:

— Biz kece ele almaştьq, — dedi. Al komendanttь
izdemek volup eşikti qaraj surqadь.

Esaul butu menen kladovojdun eşigin teep çiberdi.
Çerden bir nece kişi turdu, vaşqalarь çatqan vojdon
qalyştь.

Cernjak komanda verip:

— Acqьla eşikti, — dedi. Mьnda çarьq az.

Al qamalqandardьn eñderyne qarar cьqtь.

Taqtajdьn ustunde olturqan avьşqadan qьrt suradь:

— Emne ucyn qamaldьn?

Avьşqa ordunan keteryle tyşyp, ьştanьn oñdor
qojduda, qьrt suroodon qorqur, azьraaq avьşqьr
çoor verdi:

— Men özüm da vilbejm. Qamaştь — oşonduqtan
oturam. Qoroodon at çoşoldu, al ucyn men aьrtuu
emesmin.

Esaul anьn sөzün vөlyp,

— Kimdin atь? — dedi.

— Qaznalьq at. Menikinde turuucular anь satьp,
icir qojuştu da, maqь çala çavьştь.

Cernjak dalьsnь kyjşөp, cьdamьszdьq menen vaş-
tan ajaq qarar cьqtь.

— Teşөncylөryndь çьjnada — marş mьndan! — dedi
da al samogoncu ajalqьa qaraj vuruldu.

Өzün qutqaruuqьa avьşqa daroo ele işene qojşon
çoq, çana soqьraja vaştaşan kezderyn qьsa-qьsa,
esaulqьa qarar:

— Andaj volso, maqьa ketyyge uruqsat qьbь-
navь? — dedi.

Esaul vaşьn ijker:

— Çөnө, çөnө vatьraaq! — degendej qьldь.

Avьşqa vaşьlyp taqtajdan өз vaştьşьn secti, çana
qartaly menen eşikten cьşьa surqadь.

Cernjak samogoncu ajaldan:

— Sen emne ucyn qamalqansьn? — dep suraq aldь.

Samogoncu samsasьnьn qalqanьn sajnar, taqь-
daj vaştadь,

— Men, ran nacalnik, aq çerden qamaştь. Men
çesirmin, menin samogonumdu icişti da, anan qamar
qojuştu.

— Sen emne, samogon menen sooda qьlasьnьvь? —
dedi Cernjak.

Ajaldьn vaşь şьnqandaj volup:

— Qandaj sooda volsun, — dedi. — Al, komendant
tert vөtөлкө aldь, çana bir tьjnьn tөлөгөн çoq. Vaşь
uşundaj: samogonundu icişet, aqcasьn verişrejt. Bul
qandaj sooda volsun?

— Boldu, çoşol mьndan, şajtan alqьn!

Ajal vujruqtu qajtalatьp turşan çoq çana korzin-
kasьn alьp, raqmat bildirip vugyldь da, art vaşь
menen eşikten cьşьp da ketti.

— Qudaj sizge den sooluq versin, nacalnik mьza.

Dolinnik bul komedijaşьa kezderyn соң асьр qarar
turat. Qamalqandardьn virөө da qandaj iş volqo-
nun tyşynvөjt. Bir şьna nerse асьq: kelgender соң
kişiler çana alar qamaluuculardь qandaj qьluunu
qaalaşsa taq ojdoşularьndaj qьla alьşat.

Cernjak Dolinnikke qarar:

— Sen emne ucyn oturасьn? — dedi.

— Ran polkovnik aldьnda orduңan tur! — dep va-
qьrdь esaul.

Dolinnik aqьrьn җана salmaq menen ordunan turdu.

Cernjak suroosun qajtalady.

— Emne usyn qamalдың, dep surap җатамын?

Dolinnik bir nece sekundqa sejin polkovniktin сыratqan murutuna, анын таqьрайта qьrьqan җааадына, andan kijin emele kokardaluu җады „kerenka“ сынын козьroguna qarady da, qoqustan анын ващына „valkim ish onunan сыqar“ degen oj qьlt ete tyshy.

Al tilinin ucuna birinci kelgen sozdy ele ajtyr tashady:

— Meni saat segizden kijin җаarda җyryy usyn qamastry.

Al тыпсыздыq menen җоор kytyр qaldь.

— Sen emne tynde syjrelьp җyresьn?

— Tynde emes, saat on birlerde ele.

Өzy ajtarьn ajtyр qojur, kytrөгөн оқjuluqtun voloruna өzy da işenvejt.

Polkovniktin qьsqaca җана:

— Ғөнөll — degen sozyn uqqandan kijin, tizeleri qaltьrap ketti.

Dolinnik, pidqagin aluunu unutup, eşikti qaraj atьldь, vul ubaqta Esaul екinci kişiden suraq ala vaštaqan volucu.

Korcagin ed artta qaldь. Al җerde oturat, җана vul işterden avdan җащьр qaldь, al tygyl Dolinniktin сыqарьльр җивerilişine da tyshynө alvady. Mьnda qandaj ish volur җatqанын al vile alvady. Barдыq kişilerdi сыqарьшты. Biroq Dolinnik, Dolinnik... Al tynde җyryy usyn qamastry, devedivi. Ajaqьnda Pavel tyshyndy...

Polkovnik qadimki sozdөry menen аныq Zeltserden suraq ala vaštady:

— Emne usyn qamalдың?

Qubaraqan, җащьlөqan cactaraş җанданыр җоор verdi:

— Meni ygyt qьlat, dep ajtyshat, viroq men, menin ygytym emne ekenin tyshynvөjtm.

Cernjak saqtandy:

— Emne Ygyt? Emne tuuralu ygyt qьlasьn?

Zeltser tyshynvestөн qolun җajdy.

— Men vilvejtm, viroq men jevrej eli rap vaşqь atamanqja arьz veryyge qol qojdurur җатыshat dep җана ajtqаныm var.

Cernjak menen Esaul Zeltserge җадыныгаақ kelişti.

— Qandaj arьz?

— Taloonordu vytyryy җөnyndөgy arьz. Siz vilesizvi, vizde cekten тыshqарь taloon voldu. El qorqot.

Cernjak анын sozyn volур:

— Tyshynyktyy, — dedi. Biz saqja җазьр көrsөtөrvyz arьzьndь, jevrej tumshuqtul

Andan kijin al Esaulqa qarap ajtty:

— Bul җөmişti ьraşьyгаақ җащьтуu kerek. Ştavqa җивeret өзyn. Men ань menen өзym syjleşөrmyn, kimder arьz veryyge сыьynqанын vilevиз.

Zeltser qarşь ajtmaqсы voldu, viroq Esaul qolun şilteп, ань qamсы menen җон talaşьra vaşьр alды.

— Ynyndy сыqарьva, it!

Zeltser arqasь ооqьqаныннан qajqalar, vircqa җавьшты. Анын eerdi qaltьradь, al өзynyn tashьр сыqqанын турqan көz җащьn арақ ele тыьр turdu.

Soñqu көrynyş ubaqьnda Korcagin ordunan turdu. Qamalqandardan kladovojdo Zeltser menen al җана qaldь.

Cernjak valанын alдында turur, ань qara көzdөry menej текşerip җatat.

— Qoş, sen mında emne qılyr oturasıñ?

Pavel şaşlyr çoor verdi:

— Men taştamanşja dep eerdin çeldigin kestim ele. Polkovnik tyşyngen çoq.

— Qandaj eerdin?

— Bizde eki kazak orus turuucu ele. Men alardın eski eerlerinin çeldigin tamanşja kesip aldım, alar oşol ucyn meni mında alyr kelişti — Çana erikke cşjuunun ceksiz ymyty menen toluqşur, qoşumcalar qojdu: — Andaj qıluu çarabasın, bilgen bolsom...

Polkovnik Korcagindı qoroo közy menen qarar aldıda:

— Şajtan vislin, bul komendant emne iş qılyr çatqan. Çынаçjan arestantardь, — dedi, çana eşikke aylanьr qıjqırdь:

— Bar, yjyñe qajt, ataña ajt, qulaşьrdь çojsun al bul ucyn. Ajda, çoşol mından!

Korcagin özynө özy işenbej, çyğöy qavьnan cьq-qandaj volur, çerde çatqan Dolinniktin pidçagin ilir aldь da, eşikti qaraj tyjyldy. Qarool yjyn curqar etty, qoroşo cьqtь, andan darvazaşja, andan keşöge çygyr cьqtь.

Kladovojdo çalşьz vaqtьsь çoq Zeltser şana qaldь. Al azartuu qajşь menen tere-veline qarandь, soqur sezim kycy eşikti qaraj bir nese qadam qojdu, biroq qarool yjyñe saqсь kirdi, eşikti çartь, qulrunu ildida, eşiktin çanьndaşь orunduqqa oturdu.

Bul işterine alymsьnşjan Cernjak yjdyn aldьnda esaulşja qajryldь:

— Bizdin mında kelgenibiz çaqşь voldu. Kercy, qancaıьq şakelder çынаçjan, komendantть volso eki çuma sooltorvuz. Qana, kettikpi?

Başqь saqсь qoroşo өз otrjadьn qatarşja tizir çatat. Polkovnikti kergenden kijin al curqar keldi çana raport verdi:

— Bardьşь tartirke saıьndь, ran polkovnik.

Cernjak butun yzöngyğө qojur, çenil şana seki-rip eerge mindi. Esaul özynyn azoo atь menen uvaralandь. Tizginin tartьr turur, Cernjak başqь saqсьşja ajttь.

— Komendantqa ajt, al mında çынаçjan cөp-car dьn vaarьn men cьşqarьr çiverdim. Aşja ajt, anьn bul işteri ucyn men anь eki çuma qamaşьmь. Ti-ginde qalaşjan kişi azьr ele ştavqa çiverilsin. Qarool dajar tursun.

Başqь saqсь cest verip:

— Uqtum, ran polkovnik, — dedi.

Attarьnьn çaptaldarьn şporloru menen qьsьr, polkovnik menen Esaul ajantть көzdej caar ketişti. Bul uvaqta andaşь pərad ajaqtar kele çatqan volucu.

Çetinci duvaldь aşьr tyşьp, Korcagin toqtodu. Daşь curşooşo darmanь qalaşjan çoq.

Qara çana şamaldатылаçjan kladovojdoşu өtken ac kyndөr anьn darmanьn tyğөtkөn. Yjğө qajtuuşja volbojt. Bruzçaktarşja varsañ, viğө volboso, viğө vilip qalar da, vardьq yj-vylөsyn vulyndьrөr. Qajda varьş kerek?

Al emne qılarьn vilbej, çaşьlca vaqtarьn vojlor, art çaşьna oğoroddordu, qoroş — çajlardь qaltьrь, curqaj verdi.

Al kimdindir tosmosuna kelip soşulşjandan kijin şana esine keldi.

Qarandь da, taң qaldь: vijik taqtaj dıvaldьn ar җaqtьnda vaзqь toqojcunın vaзqь vaзtalat. Mьna curqar carcaqtan vuttar anь qajda alьp kelgen. Al mьnda curqar kelyuny ojiodu vele? Ғoq.

Emese, qajdan toqojcunın dal vaзqьnьn ystynьn kelip сьqть?

Al vuqtа җoor tava alqtan җoq.

Bir җerde es aluu, andan kijin qajda vauunu ojlonuu kerek; vaзqьn icinde җьqtac besedka var, anda anь es kim kьvьojt.

Korcagin җoqtogı ьqtьp, ystynky taqtajqа җar-maqtь da, dıvalqа сьqtьp, andan vaзqьn icine tuqtь. Ғьqtactardьn arasьnan araң kьgynur turqtan yjgь kьz salьp, besedkanь kьzdьj kejtі. Besedkanьn tuз-tuзunın vaarь acьq volucu. Ғajьnda anь җarajь җuzum qurcar alıucu — azьr al җьpьҗalac turat.

Al dıvaldь qaraj vıguldu, bıroq kecigip qaldь; arqа җaqtьnan ittin arьsьldaqtan unyn uqtu. Yj җaqtan, җalьvьraqtar menen җartalqtan җoldu vojlor, acıulu uny menen vutyn vaзqь җaqtьp, anь kьz-dьj kilejgen it kele җatat.

Pavel qoqtajonıuqtа qamьndь.

Birinci qol salıuunu vutu menen teep qajtardь. Bıroq it qajta qol salıuqtа dajardandь. Kim vilet, vul җarmaqıuu emne menen ajaqtaar ele, bıroq Pavelqа taanьz nicke un vaзqь җaqtьp:

— Trezor, artьna qajt? — dep җьjьrdь.

Ғol menen Tonja curqar kele җatat. Trezordu mojun qajьzьnan tartьp cetke aldь da, al dıvaldьn tyvunde turqtan Pavelqа sьz qattь.

— Siz qandajca kirdiniz mьnda? Sizdi it tiqtєp alьzь mymkyn ele qo. Ғaqzь men...

Al tim vouldu. Anьn kьzdьry vaзqьraja tuqtь. Vul mьnda qajdan kelgen vilınbegen vala, Korcaginge alda qancalьq oqzoz!

Dıval җaqtьndaqtь qaraaп qozajoldu, җana aqьgn җana:

— Sen...siz meni taanьsьzьvь? — dedi.

Tonja җьjьqьp җıberdi, җana Korcaginge qaraj atьldь.

— Pavluza, sensinvi vul?

Trezor vul җьjьgьruunu tuquruu dep tuзynur, qatuu sekirip, ilgeri qaraj umtuldu.

— Ғoqtol mьndan!

Tonja ьzyn bir top teep, җıbergenden kijin, Terezor taarьnpьr qujruqtan җьpьсьdь da, yjdy qaraj җьnody.

Tonja Paveldin qoldorun җьсьp:

— Sen qutulduьvu? — dep suradь.

— Sen anь qajdan vilesin?

Tonja ьzynun syjynгьnyn tolqundanqtanь җene alvaj, җandanьp җoor qajtardь:

— Men vaarьn vilem. Maqtа Liza ajttь. Qoz, sen qandajca mьnda keldin? Seni qutqarьzьvь?

Korcagin carcaqtandaj җoor verdi:

— Ғaqtьzьvь menen qutqarьzь. Men qactьm. Meni azьr izdep da җyгьzкьn сьqtar. Taqьr ojlovoqtan җerden mьnda kelip qavьldьm. Besedkada es alajьn dedim ele. — Ғana al, kecirim suraqandaj җьpьp: — Men avdan carcadьm, — dep qozup qojdu.

Tonja aqtа azьraaq qarar turdu, җana al avdan ajoo, ьсьq erkelik, qajqьruu җana quvanuu menen toluqzur, anьn qoldorun җьsa verdi.

— Pavluza, syjyktyum, syjyktyum Pavka, menin voogum, suluum... Men seni syjьm... Ғaqtasьndь... Til

alıbasım menin... Emne ucun al kyny bizden ketip qaldı? Aızın sen bizge, maqta kerexsin. Men seni ec qacan sıberbejmin. Bizdikinde tunc. Qançalıq kerék volso, oşoncolıq tura ber.

Korcagin, maqul volsoşonun sezdirip, başın sajqadı.

— Eger meni silerdikinen tapsa, anda emne voloi? Men silerdikinde tura alvajm.

Qoldor varmaqtardı oşo veter qatuuraq qısta. Kirpikter kirindedi, közdör çajnadı,

— Eger sen bizge kirsesen mından kijin meni ec qacan kormek emessin. Artjom çoq emespi, anı konvoj menen paravozıo alıp ketiştı. Temir çolculardıñ vaarıñ mobilizovajtı qıbıştı. Sen emi qajda varasın?

Korcagin anıñ tıncıydancañanıñ tuşynot, viroq ezynö qımbat volojon qızdı qorqunuc astına qaltıruudan şektenyu anı qartıq turat. Baştan etken dördün vaarı anı talıqtırtıqan, es alıqıñ kelet, ac qalıq çajnajt. Ajaşında al maqul voldu.

Al Tonjanıñ komnatındaqı divanda oturqanda, aşqanada qız menen enenin ortosunda aqıladaşuu volup çattı.

— Qaracı eneke, menin komnatamda azy Korcagin oturat, esindevi? Menin şakirtim. Men senden ec nerse çaqırtıvajmın. Al bir matros — volşevikti qutqatqan ucun qamalqan volucu. Al emi qacır cırtırtıq, vaş qalqalaj turqan çeri çoq. — Anıñ unı qaltıradı. — Eneke, al azyñca bizdikinde qalıuıq maqul voluıdu, men senden etynömyn.

Qızdıñ közdörü enesine çalıñc menen qaradı. Ene qızına şıpaqan köz menen qaradı.

— Çaqş, men qarş kelbejm. Sen anı qajda çajlaştırasın?

Tonja tıncıydanıp, qıstalıp, ujalqansımaq çoop verdi:

— Men anı öz komnatımdaqı divanqı çajlaştıram. Azyñca ataqa ajtrasqa da volot.

Ene qızdıñ kezynö tuura qaradı.

— Senin çaq töğyşındyn sevavi uşul vele?

— Oova.

— Al ali ec ele çaq.

Tonja tıncıydanıp vıuzkasıñ çenderin uşaladı.

— bras, viroq al qacraşqan volso, anı çondor qatarında alıp taştıqar ele.

Ekaterina Mixajlovna yljöynö Korcagin kelyyden tıncı kete tuştı. Korcagin qamoodo voluşu da, Tonjanıñ al valaqı şeksiz çantartış da, çana ezynun vıul valanı taqır vıilbegendigi da, anıñ tıncı ketirdi.

Tonja volso carbalıq işterge çavıştı.

— Al çuunıqı tıjış, eneke. Azy men munu çajıajm. Al, cıñıqı kocegardaj, qarqara. Al dalajdan veri çuunıqan emes kerynet.

Al çyğyret, qarbalastaj, vannaqı ot çaqıat, kijimder dajardaj. Al tuşyndıgı turbastan, Paveldıñ çeninen aldı da, çuunıqı alıp ketti.

— Sen ystındökylördün vaarıñ cecuygö tıjışsin. Mında kastjum var. Senin kijimıdı çuıuş kerék. Mına vıulardı kijgin, — dep al orunduqtun ystıñ qojulqan aq çaqalıu çol-çol kök matros vıuzanı çana kileş şımdı kersötty.

Pavel taq qalıp qarandı. Tonja cımbıjı turat.

— Vıul menin maskaradda kije turqan kastjumum. Al saqı çaq kelet. Öz vıilgenıdı qıl, men seni

qaltıram. Sen çuunqanca, men tamaq dəjərdəp turajın.

Al eşikti çaar cəqtə. Qılar arqa çoq. Korcagin cecinir, vannağa kirdi.

Bir saattan kijin ucəə tən-ene, qız çana Korcagin-tamaq icir çatıştə.

Асьнqан Pavel əzy da sezvesten ucuncy tarelkanə voşotur çiverdi. Adegende al Ekaterina Mixajlovna-dan tartəndə, viroq anən çaqımduu mamile qılaqanən kəyup, əzdəşə vaştadə.

Tamaqdan kijin Tonjanən komnatəna soquluşur, Pavel Ekaterina Mixajlovnanən surosu vojunca, kəgen azartarən syjləj vaştadə.

Ekaterina Mixajlovna:

— Siz məndan kijin emne qılıunu ojlajsuz!—dey suradə.

Pavel ojlonə tyşty.

— Men Artjomdu kəyup, anan vul çerden ketyuny tilejm.

— Qajda?

— Umanqə çə Kijevge varmaqçə volom. Men azыг əzym da çaqşylar bilvejim, viroq vul çerden əvəttə ketyu kerek.

Uşuncalyq tez əzgəryugə Pavel əzy da işənvejti. Erteñ menen ele qamoodo ele, azыг volso çanənda Tonja oturat. Ysty-vaşy taza, vaarənan da zarəly—erkindik.

Məna qandajca keede turmuş vurulat: keede kəzge sajsa kəryngys qarandəlyq, keede qajtadan kyn kulymsyrujt. Eger aldəda turqan çanədan qamaluu qorquncu volboso, al azыг eñ vaqtəlyuu vala volor ele.

Мəна азыг, уşул тənc соң ујдə oturqanda, anə qajtadan qarmar aluuləry mymkyn.

Qajda volsoda ketyu kerek, viroq mənda qalvasqa kerek.

Viroq məndan təqəy ketkisi kelvejti, tygəngyr! Vaatəy Garibaldi çənyndə oquu qandaj qəzəq ele! Al aqan qandaj qəzəqə turqan, Garibaldənyñ turmuşu da oor volqon, anə da elden elge quuşqan. Məna al, Pavel, qatuu azarta vaarə çoqu çeti ele kyn voldu, cəndəlynda bir çy otkəndəj kərynet.

Andan, Pavkadan, ancaləq vaatəy cəqə turqan kərynvəjt.

Tonja, aqə qaraj vugylyp:

— Sen emne tuuralu ojlajsuz?—dey suradə. Aqə, Tonjanən kəzdəry qarəkək tartəp, typsyz tereñdej volup kərynet.

— Tonja, qaalajsəndəy, men saqə Xristina tuuralu syjləp verejin.

Tonja çandanəp,

— Syjlə,—dedi.

— ... çana oşondon kijin al qajta kelgen çoq.—Soñqu səzdəry al qəlyndəq menen syjlədy.

Komnatada, saattardəy bir qaləpta soqqonu uqu-lur turat. Tonja, vaşyñ vugyp, əjlaqandaj volup, eerdin ooruqanca tişter çattə.

Pavel aqə qaradə.

— Men vugyn ele məndan ketyugə tijişmin,—dedi. Pavel cəndəp.

— Çoq-çoq, sen vugyn ec qajda ketpejsin!

Anən icke çylyu varmaqtağə mojun vevəegen cactardəy arasəna çərgələdy, alardə erkeletip tara-də.

— Tonja, sen maşa çardam qalıuşa tijişsin. Depoşo vaşır, Artjomdu bilişyü kerek, anan Serjoçaşa zapiska çetkirip veriş kerek ele. Qaraqanyn ujaşnda menin tarancam çatat. Maşa varuu çaravajı, Serjoça anı alıuşa tijiş. Sen munu iştej alaşdıvı?

Tonja ordunan turdu.

— Men azyr Suxarkoşa varam. Anı menen birge depoşo keteviz. Sen zapiskandı çaz, men Serjoçaşa alır vaşır verejin. Al qajda turat. Eger al kelyuny qaalasa, senin qajda turşanındı aşa ajtıuşa volovu?

Ojlonur turup, Pavel çoop verdi:

— Kec qurun özy vaqqa alır kelsin.

Tonja yjge kec qajıtı. Pavel qatuu uqtar çatqan volucu. Tonja qolun tijgizgende al oşonur ketti. Tonja qıvanır kulymsyredy.

— Artjom azyr kelet. Al tigi orduna azyr ele keliptir. Anı, Lizanyn atasynın kepildigi vojunca bir saatqa voşotuşat. Parovoz depodo turat. Senin mında ekendiginđi men aşan ajta alvadım. Eñ zarı nerse tarşya turşanmyn şana dedim. Mına özy da keldi.

Tonja eşikti qaraj çygyrdy. Artjom, öz közderyne işenbej, qadar qojşonduj volup, eşiktin aldına toqtodu. Tonja, kelte menen oour çatqan atası uqrasın dep, Artjomdun artınan eşikti çaar qojdu.

— Boorum! Pavka!

Masele cecildi: Pavel erten ketet. Artjom anı, Kazatınada kete turşan Bruzşakın çanına, parovozşo çajlaştırat.

Adatta qatuu mynezdyu Artjom, inisinin taşdıryn bilmejince, al ucun qajış çer, özgörgen, mynezdyu bir qalırtıuluşun çojotqon. Al azyr çekten tışqar vaqıyluu.

— Oşontir, erten menen saat veşte sen material skladya kelesin. Parovozşo otun salşandan kijin, senda oturasın.

Seni menen syjleşkym kelet, biroq qajtıuşa uvaqıt çetip qaldı. Erten uzatarmın. Bizden temir çol batalionun ujuşturuşat. Nemisterdin uvaşındaaşıdaj ele, qaroldun astında çyrevy.

Artjom qoştoşur, sışır ketti.

Qaraqanındı daroo tuşty. Serjoça vaqın dıvalın çanına kelyuge tijiş ele. Anı kytur Korşagin qaraqan yjde arı-veri vaşır çurdy. Tonja menen enesi oouruluu atanın çanında voluşçu.

Serjoça eköe qaraqanında çoluştu, çana bir-birinin qoldorun vekem qışıştı. Anı menen birge Valja da kelgen. Alar şıvırdaşır syjleşty.

Serjoça ökunur;

— Men tarancan alır kelgenim çoq,—dedi. Silerdin yjge petlyğaslar tolup alırtır. Qoroodo aravalat turat, ot çaşır alışır. Çaşacqa sıdıuşa ec qandaj mynkundyk çoq. Mına, qandajca iş oşunan sırdan çoq.

Pavel anı tıncıtuşa tığıştı:

— Mejli, volvoso. Mındaaj, valkim, çaqşıraş volor. Çoldo taar qalıssa, vaşındı yzur alışar. Biroq sen alvette, almaşınca qojvo.

Valja Korşaginge çaqın keldi:

— Sen qacan ketesin?

— Erten, Valja, tañ syrgy menen.

— Qantir qutula aldın, ajtır versen?

Pavel, şevvırap, özünyn körgendöryn tez-tez ajtır verdi.

Könıyduy qoştosuştı. Serjoça tamaşalar syjlövösten tolqundap turdu.

Valja sonqu sezderyn qıjındıq menen ajttı:

— Çolun vaqtıluu bolsun, Pavel, vizdi unutra!

Ketiştı, oşondo ele qarañtıyıtın icine kirip çoluştu.

Yjde çımçırıtıq. Çalıtız saat şana, qadamdarın taq taqıdatır, çugur çatat. Eköönyn viröönö da uqto oju kelbejt. Altı saattan kijin alar açaşaşıtı tijiş emesrı, çana valkim, mından ağı alar bir-birin taqır körvös. Uşul qısqa mөөnöt icinde, alardın ar kimisinin icinde çatqan milliondoşon ojlor menen sözderdu ajtır vytyruy mymkynvy degi?

Çaştıq, cekten tışqarğ sonun çaştıq, aşıqtıq tyşnyksyz caqta çyröktyn tez qaşışınan şana aran sezilet; çoldoşundun köyrögynö qoqustan qolun tijgende qolun cocur ırtır, cetke tajılşan caqta, çana çaştıqtın tatuuluşu sonqu qadamdan saqtar qalşanda şana sezilet.

Syjktyunyn mojundu qucaqtaşan qoldorunan çaqın, çana ottoj kyjdyrgen övyuden tattuu emne bolsun.

Taanşqandan veri qaraj vul ekinci övyş. Korcagindi enesinen vaşqa, ec kim erkeletken emes, viroq dalajı tajaqtaşan. Oşonduqtan erkeletyuny kövröök cañqaj turşan.

Al ezilgen, qatuu turmuşunda mındaj şattıq vardıtın vilgen emes. Anın çolundaş vul qız-en coñ vaqtı.

Al anın cactarın çıtın sezet, çana anın közderyn körgendöj volot.

— Men seni uşuncalıq syjem, Tonja. Anı saqta ajtır vere albajm, qolumdan kelbejt.

Anın ojloru völynet. Solquldaq dene qandaj til alıtı... Biroq çaştıqtın tatuuluşu vaarından çolşoru.

— Tonja, vul vudun-cañdın vaarğ vutkendön kijin, men albette montjor volom. Eger sen menden vaş tartpasan, eger sen tamaşa ucyn emes, çın könılyñ menen çaqtırsan, anda men sen ucyn çaqş er volormun. Eger men seni emne menen volso da qara qıla turşan volsom, çanım çırsın.

Alar qucaqtaşqan vojdon uqtar ketişse, ene kögur qalıp, çamandıq ojlonvosun, deşip, völynur çatıştı.

Alar bir birin unutpas ucyn vekem uvada qılır uqtar ketkende, tañ syre vaştaşan volucu.

Tañ erted menen Ekaterina Mixajlovna Korcagindi oşottu.

Al daroo ırtır turdu.

Al vannada öz kijimderin, öyktöryn, Dolinniktin pidçagin kijir çatqanda, enesi Tonjanı oşottu.

Erted menenki nımduu tumanda alar stantsijaqa qaraj çöneştı. Art çaqtan ajlanır otun skladına keliştı. Otun salınşan parovozdun çanında alardı savırsızdanır Artjom kytyr turşan eken.

Şuuldaşan vıuşqa oronur, aqın şana kyctuy parovoz „Şşuka“ çaqındap kele çatat.

Parovoz kavinkasın terezesinen Bruzçak qarar turat.

Daroo qoştosuştı. Pavel parovoz vasqısnın temir tutqasına vekem çavıştı. Çolşoru çıqtı. Buruldu.

Tömen çaqts eki taanıç qaraan—uzun wöjliu Artjom, anın çanında sunduu, kicinekej Tonja turat.

Şamal acuulanıp Tonjanın wuzkasanın çaqasın dirliğetti, anın qara kyren tustyy cäs öymderın çeisirdetti. Al qoştoşur qolun wulajıt.

Artjom, közynın çaşın atañ tıjır turıjan Tonjağa, közynın qıjın menen qatadı da, kuzınyur qojdu:

— Çe men taqır kelesoomun, çe wularдын gaj-kalar¹ ez ordunda emes. Мына Павка! Мына sağa şket².

Pojezd wurulıştı etır ketkenden kijin, Artjom Tonjağa qaraj wuruldu.

— Mejli, emese, dos wololubu?—dedi, çana anın son qoluna Tonjanın tıjnaqtaj qolu çaşınındı.

Braaqtan, çyğyşın ıqcamdata waratqan parovoz-dın gyryldögöny uşulur qaldı.

ÇETINCI BÖLYM

Okoptor menen qurcalıjan çana tikenektyy temir şımdar menen otolıjon şaar, bir çumadan veri qaraj zamwerek kyryldöölöry menen qarama qarş mly-tyq atışuular astında oşıonur çana uşquşa ketip çattı. Tın çarımında şana tıncıtyq orduna kelet. Cocunıjan zalrtar şana keede tıncıtyq wuzat—wiri wırınin çaşının şyrların wajqaşat.

Tañ atar menen vokzaldaşy batareja çanında kişiler qamlyğa körö waştaşy. Zamwerekın qarar-şan oozu zaar çana qorqunıctuu ot cäsır çatat. Kişiler anı çadı qorqoşun portsijas menen tojun-

¹ Bul çerde gajka degen söz aqly ordunda emes degen maanide qoldonulqan.

² Kicinekej kişilerdi ajtat.

duruşa aşyşat. Bombardır şnurdu tartır çiberet da, çer titirep ketet. Şaardan uc çaqıymda, qızıldardın qolunda turıjan qyştaq ıstynde zamwerek oqtoru wytyn undy wasır, zuuldar, ışqır ucuşat, çana kelip, tyşur çarınır, torıraqts asmandı qaraj cäs-ratat.

Eski poljak monastırın qoroosunda qızıldardın batarejas çajlaşqan. Monastır qyştaqın ortosun-daşy döwöde turat.

Batareja wojenkomu çoldoş Zamostin ordunan ır-şır turdu. Al wasın zamwerekın qundaşyna qojur, uqtar çatqan wolucu. Oor mauzer taqqan qajşın bekemireek tartır, oqtun qandaj ucqanın çana qajş çerde çarılanın kytur, tıñşar turdu. Qoroonun icinde anın:

— Qanşanca erteç uqtajwız çoldoştor. Tur-şu-lal degen uny çarınıqtadı.

Zamwerekiler, uşul ele çerde zamwerekterdin çanında çatışqan. Alar daşy, wojenkomdoj ele, ır-şır turıştı. Çalqız ele Sidorcuk aqının qozşolot, çana al uşquşa watır salmaqtanşan wasın:

— Aj çyzy qaralar, tañ qylajar menen aşıldaj waştaşat. Bul emne degen şermende ell—dep köyly-syzdenur şana wasın köterdy.

Zamostin qatqır kyldy:

— Esi çoq elementter da, Sidorcuk. Senin uqta-şın kelgendigin esterine da alşşajıt.

Zamwerekci, itirkeji kelip, kydkyldöp ordunan turdu.

Bir top minuttan kijin monastır qoroosunda zam-wirekter gyryldedy, şaarda oqtor çarınla waştaşy. Qant zavodunun wıjık trıwasın ıstynö taqtajlar qojur, petlyğacy ofitser menen bir telefonist çajlaşqan.

Alar anda, truvapın ici menen ketken temir tepkicler arqılıu сыяыққан.

Şaar alaқanda turqandaj көрүнөт. Aлар ұғанда turur artellerijapın atьып vaşqarьp turuşat. Şaardь qurcağan qьzьldardьn ar bir araketi alarqja көрүнур турат. Bugun volşevikterde coğ çanduuluq var. „Tsejs“ turnavajь / arqьluu alardьn askerlerinin qьjtmьь көрүнөт. Temir çol vojlor, Podolskij vokzальn көzdөj, artellerijadan atuunu toqtotposton, aqьrьn ojana vronerojezd vара çatat. Aпьn arqasьnan çөөly askerlerdin tizimi keletat. Qьzьldar şaardь qolqo aluuoja tьrьşьp, esen çolu savuul qojuştu, viroq petlyrascьlar çol ystynө okor qazьp, çajlapьp aьşqan volucu. Okoptor voroonduu ottor menen çalьndadь. Tegerektegilerdin vardьşь atuunun quturinqan tarsьdaşь menen toldu. Savuul uvacьnda al eq çoğoqqu kycөnyy dараçasьna çetip, bir tutaşqan ökyryyğө aplanat. Oşondo, çaandaj çaağan qoğoğun төgyldөн volşevikterdin qatarlarь, kişiden tьşqarь qьsuuoa сыdaj aьvaj, araketsiz denelendi talaada qaltьrьp, qajta ceginişet.

Bugun şaarqja çasaloçan savuul varđan sajnь kycөdy, voroğan sajnь көөöjdy. Aва, zamavrek atuudan tьncь ketip vuroğalanat. Volşevikterdin qatarlarь çerge çata qalьp, mydyrylyp, toqtoosuz, ilgeri kele çatqandьşь zavod truvasьnьn coqusunan көrүнур турат. Aлар vokzaldь aьp qoğdu deerlik. Petlyrascьlar өzdөrynyn aytyn rezervderin soğuşqa kirgizişti, viroq vokzalda volö tьşkөн yzgylytky toltura aьşqandarь çoç. Çandary qaşajđan volşevikterdin qatarlarь vokzaldьn көçөлeryne soğur kirişti. Qьşqa qatuu soğuu menen өzdөrynyn soçqu pozitsijalarьnan—şaar cetin-

degi vaqtardan çana ogorodtordon quulur сыđarьldьn, vokzaldь qoğoq turđan Sic oqularьnьn ycuncy polkunun petlyrascьlarь, tartipsiz, casьrandь top volur şaardьn icine çajььp сыđa verişti. Qьzьl armija qatarlarь, duşmandь esine keltiraej, toqtotroj, tosur turuucu postordu ştkьtn kycy menen oodapьp taştar, көçөлөrdy tolturuştu.

Serjoça Bruzçaktь, aпьn yj-vylecy çana çaqьn qođularь çaşьrьnđan podvalda ec qandaj kyc qar-mar tura alđan çoq; al çoğoqu çaqqa umtuldu. Enesinin qarşь kelişine qaravastan, al seryy podvaldan tьşqa сыqь. Broneavtomobil „Sagajdacьnj“, tegerekti atqьlar, yjdyn çapьnan dьrьldar caar öty. Aпьn artьnan, panikaqja verilgen petlyrascьlardьn qatarь tarqalьp curqadь. Serjoçalardьn qoroosuna petlyrascьlardьn biri çygyur kirdi. Al çapьnьn vardьşьnca şaşььp özynyn patrontaş, şljom çana mьltьrьn taştadь da, dьval arqьluu aşьp tьşur, ogoroddu arasьna çaşьndь. Serjoça көçөгө сыđьp qaramaqсь boldu. Tьştyk vatьş vokzальna vара turđan çoldon petlyrascьlar qacьp çatьşat. Alardьn ceginyuleryn vronevik çaar keletat. Şaarqja vара turđan taş çol voş. Mьna çolqo vir qьzьl asker kelip сыqь. Al çerge çata qaldь da, taş çoldu vojlo to aьp çiverdi. Aпьn arqasьnan ekincisi, ycuncysy... Serjoça alardь көrdy: alar bir vygylyşet da, vasьp vара çatьp atьşat. Kyngө kyjğөн, kezy qojuulanoğan, ystynө icke көjnөk çana kijgen, veline pulemjot lentalarьn vajlanoğan, eki qoluna eki granat qarmanoğan vir qьtaj çaşьrьnvaj ele curqar varatat. Vardьşьnьn aldьnda, qol pulemjotun ilgeri sunur, avdan çaş qьzьl asker çygyur keletat. Bul—qьzьldardьn şaarqja aььp

kirgen birinci qatar. Serjoçanıñ şattıq sezimi qar-
tadı. Al taş çolqo atıñlar cıqtı çana alıñın var-
dıñıca:

— Çaşasın çoldoşor!—der qıjqırdı. Qoqstan
volqon bul işten qıtaj az şana çerden kəməlente
qojqon çoq. Al, quturınqan tyrdə, valanıñ ystıne
umtulmaqçı boldı, viroq Serjoçanıñ şattıqtan
çandanqan kəyınuşı anı toqtottı.

Qıtaj entigir, aşı qarar:

— Petıya qajda qactı?—der qıjqırdı.

Biroq Serjoça anı uqqan çoq. Al daroo qoroqo
cıqar kirip, petıyacı taştanqan mıltıq menen
patontaştı aldı da, qızıldardıñ artıñnan cıqadı.
Anı, tuştıy vatış vokzalına atıñlar kirgende şana,
taanıştı. Zamırek oqtorun çana amunitsijalar çyk-
telgön bir qanca eşelondu tartır alır, duşmandı
toqojqo ırqıñlar taştanqandan kijin, dem aluu çana
çañdan tuzyıy ucun toqtoluştı. Çaş pulemjotcu
Serjoçanıñ çanına keldi da tañ qalıp:

— Sen qajdan, çoldoş?—der suradı.

— Men mıñdaşı, şaardan, men silerdin kelyu-
nerdy kytır şana turdım.

Qızıl askerler Serjoçanı tegerekter alıştı.

Qıtaj şattanır kulymsyrer:

— Meniki anıqın viledi,—dedi. Çana Serjoçanıñ
dalıñnan qıvanır qadıq qojdu.—Anıqı: „Çaşasın,
çoldoş!“ qıjqırdı. Anıqı—volşevika, vizdiki, va-
lanza, çaqış.

Serjoçanıñ çyröy syjngönynen dykyldödy. Anı
daroo ele öz kişisindej qavıl alıştı. Al, alar menen
birge ştk soquşuna qoşulup, vokzaldı aldı.

Şaar çandandı. Qıjnalır vytkön şaar adamdarı

podvaldardan çana progvederden cıqtır, şaarğa
kirip çatqan qızıl velykterdy keryu ucun darvaza-
larğa cıqarıştı. Antonina Vasiljevna menen Valja,
qızıl askerler qatarında vaşqalar menen birge iri
attar vara çatqan Serjoçanı vajqar qalıştı. Al,
veline patrontaş vajlanır, ijinine mıltıq asıñlar,
şarkesiz varatqan volucu.

Antonina Vasiljevna, emne qıların vılvej, sanın
carty.

Serjoça, anıñ uulu, soquşqa aralaşqan. O, anıñ
munusu çazasız qalvas! Ojlor keryu: vytkyl şaar
aldında mıltıq keteryp çyrer emi! Andan kijin
emne volot?

Bul ojlor menen qurcalqan Antonina Vasiljevna
emi toqtoto alvastan:

— Serjoça, marş, azır ele yjge! Men saşı ker-
setermyn, oşvoqur! Men seni soquşturamın!—der
qıjqırdı. Çana anı toqtotmoqcu volup uulun közdöj
attadı.

Biroq anıñ Serjoçası, enesi taravıñnan qulaşı
kər çolu sojulqan Serjoça, enesine salqın şana
qaradı da, ujaluu çana qordonuu qızıldardıña va-
tır:

— Vaqıvı! Men mıñdan ec qajda varvajm,—der
qırt kesip qojdu. Çana toqtolup turvastan, anıñ
çanıñnan ötyr ketti.

Antonina Vasiljevna kyjkelöktöndy:

— E, sen enej menen mıña qandaj syjleşesyd?
Andaj volso, sen mıñdan kijin yjge qajta kelyucy
volvo,—dedi.

Serjoça ajlanır qaravastan ele:

— Kelvese, kelvejim?—der çoor verdi.

Qылар aяласып таррај qайсап Antonina Vasiljevna
çol vojunda turqan vojunca qaldы. Апын çанынан
kyngе kyjgen, caңdanqan соқусцлар qатарларъ етур
çатышты. Bireenyn.

— Ыяава, eneke! Uuluңdu komisar qыльр çajlar-
vыz, — degen qatuu, kylkylyу yny uquldu.

Vzvodaqо konyldyy kylky çajыldы. Rotанын алдында
kyctyy ynder bir ооздон ыrdар çiverdi:

Bas, çoldoştor, qorqroj bas,
Çan cыңalsып kyreşte,
Ken erikke çol salavыз,
Kokyrök kergen tireşte...

Qatarlar ыrdы daroo ilip aldы, çalрь xordun icinde
Serjoçанын da icke yny uquldu. Al өзynyn yj—vyle-
syn tарты. Al vylөdөgy bir şтыk аныqы, Serjoçаныqы
volucu.

Leşcinskijlerdin qoroosunun darvasasynda — aq
karton qadalqan. Aqа qыsqaca aяana „Revkom“
dep çazыlqan.

Апын çанында qызы plakat turat. Barmaqы çana
kөzdөry menen oquucunyn kökyregyne tuptuura
kөrsөtkөн qызы asker тыsyryлgen. Çana:

„Sen Qызы armijaqа kirdiңbi?“ degen çazuusu
bar.

Bul tilsiz ugytcylerdy tyn icinde, podiv¹⁾ qызmat-
cыларъ таqыр qojuşqan. Uşul ele çerde, Şepetovka
çaarынын vardыq emgekcilerine qarata revkomdun
cыqарqan birinci yndeesy çавыштығыльр qojulqan:

¹⁾ Podiv — divizjанын saяasъ velymy.

„Çoldoştor! Şaar proletariat askerleri taravыnan
alыndы. Sovetlik өkmet ornотuldu. Eldi тыnc voluuqa
cөqыrawыз. Qanduu talooncılar ыrqытыльр таştaldы,
biroq alar ec qacan qajta kelbes ycyn, alardy airo'olo
çojuu ycyn, Qызы armija qatarына kirgile. Emgekciler
өkmetyn vardыq kycynөr menen çaqtaqыла. Şaardaqы
соқуы vijligi garnizon naca'inginin qolunda. Graңdan-
дыq vijlik—revolytsijalyq komitette.

Revkom taraqasъ Dolinnik.

Leşcinskijlerdin qoroosunda çañ kışiler rajda
boldu. „Çoldoş“ degen söz aзыr ar bir qadam saяып
uqulat, kece ele al söz ycyn çанындan ymyt yze
turqansың. „Çoldoş!“ — ajtыр vytyre alvaj turqan,
tolqundandyruucu söz.

Dolinnik ujqunu da, dem aluunu da unuttu.

Çыqaccъ usta, revolytsijalyq vijlikti çolqо sala
vaştady.

Dacанын kicinekej komnatынын eşiginde — qaqaz
çавыштығылqan. Aqа qarындаş menen: „Partija komi-
teti“ dep çazыlqan. Мында toqтоo, çooş çoldoş
Ignatijeva iştejt. Podiv aqа çana Dolinnikke sovet
өkmetynyn mekemelerin ujuşturuunu tarşыrqan.

Bir kyn өtty, emi stoldordun çandarында qызmat-
cылар oturat, çazuu maşinasъ çaqылдаjt, aзыq-tylyk
komissariatъ ujuşturuldu. Komissar Tьçitskij — çan-
duu, qajrattuu kişi. Tьçitskij qantzavodunda, mexa-
niktin çardamcысы volup iştegen. Canda volqon qaj-
rattuuлуq menen al, sovet өkmetynyn birinci cыңdaluu
kyndөryнөн vaştap ele, volşevikterdi çaşығын көre
alvastыq menen тымысып volup qайсап fabrika ad-
ministratsijasынын vaşqыларып talqalay vaştady.

Fabrikadaqы соқулушта, tribunанын tosmo çыqа-
cып муştumu menen qoјajular, өзynyn tegeregin-

degi çumuşcularğa poljakca syjler, qatuu-qatuu duşman menen kelışpestik çenynde sözder ajtqan.

— Albette, — degen al, — murunqu volqon, emi qajta volbojt. Bizdin atalarbız çana özyvuz Pototskijge çeterlik iştedik. Biz alarğa sarajlar qurup verdik, al ucyn graf Pototskij viz acqadan ölvögydej qylyp çana aqy telöj turqan.

Qanca çyldardan veri graf Pototskijler menen Sanguşka knjazdarbız vizdin çonubuzdan tyşpej kele çatat?

Pototskij, orustar menen ukrainbıqtardaj qylyp, mojturuqtar kelgen poljaktar vizdin aravbızde azbı? Myna oşol çumuşcularbın arasında, sovet ökmöty alarbın vaarın temir muştum menen syjat eken, degendej graftın qujructar taratqan sözder var.

Bul çyzy qaralyq çalaa çoldoştor. Uşul kyngö sejin ar tyrdyy elderdin çumuşcularbız azırbıdaj erkindikke ec qacan ee volqon emes.

Bardıq proletariat—bir tuuqan, viroq tölölerdy viz qylyp, vıçta işenip qojçula. — Al qolon bulqar daqy tosmonu muştar aldy. — Kim vizdi tuuqandarbızdın qanbın tögüygö arqasbız qylyp oturat? Koroldor menen dvorjandar esen qylymdardan veri qaraj poljaktardı tyrykterge tuqurup kelışken, çana ar qacan ekincisine qol salıp, anı talqalar kelgen — qancalyq el qylyvadı, qancalyq vaqtıbızdıq tuulvadı! Munun kimge keregi var ele, vizgevi? Biroq munun vaar çaqında çoçolot. Bul itterdin soñqu kyndery çetti. Bolşevikter vıtyñ dyjnöge: „Bardıq ölkölördyn proletarlarbız, birikkile!“ degen, vajlar ucyn qorqunuctuu sözdy tarattı. Bizdin qutuluşubızdın,

çumuşcu çumuşcuğa tuuqan voluu ucyn vaqtılyu turmuşqa vizdin ymyt qylyşbızdın acqıbız myna uşunda volot. Çoldoştor, kommunistik partijağa kirgile!

Poljaktardın respublikasbız da volot, viroq sovettik respublika volot, anda Pototskijler volbojt, alarbız viz tamırbız menen çoçotobuz, Sovetter Polşasında volso özyvuz qoçojun volup qalavbız. Bronik Ptaşinskijdi silerdin kiminçer vilbejt? Anı revkom vizdin zavoddun komissarbız qylyp daıyndadı. „Murunqu çaqırlar, emi vaarğa ee volot“. Majram vizde daqy volot, çoldoştor, viroq çaqırbıqan çylymdardın çana sözün uqı korbögyle! Eger vizdin çumuşcu işenimibız çardam qylysa, anda viz vıtyñ dyjnödegy bardıq elderdin tuuqancılyqın ujuşturavbız.

Vatslav bul çanbız sözderdy özynyn çönekej, çumuşcu çyregynyn eñ tereñ çerinen çyqarar, ajttı.

Al tribunadan çerge tyşkände, çaştar anı qıvabıctuu qylyqırtar menen uzattı.

Çondor çana pikirlerin ajtuudan qorquştı. Kim vilet? Balkim, erten bolşevikter ceginişip ketse, anda ar bir sözün ucyn çandan kecyygö tuura keler. Eger darğa asıluudan aman qalsın, zavoddun quur çyqararında şek çoq.

El aqartuu komissarbız — sınduu, arıq oqutuucu Cemorısskij. Al — çerdik oqutuucular arasınan bolşevikterge çındar verilgen birden bir kişi volucu: Revkomdun mandajınan ajıqça işter rotasbız çaj aldy. Anı qyly askerleri revkomdo deçurduq qylyşat. Kecqurun vaqta, darvaza tyvınde, çılan syjaqtuu sozulup çatqan lentaluu „Maksim“ çana eki mılytqan turat.

Çoldoş Ignatijevna revkomda kele çatır, çar ças qızıl askerdi kerdı da, aça söz qattı.

— Sızdin çasızdız ecede, çoldoş?

— On çetige ketti.

— Siz uşul çerdiksizbi?

Qızıl asker çılmajdı:

— Men, murda kyny ana soquş uvaqında ar-mijağa kirdim.

Ignatijevna aça tikelip qaradı.

— Sızdin atanız kim?

— Maşinistin çardamcısız.

— Darğazadan, qandajdı bir asker kişi menen Dolinnik kelip kirdi. Ignatijevna aça qarar:

— Mına men komsomol rajkomuna çetekci izdep taptım, al vul çerdik eken, — dedi.

Dolinnik Serjoçağa çalt qarar aldı.

— Kimdiki volosun? A, Zaharın uulusunu? Ajda, valdarı toptoj ver.

Serjoça alarğa tad qalır qarar:

— A, rota menen qandaj volot?

Dolinnik vasqıs menen sıqır vara çatır:

— Anı viz erpeerviz, — dedi.

Ekiñci kyny kecke çıuq Ukraina çastarın çer-giliktyu kommunistik sojuzu komiteti tyzyldı.

Çañ turmuş kytılvostın çana tez kelip kirdi. Al, Serjoçanı vyt öz icine aldı. Özynyn çenilveç turqan kuctyuy ijrimine alır kirdi. Serjoçanın yj aylesy mında, çaqın arada volso da, al anı unuttı.

Al, Serjoça Bruzçak — volşevik. Al, çentögündöy aq qaçazdı onuncu çolu alır kerdı. Anda UK (v) P komitetinin blankasında, anın, Serjoçanın, komsomolduçu çana komitetin sekretarı ekeni çazılğan

volucu. Eger biröş şek qıla turğan volso, anda gimnastjerka ystynen vajlanğan qajızta, brezent kovura icinde, qımbattuu Pavkanın tartıusu vol-çon, syrduy „Manlixer“ ilinip turat. Ex, ajanıs, Pavluşka çoq.

Serjoça, revkomdun tarşyması vojunca esen kynder curqar çyrdu. Mına azırda anı Ignatijevna kytyr oturat. Alar stantsijağa, podivğa varışat, anda revkom ucyn adavijat çana gazetter verişmek. Al, daroo kəcəge curqar sıqıt. Sajası velyk qızmat-cısız alardı darğaza tyvnyde avto maşına menen kytyr turat.

Vokzal ıraaq, Vokzalda, vagondordo birinci Ukra-ina divizijasın ştabı çana sajası velymy turat. Ignatijeva çoldo vara çatuudan rajdalanır, Serjoçadan anı-mununu suraştırır vara çatat.

— Sen öz tarmaqıñ vojunca emneler iştedin? Ujumdu tyzdıny? Sen özündyn dostoruna, çumuşcu valdarına ygyt qıluuğa tijişsin. Çaqın arada kom-munistik çastar tovin vaş qoşturuu kerek. Erteñ vız komsomoldun saqınyñ tyzyr, vastırır alavız. Anar çastarğa teatrğa çynar, miting qılavız; çalır ajtqanda men seni podivdegi Ustinovic menen taanıştırır qojojun. Al qız silerdin çastardın ara-sında işter çyrse kerek.

Ustinovic, qırqılğan qara cactu, xaki tysty gimnastjerka kijgen, belin tar qajız menen vuur alğan, on segiz çaşar qız volur sıqıt. Serjoça andan eñ көр çañ nerseler yjrendı, çana işine çardam qıluuğa uvada aldı. Qoştıqondo al qız aça bir tañq adavijat, çana ajırqsa bir kicinekeç kiterce— komsomoldun programma çana ustavın verdi.

Revkomşo kyugym kirgende kelişti. Baqta Valja kutyр turşan eken. Al таағынсыз сөздөр менен Serjoşaа bir tijdi.

— Ujat emespi saşa! Sen emne, yjden taqyr ymyt yzdyры? Senin arqañda enem kyn saşyn ылаjt, atam acuulanat. Cataq bolmoq.

— Ec nerse volvojt, Valja. Yjge varuuşa menin colom çoq. Cын ele — coló çoq. Bygyn da varalvajm. Biroq мына seni менен syjlöşe turşan azыгаақ сөз var. Çyr менin komnatama kireli.

Valja aşasyn тааны алвады. Al taqyr өзгөргөн. Апы бирөө elektrik менен dyrmөттөгөндөj turat. Qarындаşyn orunduqqa olturquzdu da, Serjoşa таағынсыз ele daroo sözge kirişti.

Iş мындаj. Komsomolşo kir. Tyşynbejsynы? Kommunistik çaştar sojuzu. Men bul işte tеraşalyq mildetin atqaram. Işenbejsinbi? Мына, оқур көr!

Valja оқур сықты да, ujalşansыр ашасына qarady.

— Komsomoldo men emne қылмақсымын?

Serjoşa qoldorun çajыр çiberdi.

— Emne? Iş çoq dejsinbi? qaşылаjын! Men tyn icinde da uqtavajm. Ygyt çyrgyzyu kerek. Ignatijeva ajtat: vaағын театрда соқультур, sovet өкмөty çөnynde syjlöşөrvyз dejt, saşa сөз syjlөөge tuura keler, dejt. Men, al çoqtu syjlөjt, dep ojlöjm, antkeni men belgilyu, qandaj syjlөөny vilbejm. Uşunetip men işke verilip kettim. Qoş, ajtsь, komsomol çөnynde qandajca ojlöjsun?

— Men vilbejm. Al ubaqta enemdin çini virotale keler.

Serjoşa vuşa qarşy keldi.

— Sen enege qarava, Valja. Al bul işke tyşynbejt. Al, өзynyn valdarь çанында voluşun şana qaalajt. Al sovet өкмөtyne qarşy ec nerse ojlövojt. Qajta tilekteştigin көсетөt. Biroq majdanda апын valdarь emes, vaşqalardyqь соқуşsun degen oju var. Bul qantip adilettik bolsun? Esindebi, Çuxrajдын vizge emne ajtqаны? Мына, Pavka enesine qarar turşan çoq. Aзыr emi dyjnөdө qaalaşanca çaşooşo vizge uquq берildi. Qoş, Valjyşa, cындар ele sen vaşartasыды? Til alsañ qandaj çaqşy volor ele! Sen qызdar arasында, men valdar arasында iştegen volor elek. Saғы şajtan valasь Klimkаны мен bygyn ele qolşo alam. Qandaj dejsin, Valja, vizge qoşulasыды, çe çoqrу? Bul iş çөnynde мына мында, mende kiterce da var.

Al çөntөгynөн kiterce апыр, апы qarындаşына verdi. Valja, көзyn ашасынан albastan, ақығын şana:

— Petlyracylar daşy qajta kelse, anda emne volot? — dep surady.

Serjoşa bul masele tuuralu birinci çolu ojšo qaldy.

— Men, belgilyu, vardыqь менен birge ketemin. Мына sen tuuralu qandaj қылу kerek? Anda, enem cындар kyjyt tartar.

Al uncyqraj qaldy.

— Sen мына, Serjoşa, enem vilbegendej çana ec kim da vilbegendej, çalşyз seni менен мен şana vilgendej қылыр çazyр qoj. Men vardыqь işke çardam қыламын, oşondoj қылақ çaqşy volor.

— Munuñ tuura, Valja.

Komnatada Ignatijeva kirdi.

— Çoldoş Ignatijeva, bul menin qarындаşым. Valja. Men апы менен ideja tuuralu syjlөştym. Bul

Ignatijevağa verdi. Ignatijevanın çajbaraqat ajtqan sözdery tñşooculardь tьncьttь.

— Çoldoştör, çaştar, — dedi al, — silerdin ar kiminçer, özynyn mьnda uqqan vardьq sözderyn talquular tekşere alat, çana silerdin arañarda, revolytsijağa, tamaşasь volup çana emes, aktiv qatьşuucu volup qoşulup ketyucylər da tavьlat, dep işenem. Silerge eşik asьq, iştin vaagь özynçerdə çana. Biz, silerdin özynçerdyn syjlөөçerdь qaalajьvьz. Qaalajañdardь cьqьp syjlөөgө caqьlavьz.

Zalğa çanьdan tьncьtьq ornodu. Artqь qatardan:

— Men syjlөөny qaalajm, dегen bir yn cьqьtь.

Ajuunyn valasьna oqşoşuraq, azьraç calьr көzduy

Mişa Levçukov saqnağa kelip cьqьtь.

— Eger mьndaj iş volso, volşevikterge qol qavьşuu kerek, men mьndan qacrajm. Serjoça meni ailet. Men komsomolço çazьlam.

Serjoça quvanьp kylymsyredь.

— Mьna көrөсүдөрвү, çoldoştör! — dep al daroo saqnanьn ortosuna curqap cьqьtь. — Men ajtrapьmьvь, mьna Mişka, özьvьzdyn çigit, antkeni anьn atasь strelkasь, anь vagon vasьp өltьrgөн, oşonun arqasьnda Mişka oquj da alvaj qaldь. Al gimnazija vytyrvөsө da, vizdin işke daroo ele tyşyndь.

Zalda cuuldaşan çana qьjьqьtqan ynder uquldu. Artekardьn uulu ujul casьn tьrьşьp tarmaldatqan gimnazist Okuşev sөz suradь. Gimnastjorkasьn tartьp qojup, al sөz vaştadь:

— Men kecirim surajm, çoldoştör. Men vizden emneni qaalajañdьqtağьn tyşynө alvajm. Bizge sajasat menen iş qьluuqavь? Andaj volqondo, viz qacan oqujvuz? Bizge gimnazijanь vytyryy kerek.

Eger qandajdьr bir sport qoomun, coşuluuğa, oquu-çta mymkyn volqon klub asьşsa, anda vaşqa iş volor ele. Anьn orduna sajasatqa qatьş da, anan kijin vul ycyn özьndь asьşsьn. Kecirinizder, men vudja ec kim ьraзь volo qojvos dep ojlojm.

Zalda kylgөн ynder uquldu. Okuşev saqnadьn tyşyp, orduna oturdu, saqnağa çaş pulemjotcu cьqьtь. Furaçkasьn acuulanьp, mañdajьna tyşyp, quturunçan көzdery menen qatarlardь qarap aldь da, kycynyn vardьqьncь vaqьrdь:

— Kylesyçerвү, şymşyker!

Anьn көzdery — kyjyp turqan eki көmyrdөj. Tereñ dem alьp, qьcьtь kelgendikten qaltьrap, al mьndajca syjlөj vaştadь:

— Menin familijam — Çarkij Ivan. Men atamдь da, enemdi da vilbejm, qarococusuz völdum men; tilemci volup dubaldardьn tyvьndө oonadьm. Acьqьtьm, vaş qalqalaar çerim volbodu. Turmuşum, sizderdikindej erke taltadь valdardьqьndaj emes, it turmuşu ele. Mьna sovet өkmety kelgenden kijin, meni qьzьl askerler vaqьp alьştь. Bytkyl vzvod meni uulu qьlp alьştь, kijindirіşti, oquu-çazuunu yjretьştь, eñ kerektyysy kişilik tyşynьgyn verişti. Oşolordun arqasьnda volşevik völdum, çana өlgөncө volşevik volom. Kyreş emne ycyn volup çatьşьn men çaqşь vilem: kyreş — viz ycyn, çardьlar ycyn, çumuşcu өkmety ycyn çьryp çatat. Siler volsonor ajqьrlardan veter kişenejsinçer, şaardьn çanьnda eki çьz çoldoştördun өlgөнyn tyvөlyk ojron volqonun vilbejsinçer... Çarkijdin yny cojulqan qomuz qьndaj volup cьndьdadь. — Alar çandarьn, ec bir ojlonup turbastan, vizdin ьrьsьvьz ycyn, vizdin işiviz ycyn

qurman qılıbta... Bytyn ölkədə, zardıq məjdandarda qılıb çatıqat, a siler solsonor munda selkincek teep çatısqnar. Al, qoqustan prezidium çaqı qaraj suruldu da, zalda oturqandards, varmaq menen tytyr kersatty. — Siler myna aulanqa çajılasıtar, çoldoştor, myna aulanqa, aular anı tytynet dejsineral? Çoq! Toq kişi ac kişige çoldoş emex. Mında air çana çoldoş tasilı, antkeni al çaqır, çetim. Silerden aıqqa da çolunuzdan keket, çalıbır turaspyz, çajıtanıan sizge mındaıtar! — Eı, aıqçında al çırtıçur: — Mındaıtarı pulemıçot menen çana moıçoo kerek! — dep çıqırdı da, saqnadan çyçyryp tyçyry, ec kimgə çarasatan, taçqa çanıçy.

Kecede prezidiumdaçılardan air kişide çalçan çoq. Revkomçoo sara çatqanda Serjoça çajıçıçır:

— Qandıç çançal çıçtı! Emne, Çarkij tuura aıtat. Bizdin sul çimnazister menen işıız oı çolsodu. Açıuı çana keket, — dedi.

İgnatıjeva anı çazın çalıçır:

— Tan, çalırlıç ec nerse çoq, mında çolietar çaqtar çoq çatanıda ele, — dedi. — Alardıñ körçylyçy, çə mında surçuazıç, çə çardıç intelligentsıç, meçandar. Çımuçular arandı işteş kerek. Taçtaç tıyyıç çana çant zavoddonun tırek çıl. Biroq oçondoç solso da, mitingeden pıçda solor. Oquucular arandı çaqı çoldoştor sar.

Ustinovic İgnatıjevanı çıaattadı:

— Bizdin mildet, Serjoça, ar kimdin sezimin sizdin idejanı, sizdin urandı taıçqıçı sindıryy açıot. Partıçı ar air çarı oquçıçı çardıç emgekçilerdin etiserin nurat. Biz em kör çandıu mitingeler, keneşmeler, çıjazdar ötkeröuyz. Pıulıç stantsıçoda çajıç teatrıç

acıat. Çaqında agit — rojezd kelet, çana oçondo işı ajavaj kycötür çıvereviz. Lenin: „Eger kör milliondoçon emgekçiler körçylyçyn kyreşke tarpasıç, viz çene alvajıç“ dep aıçqanıñ esinizde tutuıuz.

Kecinde, çaq çarajçanda Serjoça Ustinovıçı stantsıçıçı uzattı. Qoştoşur, çolun çatuu çıstı, bir sekundca anı çıvervej çartıç turdu. Ustinovic biliner-bilinves çana çıtıçyçır çojdu.

Çaarçı çajıçır kele çatqanda Sergej özdörynyñ yjıne çaraj vuruldu.

Serjoça unçıçıçı, çarçıç aıçıçı çana enesinin çemelegenine çıdar turdu. Biroq atası çoşulçandan kicin çana Serjoçanıñ özy sözge aktiv çatıçyçır, atasıñ tujuçqa çamar çojdu:

— Çaracı, atake, siler nemister varında iş taştıçanda çana parovozdo çasovojdu öltıryçen çaqta sen yj-vılöç tuuralu oçlodıçı? Oçlodıç. Oçondoç volso da kettin, antkeni seni senin çımuçuluç mildeti arçasıç çıldı. Men daçıç yj-vılöç tuuralu oçlodıç. Eger viz çeginsek anda silerdi men yçyn çıuıçuntıçtaç turçanıñ men tyçynem. Eger viz çençek, anda vizdiki ystem volot. Biroq men yjçö oltura alvajm. Sen, atake, munu özyñ da çaqıç tyçynöçyn. Çataç çıluunıñ emne kereçı var? Men çaqıç işke kirıştim, sen meni çaqtoçıç, çardıç çıluuçıçı tıçıçıñ, anıñ orduna sen uruş çıçaracıñ. Keı, atake, çaracıçıç, al uvaçta enem daçıç maçıç vaçıçanıñ çojçooç. — Al, öçynıç arçıçıçına işenir, çarçıçıduu çıtıçyçır, taça köçyç közdöry menen atasıçna çaradı.

Atası Zaxar Vaslıjeviç skamejka ystınde tıncıç ketir vurçalandı da, çojıu muruttarı çana çıçıvaçıçan saçalı arçıluu kylymsyçer, sarçıç tıçterin köçöçty.

— Sezimgе васътдыгъ дъласъныъ, сунаръ? Сен таранса тащъныр алъанда эле, мен seni qamъsъ менен savavajт деп оjlojsuнву?— dedi.

Biroq апын унунде qorqutuу qоq volucu. Qыstайъ, qылыгыъ, ал өзунун uuluna qолun sunup:

— Ajdaj бер, Serjoça, мындаj көтөryлyр туръанда, мен çoltoолuq дъvasmън, viроq sen vizden cettеве, kelip туръун, — деп qоqumcaлар qоjdu.

Тун. Азыгаагъ асыгъ ешikten vasqьсqa çaryqtън çoolasъ tyşkөн. Pлыş менен тыстайсан çumşaq divandar тизилip qоjулъсан соң komnatada, advokattън кең stolunun çанында — веş kişi oturat. Revkomдun çьjnalъşь. Dolinnik, Ignatijeva, ceka төраçasъ — ваşьна kuvan voryk kijgen, qьrъьzъja оqşооюн Тимоşenko çана revkomдон екөө — узун vojлуu темir çолcu Şudik çана çalpaçьгааgъ murunduу, depo adamъ Ostapçuk.

Dolinnik stol arqьluu vygyлyр, Ignatijevaçja тikele qатар, qardьqqan yn менен syjлөp çatat:

— Majdandy çavduu kerek. Çumuşçularçja tamaq kerek. Biz keleribiz менен эле, soodagerler çана vazardaçь аьр satarlar парqtъ көтөryр çивериşti. Sovet aqçalarън аьşраjt. Çe muruңqu nikolaj aqçasъна, çe kerenkaçja çана satъşat. Bygyn эле qatuu vaa iştep cъçaravъz. Spekuljanttardън ec kimisi qatuu vaa менен satraj туръанын viz çaqşь vileviz. Çaşььр vytyryşet. Oşondo viz tintyy çasar, ал kişinin çon terisin şьjruuculardън vardьq tovarларън rekviçitsija dъlavъz. Мында ezilip turuunun keregi çоq. Biz, çumuşçulardън мындап аръ да асыçuularьна

çол qоjo аьvajvъz. Çoldoş Ignatijeva, viz tajaqtъ aşьçьгааgъ vygyр çивевеgej elek деп eskertet. Bul, мен ajtam, intelligenttik çumşaqтьq. Sen таарьна, Zoja, мен cъпын ajtam. Апын ystynө, iş majda soodagerlerde emes. Мына мен vygyn, traktorcu Boris Zondun çaşььqса podvalъ var ekendigi çөnynde maalumат aldьm. Bul podvalçja petlygacьlardan murun эле iri magazin eeleri tolçon tovar zapasън çьjnaşьrtьr. — Ал ajьm-acьq qыьр, şьldьндар acuulu kyлyр, Timoşenkoçjo qатар aldь.

Timoşenko çaşьla tyşyp:

— Sen qajdan vildiң? — деп surady. Ал ycyn, vul çөnynde vaarьnan murda ал, Timoşenko vilyyge тijiş volso да, Dolinniktin vardьq maalumattъ andan murun аьşь qордуq эле.

Dolinnik:

— Ge—ge! деп kyldy да, sөzyn syjлөj verdi. — Мен voorum, vaarьn көryр turam. Men podval çөnynde çана emes, мен senin kece divizija ştavьnyн naca-niginin şoferi менен çartъ vөtelкө samogon soqqonuңdu да vilem.

Timoşenko orunduçunun ystynde тыьrcьladь. Апын sarqьc өдynө qьзылдыq çygyрdy. Ал suqtanьр, kycөnyр çана:

— Мына qarьcь да, — деп qоjdu. Biroq qavaçьн salçan Ignatijevaçja qатар аьр tim voldu. Dolinnikke qатар: „Qara, vul şajtan çьçaccьny! Апын өз Cekasъ varçjo“ — деп ojlodu.

Dolinnik sөzyn ulap ketti:

— Мен munu Sergej Bruzçaktan vildim. Апын bir dosu oşondoçju vufette iştegen volso kerek. Мына oşol kişi aşьpazdardan, алardь murun Zon vardьq

• kerektyu nerse menen qaalaqtanşa çavdър turqtanьn vilgen. Kесе volso Serjoça anьq maalumatьn tartь: podval var, viroq anь tavuu qtana kerek. Mьna sen, Timoženko, valdardь, Serjoçanь al da, varqtьn. Bugyn ele vardьqtь tavьlqtandaj volsun! Iş oqtunap cьqsa, viz çumuşculardь çana oprodkomdivdi qamьzdzandьra alavьz.

Çaгьm saattan kijin quralduu segiz kişi traktor-cunun yjynө kirdi, ekөө көcөdө, eşiktin aldьnda qaldь.

On caqalьq celek sьjaqtuu çoon, çarьs vojluu, qьzqtьlьtm tyk menen qaptalqtan qoçojun, vir çьqtac vutun çaqьldatьp, yjgө kirgen kişilerdin aldьnda çoqtoloj vaştadь, çana qarдьqqan qalьn yn menen:

— Emne çumuştap keldiңer, çoldoştor? Emne ycyn mьncalьq kec keldiңer? — dep suradь.

Zondun arqa çaqьnda, carandaгьn çamьnьp Timoženkonun elektrik cьгacьnьn çaгьqtьnan көzdөгyn qьsьp qoçojundun qьzdarь turuшат. Qoңşu vөlmөdө, ontolor, anьn ajalь kijinip çatat.

Timoženko eki ooz sөz menen tyşyndyrdь:

— Tintyy çasajvьz.

Yjdyn astьndaqtь taqtajdьn ar vir kvadratь tekşerildi. Kesken otun menen tolqtan keң saraj, klado-vojlор, aştana çana eд сод podval — vaгьtь teң mьqtь tekşeryudөn өtkөryldь. Biroq çaqьгьn podvaldьn ec qandaj izin tava alьşqandarь çoq.

Aştana çanьndaqtь kicinekej vөlmөdө traktor-cunun qьzmatcь ajalь qatuu uqtuda çatat. Al avdan qatuu uqtatandьqtan, kişilerdin kelgenin da sezgen çoq. Serjoça anь aqьгьn oqtottu.

Serjoça uqtap çatqan ajaldan:

— Sen emne, mьnda qьzmat qьlasьnьvь? — dep suradь.

Al, çuurqtanьn vaş çaqьna tartьp, qolu menen çaгьqtь tosup, ec nerse tyşynvestөн, тапьrқар çoor verdь.

— Oova, siler kim volosuңar?

Serjoça tyşyndyrdь da, kijinyugө sunuş qьlьp, cьqtь.

Keңiri tamaq vөlmөsyndө Timoženko qoçojundan suraştьгьp çatat. Traktorcu vьşьldap, tykyrygyn cacьraгьp, artьqtьp syjlejt:

— Siz emne qaalajsьz? Menin vaşqa podvalьm çoq. Siz ubaqtьnьzdь beker өtkөryp çatasьz. Cьn ajtam, beker ele. Menin traktorun volqtan, viroq azьr men çardьmьn. Petlyracьlar meni talap ketişti, az çerden өltyгөj qalьştь. Men sovet өkmөty ycyn quvanam, viroq mende emne var, siz anь көryp turasьz. — Çana al qьsqa, çoon qoldorun çajьp көрсөтть. Anьn qan tamьrduu көzdөry volso, Ceka төгacьsьnьn өнynөн Serjoçaqta. Serjoçadan qajdadьr vir çaqqa çana andan yjdyn төвөsyne qaraj çygyгyp turat.

Timoženko, qanь qьzьp eerinderin tiştegilejt.

— Demek, siz çaqьra veryuny qojvojsuz? Podvaldьn qajdalьqtьn көрсөтүүgө соңqu merteve sunuş qьlam.

— Ax, siz emne, asker çoldoş, viz özyvyz da ac turavьz! Bizdin vardьq mylkyvyzdy alьp ketişti, — dep, traktor-cunun ajalь da sөzge qoşuldu. Al ьjlamaqсь da boldu ele, viroq ec nerse cьqqan çoq.

— Ac turasьnar, viroq qьzmatcь ajal asьrajsьnar, — dep Serjoça qoşup qojdu.

— Aj, qandaj qızmatçı al! Çan ele çarxı qız, vizdikiñde şana turşan. Anın es qajda varar ordu çoq. Mejli, Xristinkanın özy ajtır versin.

Timoşenko savırduulıqın çototur:

— Çeter, işke kirışeviz,! — der qızqırđ.

Tışta çarxı volo vaştadı, viroq traktorçunın yjundı daqı ele mıqtı tintyu çyur çattı. On ye saat izdöñyn natıçasızdıñnan qızıñ qajnaçan Timoşenko, tintyyny toqtotuıça oñ qıldı ele, viroq qızmatçı qızdın yjune ketuyge dajardanır çatqanda Serjoça — qızdın çotustan aqın şana:

— Balkim, aşqanada, meştin icinde volso kerek der çavırtaşın uşa çojdu. On minuttan kijin, antarıñır taştalojan onus meş, anda yj aldına tyş turşan temir çarxıq bardıñın acır berdi. Bir saattan kijin, keçage çotulur, qızıñır çarar turşan el çurçar alojan traktorçunın yjy çanıñan celek çana muşektör salınçan eki tonnalı çyk avtomobil çenör ketti.

Bısq kyñderdın birinde, Marija Jakovlevna kicinekej tyjuncak keteryp vokzaldan keldi. Añ, Artjomdın Pavka çanında otıçan sezderın taştap turur, çatuu bñadı. Añ yçyn çararçı, kyñder vaştadı. Tırıtkı çıluu yçyn ee nese çoq ele, oçonduçan Marija Jakovlevna qızıñ askerlerdın kızlerın çuçu turşan boldı, bulıñı yçyn qızıñ askerler aça asker ylyñı sızar çarar berip turuşu.

Bir kyñy keçanın ferezin tyşun, adattıñdan çavırnaç otıçar Artjom otı, çana çıktı tyşyn çıçırıp, vaştadın çıçırın.

— Pavkadan çavar keldi.

Çavıttuu voorum Artjom, — der çazçan Pavka. — Syjyky aqajım, saqa, avdan salamat volsoom da, özümün amandıqımdı çavar çılam. Oq menin çartalyma tijdi, viroq men ajıqır kele çalam. Doktor, sekkö zıjan keläegen dejt. Men yçyn çam çave, vaar çyur keler. Balkim, opruska añır, lazaretten çıçqandan kijin, vararmın. Eneme men varalavım, viroq uşundaj tuura keldi, men azır çoldoş Kotovskij atındaçı — özünün vaatırđıç menen sizge maalum volso kerek — kavalerija arıgadasın qızıñ askerimın. Men mındañ kişilerdi köre elek elem, çana arıgada komandirin avdan urmat çılamın. Enem keldiñ? Eger yjde volso, aça özünün kici vałasınan bısq salam ajt. Çana tañıçardı ketirgenim yçyn keçirim suranam. Senin voorçun.

Artjom, toqojçunıçuna vaarır, çat alçandıçıñdı bildirip çajı.

Marija Jakovlevna vıçta dejre dalaj köz çaşın tekkö volucu. Azır emi, çolu volçur uulunan çat kelse da, çajda çatqandıçı tuuralu adresin da çazçan emes.

Serjoça, vokzaldaçı, „Podiv agitpropu“ degen çazuulu, çaşı voçolu, passaçirskij vagonçı, vat vat vaarır turat. Mında kicinekej kupede Ustinovic menen Medvedevalar turat. Medvedevanın oozunan papiros yzılvejt, al oozunun uurtu menen şana kylyp çojot.

Komsomoldun rajonduç komitetinin çatçı Serjoça Ustinovic menen özy da sezbvesten çarvındaçır ketti, çana al adavijat menen gazet tañıçtarın vaştı,

vokzaldaşy qýsqa ucraşyudan, aсыq belgilyu volvoşon şattыq belgisin da aлыр kete turşan.

Podivdin aсыq teatr çumuşcular çana qýзы askerler menen kyn saýın tolu volot. Çoldordo, 12-armiyanın tystyy plakattar menen qoозdolşon agitprojezdь turat. Agitprojezd kynu-tyny qajnar turşan turmuş menen çaşajt. Basmaqana iştejt, gazetter, vараqçalar, yndөөler сығарылат. Majdan çaqын. Kесqurun Serjoça qoқustan teatrğa tuura keldi. Al qýзы askerler araşыnan Ustinovicti көrdy.

Tyn icinde, aпы podiv qызmatсылар turşan stantsijağa uzatыр vара çatыр, Serjoça özy da kыtrөгөн çerden:

— Emne ycyn, Rita çoldoş, menin ar qacan seni көrgym kelip turat?— dep suradь. — Seni menen көгүşyy uşuncalyq çaqşь! Uсuraşqandan kijin kyc artыр ketet, çana seksiz iştegin kelet, — dep qoşup qojdu. Ustinovic toqtodu.

— Mына emne, çoldoş Bruzçak, kel, mыndan kijin senin lirikağa kirvestigin ycyn uvada qылыşaly. Men aпы çaqтығайm, — dedi.

Serjoça, seğyş alyşan oquucudaj volup, qызardь.

— Men sağa dos qatarыnda ajttым, al sen meni... Men kontrrevolytsijalyq bir deme ajttымь? Mыndan kijin, çoldoş Ustinovic, men, alvette, vul tuuralu syjleвеймyn.

Çana, daroo qol aлыştь da, curqarşandaj ыdam basqan vojdon şaarğa ketti.

Bir top kyn qatarь menen Serjoça vokzalğa kelgen çoқ. Ignatijeva aпы saғырşan uvaqta da, al işi varдығын şyltoolor, qalyр qaluucu. Сындығында da aпын işi көр volucu.

Bir çolu tyn icinde, көсө menen yjynө kele çatqan Şudikqa oq atыştь. Bul көсөdө qant zavodunun çoқoрqu qызmatсылар volşon poljaktar turuucu. Uşul oqujanın arqасынан tintyylөр çasaldь. Tintkende qural çana faşistik „Strelets“ sojuzunun dokumentteri tavыldь.

Revkomdoşu kepeşmege Ustinovic keldi. Al, Serjoçаны bir cetke aлыр varыр, çajvараqat şana:

— Sen emne, meşçandardын men-mendigine verildinvi? Özdyk syjleşyyны işke көcyresyндау? Bul, çoldoş, ec nersege çaravajt, — dep suradь.

Mыndan kijin al qolu tijgende daşь çaşь vagonğa kirip сыға turşan voldu.

Ujezdik konferensija da voldu. Eki kynu qызу talquuşa qatыştь. Ycyncy kynu — vutyn plenum menen birge quraldanыр, kynu-tyny vojunca, өзөndyn aпы çaqь toqoşundaşь Zarudnijdin — retlyraşын talqalanыр vыtrөгөн starşinasынын vandasын quvalar çurdy. Qajta kelgeninde Ustinovicti Ignatijevаныqынан çoluqturdu. Aпы stantsijağa uzatыр vardь, çana qoştoşqondo qolun qatuu qыstь.

Ustinovic acuilаныр qolun tartыр aldь. Çana Serjoça daşь uzaqqa sejin agitprop rojezdine çoloşon çoқ. Kerek volşon ucurda da, Rita menen çөn ele ucraşqan çoқ. Çana aпын, Serjoçанын çyryş-turuşun tyşyndyryu çөnyndөgy talavыna da:

— Men seni menen emne syjleşөm? Daşь qandaj da meşçandyq, çө çumuşcu tavыna qыjanat qыldын, degen sözdy tağa qojorsun, — dep qыrt kesip qojdu.

Stantsijağa qызы tuulu Kavkaz diviziasынын eşelondoru kelip tyştь. Qara sur yc komandir revkomğa

keldi. Uzun vojluu, aňq, sarpaň qur qurcanan
Dolinnikti demitip:

— Sen maňa ec nerse ajtra. Çyz arava çer ver.
At elet dedi.

Serjoça eki qyzy asker menen çer tavuqta çibe-
rildi. Bir qyştaqta vular qulaqtardyn vandasyňa kez
keldi. Anda qyzy askerlerdi quralsyzdandyň, eïgöncö
toqmoqtoştı. Serjoça vaşqalardan tajaqta az çedi,
aň çaştyň ysyn ajaşty. Şaarda alardy çardylar
komitetindegiler alyp kelişti.

Al qyştaqqa otrjad çiberildi. Çerty ekinci kyny
tavşty.

Serjoça, yj-vyloşynyn tıncyn ketiryuny qaalavas-
tan, Ignatijevanynda çatyr oňoldı. Ustinovic keldi.
Serjoça birinci çolu uşul kecinde aňyn qol qyşqanyn
sezdi. Aňyn qol qyşqanyn uşuncalyq qatuu çana
çaşymduu boldı, Serjoça volso ec qacan mındaj
qyşuqta vaatırcylyq qyła aıvas ele.

Serjoça ısyq kyndördyn birinde kyndyz, vagono
kirip, Ritağa Korçagindın qatyn oqur verdi, çoldoşu
çonyndö ajtyr verdi. Keterinde:

— Toqoşto varam, keldö suuqta tyşem,— dedi.

Ustinovic işinen toqtolup:

— Toqto. Birge varavş — dep, aň toqtottu.

Kyzgydej çaltıgar turqan tınc keldyn çanyna toq-
toluştu. Tunuq çyluu suunun tazalyq ezyň kezdej
tartat.

Ustinovic:

— Sen çolajo çyğa turqan çerge vatır; kytup tur,
Men çomylyp alajyn, — dep vıjruq verdi.

Serjoça көрүтөнүн çанындаşы таşqa, өдүн kyngö
qaratır oturdu.

Aňyn arqa çaştynan suu çairyldady.

Çықactardyn arasyнан al, çoldo Tonja Tumanova
menen agitprojezdyn voenkomu Cuçanindın kele çat
qanyn көрды. Çaqşы frenc kijir, velin көр qajyştuu
portureje menen vuuşqan, qyşqatqan xrom ötyk
kijgen suluu Cuçanin Tonjany qoltuqtar, aşqa emne-
nidir syjler kele çatat.

Serjoça Tonjany taandy. Al, Pavluşanyň qatyn
alyr Serjoçağa kelgen volucu. Tonja da Serjoçağa
tikelip qarady — taanşa kerek. Alar Serjoçanyň
çanyna çetkenden kijin, Serjoça çentögynen qat
çықardı da:

— Bir minutqa şana, çoldoş. Mende qat var,
aňyn bir völegy sizge da tijeşelyy, — dep Tonjany
toqtottu.

Al, Tonjağa qattı sundu. Tonja qolun Cuçanindın
qoltuqunan voşotup, qattı oqudu, qat aňyn qolunda
viliner-vilinves volup qaltıradı. Tonja qattı Serjoçağa
qajta verip:

— Siz al tuuralu aşyqca ec nerse bilvejsizbi?— dep
surady.

— Çoq, — dedi Serjoça.

Art çaqtan kele çatqan Ustinovictin butunun asty-
nan majda taştar şықradı. Cuçanin Ritany көрүp,
Tonjağa qaraj.

— Ketelik, — dep şыбыradı.

Ustinovictin keer menen çыqqan qordoşondoş yny
aň toqtottu:

— Çoldoş Cuçanin! Sizdi anda, pojezda kyny voju
izdep çyryşet.

Suçanın közünyn qyjъ menen aqja çaman qarap aldъ:

— Ec nerse emes. Mensiz da işterin vytyşer,—dedi.

Tonja menen vojenkomdun artъnan qarap turur, Ustinovic:

— Bul maqtancaqъ qacan şana quur cъşьşar eken! — dedi.

Toqoj, duv cъşactarъnъn qaldajşan voryktoryn ijir, şuuldajt. Kөл özünyn tazalyşь menen qъzьqьtar. Serjoşanъn cumulur cъqъşь keldi.

Al cumulur cъqqandan kijin, Ustinovicti toqojdun cetindegi qulaşjan dudun ystynde oturşjan çerinen taptъ.

Alar syjleşyp oturur, toqojdun icine kirip ketişti. Bijik çanъ çertyu ajantcada es almaq voluştu. Toqoj çьmçьrt. Duvtar emne tuuraluudur şьvьşaşat. Ustinovic vaşьnъn aştьna qolun çaztar, çumşaq çertyn ystynе çata ketti. Anъn eski, çamaacьluu vatinka kijgen nazik vuttarъ uzun çөrtөrdyn arasъna çaşьrъndь. Serjoşanъn közy anъn vuttarъna tyştь, anъn vatinkalarъ bilindirilveş çamalşjan eken. Andan kijin al özünyn, bir varmaşь cъşьr turşjan, соd teşiktyu өtygynе qarap aldъ da, kylyp çiverdi.

— Emne boldu?

Serjoşa өtygyn көрсөттү:

— Mъndaj өtyktөр menen qandaj soşuşa alavьz? Rita çoor vergen çоq. Al çөptyn өзөгyn teşip, vaşqә nerse çөnyndө ojlondu.

— Suçanın — çaman kommunis, — dedi al ajaşьnda. Bizdin vardьq sajasъ qъzmatcьlar nasar kijimde çyret, bul volso özy tuuralu şana qam çejt. Al bizdin partijada çolbun kişi... Mъna majdanda işter

cъndar ele qъşьn. Bizdin өlkөгө qanduu soşuştarşja uzaq cъdoоşjo tuura keler. — Çana bir az tim oturur, sөzyn vytyrды: — Bizge, Sergej, sөz menen da, mьltьq menen da oratorluq (cecendik) qьluuşja tuura kelet. Borvorduq Komitetтин, komsomol sostavъnъn төrtтөn birin majdanşja mobilizovajт qьluu çөnyndөгy toqtomun vilesinъi? Men, Sergej, bul çerde uzaq turvaspъz, dep oşlojm.

Serjoşa, anъn ynynde adattaqьdan tьşqarъ qandajdьr bir notalar vardьşьn sezip, anъn sөzdөryn tapьrқар tьşadь. Ritanъn qara, cumuluudan çaltьrap turşjan көzdөry Serjoşaşja tikelgen volucu.

Serjoşa özyn az şana unutup çiverbedi çana Ritaşja anъn көzdөry kызgy sьşaqtuu, andan vardьq nerse көrynur turat, dep ajtьp çivere çazdadь, ubaqъnda özyn toqtotur qaldь.

Rita cъqanaqtар, bir аз көтөрдү.

— Senin tarancan qajda?

Serjoşa tarancasъ çоq qavьn qajşьşьr qaşьr:

— Qьştaqta qulaqtар şajkasъ talар aldъ, — dedi.

Rita, qolun gimnastjorkasъnъn çөntөгynө salьp, çaltьrap turşjan vraunigin cъşardь.

— Kөresunъv tigi duvtu, Sergej? — dep al vraunigi menen, alardan çьşьrma veş qadamdaj çerde turşjan, qavьqtarъ qoñtorulur tyşkөн cъşactь көrsөттү. Çana qolun көтөryp, meeler turbaстан ele atьp çiverdi. Cъşactьn qavьqъ qoñtorulur tyştь.

— Kөrdүndү? — dedi Rita aьmьsьnьp, çana qajtadan attь. Daşь çөptyn ystynө qavьq tyştь.

Rita tarancanъ Serjoşaşja verip, kylyp:

— Me, көрөлыкcy, sen qandaj atar ekensin? — dedi.

Serjoça uc çolu atır, birdi şana çaza atır qaldı.
Rita ızazı volur çılmajdı:

— Men, seniki nasarıgaaq volor, der ojlodum ele, — der qojdu. Rita tarancanı çerge qojur, çerkə çanvaştadı. Gimnastjorka arqılıu anın ketorynkı kökyreyı acıq vilinir turat. Al aqın şana:

— Sergej mında kelci, — dedi.

— Sergej anı qaraj çıldı.

— Kəkty көрөсуңөү? Al qandaj көркөк. Senin көzdөryң daşdı dal oşondoı. Bul çaqşı emes. Senin көzdөryң sur, volottoı voluuşta tijiş ele. Kək - al qandajdıң cekten ızqarı çumşaq.

Çana al Serjoçanın aşış cactuu vaşın qarmar alır, anı ezyne qaraj tartır, oozunan өөр çiverdi.

Eki aj өтыр ketti. Kyz kirdi.

Тун, çыаactardı qara tordomşo ogor, vilinbesten çaqındaı vaştadı. Divizija ştavının telegrafcısı, „morze“ darıdatuuсу apparat ыstındө vudylyp, çыlandaı çылаң tar tasmanı varmaqтарынын arasınan cıvar alır çatat. Cekit çana kicine sıзыqtardan qoşulur çasalıңan sözderdy daroo vıankalarıça çazat:

„I divizija ştavy nacalnıgıne, korıjası Şepetovka şaardıq revkom toraşsına. Uşul telegrammanı alqandan, on saattan kijin, şaardaşdı vardiş mekemelerdi көcyryyğө vıjramın. Şaarda bir batalion qaltınır, al soquş ucastkasına komanda qılıusu N—polk komandirinin qaramaşına verilsin. Ştadıv, podıv, vardiş soquş mekemeleri Barancev stantsijasına ceginsin. Orundalış nacdivga vıdırilsin. Qol qojulıңan“.

On minuttan kijin şaardın çытçыrt көcölөry menen, atsetilen cыраşы көзун çaltıratır mototsiklet саар өtty. Al vşыldar kelip, revkom darvasasının tyvune toqtodu. Mototsikletci telegrammanı revkomdun toraşas Dolinnikke verdi. Mından kijin kişiler anı-veri curqaj vaştadı. Aşırqsa rota qatarıa tızıldı. Bir saattan kijin, şaarda revkomdun vıjumdarı çыk-tөлgen aravalar qaldırar vaştadı. Podolskij vokzalında vagondorşo çыk sala vaştadı.

Serjoça telegrammanı тыңşар volqondon kijin, mototsikletcinin artınan curqar cыtır, şoferden al:

— Siz menen stantsijaда varuuşta volobu? — der suradı.

— Artqa otur, vıroq vekem qarmanşın.

Emi ele sostavıa tirkelgen vagondon on qadam-daj cettereek Serjoça, Ritanın ijninen qarmağı, çana qandajdıң bir vaa çetkis çыmvattuu vıjumnı çoqtotur çatqandaj volur:

— Qoş, Rita, menin çыmvattuu çoldoşum! Biz seni menen çoluquşarvız, vıroq sen meni unutra. — der şıvıradı. Al, aзы ele vaqınır ыjar çıvererin esi cыtır sezdi. Ketyu kerek ele. Artıq sıjlөөğө şajı kelbesten, al anın qolun şana qatuu qıstı.

Erteң menen şaar çana vokzal voş, çana çetim volur qaldı. Sonqu pojezdın parovozdoru qoştoş-qondoı qıjqırıştı. Stantsıjanın arqasındaşы çoldun eki çaşına, şaarda qaltırılqan bataliondun saqсы qatarlaş sozulur çatır aldı.

Çыаactardı çылаңас qaltırır, saş çalıvraqtar qu-julat. Şamal asmanda evelektegen çalıvraqtardı ilip alır, çol vojunca aqın tegetet.

Qызы asker şinelin kijip, kendir patron sumkala-
ryn taqqan Serjoça, on qызы asker menen, qant
zavodunun çанындаşы eki çoldun burcun tosup turdu.
Alar poljaktardы kytur çatыştы.

Avtonom Petrovic özynyn qоңşusu Gerasim Leon-
tijeviçtin eşiğın qаqtы. Gerasim kijinwegen wolucu,
al eşikti асыр qарар:

— Emne boldu? — dep suradы.

Avtonom Petrovic, мытыqtарын dajar qартар wara
çatqan qызы askerlerdi kersөtүр, özynyn qоңşusuna:

— Ketip çatышат, — dep көзүн qысты.

Gerasim Petrovic:

— Siz, poljaktardын weligisi qандаj ekenin bilwej-
sizbi? — dep qaralаныр qоңşusuna qaradы.

— Bir waştuu wyrküt wolso kerek ele.

— Аны qajdan tabuuqа wolor eken?

Avtonom Petrovic асуулары keçigesin тырмады,

— Alarqа ec nerse emes, kelişti da, ketişti, —
dedi, bir az ojonup turup, — A sen мында, çанды
өkmөtkө qандаj çaqtam dep waşынды taşqa ur.

Çытчырттықты wuzup, pulemjot тырыdadы. Vokzal
çанында kytрөгөн çerden parovoz waqьra waştadы,
çana oşondon, qatuu kыrsyldөр zamwerek атылды.
Oor snarjad ulup, ontop, wijik asmanda, аваны кө-
zөр ötty. Zavoddun артындаşы çолqо ötyşүр, çoldun
setindegi badaldardы көгуş tytyn orodu. Kөсөдө,
minut sajnы qылаңdap, qawaqtарын salыр, qызы as-
kerlerdin qatarлары uncuqraj cegine waştadы.

Serjoçанын wetinen salqын, moncoqtoj көz çаşы
tegerenip ketti. Kөz çаşынын izderin çаşылыр syrtүр,

çoldoştорuna аjланыр qaradы. Çоq, wirөө da көрөө-
gen eken.

Serjoça menen bir qatarда uzun, ағыç denelүү,
taqtaj zavodunda iştej турqан Antek Kloptovskij wara
çatat. Antekтин qawaşы salыңқы, öñү wyrkөө. Анын
kөzdөry Serjoçанықы менен ucuraşat da, Antek özy-
nyn çаşығын ojun bildiret...

— Bizdikilerdi, аjықса меникин emi quuquntuq-
taşat. „Poljak wolo turup, poljak legionдорuna qarşы
сыqqan“ деп аjтыşар. Авыşqаны таqtaj zavodunan
quur сытышат, çana qamсы менен sabaşat. Biz me-
nen wirge ket, деп atama ajttым, wiroq yj-wylosyn
taştооqо авыşqанын kыcy çetken çоq. Ex, qarqыş
tijgirler, tezireek ele alar menen qarşылыşsaq eken! —
dep Antek көзүнө salaңdap тыşкөн qызы asker
şljomun сыdamсызданыр оңdodu.

... Qоş, kelwetsiz, wulqanc, tepirejgen çaman yjlyu,
ijri-mujru taş çolduu tuuqan şaar! Qоşqula uruq-
tuuqandar! Qоş, Valja, qоşqula, çаşығын işтөөгө
qalqan çoldoştor! Çat, асуулу, wraжымды bilwej tur-
qan аq poljaklegiondorы wасыр kele çatat.

Mazut menen majlаныр wtkөн көjneк kijgen depo
çumuşçularы qызы askerlerdi qajqылуу qaraş менен
uzatыр qalyştы.

— Biz daşы kelewiz, çoldoştor! — деп qыjqыды
артыqqan Serjoça.

SEGIZINCI BÖLYM

Taң aldындаşы көк tytyndө özen suu kyygym
tartыр çылыраjt; çeektegi qamыştardы aralar şыldыrajt.
Özen suu çeekten tartыр ortosuna cejin çaj aqtat,
tegizdigi qыjмылдаwаqtандаj, tysy wozоруңqu, çыты-

raq bolup korynet. Orto çeri qara kək, şar bolup, qyjmyldar, tømøn qaraj aşyşyр çatqanь көzge salьnat. Өzөн suluu çana zor. Мына uşul Өzөн tuuralu Gogol Өzynyn „Sonun Dnepr...“ degen атаqtuu сы- qarmasьn çazьjan. Өzөndyn vijik oң çeegi tike çar bolup suuşa salьnyр tyşet. Al, keң Өzөndyn aldьnda Өzynyn qyjmylьn toqtotqon sьjaqtuu, todoj bolup Dneprge taqalьjan. Sol çaqь çeektin tømøn çaqьnyн vaarь qumduu taqьr menen çaptalьjan. Alardь, Dnepr çazьşь taşqьndan kijin, Өz qalьvьna qajt- qanda qaltьrьr ketet.

Өzөndyn çanьnda, tar okortoqь çerge çavьşyр beş kişi çatat. Alar, „Maksim“ pulemjotunyn aldьna qatar çatyр alьşqan.

Bul, çetinci — atqaruucu divizijanьn aldьñqь „sekreti“. Pulemjottun aldьnda, Өzөndy qarar, Serjoça Bruzçak çanvaştaşjan.

Kecee qьzьldar, seksiz qaqьlyşuularda alsьzdanьr, poljaktar artellerijasьnyн çatqьrdaj çaadьrşjan otu menen talqalanьr, Kijevdi tarşьrьşь. Andan kijin Dneprdin sol çeegine Өtyşty. Al çerden bekem orun alьşь. Poljaktardьn mьndan arь qaraj Dneprdin arь çaqьna Өtyşy mymkyn emes.

Ceginyy, көр kişi çoqotuu çana duşmanşa Kijevdi tarşьruu — qьzьl askerlerge qatuu taasir qьldь. 7-divizija toqojdu aralar oturup, duşmandьn qurcoosun qaarmandarca çьrьr, Malin stantsijasь çanьndaşь temir çolşo сыşyр, stantsijanь alşjan poljak askerlerin talqalar, alardь toqojşo quur kirgizip, Kijevke bara turşjan çoldu actь.

Emi, suluu şaar berilgenden kijin, qьzьl askerlerdin qavaşь qarьş salьndь.

Poljaktar, Darnitsadaşь qьzьl völykterdy syrup сыşyр, sol çeektegi temir çol көryrөesy çanьndaşь aşьraaq majdandь qolşo alьşь.

Biroq qancalьq kyc çumşasa daşь, qarşь qojul- çan qatuu savuulşa usurap, andan arь çьla alьş- qandarь çoq.

Serjoça, aşьr çatqan Өzөн suunu qarajt da, Өkөн kynderdy ojlonboston qojо alьajt.

Kecee kyny, tyş cende, çalьrь acuu menen qur- calşjan Serjoça, aq poljaktardь qarşь savuul menen tosur aldь: oşol ele kecee murutu сыşa elek legio- ner menen vetme vet qaqьlyşь. Al, qьlyşqа oqşo- şon fransozdordun uzun najzaluu mьlyşьnyн ilgeri sunup, tyşynyksyz bir nemeni qьjçьrьr, qojon se- kirik menen attar, anьn ystynө çavьşь. Anьn acuu- dan vaqьraşjan көzdөryn Sergej bir sekundca ele көrdy. Daşь bir sekunddan kijin Sergej şьkьtn usu menen poljaktьn şьğьn qaqьr çiverdi. Çana çarqь- raşjan fransoz şьğь cetke ьaşьr ketti.

Poljak çьşьldь...

Sergejдин qolu көtөrylgөн çoq. Al, uşuncalьq er- keletip syjuuny, dostuqtu bekem saqtaj allyuny vil- gen Sergej Өtyryunyda çaqşь vilet. Al, voorsuz ça- man çigit emes, viroq, al, bul dyjnölyk parazitler taravьnan çiverilgen, aldanşjan çana duşmandьq menen quturtulşjan soldattar çьrtqьctьq көрө albastь- şь menen tuuşjan respublikaşa qol salşanьn da vilet.

Çana al, Sergej, çer çyzynde birin biri Өtyrөөj tur- şjan kyndy çaqьndatuu ycyn çana Өtyrөt.

Paramonov anьn dalьşьnan tyrtyp:

— Ceginemiz, Sergej, emi bizdi daroo ele көryşөt,— dedi.

Pavel Korkagindin, bir tacankaşa, bir zamirektin aravasıyla aldına oturur, bir voz atqa minir, tuuşan ölkədə keze vaştaşana bir çyldaj boldu. Al esty, çynaldy. Azartardyn çana çyjnçylyqtardyn icinde soçojdu.

Oor patron sumkalar öjkögen terisi da tyzölyp çetişti, mylytq çajyş öjkögen çeri da vytrös taq volup qaldy.

Uşul çyl icinde Pavel dalaj qorçunuctuu nerselerdi kördy. Özy şajaqtuu ele kijimsiz, çynajlaq, viroq öz tavnyyn ökmety ucyn kyreşyy otunun öcpes çalyly menen çaptalçan, vaşqa mindegen askerler menen birge, özynyn rodinasyn qarşy - terşi çöo vasyr çyqtı, çana eki çolu çana voroondon ajnylyp turdu.

Birinci çolu çaptalylynan çaradar voluu arçasynnda, ekincide — 20 - çyldyn suuq fevralynnda çavyşçaq, çyzuu kelte menen oourp çattı.

12-armiyanyn polk çana divizija çatarlaryn bul vityyu kelte, poljak pulemjottorunan da çamanarylaq çyrdy. Armija, poljaktardyn daşy ilgeri vazyşna çolto volup, vardyq tyndyk Ukrainany vojlor, kel bir majdançy sozulçan volucu. Pavel çala-vula ajyçy ele, özynyn velygynö çajtyr keldi.

Azyr polk, Kazatkinden Umançy ketyucy temir çol tarmaçyndaqş Frontovka stantsijasynyn çanyndaçy pozitsijada turat.

Stantsija toqoj icinde, kicinekej vokzal ımaratyn anyn çanyna, eeleri taştap ketken vuzulçan yjler soçulçan. Bul çerde turuuçy mymkyndyk çalybaçan. Yc çyldan veri soçuştar bir vasylyp, bir çajta çyşy ketet. Uşul uvaçyt icinde Frontovka kimderdi çana körgen çoq.

Daşy çol oqujalar qozçolçonu turat. Avdan azajçan, bir çancalyq tartipsizdengen 12-armija, polşa armijalarynyn çysuu arçasynnda Kijevke çaraj ceginen çaqta, proletariat respublikasy, çeyy marşy menen mas volçon aq poljaktarçy qarşy çatuu soçqu dajardap çattı.

Braaq Tynky Kavkazdan Ukrainaçy, soçuş tariçynnda misaly körgynvögen bir çyryş menen, 1-attuu armijanyn soçuşlarda çynlyqqan divizialary keltirile vaştady. Tertynçy, altynçy, onbirinci çana ontörtynçy kavalerijalyq divizialar, birinin arçasynnan biri Uman rajonuna çaqyndaqş, çana vizdin majdandyn artynnda toptoşur, cecuyucy soçuştarçy vaza turçan çol-doçy Maxno vandalaryn çyşy-çojur çatyştı.

On altı çarym miç çylyc, talaany ıvyşylynan kyjçon on altı çarym miç atçandar.

Çyşylydardyn çojorçy komandacylyşynyn çana tyştık-vatyş majdan komandacylyşynyn vardyq etiveri, vardyq işti cese turçan bul soçquçy qarşy pilsudçikterge muruntan vilip turuuçy çol çojvooço çaratylyçan. Respublikany çana majdandardyn şavtarı bul atçan körcylyktyn toptoluşun avdan tınyşy saqtady.

Uman rajonunda aktivduy araketter toçtotuldu. Moskvadan Xarkovdaçy majdan şavyna, andan 12-çana 14-armija şavтарыna çaraj sozulçan tuura syjleşö turçan telegraftar bir toçtoosuz tıqyldap turat. „Morzecylyar“ tar telegraf lentalaryna şifrlançan: „Attuu armijanyn toptoluşuna poljaktardyn etiver çylyulalaryna çol çojulvasyn“ degen prikazdardı tıqyldatyştı. Aktivduy uruştar, poljaktardyn ilgeri çylyşyna Budjonnyj atçandarynyn divi-

zijaların uruşqa tartuu qorqunucu bolıjon çerlerde şana boldu.

Osoq qızıl tilderin qıymıdatat. Tytyn kəyuz şakkerdey volur bululur, bululur çorıotu ketöylet. Cirkejler tytyndy çaqırbajt, alar tızıldar, ululduq, ırqam top volur ucır çyruşet. Braaşıraqta, ottu eki çaqtan tegerektep askerler sozulur çatat. Ottun çarış alardıñ eyn çezdin tısynə oqşor kəşetot.

Osoq çanındaşı kəyuz kylde kotoljekter çajna-tyr çatat.

Alarda suu çajnajt. Kyjyr çatqan çarıştıñ astınan çalıñdın uuru tili çıqtı da, ucu menen biröenyn budalanıjan vaşın çalar aldı. Baş anı çaqırbastan:

— Tfy, şajtan! — dep, cetke şiltendi.

Tegeregindegiler kylyştı.

Ottun çarışına çarınar, mıltaşınyn için emi ele çarar çırqan, sukna gimnastjorkaluu, çırqı-şan muruttuu, ulıajaja tuşkən qızıl asker çoon yn menen:

— Bul vala bilimge verilgen da, ottu da sezwejt, — dedi.

— Sen, Korcagin, andan emne oquđanıñdı bizge ajtır versenç volo.

Çaş qızıl asker kyjgen sacın qolu menen çarınar kerdı da, kylymsyröp qojdu:

— Mına munu kitep dep ajtsa volot, çoldoş And-roşonk. Munu oquğanda, taqır aşıraj albajm.

Korcagindın çanında, podsumkasın avdan tırışır tigir oturđan çalpaq murunduu çigit, qatpağan çipti tişi menen yzur, yzur qızırşınır;

— Anda kim tuuraluu çazat? — dep suradı. Çana çalqan çivin şıjomuna saığan ijnege orop çatır: —

Eger syjuşuy çönynde volso, men avdan qızırşam, — dep qoşur qojdu.

Tegeregindegiler çatırıştı. Matvejçug özynyn kirpi öndentır çırqan vaşın ketördı da, ajlaker kəzyn avdan mazırqar qızır, çigitke çarınır:

— Emne, syjuy degen çaqşır nerse volot, Sereda, — dedi.

Sen suluu, syrettej çigitsiñ! Qajda şana barsaq da, qızdar senden taqasız çalışat. Senin bir kici-nekej kemciligin — murduñun çalpaqı. Bıroq, anı tyzötıyge volot. Kec qurun murduñun ucına on qadaqtuu Novitskij vomvasın taqır qojson, tañ atar menen tyzölör qalar ele.

Çatırır kylydın, pulemjot tacankalarına vaj-lanır qojulđan attar yrkır, tırırşlaştı.

Sereda erinir buldu da:

— İş sululuqta emes, kotjolkoda, — dep öz ce-kesin dykyldetty. Mına senin tiliñ çalqan volıjonu menen, özud kəkmeenin kəkmeesisin, çılardıñ da muzdaq senin.

Bir-birine asıluuğa dajar turđan çoldoştordu otde-ljonnyj komandır Tatarinov aşıratı:

— Boldu, boldu, valdar, emne tişteşesinçer? Andan kərə, uğıştuu kitep volso, Korcagin oqır versin.

Tuş-tuş çaqtan:

— Ajda, Pavluşa, ajda? — degen yndör uçuldu.

Korcagin eerdı otqo çaqın qojur, anıñ ystıne oturdu da, tizesinin ystıne kicinereek çalıñ kitepti asır qojdu.

— Bul kitep, çoldoştör, „Ovod“ atalat. Munu men bataliondun vojenkomunan aldım. Bul kitep mağa avdan taasir çılat. Eger tınc otursanar, men oqujmun.

— Oquj beri emne... Es kim çolto qılaajt.
Polk komandiri Puzrevskij çoldoş komissar menen
tımьсьн kelip, otqo çaqьndaçında, al, oquucu tьp
etresten tikelgen on bir tyğej kəzdy kərdy.

Puzrevskij vaşьn komissarçja qaraj vurup, qolu
menen tьdşar çatqan toptu kəsettı.

— Мьна polk razvedkasьньн çaгьть. Menin anda,
ali avdan çaş tərt komsomolum var, andaj volso da
ar kimisi mьqtь askerdin orduna tatьjt. Birəə — tigi
oqur çatqanь, ekincisi, kərdyğьvı? — Kəzdəry qarьğ-
qьrdьn valasьnьqьndaj, — alar Korçagin menen Çarkij.
Alar — açьgavas dostor. Oşondoј volso da alardьn
ortosunda çaşьn eregişyy vьtrəjt. Murun Korçagin
menin birinci razvedicigim volucu. Azьr anьn avdan
qorqunuctuu eregişcisi var. Мьна azьr, qaracь, bilin-
diğьvej sajasь iş çyrgyzyr çatьşat, munun taasiri avdan
con. Alar usun „Çaş gvardija“ degen eç çaqşь səz
ojlor sьçarьlqan.

Kiter oqur çatqan — razvedkanьn politrugıvu? — dep
suradь komissar.

— Çoq. Politruk — Kramer.

Puzrevskij aьn ilgeri vastьrdь.

— Amansьnarьvь, çoldoştor! — dep qatuu yn qatta.
Baarьsь vurulur qarastь. Komandir aьnna çenil
sekirip tyşyp, oturçandardьn çanьna keldi.

Al oozun acьp çьтьjьp:

— Çьнпавьzvь, çoldoştor! — dep kylyp çiverdi.
çana anьn azьgaaq mangolco vutygyrəek kəzdy.
qajrattuu əny suzduçun çoçottu.

Komandirdi çaqşь çoldoş qatarduu, dostorco ç-
qьmduu qarşь alьştь. Komissar arь ketmekci volup,
at ystyndə qaldь.

Puzrevskij mauzer qavьn artqa taştar, Korçagin
menen qatar, çerge oturdu da:

— Çe, tartьp çiverelivi? — dep sunuş qьldь. — Men
çaqşь tamekige tuş boldum.

Al papirosun kyjdyrup, komissarçja qarar:

— Sen kete ver Doronin, men mьnda qalam.
Eger ştavta kerek volsom, qavar qьlarsьnar. — dedi.
Doronin ketkenden kijin, Puzrevskij Korçaginge
qarar:

— Oquj ver, mendaçь tьğşajьn — dedi.

Pavel sonqu vetterin oqur vutyrgəndən kijin, kitepti
tizesine qojur, tereç ojço vatьp, kyjgən çalьnçja
qaradь.

Bir top minutqa dejre ec kim bir ooz səz ajtqan
çoq. Bardьştь „Ovod“dun əlymьnyn taasiri astьnda
qalьştь.

Puzrevskij tamekisin tytətyr oturup, pikir alьşuunu
kytty.

Tьnctьqtь Sereda vuzdu:

— Qajçьluu oquja. Uşundaj kişiler da var eken ço
dyjnəde. Mьndaj ele volso kişi sьdavas ele, viroq
ideja arqasьnna tyşkəndə, munun vardьştь uşun-
dajca volup sьçat.

Al, bilingendeј artьştьp syjləjt. Kiter açja da qatuu
taasir qьldь.

Tolmoc vettyu, səzsyz, Belaja Serkov şaarьnьn
ətykcysynyn şekirti Andryşa Fomicovdun qьçьn
qajnar:

— Egerde, al kiresi menen anьn oozuna tyrtkən
ksenz-poljak moldosu menin qoluma tyşsə, men
daroo ele, al qarçьş tijgirdin vaşьn çulur alar elem! —
dep saldь.

Androşcuk, cъвѣд менен kicine qazandъ otqo çaqьnъraaq tyrtyp qojdu da, işenimdyu syjløj vaş-tadъ:

— Emne ycyn өлөгүндү vilip өлсөн, al vaşqaca iş. Al ubaqta kişide kyc da tavьlat. Egerde cъндѣд өз çaqьnda ekenin sezsen, albette, cъdamdѣд менен өлүү kerek. Mъna uşundan qaarmandѣqta kelip cъqat. Men bir valaьъ vilyucymyn. Porajka, degen ele. Mъna oşol, Odessada aьъ aqtar dykyldetkөnde, al qьzuuluq menen tup tuura bir vzvoddunda ystynө kelip cъqtъ. Aьъ ŷtk menen saajuuşja ygyrvөstөn murun, al өз vutunun aştьna granat taştar, özyn da, tegeregindегi bir ŷop aqtardъ da qьгьp saldъ. Aşja ystyrтөп qarasaь—ec nersege çaramsъz ele kişi ele. Mъna al tuuralu ec kim kiter çazvajt, viroq çazuuşja tatъjt. Bizdin tuuşqandar arasьnda mъндаj атаqtuular eь көp.

Qaşьd menen kotologunun icin vulqaladъ, erin-derin sozup, qaşьqtaştъ çajdъ tatъp көrdү da, sөzyn ulantъp ketti:

— Ittikindej өлүм da volot. Vulqanc, qadьrsъz өлүм. Izjaslavl çaььnda soqjuş volup çatqan caqta... Uşundaj eski şaar, knjazdar zamaььnda ele salьn-şjan eken. Gorin өзөнүнүн vojuna salьnşjan. Anda, krepostoj volşon poljak kosteli var, aььnъŷь mymkyn emestej көгүнөт. Mъna, oşonetip viz aşja aştьp kirdik. Tizilip, tar көcөлөр менен vara çatabъz. Bizdin oь qanatъvьzda Latъştar var volucu. Biz taş çolşo kelip cъqtѣd, qarasaq, bir vaqtьn çaььnda, duvalşja vajlanşjan yc at turat, ycөөнүн теь eeri var.

Biz velgilyu, poljaktardъ dympyldetөvьz, dep ojloj-vuz. Bizden on caqtъ kişi qorooşo çygyrup kirdik-

Aldьda, latъş rotasьььn komandiri mauzerin qarmap curqar varatat.

Yjgө kelip çettik, eşik acьd, icke kirdik. Biz pol-jaktar volso kerek, dep ojloduq, al teskerisince volup cъqtъ. Anda өzyvьzdyn razijezd iş qььp çatьrtъ. Alar vizden murunuraaq kelip çetiptir. Mъnda ec qandaj çaravaşjan iş volup çatqanьn көгөvьz. Fakt көz aldьnda: bir ajaldъ qьstaşat. Anda bir poljak ofitseri turşjan eken. Alar, aьşqanda, aььn ajalьn çerge sulatъşat. Latъş munun vaarьn көгөry menen özyncө qьqьгьp çiverdi. Ycөөн теь qarmap aldьd da, qorooşo syjrөp cъqtardѣd. Orustar ekөө eleviz, qalşandardьn vardьqъ latъştar. Komandirdin fami-lijasъ Bredis volucu. Men alardьn tilin vilbesem da, alardъ qara çatqa, cъqtarъşarъ acьd iş ekenin көгyp turam. Latъştar caqmaqtaş şjaqtuu mьqtъ el. Alar-dьn ycөөн теь taş duvaldьn tyvynө syjrөp kelişti. Men, albette aştъ taştaşat, dep ojlojm. Qarmalşjan-dardьn viги, taza, betterinen qan tamşandaj volup turşjan con çigit, mojun vervejt, çulqunat. Çeti atasьn qojvoj, sөгynөt. Ajal ycyn kişini duvalşja taqajьъ, dejt. Qalşjan ekөө keciruyny suranat.

Munu көгyp men ьсьь -suuqtuu volup kettim. Bredistin çaььna çygyrup vardьm da: „Çoldoş, rota komandiri, alardъ tribunal surasьn, dejm. Sen emne alardьn qaььna qolundu vulqajsьn? Şaarda soqjuş vyтө elek çatsa, viz alar menen esepteşip çatabъz“ dejm. Al maşja uşundaj vurulup qaradъ, men sөz ajtqanьma da өkyndym. Aььn көzdөry qadimki çol-vorstuqundaj. Mauzerin menin oozuma taqadъ. Mъna, çeti çьldan veri soqjušta çyгөm, viroq çaqşь volup cьqqan çoq, qorqup kettim. Qarajm, sөzсыz ele,

Qыздар қана қыстақтың ұландары, өз қыстақтарына қаныдан қана келген кавалерия бригадасының замдақай wijlerin қароо үсүн тасанкаларға қана қақып арадақы дубал үстыне сығыр алысқан.

— Ажда, Тоғтало! Тер қерді. Ех, аждат, воорум! қалындат, гармонсу!

Бироқ гармонсуның тақырыбы оңой өйге ала тұрған бармақтары гармондун тилдерінің үстынде оор қырет. Күнге кыжген бир кавалерист өкүнүр:

— Афанасий Кулжавкони, Махно саар өлтырөведүву,— ал биринци гармонсу эле. Ескдрондо оң қанатта қыре тұрған. Ажайсың қигитти. Мықты соқыссу, гармонсуның волсо да алдығысы эле.

Тегерек ісінде Павел васыр турат. Соңқы сөздерды уқыр, ал тасанканы қарай суурулур сықты да, қолун гармондо қойду. Гармон тоқтыду.

Гармонист ақша көз қыжы менен қарар:

— Сақша емне керек?— деди.

Тоғтало тоқтыду. Туш—туштан:

— Емне болду? Емне тоқтыду?— деген нағазы үндер уқылду.

Павел қолун гармондун қайысына қарай сунду:

— Берси, азырақ тартайың.

Буджоннысь таанывақпан қызы аскерге ізенвейіреек қарар, қаалар-қаалатақсан қана қайысты іjninen сығарды.

Павел көныккөн аракет менен гармонду тizesine қойду да, созыр, вугур, қалтыратыр, сайратыр, вутын үнүн сығары ойнор қыверді.

Ex almasъ da, almasъ,
Qajda tegerenesin?
Quвсёкада тушур қалсан,
Qantip сығар екенсин.

Тоғтало тааныс кыуны дароо илп алды. Қолдорун қилтеп, тегеректің ісінде қуш сыжақты уса вазтады: ал ес бир оққа келбеген қыжымдарды қасар, өтыгунун қонсуна, тизелеріне, кеңісегіне, маңдайына қолдорун қарылдатыр, алақаны менен тамандарын ең ажақтында соң асыр оозун да қарқылар қыверді.

Тоғтало буттарың ырақтыр қыверет, демі қысылыр, тегеректің ортосында айланкөсөк айланат, гармон ақша кыс верет, қызуу ғытм менен толтурат.

— Іх, ах, іх, ах!

1920-қылыдың 5-іjununda, бир қанса қысқаса қақтылысулардан кыжін, Буджонныдың 1-аттуу армиясы Польшаның 3-қана 4-армияларының қосылған қеріндегі мажданды қытыр, general Savitskiyдин қолду тозыр тұрған Кавалерия бригадасын талқалар, Руцінді көздегі қол тартты.

Қытылған мажданды вутөө үсүн полжак командасыны қаттуу қасылыстыр менен еркіндыу топ қурду. Pogrеvişce stantsijasындақы азыр эле платформадан туыгуылген врондун веж танке қақтылысу ордуна ватууға ашықты.

Бироқ аттуу армия, соқыуға даярданған Zarudnitsiydi айланыр өтыр, Польша армияларының арқасына келіп сықты.

General Kornitskiyдин кавалерия diviziyasy 1-аттуу армияның артынан сыре тушты. Ақша 1-аттуу армияның арқа қақтына соқыу верууге вужуа қылылған волуцу, вироқ Польша командасынының пікірінсе 1-аттуу армия полжактардың арт қақтындақы маанілуу стратегия пунктте волқан Kazatinge вет алууға тижіс эле.

Biroq vul poljaktardən al-avaıen çenildetken çoq. Alar ekinci kyny çyğqtb vutər, attuu armijanən artındaqı majdandı viriktirişse da, alardən arqasında emi kuctyy attuu asker kollektivı var, al duşmandən icindegi vazalardı çojur, anan poljaktardən Kijev çaqtaqı tovinun ystynə atylyuqta tijiş volucu. Attuu divizijalar poljaktardı qajta ceginyy çolunan quru çaltıruu ycun, alardən artındaqı temir çoldordu çana kicireek koryelordy vuzıtu.

Poljak armijasın ştabı Çitomirde ekendigi tuuralı qolqo tyşkenderden maalummat alqandan kijin,— al tygyl, çyndıqında anda poljak majdanın ştabı da oşondo volucu,—attuu armijanən komandarmı maanilyu çod temir çol stantsijaluu çana administratsija vorborloru volqon Çitomir menen Berdicev şarların qolqo tyşyrmekcy boldu. Çetinci ijundun taqı aldında tertyncy kavaleriya diviziası Çitomirdi qaraj at qojdu.

Eskadronordun birinde, eltyrylgən Ujavkanın ordunda, od çanatta Korçagin çavıuldar varatat. Al, uşundaj mıqtb çarmonçunu çoldon çyçaruuqta çaalavaqan soçuşulardın birigip suruusu vojunca eskadronqo çavıı çylnqan volucu.

Çyçqan attardın tizginin tarpastan alar Çitomirdin çanında çarım alqa volup çajlyştı. Çylnçtar kynge kymuştej volup çarçıldadı.

Çer dyngyredy attar tereñ dem aldı. Soçuşular yzeñgylöryn teep, tik turuştı.

Ajaq astındaqı çer, tez-tez çurçar etty. Baqtuu çod şaar daqı divizianı közdəj aşıqtı. Birinci vaqtardı etyp, şaardın ortosuna kirişti, elym şbaqtuu

çorçunuctuu, çan çyçarçıç „dajos“! yndery avanı çaylyqtattı.

Esteri oop çalqan poljaktar çarçylar çarçylyq körsətə da alqan çoq. Şaardaqı çarnizondun tamtyqı çyçarıldı.

Korçagin atynın mojununa evəktər, çaar varatat. Anın çanında, nazik vuttuu at mingən Toptalo kele çatat.

Paveldin közy aldında al şamdaqaj vudjonnyçı, mlyntın tyzdər çetişe alvaj çalqan bir legionerdi çaar taştadı.

Taqalanqan tujaqtar kəcənyn taştarına tijir taqıldajt. Qoçustan qoşuluştı, dal kəcənyn ortosunda — pulemjot köryndy, anın çanında vaştarına tørt vurctuu konfederatka kijgen, kek mundirdyy yc soldat evəktər turuştı. Çarçasna çylandaj ijrlitip olqo çarçaqan tertyncysy, çaar kele çatqandardı köryp, mauzer çarçaqan çolun ilgeri sozdu.

Toptalo da, Pavel da attarın oozun tarta alvas-tan, tuptuura elym tırmaçyına—pulemjottun ystynə atylyştı. Ofitser Korçagindi atır çiverdi... tijgen çoq... Oq çyçyçqaj çylnçdar anın çaaçın çanır etty, atın kökyredy menen ıçqıta çojulqan ofitser vaşy menen taşqa tijir, tır suladı.

Oşol ele çamatta çuturunup çaltırap, pulemjot taqıldadı.

Onçaqtuu oq tijgen Toptalo da çara atı menen birge çuladı.

Paveldin atı çorçur vıçqyçır, taq tyjylup, çyçyçqandardan ıçqıçır, anı pulemjot çanındaçylardın ystynə tuura alır keldi, çana Paveldin çylyç ucqundaç alqa çasar, tørt vurctuu kek furaçkaçı vaçır çadaldı.

Qылыс екinci வாசқа тiyyy ycyn қажтадан шилтendi, бирoқ қызылтан ат cetке çalt берди.

Dał quturđan too өзөнyндөj волур eskadron көсө-лөрдyn сатынан келир сықты, çана ондоошон қылыстар аваны тилди.

Tyrmөнyn узун, тар koridorloru yn менен çапы-рат. Azapталған, сарсаңан кишiler сық толтурулған камераларда толқунданыу волур çатат. Шаарда соошус волур çатат, анын erkindik берişине, қайдандыр келир кирген бул askerdin vizdikiler волушyна işenyу mym-кynыу tegi?

Атысулар emi qoroodon uшuldu. Koridorlorдо çygyryшө வாштады. Kytpeгөн çerden, çақып, айтыр вyтыргысыз çақып: „Çoldoштор, сыққыла!“ деген сөз.

Pavel өзүнө on сақтыу көз тikelgen кicineкеj тerezelyу, векем турған ешikke çygyryp келди. Мы-тықтып қундашты менен асууланыр ешikti соқты.

Mironov Paveldi:

— Toqto, мен аны vomбу менен,—деp тоqtottу да, сөптөгynөн granat сықарды.

Vzvodныj Сыгарcenko анын қолунан granатаны тартыр алды:

— Toqto, kelesoo, сен emne, çindi bolduдбу? Aзыг асқыс алыр келишет. Talqalooшo mymкyn vol-вошондорун асқыс менен асарызы.

Koridor воjunса, нагандар менен тырткылөp qarool-cularды да алыр келишти. Kijimderi сытыр, çуипващан, сeксиз қуваныстыр менен қурчалған кишiler менен koridor toldу.

Pavel кең ешikti асыр çиверip, камерада сурқар кирди.

— Çoldoштор, siler азат boldуңар. Biz—vudjonныj-сылармыз, vizdin divizija шаарды алды.

Çаш менен көздөry сыланған қандайдыр бир ажал Paveldin mojnuna асылыр, аны воордошундаj quсақтар өкyгyp ыjar çиверди.

Divizиянын askerleri ycyn ең қымбаттуусу, çe-nyyдөн, вардыр қолшо тысыргөндөрдөн қымбаттуусу—poljak ақтары таравынан тащ тамдарға қамалыр, вyгyn-ертең атылуу, çе асылууну кyтыр çатқан вещ мин çетиміш бир болшевиктер менен Qызыл армиянын 2 миң сажасы қызматсыын қутқаруу boldу.

Çети мин револютысиясылар ycyn қараңшты тyn, иjuldун ысыр кyпynyn çағыр кyпynө аjланды.

Qамақташылардын араынан limon қавышындаj сары çыздуу бирөө шаттыр менен Pavelға воjun тащтар çиверди. Бул Шеретовка вaсmaқанасынын там-ға тeryycысы Samuil Leker волуцу.

Pavel, Samuildin айтқандарын тыңшар турду. Анын өнyn азыгаақ voz тyс қартды. Samuil өздөryнyn туушан шаарында волшон қандуу tragedija çөnyндө syjlөйт; анын сөздөry erigen metal тамсыларындаj волур çyрөкке қуjulat.

— Bizdin ваарымызды бир çолу тyn icinde қолшо алысты, vizди бир вuзшунсу қолшо тысырды. Bizdin ваарымыз тең соошус çандармиясынын тьрмащына ilindik. Bizди, Pavel, сekten тысқары қатуу урушту. Мен வாқаларға қаращанда азыгаақ азар тартым: биринци соошудан kijin ele мен сала өлык волур, çerge сышыдым, бирoқ வாқалары мenden кyқтырөөк екен. Bizdin çащыра турған ec нерсеviz çоқ ele. Çандармерия вардышын vizден çақысгаақ билip тур-щан. Bizdin ar бир қадатмымызды билген.

Агавьзда қыjanатсь волѡndon kijin, билвей қоjo-
вul Men al kyндѡr tuuralu syjlѡj da albajm. Sen
кѡвуvyzdy билесин, Pavel, Valja Bruзѡакть да, ujezdик
ѡaардан kelgen Roza Gritsmandь да Roza ѡарѡaѡ,
он ѡети ѡaѡтаѡь ele, ѡаѡѡь ѡьz ele, аньн кѡздѡry
ушундаj иѡенимduy волуcu. Анан Саѡа Буnѡафть биле-
сиѡи, бизде тамѡа тeryуcy ele, ушундаj, ѡат myнeз-
duy ѡигит, ar ѡаcan ѡѡѡjunду mazaѡтар, карика-
туралар ѡасaj турѡан. Мьна оѡonetип, ал, ѡана даѡь
еки гимnазист—Novoselskij менен Туѡис. Sen булардь
билесин. Ваѡѡаларьньн вардьѡь ujezdик ѡалаадан,
ѡѡѡтаѡтardan. Вардьѡь ѡьjьгма тоѡуз киѡи ѡѡѡѡ
альндь. Alardьn алтоо-аjалдар волуcu. Alardьn вар-
дьѡьн ѡьртѡѡтарca ѡьjнаѡть. Valja менен Rozань
адеген ele кynu зордуѡтаѡть. Kim ѡандаj ѡааласа,
оѡондоj ѡордоду, ѡерменделер. Alardь ѡала ѡлык
ѡьлр кameраѡа алр келиѡти. Анан kijin Roza ѡѡлып
syjlѡнѡ ваѡтадь, андан бир топ kyндѡрдѡн kijin таѡьr
аѡьлнан аѡьрадь.

Аньн аѡьлдан аѡьраѡаньна иѡениѡкен ѡоѡ, ѡалр
ele ушундаj ѡьлат, деп оjлоѡур, сураѡ алѡан саjьн
ѡьjпар туруѡту. Ань атѡан ѡаѡта, аѡа ѡароо да
ѡорѡunuctuu ele. Урѡандан вети ѡаражьr ketken ele,
кѡздѡry аѡьраjѡан, аѡьлсьz ѡаражт—bul emi кемпир
ele.

Valja Bruзѡак соѡѡу минутѡа cejin ѡзын мьѡть
ѡармадь. Alar ѡьньѡь соѡуѡculардаj ѡьлѡты. Men
билвейm, аларѡа кyc ѡаjдан kirgenin, бирѡѡ Pavel,
алардьн ѡьлmy тууралу аjтууѡа тил ватавь? Аjтуу
мыткyn емес. Alardьн ѡьлmy авдан ѡорѡunuctuu,
сѡз волсо ѡумѡаѡьѡ ѡьлат... Bruзѡак еѡ ѡорѡunuctuu
иѡке аралаѡѡан: ал полjак ѡтавьндаѡь radiotelegraf-

сьлар менен ваjланьѡѡан, ань ваjланьѡ ѡасар туруу
уcyn ujezdик ѡаарѡа ѡивериѡкен волуcu; tintyy ива-
ѡьнда андан еки granата менен бир брауниг тавь-
ѡьртьr. Granatalардь да аѡа оѡол ѡьjjanатсь берген
екен. Ал вардьѡ иѡти, vomва таѡтар ѡтавь ѡантарьлтьr
таѡтамаѡсь degen аjьr таѡуу нijети менен иѡтеген.

Ex. Pavel, мен бул соѡѡу kyндѡr тууралу syjlѡj
albajm бирѡѡ сен сураѡандан kijin мен аjтьr бере-
jин. Соѡуѡ—tалаа соту Valjanь, даѡь еки киѡини—
асууѡа ѡалѡандардь атууѡа ѡкым ѡьлдь.

Biz араларьнда иѡтеген полjак soldattарьна бизден
еки кyn мурун sot ѡьлѡть.

Соѡуѡтан мурун Lodзьда elektrik montьoru волур
иѡтеген, ѡаѡ kapраль, radiotelegrafист snegurenkonу
rodинаѡа ѡьjjanаттьѡ ѡьлууда ѡана soldattардьн
арасьнда kommunistик propaganda ѡьrgьzyyde аjьr-
таѡть, ѡана атууѡа ѡкым ѡьлѡть. Ал кечирим сураp
арьz берген ѡоѡ, ѡана ѡкымдѡн ѡьjьгма төрт саат
ѡкѡндѡн kijin атьr ѡивериѡти.

Valjanь аньн иѡи тууралу кывѡ ѡатарьнда ѡаѡьлѡть.
Valja бизге, Snegurenko kommunistик propaganda
ѡьrgьzгѡenyn mojnuna алѡандьѡьн, бирѡѡ rodинаѡа
ѡьjjanаттьѡ ѡьлуу ѡѡnyндегь аjьрть кескин тырде
cetке ѡаѡѡаньн аjтьr верди. „Menin ата ѡьртum,—
deptir ал,—ал Polьa Sovet Sotsialistik respublikasь.
bras, мен Polьa kommunistик partijasьньн myce-
symyn, meni зордуѡ менен soldattьѡѡа альѡть. ѡана
мен, ezym ѡѡduy маjданѡа ѡубаланьr келтирилген
soldattардьн кѡздѡryn актьm. Бул уcyn meni аsa
аласьндар, бирѡѡ мен ѡз ата ѡьртума ѡьjjanат ѡьлва-
дьm, ѡана ѡьлваjмьн да. Бирѡѡ миздин ата ѡьрттарьвьz,
ar ваѡѡа. Sилердики—Pандардьѡь, меники волсо—

çumuşcu-dы'qandardыq. Çana menin oşol ata çurtumda meni ec kim qыjanatcы dep atavajıt. Al ata çurtumdun vologuna—men avdan işenemin“.

Өкүм сьагарықандан kijin vizdin vaarыvьzды virge qarmaştь. Çaza veryu aldыnan tyrmөгө ajdaştь. Tyn icinde tyrmөnyн maңdajында, ooruqanapын çaпына darqa dajardaştь; bir azыraaq, toqoj cetine, çardыn çaпындаcы çol vojunda aтыuucular ycyn çaj tandap aлыştь; oşol ele çerden vizdin vaarыvьz ycyn çalыp cunqur qazyştь

Sottun өкүмү көсөлөргө çавьştьгыды—al çalыp elge maalum volucu; pljaktar, vardыq el көrsyn çana qorquşsun dep vizdin çazаны kyndyz el aldында orundamaqcы voluşuptur, çana erтен menen eldi darqa çьaсaсьна quvalaj vaştaştь. Kee virөөler qызыqсыныр varat, qorquunctuu, oşondoј volso da varat. Darqanын çaпында el avdan көр. Kөz çetken çerdin vaarында eldin vaştarы qылаqtар көrynet. Tyrmө, vilesinvi, al ustun çьaсactar menen qurcalыp aлынqan. Uşunda ele, tyrmөnyн çaпына darqa çьaсactarын ornotuşqan, oşonduqtan coşulqan eldin duudaqan ynde, y vizge uqulup turat. Kөсөгө art çaqtan pulemjottor qojuştu, attuu çana çөөлyy çandarmijanы vьtkyl okrugdan çьjnar kelişti. Ogorod çana көсөлөrdy vьtyn bir batalion qurcar alды. Asыluuqa өкүм qылынандar ycyn uşunda ele, darqanын çaпында ajыqca cunqur qazyлqan. Sonqu minuttu viz uncuqrapastan, kez-kezde çana syjleşө qojup, өtkөrdyk. Bardыqын murunqu kyny ele syjleşyp qojatobuz, oşondo ele qoştoşqonbuz da. Çalыbz Roza çana kameranын bir burcunda özy menen özy syjleşyp, tyşynylbögen bir demeni kyvyrejt. Zordoo çana

qыjnoo menen aы ketken Valja çana vasa avajıt, al көvyncө çatat. Bizdin çerden aлыnqan eçeli-sinqilyy eki kommunistka çana qucaqtaşыр, qoştoşot da, cыdaj avaj, өkyryp ылар çiveriшет. Ujezdik çaardan aлыnqan Stepanov—vaivan, qolqo alqanda qarşь turup eki çandarmды çaradar qылqan çigit—eçeli-sindiden qatuu talар qыlat:

— Kez çaşынын keregi çoq, çoldoştor! Anda ыла-vaqandaj volup, тында ылар алqыла. Qan ickic itterdi qubandыrvajыq. Vaarы bir vizge ыrajыm çoq, vaarы bir өlyyгө tuura kelet, oşondoј volqondon kijin, kelgile, çaqşь өlөly. Birөөvьz da alardyң aldыnda qilduq urqandaj volvojlu. Unutraşыla, çoldoştor, çaqşь өlyy kerek,—dejt.

Мына, vizdi aluuqa kelişti. Aldында kontrazvedka nacalnigi—sadist, qutuлqan Şvarkovskij. Eger al özy zorduq qыbasa, çandarmdarына zorduqtatыр, özy tamşanыp qarap turuucu. Tyrmөdөн darqa cejin çandarmды tizip, көryгөө çasaştь. Akselbanttarы sarы volqonduqtan „сары сьmсьq“ atalqan çandarmdarың vardыcы qылыctарың çылаqac suurup turuştu.

Bizdi тылыqтың qundaqtары менен qojatular, tyrmөnyн qoroosuna сьaгарыştь, tertten tizişti da, darvazanы асыр, көсөгө алыр сьaсьыştь. Bizdi, çoldoştordun өlymyn көryp turqudaj qылыр, darqanың aldына qojuştu, andan kijin vizdin kezegiviz da çetti. Darqanың çьaсacы uzun, çoon ustundardan çasalqan. Anda çoon arqandan yc ilmek асылуu turat. Basqыcы çana vasa turqan ordu oodarыla turqan çьaсacqa tiretilgen. Qalyq denizi uqular-uqulvas çana gyyidejt, termelet. Bardыq көzder vizge tikelgen, özyvьzdykыlerdy taanyvьz.

Агъааг, кытсада қолдоғона дүгү қармаған
полжак шјахталар турат, ағаларында офитсерлерда бар.
Болшевиктерди қандај асууну қаратақсы болуп келиш-
кен.

But астындағы қар қимсақ, дарқаньн сырастары
да ағарған, сырастарға кезең сасықандај. Қарлар
алас алып, ағытын себелер, биздин беттерибизге тийіп
еріп турат. Ҷелдеттер тура турған теркикке да қар
қараған. Биздин ваағыбыз сылағас deerlik, бироқ ес
ким сууқту сезбейт, Stepanov болсо вајрақсан тур-
ғаньн да сезбейт.

Дарқаньн туындө соқуш прокурору қана сенери,
condor тұрушат. Ајақьнда, Valjanь қана асууға
өкүм қылыпқан тиги еки кішини да тырмөдөн алып
сырасты. Алар үсөө тең қолтуқташыр алышқан. Valja
ortodo, анын васууға дарманьн соқтуқтан, қолдоғтору
чөлөр алышқан, ал, Stepanovдun „қақсы өлуү керек“
деген сөздөгүн естер, тыз васууға тығышат. Анын
устындө ралтосу да қоқ, тоқулған кофточка қана
бар.

Алардын қолтуқташыр кеке қатқандықтары Шварковс-
кйге қаққан қоқ оқсојт, ал кеке қатууцларды тыртып
қиверди; Valja емненидир ајтты, ошол сөздөгү үсүн
атқан қандарм бутын кысу менен шилтеніп, аны қамсы
менен ветке тартып қиверди.

Eldin ағасындағы қандајдыр бир ајал қорқунуцтуу
сапығыр қиверіп, ағыдан ағыраған ајғыруу менен
тығысылады, келууцлөрды қарај умтулду, бироқ аны
қармар алып, қайдадыр сыжрөп кетишти. Balkim, Val-
janьн енеси болсо керек. Дарға қақындашқанда Valja
ырдая вағтады. Мен ес қасан мындај ун уққаным
қоқ еле—қалығь өлүмгө вара қатқан адам қана

ушундај ырдая ала керек. Ал „Varşavjanka“ нь ырдды,
қолдоғтору аға қошылду. Атқандар қамсы менен
савағат, қутурағандај қарајы қынағат. Бироқ алар
соққуну сезбегендеј көрүнушөт. Аларды буттарьнан
сырапыр, дардын айдьна қартан ветер сыжрөп вағысты.
Өкүмды шағылыр - рушолуп оқур сырасты да, мойун-
дарьна илмек иле вағтасты. Ошол убақта еми биз:

Tur қарығь менен тамаланған... деп ырдар
қивердик.

Tuş-tuştun ваағынан бизге қарај дүр вөришти, мен
бир soldattьн алардын бутунун астындағы сырасты
мылтық қундағы менен соқур қоғору көтерилгенун
қана көрүп қалдым. Андан кийин биздикилердин үсөө
тең илмекте салаңдар қалып, тығысылај вағтасты...

Bizdin он адамға, өкүмды, ата турған дубалдын
қанына келгенде қана оқушту; бул сечим војунса,
өлүм қазасы, generalдын ыражымы менен—сырама
қылдық каторғаға алмастырылған екен. Қалған
онцети кішібизди атыр қиверишти.

Көјнөгүнын қақасы муунтуп қатқан емедеј Samuil
аны қулқур, сытыр қиверди:

— Асыландарды үс кынгө сөјин дарқадан алыш-
қан қоқ. Дарқаньн қанында кыну-тыну менен
сақсы турду. Андан кийин биздин қаныбызға, тырмөгө
қағыдан қамаландарды келтиришти. Алар: „Tertynsy
кыну, алардын ичинде ең оор болған қолдоғ Товолдин
узылур тышкөндөн кийин, қалқандарьн да алып, ошондо
еле көме салысты“ деп ајтысты.

Бироқ дарға сыраасы дағы еле ошол војунса қалды.
Бизди мында алып кеке қатқанда, биз аны көрдык.
Ал қанды қурмандарды кытыр, дағы еле ошол илмек-
тери менен турат.

Samuil araketsiz köz qaraşyn ыгааққа çiberip, ун сь-
тәрвај turdu. Pavel анын сујлөр vutyrgenyn sezgen çоқ.
Анын көз алдына ајқын volur, vaştarın bir çаққа
vuyur, unсыз teñselip turğan uc kişinin көөдөнү
kelip vastь.

Kecede qulaqtь çағыр, çьjnaluu surnaјь саьнды.
Bul ун Paveldi esine keltirdi. Al uqtular-uqtulvas
aqьryn şana:

— Mьndan kettik, Samuil!—dedi.

Kecede, kavaleriја menen qurcalatın, qolşo tuşken
poljak soldattarь ötur çatat. Turmөнyn darvazasьnyn
aldьnda polk komissarь turat, al talaalyq depterine
çazьr çatqan prikazьn ajaqtar kele çatat.

— Алыңыз, çoldoş Antipov,—dep al, çazuunu
tolmocuraaq eskadron komandirine verdi.—Razijezd
dajьndaңыз da, varдыq qolşo tuşkendөrdy Novograd—
Volьnskiјge uzatьңыз. Çaradarlardьn çaralarьn vьj-
latьr, ravozkalarqа salqьla da, oşol ele çаққа
çenөtkyle. Şaardan çьjьrma saqьmca uzar ketken-
den kijin, mejli vilgen çaqtarьna kete verişsin. Alar
menen алыşьr çyruyge vizdin samavьz çоқ. Vajqaңыз,
qolşo tuşkendөрге ec qandaj oroјluq qьlnvasьn.

Pavel attanьr çatьr, Samuilge qaraj vurulur:

— Uqtunvu? Alar vizdikilerdi asьşat, a sen oroјluq
qьlvaj өз çaqtarьna uzatьr qoj! Kucty qajdan aluu-
qа?—dedi.

Polk komissarь vaşьn ань көздөј vurdu da, көзү
menen syze qarady. Pavel polk komissarь özy menen
özy syjleşkendөј qьlr:

— Qolşo tuşken quralsьzdarqа qarşь qatuu
mamile qьlqandardь atavьz. Biz aqtar emespiz!—
dep vekem çana qurqar aјtqan sözdөryn uqtu.

Darvazadan uzar vara çatqanda Pavel, Revvoien-
sovet prikazьnyn vutyn polk aldьnda oqulqan sonqu
sөzdөryn esine tuşьrdy:

„Çumuşcu — dьjқан өлкөsү ezynyn Qьzl armijasьn syjet.
Al ань menen maqtanat. Al, анын tuusunda аир daqь taq
volbostuqun talap qьlat“.

— Bir daqь taq volbosun,—dep kvьyredy Paveldin
erinderi.

Tөrtynсү kavaleriја divizijasь Çitomirdi alqan сақта,
çoldoş Golikovdun udarnьј товunun sostavьna kire
turğan 7-атьş divizijanьn 20-brigadasь, Okuninovo
qьştaşьnyn çaьnnan Dneprdi kece vaştady.

Çьjьrma veşinci atьş divizija menen Başqьrt kava-
leriја vrigadasьnnan quralatın torqо, Dneprdi kecio
сьtьr, Irş stantsijasь çaьnda Kijev—Korosten temir
çolun yzyuуge vьjruq verilgen volucu. Bul maneвр
arqasьnda poljaktardьn Kijevden segine turğan birden
аир çolu kesilet. Uşunda, suunu keckende, Şepetovka
komsomol uјumunun mycesy Mişa Levçukov öldy.

Solquldaq ponton көpүрөө arqьluu curqar kele
çatqanda, аир snarjad тоонun arqasьnnan acuuu
vьşьldar kelip, төөдөн ucup etty da suuqа tuşьr
çaьlr, suunu tьtqьlar taştady. Mişa oşol zamatta
ele ponton qajьşьnyn astьna tuşьr ketip, suuqа
cumdu; suu ань çuttu, qajra vergen çоқ, çalaqьz
şana kozьrјogu çьrtьlr tuşьkyn furaçkaluu, aqьş-sar-
qьc cactuu Jakimenko şana tapьrdar:

— Sen emne өrttenvөjsьn? Mişka suu astьna
ketpedivi, çоqoldu emi vala, uј çalaqandaj völdul—
dep qьjьrdь. Al qarakөk tartqan suuqа көzyn

tiker toqtoldu ele, biroq anьn artьnan vaşqalar çetip kelip:

— Emne oozuң aсьldь, delvee? Bas ilgeri!—dep tyrtyp çiberişti.

Çoldoş tuuralu ojlor turuşqa sama çoq. Brigada, ansьz dь, oң çaqtaşь çeekti qolşo alşan velykterden artta qalşan volucu.

Mişanьn ulyşy tuuralu Serjoça tert kynden kijin şana bildi; bul brigada, Buca stantsijasьn qolşo alьp, front menen Kijevdi qaraj burulup, Korostenge qasьp cьşuuşqa tьgьşqan poljaktardьn qatuu cavuuldarьn toqtotup turşan volucu.

Qatarşa Serjoça menen çanaşa Jakimenko kelip çatqan volucu. Al, quturşan sьjaqtuu atuudan toqtop, ьşşan mьltьşьnьn zatvorun araң zorşo actь da, vaşьn tьmьn vygyp, Serjoçaşqa qaraj buruldu:

— Mьltьq dem aluunu talap qьlat, ottoj volup ьşşan!

Sergej mьltьq yndьrynyn arasьnda anьn sьzdьryn araң dep uqtu. Bir az tьncьj tyşkьndьn kijin, Jakimenko iş arasьndaşьdaj qьlьp:

— Senin çoldoşuң Dneprge vattь, suuşqa anьn qandaj cumqur ketkenin, men kьrbьj da qaldьm,— dedi çana zatvordu qolu menen qartar kьryp, podsumkasьnan bir ovojma¹ patron alьp, mьltьşьn iştiktyu tyrdь oqtoosşo kirişti.

Berdicevdi aluuşqa çiberilgen on birinci divizija şaarda poljaktardьn avdan qatuu qarşь turuşuna ucuradь.

¹ oqtordun çez qavь.

Kecelerde qanduu soquştar vaştaldь. Atcandardьn çolun tozup, polemjottor tьrьldadь. Biroq şaar alьndь çana talqalanşan poljak askerlerinin qaldьqtarь qactь. Vokzalda pojezd sostavdarьn qolşo tyşyruşty. Biroq poljaktar ycyn eң coң soqqu, poljak majdanьnьn ot vazasь volşon milliondoşon snarjaddardьn çarь ьşş voldu. Şaardaşь tereze ajnekeri şaşьldaj volup qujulup tyştь, yjler daşь kartondon çasalşan sьjaqtanьp dirildedi.

Çitomir menen Berdicevşaşqa volşon soqqu, poljaktar ycyn art çaqtan soquulşan soqqu voldu. Alar ьzdьryn qurcar alşan temir qьrcoodon qutuluu ycyn, kycьrynyn vardьşь menen soquşup, eki aşьm volup, şaşь ьşştьq menen Kijevden qajta cegine vaştaşь.

Pavel ьzynyn çeke ьzymdyk sezimin çoaştu. Bul kyndьrdyn vardьşь qьzuu qaşь ьşşular menen suşarьldь. Al, Korçagin, kьrcylyktyн icinde eridi, çana soquşculardьn ar birindej volup, „men“ degen sьzdy unutup, çana anьn esinde: vizdin polk, vizdin eskadron, vizdin brigada degen çalpь „viz“ sьzy şana qaldь.

Oqujalар volso şamalдьn ьrcamдьşь menen ete vaştadь. Ar kyny ar vaşqa çaңьlьq volup turat.

Budjonьjсьlardьn attuu taşqьnь, pljaktardьn vytn tьlьn talqalar, sьndьrьp, vuzup, bir toqtoosuz soqqu artьnan soqqu verip şana turat. Çenyuden mas volşon kavalerija divizijalarь, qatuu umtuluş menen, poljaktardьn tьl vorvoru volşon Novograd—Volьns-kijdi aluu ycyn cavuul qojdu.

Tike çarşa qaşь ьp qajra qajtqan tolqundaj volup, alar bir kijin qajtьşat da, qajta qorqunuctuu „Dajoş!“ menen ilgeri çulqunuşat.

Poljaktarğa ec nerse da: tikenektyu temir torloru da, şaarda oturğan garnizondordun qarşylıq da çardam qıladı. 27-ijunda vudjonnyjlar Sluc suusun kecip, Novograd—Volynskijge quşurup kirişti da, poljaktardı Korets degen şaardı közdöj quşur ketişti. Uşul ele ubaqta Çañ Miropoldoşu qırq beşinci divizija sluc suusun kecip ötty, Kotovskijdin kavaleriya brigadası voiso, Ljubar degen şaarta bet aldı.

Birinci attuu armijanın radiostantsijası, majdan komandasınan vardıq attuu askerlerdi Rovnonu aluuda çiberiuge, degen vujruq aldı. Poljaktar qızıl armijanın savuluna sđaj alvaj, top-top volup, tarqalıp, tartipsiz tyrdö qaca vaştadı.

Bir kynu brigada komandiri taravınan, vronerojezd toqtop turğan stantsijağa çiberilgen Pavel, ec bir ucıraşuunu oşlovoşon kişi menen ucıraştı. At sarğan vojdon kelip temir çoldun yjgen toruraşınal ystıne sđqtı. Pavel, vozonunqu tystögy aldınqı vagon aldında, atın tizginin tartıp toqtottu. Temir çoldo, özünyn qara tamaqtuu zambirekterin, mumaraların icine çaştıp, kuctuu vronerojezd turat. Anın çapında majlanşır vıtkön bir top kişi, dengölekterdi qartaşan voluşur qarqatardı ketöyup, qarap çyret.

Pavel, saqarğa suu alıp kele çatqan, bulqar tuşurka kijgen qızıl askerden:

— Pojezdin komandirin qajdan tavuuşa volot?— der suradı.

Qızıl asker qolu menen parovozdu közdöj şiltep:

— Tee, tiginde, — dedi.

Korcagin parovozdun çapına toqtop:

— Kiminder komandirsiner? — der suradı.

Baştan ajaq bulqarđan kijim, coturaraq kişi anı qaraj vuruldu:

— Men!

Pavel çontöyinen paket suurup sđqardı.

— Мына, brigada komandirinin prikazı, konvertine qol qojur beriniz.

Komandir, konvertti tizesine qojur, qol qojdu. Parovozdun orto dengölegynyn çapında kimdir maj sootu menen ubaralanıp çatat. Pavel anın keç arqasın şana kördü, bulqar şıtnın çontöyinen paganının savı körynet.

Bulqar tuşurkaluu kişi:

— Мына, raspiskanı al, — der konvertti Pavelğa sundu.

Pavel, ketmekci volup, tizginerin çıja vaştadı. Parovozdun çapındaş kişi öjde volup, atına qaradı. Oşol ele zamatta Pavel, şamal ықта qojdonoj volup, atınan sekirip tuştı.

— Artjom, vajketaj!

Tartaqır mazutqa vojolup vıtkön maşinist, maj sootun daroo qojı qojdu da, ajuu qucaşındaş qucaşına çaş qızıl askerdı aldı. Al özünyn közyne işenbej:

— Pavka! Balaket! Sen emessinvi bul — der qızıl çiberdi.

Vronerojezdin komandiri bul körynyşke tañrар qaradı. Artelleriycı qızıl askerler:

— Kördynvy, aşa menen ini çoluştı, — der kylyştı.

Ontoşuzuncu avgusta Lvov rajonunda volşon soşuşta Pavel vaşındaş furackasın çoqtottu. Al atın

toqtottu ele, biroq aldy aqta eskadroncular poljak-
tardyn qatarlary menen savyşyr qaldy. Demidov
qaraşan butalardyn arasyndan saar syqty. Al, te-
men, özendy qaraj saar vaza çatyr, at ystynen:

— Divizija nacalnigin ɵltyruşty! — der qyjqrbdy.

Pavel selt etip ketti. Anyn qaarman divizija
komandiri, seksiz qajrattuu çoldoşu Letunov ɵlgen
volucu. Paveldi sekten tşşqary acuu qaptady.

Carcaşan, oozduqtary qanşya vatqan toru atyn
qylyctyn syrt menen qamcylanar aldyda, soquştun
en qyzyr çatqan çerine qaraj capty.

— Cap syzy qaralardy! Cap alardy! Taşyn tal-
qanda poljak şljaxtalarynyn! Letunovdu ɵltyruş-
ken! — der al, ɵzynyn qurman volşon kişisin da
kɵvɵstɵn, çaşyl mundirlyy birɵgɵ qacşytr kirdi.
Divizija nacalniginin ɵlymy arqasynnda qyçyrlary qaj-
naşan eskadroncular Legionerlerdin vzvodun taqyr
saar çiverişti.

Qacqandardy quur, talaaşya kelip cşşyşt, biroq
alarşya qaraj vatareja ata vaştaşan volucu; şarnel
ɵlym cacyratyr, avany cşytr çatat.

Paveldin kɵzy aldynda magnij çaryşy syjaqtuu
çaşyl çalyñ çaltırady, kɵk kyrkyrɵgendɵj yn qulaq-
tarşya kelip tijdi, ыşşyan temir vaşt kyjdyrup aldy.
Çer, tuşynup volvoşonduj, qorqunuctuu volup aylanar,
çantajyr ooj vaştady.

Paveldi, samandaj qylyr, eerden ыşşyta qojdu.
Toru atynyn vaşynan alş ketip, çerge qatuu kelip
tijdi.

Çana daroo ele kɵz aldy qarandylanar ketti.

Segiz ajaqtuu teniz çandyşynyn kɵzdery torsojup,
tşşqa cşşyr turat. Anyn ar kɵzynyn conduşu mşşyq-
tyn vaşyndaj, tonuq - qyzy, ortosu çaşyl, çanyr—
çanduu çaryq volup qubulup turat. Al on çaqtuu
vuttary menen qyjmydaj; alar orolşon çylandaj,
vygulyr, syşylyr, terisinin qarty menen çijirkendirip
şuudurajt. Segiz ajaq qyjmydaj. Pavel any kɵzynyn
aldynda ele kɵret. Anyn vuttary Paveldin denesi
menen çylat, alar salqyn çana calşandaj caşat.
Segiz ajaq tilin cşşyarat, anyşy sylyktɵj çavyşyr, anyn
vaşyna kiret, çana qyjmydap qyşqaryr, anyn qanyñ
sorot. Al, ɵz denesindegi qan, segiz ajaqtyn kɵp
varatqan denesine qandaj qujulup çatqanyñ sezet.
Segiz ajaq sorot da sorot, çana anyñ tili qadala
qalşanda vaşy en cşşdatqyş volup oşur cşşat.

Qajdadyr ыгаақта - ыгаақта kişinin yny uşulat:

— Azyr anyñ pylsy qandaj?

Ekinci yn, ajal yny daşy aqyşnyгаақ çoop veret:

— Anyñ pylsy çyz otuz segiz. Temperaturasy otuz
toquz daşy veş. Ar qacan çɵlyjt.

Segiz ajaq çoşoldu, biroq tilinin oşutqandary
qaldy. Pavel birɵşynyn varmaqтары, anyñ qolunyn
vilegine tijgenin sezet. Al kɵzderyn acuuşya tşşşat,
biroq qavaqtary uşuncalyq oor salmaq menen vasy-
lyr turşandyqtan qavaşyn acuuşya darmany çoq.
Emne ycyn mşşndaj ыşşyq? Ene meş çaqqañ volso
kerek. Mşşna daşy qajdadyr kişiler syjleşet:

— Azyr pylsy çyz çyşyma eki.

Al kɵz qavaqtaryn acuuşya tşşşat. Icte ot. Qara.
Qandaj ickisi kelet, ickisi. Al azyr turup, suusunu
qanşanca icer ele. Biroq emne ycyn al tura alvaj?

Qыжмылар оана көрмөкcy болду, бирок дене узрайт, бул анык эмес, çat дене. Ене азыр суу алыр келет. Павел аша: „Маца суу бер“ деп айтат. Анын чапында емпедиг қыжмыдайт. Дащы сегиз ажақ келбес векеп?

Мына ал, мына анын көзунун қызы тусу.

браақтан:

— Frosja, суу алыр келиңизил — деген ақыгын сыққан ун-уқулат.

Pavel: „Bul kimdin atь?—деп, аны естөөгө тыгышат, бирок ал қайтадан қараңшылыққа сунат. Андан қалшыр сыжат да, „Ickim kelet“ дегенди есине тысырет.

— Al esine kirip kele чатса керек, — деген ундөрдү уқат.

Азыр еми:

— Nooqas, sizdin ickiniz kelevi? — деген ун сун-шащыгаақ, щакыныгаақ уқулат.

„Men oorumunbu, че munu maца айтшыражы? bras, men kelte menen oorujm, мына ал емне“. Чана усунсу ирет қавашын көтөруугө аракет қылат. Ажащында асат. Асылдан, тар көз көзөнөгунөн биринци солу көргөн нерсеси — ващ щакындащы қызы шар болду, бирок мына емнедиг, қандаждыг қара нерсе аны далдалайт, ал аша ижилет, ошондо еерди қатуу stakan қыгын, сууну, чан киргизуусу сууну сезет. Ictegi ot ecet. Anan al:

— Мына еми чакшы! — деп алымыныр, шыгырады.

— Nooqas, siz meni көрүр турасызбы?

Munu анын чапында турщан, қандаждыг қара нерсе suraйт. Pavel еми уқтаж ващтамақсы эле, ошондо] volso da:

— Көргөн щерим щоқ, бирок уқур турамын... деп щоор верди.

— Munu ашычат деп kim айтат эле? Al, қарапызсы, тыгышыр щанданыр келе чатат. Таң қаларлық тыгыты организм. Sizge, Nina Vladimirovna, мащтанууца да мүмкүн. Siz аны сындар эле щоқтон бар қыдынды.

Чана ажал довшу толқунданыр:

— O, men avdan қуваныштуумун! — dedi.

On uc kyn esi-ucu щоқ чатқандан kijin, Korcagin esine keldi.

Чак дене өлууну қалавады, чана аша ақыгындыг кыс қуулду. Бул екinci солу туулуш эле. Аша вардыг нерсе чакы, адаттан тыщары көрүнөт. Бирок ващ оана көтөрө алващыг оордуқ ицинде, gips қутуда аракетсиз чатат, аны ордунан қыжмыдатууца дарман щоқ.

Biroq denenin sezyu қуващы қажра ордуна келди, чана қолдорунун вармақтары асыла да, сунула да alat.

Соқуш клиника госпиталынын кеңсе врасы Nina Vladimirovna, өзунун төрт буртуу komnatasындащы кичинекей stolunun чапында siren gylyne, оқшоқ тыштуу қалыг дептерин аңтарыр отурат. Анда, илгері қараж оодуштураақ, мажда агыртаг менен төмөнкү нерселер чакыщан болуцу:

26 - avgust, 1920 - жыл.

Bygyn bizge sanitarлық рожездан бир топ оор щаралууларды алыр келишти. Terezenin чапындащы, буртащы койкаща, ващ чакыщан қызы askerди чатқырдыг. Al on щети оана чакта. Маца, анын vractардыг чакщаны салыщан konverti менен бирге, бир тыргөк dokumentтерин веришти, алар анын

səntəgynən səşərtər. Анын аты — фамилиясы: Павел Андрејевич Корцагин. Anda: Ukraina kommunistik çaştar sojuzunun uşalanьr vytkən 967-sanduu veleti, çыrtьq qьзы askerdik dep-teri çana polk prikazьnьn kəcyrməsy var. Anda: razvedkanь kycьrmen onundaşandьşь ysyn qьзы asker Korcaginge ьraqmat çarjаланат, dep çазьşан. Даşь bir qaşaz var, al qaşazda (bul qьзы askerdin qolu menen çазьşан volso kerek):

„Eger men eіsem, tuuqandarьma çazuularьn çoldoş-tordon etynem: Şepelovka şaarь, depo, slesar Artjom Korcaginge“ dep çазьşан.

Çaradar, snarjad sьnьşь tijgenden tartьr, — 19-avgustan veri esine kelbej çatat. Erten anь Anatolij Stepanovic qarajt.

27 - avgust.

Bygyn Korcagindin çarasьn qaradьq. Çarasь avdan cunqur, vaş səəgy teşilgen, oşonun arqa-sьnda vaşьnьn oq çaşь avdan alsьzdanşан. Oq kəzynə qan qujulşан. Kəzy şişigen.

Anatolij Stepanovic, sezgenip ketyyden saqtoo ysyn, anь kəzyn aluuşa qaalasa da men andaj qьbooşo keңeş verdim, şişiktin qajtuuna ali ymyt var. Al maaqul boldu.

Men munu suluuluq seziminin taasiri astьnda şana iştədim. Eger bala aьşa turşан volso, anь kəzyn alьr, qor qьluunun emne keregi var?

Çaradar ar dajьm çəəlyjt, tьvьrşьlajt, anь çamьnda ar qacan deçur tuuuşa tuura kelet. Men aşa kəp uvaqtьmdь verem. Maşa anь çaşьşь

avdan ajanьştьu, eger mymkyn volso, men anь çaşьşьn əlymden tartьr aluunu qaalajm.

Men kecee, almaşьnşandan kijin, bir top saattь palatada etkerdym; al qatuu ooru. Anь çəəlyr syjleşen səzdəryn tьdşooşo tьvьşam. Keede al çəəlygəndə, syjler çatqandaj volot. Men anьn turmuşunan kəp nerse vilem, viroq keede ajanvaj səgynət. Bul səgynuy eд ele çaman. Andan mьndaj çaman səgynuylerdy uşuu — maşa eç çaman taasir qьlat. Anatolij Stepanovic, anь aьqras dep oşlojt. Qarьja acuuлanьr: „Buldaraj çaştardь qantip armijaşa aluuşa volot? Bul çyrek ajьntьqьs iş, vuşa men tuşynə alvajm“ dep kьnkьldəjt.

30 - avgust.

Korcagin daşь ele esine kelgen çoq. Al ajьq-ca palatada turat, anda ələ turşandar çatьşat. Sanitarka Frosja ec bir aşьravastan, anьn çamьnda oturat. Al, anь vilet eken. Alar qacandьr kəp voluptur, birge iştəşken eken. Al bul ooruluuşa qandajdьr bir ьşьq etiberdik menen qarajt! Ooruluunun avalь ymytsyz ekenin aзы men da sezem.

2 - sentjabr.

Saat kecki on bir. Bygyn menin eç sonun kynym. Menin ooru Korcaginim esine keldi, çandandь. Aşuu etyldy. Soңqu eki kьp icinde men yjgə varşаньm çoq.

Daşь virəə qutqarьlşandьşь çənyndəgy əz şattьşьmdь aзы ajьr vere alvajmьn. Bizdin

palatada bir ölym kemidi. Menin talýqteýuusu işimdegi eň qubanyctuuusu — al ooglardyn aýb-qaný. Alar maşja valdar sýjaqtanýr çaqyndaşat.

Alardyn dostuqtary sýnyş çana çöneköj kelet, aýrýlýşqan saqta men keede ýjar da çiberem. Bul bir qancalyq kылkylyу volso da, sýn.

10 - sentjaar.

Bygyn men Korcaginderdin tuuşandaryny anýn birinci qatyn çazdým. Al: çenil çaralandým, çaqynda aýrtam çana yjgö qajtam, der çazdýrdý; al qanýn көр çoqtotqon, kevezdej arpaq, daşý aýna kire elek.

14 - sentjaar

Korcagin birinci çolu çylmajdy. Anýn çylmajýşý çaqşý. Adatta al, anýn çaşýna ýajýq volvoşondoj suz. Tañtalajandaj tez oňolup çatat. Frosja menen al dos. Men, Frosjaný anýn çata turqan çerinde көр көрөm. Al, Korcaginge men tuuralu ajtqan volso kerek, alvette, kereginen aşýra maqtaqan, oşonduqtan, ooglulu meni biliner - bilinbes şana çymýjýr qarşý alat. Kecee al menden:

— Sizdin qoluduzdaşý qara taq emneden volqon? — der surady.

Men icimen tñdým, bul anýn çöölýr çatqan saqynda varmaqta menen menin qolumdu qatuu qýsuudan qalqan izder ekenin ajtqaným çoq.

17 - sentjaar.

Korcagindin mandajyndaşý çarasý çaqşý volup kele çatat. Bizdi, vtractady, Korcagindin çarasýn vajlaşqan saqtarda sýdar tura turqan seksiz sýdamduuluşu taq qaltýrat.

Kөvynсө тьндај ucurlarda ontoo çana nazdanu avdan көр volot. Bul volso uncuqrajt çana qarty sýjnylqan çarasýna jod sykөгөnde, qyldaj volup sozulat. Esinen көр tajýlat, viroq çalrýsýnan, тьнда çatqandan veri bir çolu da ontoşon çoq.

Eger Korcagin ontoso, esinen tajjandyşýn — vardýşý bilişet. Мьндај сьdamдық аша qajdan kelgen? Bilvejm.

21 - sentjaar.

Korcagindi birinci çolu arava menen gospi-taldyn соң valkonuna сьşardýq. Al qandaj көz menen vaqqa qarady, qandaj suqtuq menen taza avany çuttu! Anýn marla menen tañlyqan vaşýnda acýq orun volup, bir kezy şana turat. Ojnop, çытыгар турqan bul көz dyjnöny birinci çolu көrgөндөј qarajt.

26 - sentjaar.

Bygyn meni төмөн çaqqa, kelyucylördy qaby qýla turqan komnataqý çaqýrýşty. Anda meni eki qyz tozur alyşty. Alardyn bireö eñ suluu. Alar Korcagin menen көryştyruyny suranyşty, familijalary: Tonja Tumanova çana Tatijana Buranovskaja. Tonjanyn atý maşja taanyş. Aný

çölyp çatqanda keede Korcagin ajta turğan.
Men көрүсүүгө уруqsat қылдым.

8-октjаар.

Korcagin биринци mertese өзы аана вақта сүрөт. Al menden: госпиталдан қасан сьшу мүмкүн? Dep есен çolu surady. Men: çақында, деп çоор verdim. Eki қыз дақы оору çанына, киши қавыл қыла турған кындөрдө келир турушат. Men анын emne ycyn ontovoçonun çана emnelikten ontovoj турғаньн вилем. Menin суроомо қаршы ал:

— „Ovo“ romanьн оқунуз, андан кийин билерсиз, деп çоор қайтardy.

14-октjаар.

Korcagin аякып ськьп кетти. Biz аны менен авдан çылуу ачырастық. Көзы вайлодон cecildi, тапкык çақыз маңдайында аана қалды. Bir көзы соқурајсан, вироқ тьзқы çақтан қадимкидеј көрнет. Bu çақы çолдоçton ажылуу мақы көпүлсyz болду.

Ar қасан ушундай, аякышат да, мүмкүн болушунца мьндан кийин учурашпас болуп, бизден кетишет. Қоштоçқондо Корcагин.

— Sol көzym соқурајса, çақы вolor ele, азы мен emi қантир атар екенмин?—dedi.

Al дақы ele мајдан тууралу ојлонот.

Lazaretten сьққандан кийин Pavel a degende Tonja тышкөн Buranovskijlerdikiнде турду.

Al, Tonjaь daroo ele qoom işine tartuuça тыршыр қарады. Аны komsomoldun çаардық çьпалығына сақыды. Tonja ығазь болду, вироқ ал komnatadan кийин сьққандан кийин, Pavel erdin тышеди. Al авдан таза қылыр, атажы тандар кийинген волуцу, ошондуқтан Pavel аны өз tentuштары çанына алыр ватууа ватына алвады.

Биринци таарынышу да ушл убактан вьшталды. Paveldin: Nege мьндај кийинди? degen суроосуна қаршы Tonja таарып:

— Men ec қасан çалы тонжа çақыпваймын; eger сақы мені менен воруу келишпесе, анда мен қалам, — dedi.

Klubta da ақы, оқыон гимнастjорка çана кофталардын ағазында, аны çооздоно кийингенин көру ақы оор таасир қыды. Balдар аны — Tonjaь çат кийидеј қаршы алышты. Tonja муну сезип, алардын вадькына душмандық çана мазақты көзы менен қарады.

Tovar pristаны komsomoldorunun қатсысы, дөрдө ој вьзент көпкөк кийген, кең даылуу çигит, грузчик Pankratov, Paveldi бир четке сақытыр, ақы çаман көзы менен қарар, көзын Tonjaь қарай қысыр:

— Bul қуурақты мьнда сен алыр келдини? — dedi.

Korcagin ақы қатуу тийп:

— Оова, мен—dedi.

— M—m...—dep sozup турду да: „—анын көрүнушү биз ycyn ылажық емес, ал вурçуазияақы сьқојт. Аны мьнда қандај киргизишти екен?—“dedi.

Paveldin cekesi тартыша тышты.

— Al менин çолдошум, çана аны мен мьнда алыр келдим. Тышындуны? Al бизге душман киши емес,

анын кижимдерин айтсаң, анысы, ошондой, туура. Бирок эг качан кижимге качар жарлык чавыстырууда болбойт. Мында кимди алыр келууге качар турганын мен да билем, ошондуктан саялар орун чоф, чолдоф.

Алдагы качандыг ошонороф сөз айтмагыс болду эле, бирок Панкратов чалыр пикрди айта турганын ойлор, тофтолду, кача өзунун вардыг ачуусун Тонжача көчүрды.

„Мен ача айтпаймы! Мындай сылануу качандыг качанга керек?“.

Бул кеце, достуктун бузулушунун вагы болду. Павел ушундай мыгыт достуктун талгаланыр вага чатыгы ачыгачуу кача тагыгачуу менен сезир турду.

Дагы бир топ кундер өтты, эг бир учурашуу эг бир аңгемелешуу алардын арасындагы мамилени буза варды, учуу ыраагтоо, кача астыртан душмандашууну туудурду. Тонжанын арзан мен мөндиги Павел учун көтөрө албастыг чык болуп көчүндү.

Ачыгачуунун зарыдыгы экөөнө тең ачгын эле.

Бугун алардын экөө тең өлү, кача чалыгачтар менен качталган көрөштөр вагына келишти. Алар бир-бирине соңку сөздөгүн айтту учун келишкен волуу. Качардын качындагы режоткага вагыр турушат; төмөндө возорунду Днепр чалтырар, качат. Көчүрөө артынан, ачыгача качыс вуксир пароходу келетат. Ал дөңгөлөк паралагы менен сууну качагачандай качыдатыр, соң качсагачуу еки вагысаны (соң кемеги) сугөгөн. Вагыр вага качган кун Трухан агалын алыр вожофго вожоит. Кача кичине уйлөрдүн терезелеринде чалтырайт.

Тонжа алыр нурлагача качар турдуда, терең качыгы менен:

— Сындар эле биздин достук да, азыг өчүр варачан кундөг волуп өсөр векең?—деп качду.

Павел ача качады, көчүн андан алган чоф; качтарын качуу чыгыр, ачыгын чоор верди:

— Тонжа, биз бул тууралуу суглөштүк эле. Сен, албетте, менин сугур чыгөнүмдү билесин, ушул азырда менин мухавватым ордунда качылыр келууге мүмкүн, бирок бул учун сен биз менен болууда тигисин. Мен азыг мурунду Павлуша емесмин. Кача егер сен мени: мурун мөнки, андан кичин партижаныгы болууда тигисин, деп ойлосон, мен качан эг волор элем. Мен ең мурун партижаныгымын анан сеникимин кача вагыга качындагымыгы волормин.

Тонжа муңайыр, көгөгөн өзөгө качады, анын көздөгүнө чаш толду.

Павел анын тааныгы өчүнө, качуу качур качарына качады да, качандыг качыруу кача качын волорон бул качды ажоо сезими чыгөгүнө чыгүрды.

Ал ачыгын кача, өз долун анын ижине качду:

— Өчүндү качмар тургандардын вардыгы тагыта. Бизге кел. Вагылагача качыс бирге кырегөвүз. Бизде качыс качыдар ед көр, алар качуу кырегөстүн вардыг оордуктарын биз менен бирге тартышат, биз менен бирге вардыг кемсинтүүлөгө сыдашат. Алар, ваким, сен сыжагачуу оочуан адамдар еместир, бирок емне учун, емне учун сен биз менен бирге болууну качалавагысың? Сен, Сучанин, мени зордуктар алмагыс болду дежсин, бирок ал чолбун, ал согушчу емес. Мени качтыгастыгы менен качыс алысты дежсин, емне учун сен, буружлардын вал кечесине варгачандай качыс качандыг? Текебирдикке верилпсиг, булагач гимнаст-жоркалагача качар качынууагы тыгырпастын, дөген-

sijt cъщарьн. Sende çumuşçunu syjuuge vaatъcъльq tavъldь, viroq idejany syjuuge aьn kelbejt. Maqda seni menen aьraşuu ajanъctuu. Sen tuuralu men çaqşььq menen şana eske aluunu qaalar elem.

Al, sözyn uşundajca vytyrды da uncuqraj qaldь.

Ekinci kynу Pavel kəcəde, gubernijalyq Sekanьn tєraşasъ Çuxraj qol qoşton prikazdь kєrdy. Aьn çyregy dypылdєp ketti. Al, matrostu araq zoraşo kєrє aldь—aьn kirgizbej turuştu. Al, uşundaj „dyvø- lєn“ cъщardь, al tygyл casovjolor aьn qamamaqşь da voluştu. Oşondoј volso da matrostun ystynє kirdi.

Fjodor menen çaqşь ucuraşьştь. Fjodordun bir qolun snarjad yzyp ketken eken. Uşunda ele iş tuuralu sөz qojuştu.

— Seni menen birge, mьnda kontrlardь muuntar- vьz, aзыьnca majdanşa ketyuge sende darman çoq. Erten ele kel,—dedi Çuxraj.

Poljak aqtarь menen kyreş ajaqtadь. Varşava du- valdarьnьn çanьna ele deerlik vaşьp çetken qьzьl armijalar soңqu cekti ala albastan qajra tarttь. Alar vardьq material çana fizikalьq kycтєryn çumşar vytyrgєn, əz vazalarьnan aьraşan volucu. Qьzьl- dardьn Varşavadan qajtuularь poljaktar aјtqandaj: „Visledegi uqmıuş“ boldu. Aq pandar Polşasъ aman qaldь. Polşa sovet sotsialistik respublikasъ çənyndəy sanaaьn aзыьnca işke aşьruu mymkyn vol- vodu.

Qanqə voјolqon əlkə dem aluunu talar qьldь.

Pavel əzynykylər menen kəryşə alqan çoq, ant- keni Şepetovka şaarьna daqşь poljaktar kirip, al maj-

dandьn ubaqtьlyu cegi volup qalqan volucu. Çara- şuu çənyndə syjleşyyilər volup çatət. Pavel ar tyrдыy tarşьrmalardь orundar, kyn menen tynderyn adattan tьşqatь komisijada ətkeret. Al, Fjodordun komna- tasьnda turat. Pavel, şaarьdь poljaktar alqanьn vilir qajşьrды.

— Emne, eger çaraşuu oşondo toqtolup qalsa, anda ene cət elde qalqanь da, Fjodor?

Biroq Fjodor aьn:

— Əlkənyн cegi Gorьn arqьlyu əzəp voјunca ke- ter, oşonetip, şaar vizdin qoldo qalar. Aьn çaqьnda vilerbiz—dєp tьncьtat.

Divizija Polşa majdanьnan tyştьkkə kəcyryldy. Ubaqtьlyu tьncьtəqan rajdalanьp, Qььmьda, Vrangel vaş kətərdy. Respublika vardьq kycyn Polşa majda- nьna tortoşton ubaqta, Vrangelcilər, Ekaterinoslav gubernijasьna etyuge tььşьp, Dnepr voјlor, tyştьk- tən tyndykkə qaraj araket qьla vaştaştь.

Bul soңqu kontrrevolytsija ujasьn çojuu ycyn, əlkə poljaktar menen soңqu vytyudən rajdalanьp, əz ar- mijalarьn Qььmьşa kəcyrdy.

Kijev arqьlyu tyştьkkə—kişilər, povozka, aşqana, zambirekter çyktəlgən eşelondor, etyp turat. Ucastka- lьq transport Cekasьnda iş qajnar çattь. Bul pojez- der sostavdarьnьn taşqьnь, tosqoolduq tuudurup, vok- zaldar çьq tolqon, pojezderdin araketi yzylgən, ant- keni bir daqşь voş çol çoq volucu. Apparattar ulti- matum telegrammaluu lentalarđь çaadььp şana turat. Alarda: mьndaj-tigindeј divizijalar ycyn çoldu voşotuuşqa vujruq qььnat. Ucu-qьььt vilinbegen qaşajz tilkeleri, majda sьzььqtar menen tьrmalqan lentalar çərgələjt. Alardьn ar airinde: „ec qandaj

kezeksiz... soşuş bujrıtu tartıwında... çol awdan tez woşotulsun* delingen bolot. Çana alardıñ bardıǵında da deerlik orundawaqtan ucyn, aǵırtuu kışiler revolytsıyalıq soşuş sotuna berileri eskertilgen.

Tosqoolduq ucyn Utcek çooptuu wolucu.

Belykterdyn komandirleri komandarmdıñ mında sanduu mında telegramması wojunca ozdoryny ešelondorun murun etkoryuny talap qılyp, nagandardıñ bulıqap, oşol Utcekke kirip ketiшет.

Munu iştөө mymkyn emes ekendigin alardıñ birөө da tıñşasılyş kelbejt. „Çandı сықса — сықын, viroq aldıǵa etkoryp çiver“! Мына, oşondon kijin yreǵı ucarylq sęyşyy waşatal. Aǵırtıca qılyp ucurlarda Çuxrajdı daroo saqılyşat. Oşol ubaqta qılyrlar qajnaqtan, birin biri atıp taştooqtı dajar turıqtandarı tıncıp qalışat.

Çuxrajdıñ salqın, tınc kevetesi, qarşy aytuuqtı çol qojvoj turıqtan keskin yny, tarıncalardı qajta qartardıña tıqtıuqtı aqtasız qılat.

Pavel, waşy çarıqtıandaǵı wolup ootup, komnatasınan perıonqtı сыqtat. Sekistik işi anıñ nerwalardıña wızarlıq taasir qılat.

Bir kuny Pavel, patron çasçikleri menen tolturulıqtan pojezd platformasında, Serjoçanı kordy. Bruzçak platformanıñ ystynen aqtı oop tyşkendey wolup tyşyp, anı çerge az qana tomoloto qojıon çoq, çana qatuu qucaqtar aldı.

— Pavka! Şajtan, men seni daroo taandım.

Dostor bir-birinen emne surıonu, emne tuuralıu aǵırtıp weryuny bilışrejt. Bul ubaqtıñ içinde eñ kerpnerse waştan etkön wolucu. Suraştyrlyş da, çoop kytıp turbastan çoozun da ozdory ele berışti. Gudok

berilgenin da sezbej qalışty. Vagondor aqılyñ çılawı waştatqanda qana qucaqtardıñ çezışty.

Amal qanca? Aşyraqıuqtı tuura kelet, pojezd çyryşyn ulam ıdamdatat. Pojezdan qalbas ucyn, Serjoça soñqusu qılyp, dosuna emnenidir qılyrdı da vagondun eşigine çarmaşyp, perıon wıjlor çygyrdy. Bir top qol anı ilip alıp, tartıp ıckeri kirgizdi. Pavel waşqan wojunca daşy ele art çasınan qarap tura verdi. Uşunda qana al, Serjoça, Valjanıñ asıqtanıñ bilbej turıqtandırtıñ esine keltirdi. Serjoça tuuqtan şaarda wıjlon çoq. Aqtı, Pavel, ucıraqıudan şaşylyp qalıp, bul çonynde aytqan çoq.

Pavel, „Mejli, tınc ele wara wersin“ dep ojıodu. Al, dosun soñqu mertebe kere turıqtanıñ bilbedi. Kerkregyn kyzgy şamalqtı qarşy qojup, vagondun ystynde tik turup wara çatqan Sergej daşy olymge qarşy wara çatqanıñ sezgen çoq.

Aqtas kyzgen şineldyy qılyñ asker Dorosenko:

— Otur, Serjoça,— dep anı oturuuqtı qıstadı.

Serjoça kylyp:

— Zıjan çoq, biz şamal menen doswuz Soşo wersin,— dep çoop verdi.

Oşondon bir çumadan kijin al, kyzgy ukraina talaasındaşy birinci soşuştı qaza wıldu.

braaqtan soqur oq ucup keldi.

Oq tijgende selt etip ketti. Kerkırtı çarıp, saǵı sөөkten etkön ootuuqtı qarşy bir qadam ilgeri attadı, çajraldı, viroq qılyrtıqtan çoq, awan qucaqtadı, qoldoru menen kerkıregyn qatuu qılyşy, çana sekiryge dajardanandaǵı wygylyp, çojundan weter çortartqan kөөdony menen çerge walyp qıladı. Anıñ

kök közdery da araketsiz qalır, usı-qıyır bilin-
begen talaağa tikeldi.

Cekadaş is şarttarı nervağa tije turğan bolğan-
duqtan, Paveldin tyzölyp çete elek den sooluşına
da taasir qıldı. Çaralanğan çeri kör sızdaj başta-
dı. Çana ajaşında eki tyndy ujqusuz ötkergönden
kijin al esin çöçöttü.

Oşondo al Çuxrajğa ağızdandı:

— Sen qandaj oılojsun Fjodor, eger men ekinci
işke ötsöm durus bolovu? Men özymdyn negiz-
gi kesimim vojunca, başqı masterskojlorğa ketyuge
cod tilegim var, volvoso, mında menin aqylım voş
ekenin men sezem. Maşa, komissijada, men soquş
qызmatına çaravastıymdı aytıştı. Biroq mında
majdandan da qıyırnaaq. Sutırdın vandasın çoj-
qon ubaqtaş eki kyn, meni taqır boldurup taştadı.
Men atışuulardan tıncır dem aluğa tijişmin.
Buttu mıqtar vasa albaştandan kijin, menin na-
car cekist ekenimdi sen, Fjodor, tyşynsöç kerek.

Çuxraj çaralanğan tyrdö Pavelğa qaradı.

— Bras, senin öñyü çaqş emes. Seni esaq çibe-
ryu kerek ele, mında men ajırtuımın, iş arqasın-
nan çyryp, vajqo salvaj qaldım.

Uşul syjleşүүлördyn natıçasında Pavel, çaqaz
qartar, gubernijalıq komsomol komitetine keldi.
Al çaqazda, Korçagin komitet çaramaşına çiberilet,
der çazyşan volucu.

Kerkasın qılyqtanır mañdajına tyşyre kijgen,
ojquştanğan bir vasa, közderyn çaqaz ystynö tyşy-
ryp alır, көñyldөнур, Pavelğa көзүн qışır;

— Cekadanı? — der suradı. Çaqımdı mekeme
en çaqş volot, saşa көз асыр-çumqanca iş taar
bererbiz. Bizdin kişimiz az, çigitterge асыр turavız.
Qajda çojsoq eken seni? Gubprodkomdu çaalajsın?
Çoçru? Kerek emes. Pristanğa agitvazağa varasın-
vı? Çoç? Bekер qılasın. Çaqş orun, udamıj rajok
berişet.

Pavel valanın sözyn boldı:

— Men temir çolğa, başqı masterskojlorğa va-
ruunu çaalajm.

Bala tañırqar qaradı:

— Başqı masterskojlorğa, dejsinvi? M... bizden
anda kişi talar qıynvajt. Qısqasın ajtqanda, sen
Ustinovicqa varıs. Al seni bir çerge çajlaştırar.

Qara toru qız menen qıyqaca aңgemeleşkenden
kijin, Pavelğa, öndyryştөн асыратпастан şana, mas-
terskojlorğa kom somol kollektivinin sekretarın
volup ketyuge, degen toqtom çaqarıştı.

Mına uşul ubaqta volso, Qırdın darvasasın
tyvündö, çagım araldın icke tamaşında, çasandı,
Qırdın tatarların Zaroroçija yjerynen völgөн vajırdı
cekterdin çanında, çañırtışan çana, özynyn yrej
uca turğan cepteri menen aq gvardijasılardıñ sevi—
Perekop tura turğan.

Perekoptun arqasında Qırdında, ökenyn vardıq
vurctarınan quulup keltirilgen, özderyn mında çor-
qunucsuz avalda sezgen, ojrondoçqo çoluqqan eski
dyjnö, araq çына tuttuşur çatqan volucu.

Kyzgy, tuncuqturşuc bir tyndö, emgekci eldin on
mıñdegen uıdarı, tyn icinde Sivaştan ötyр сыр,
cepterge kirip çaşınğan duşmandı arqa çaşınan
soçıuu ycyn, tenizdin muzdaq suusuna kirişti. Min-

derdin icinde, özynyn pulemjotun saqtıq menen qana töwösynö ketöyür, Çarkij Ivan da ketip bara catat.

Taň aldında quturunur Perekor qajnaj waštaqan-da, tozmolog arqyluu tuura mañdajta mindegen soqıuşular kelip cıqqanda, aqtardın art çaqtında, Litovskij çartı aralında, Sivaştı ötyr cıqıuşularдын birinci kolonnalar çeeke cıqta waştadı. Saqmaq taştuu çeeke birinci cıqıuşularдын biri Çarkij wolucu.

Qatuuluşu çaqtınan taqtır murun körylvögen soqıuş waştaldı. Aqtardın attuu askerleri çarajı, cırtıq cı ajvandardın quturıqanındaj quturunuşu menen suudan cıqtır çatqan adamdardın ıstynö atırdı. Çarkijdin pulemjotu, özynyn atışın bir çolu da toqtotposton, ölym seer turdu. Qorqoşun çaapının astında adamdar menen attardın ölyktöy dodo wolup qaldı. Çarkij avdan qızuuluq menen çañdan çañ diskalardı pulemjotuna suqındurup qana turdu.

Perekor çyzdögen zamırektek menen kyryldöy. Çerdin özy tıpsyz tereñ cıñqırta tomolonşonduj boldı, quturıqan cıyldoolor menen avanı teñ çatır, eñ majda kesekterge wölynur, ölym cacır, mindegen snarjaddar uctu. Çer, qazılır, tıtylır, qara qujun wolup, çorqoru cojulur kyndyn wetin tozdu.

Çılaandın waş çancıldı. Qızıl taşqın Qırtıqta uduşur kirdi. Özdörynyn soñqu cavuıldarında qorqunuctuu wolşon 1-attuu armıjanın divizijalarında aqtılır kırışti. Közdöryn ölym kermeginin qorqunucu tundurqan aq gvardıjacılar dyrbөлengö tuşur, qorquşur pristandardan uzar çatqan paxoddördü qurcar aıştı.

Respublika, tamtıq ketken gimnastjorkalardı

çyrek tuşuna qızıl tuu ordenderin taqtı. Oşolordun arasında komısomol pulemjotcu Çarkij İvandın gimnastjorkasında bar ele.

Poljaktar menen çaraşuu tyzyldı, çana Şeretovka da Çuxraj ımyt qılqanındaj sovetter Ukrainası çaqtında qaldı. Şaardan otuz beş kilometr çerdegı özen cek wolup qaldı. 1920-çıldın dekabr ajındaqtı bir tañda Pavel, özynyn taapı çerlerine çaqtındar qaldı.

Qar sevelengen perronşo cıqtı, daroo ele „1-Şeretovka“ degen vıveskaşa qarar aldı da, oşol çerden solşo, deşoşo vuruldu. Artjomdu suradı, vıroq al anda çoq ele. Şinelin tyzygyrök çamınır, toqoj arqyluu şaarqa ketti.

Marija Jakovlevna, kiryyge uruqsat qılır, eşikti tıqıldatqan dovuşqa ajlanır qaradı. Eşikten ısty-waş qar wolşon kişi kelip kireri menen, öz uulunun öñyn taapır, qoldorun çyregynö qojdu, cekten tıqar şattıqtan syjlöj alvaj qaldı.

Bytyn arıq ködöny menen uulunun kökyregynö qıyıldı, çana anın wetin sansız ögyüler menen tolturup, waqtıluu köz çaş menen ıladı.

Pavel wolso, qucaqtaqan voidon, enesinin qajqtı çana kytyu menen azartapır vytkön, wırtıqan wetine qarar, anın tıncışın kytyr, ec nerse syjlöwöj turdu.

Azar tartqan ajaldın közdöryndö çañdan ırt çaltıradı. Uulun köryny oşlonvoşon ene, vıl kyndördö syjlö da, uuluna qarar da tojo alqan çoq. ıc kyndön kijin, tyn icinde, ijnine paxodnıj sumka asınqan Artjom da yjge qajtır kirgenden kijin, anın qıwancının ucu-qırtıj wolşon çoq.

Uşunetip Korcaginderdin kicinekej çana yjynde turuucular yjleryne çajtър kelişti. Qatuu azapтар çana çыьндьqtardan kijin, olymden aman-esen qutulup, eki tuuqan birge çoluqtu...

Enesi valdarъnan:

— Emi siler emne çыlmaqçь volosuqar?— dep suradь.

— Qajtadan podşipnikterdi qolqo alavъz, çakel— dedi Artjom.

Pavel volso, yjde eki çuma turqandan kijin, çaj Kijevke ketti, anь anda iş kytur turqan volucu.

BIRINCI BÖLYKTYN AJAQÇь

Teryyge 25/XI 37-çыl berildi. Basuuqa 28/1 38-çыl qol qojuldu. Qaçqazdьn formatъ 70X108. Bir vasma taaqta 51 200 tamqa. Bardьqь 8,3 vasma taaq. Çыrqьzglavlit 6—131. Çыrqьzmatamaas № 292. Narjad № A—099. Tiraçь 10000+125.

Qazan, Mislavskij. 9. Tatpolligraf 1938-ç.

TYZÖTYYLÖR

Beti	Çolu		Basьlqanь	Durusu	Kimdin qatasь
	Yst.	Ast.			
34	—	14	otrjadь	otrjadь	originaldan
52	—	6	mymdyndygyn	mymkyndygyn	korrektordon
84	—	15	qalasaaj	qalasaaj	.
91	—	14	petyracь	petyracь	.
145	—	6	ajlaker	ajlaker	Basmaqana-
.	—	5	kordyy	kordyy	nyqь
160	—	10	şaa	şaar	.
201	—	8	qьluuqa	qьluuqa	korrektordon

ОПОВЕЩЕНО